

EUSKARAREN EREDUAK

FELIX ZUBIAGA

EUSKARAREN EREDUAK

FELIX ZUBIAGA

III

AURKIBIDEA

SARRERA.....	7
I. EUSKARA-EREDUEN BILA.....	10
1.1. Oroitzapenetan.....	10
1.2. Elkarteko oroitza.....	11
1.3. Euskararen oroitza	12
1.4. Mito-azterketan.....	13
1.5. Erritoen araua eta hitzaren magia.....	14
1.6. Arketipo edo eredu zaharrak.....	16
1.7. Jainkozko arketipoak eta lehen otoi egiturak.....	17
1.8. Giza arketipoak eta lehen deiadar egiturak.....	18
1.9. Toki sakratuen izenak eta atzizki-aurrizkiak.....	19
1.10. Sinonimoen lekukotasuna.....	22
II. UNE ETA ALDIEN EUSKARA EREDUAK.....	25
2.1. Une eta mendeen izenak AN jainkoaren eredura.....	26
2.2. Toki eta adinen izenak UTU jainkoaren eredura.....	28
2.3. Otu eta orduen izenak RA jainkoaren eredura.....	29
2.4. Leku eta aldien izenak ILU jainkoaren eredura.....	31
2.5. Gune eta garaien izenak KA giza eredura.....	32
2.6. Behe eta epeen izenak BA giza eredura.....	33
2.7. Espazio ta astien izenak SHE giza eredura.....	35
III. SINBOLO-RITOAK ARKETIPOEN ARABERA.....	37
3.1. Sinboloak eta ritoak AN arketipoaren arabera.....	38
3.2. Sinboloak eta ritoak UTU arketipoaren arabera.....	40
3.3. Sinboloak eta ritoak RA arketipoaren arabera.....	42
3.4. Sinboloak eta ritoak ILU arketipoaren arabera.....	44
3.5. Sinboloak eta ritoak KA arketipoaren arabera.....	46
3.6. Sinboloak eta ritoak BA arketipoaren arabera.....	49
3.7. Sinboloak eta ritoak SHE arketipoaren arabera.....	51

© Felix Zubiaga Legarreta
Azaleko diseinua: Felix Zubiaga Legarreta
Azaleko irudia: Felix Zubiaga Legarreta

ISBN: 84-931426-0-3
Legezko Gordailua: BI-834-00
Aita Pasiotarrak, San Migel auzoa 2
Tel.: 94 673 04 86
48290 EUBA-ZORNOTZA (Bizkaia)
Tailer Grafikoak: ZURE S.A.

IV

IV. EUSKAL ETNOGRAFIA ARKETIPOEN ARAUZ.....	54
4.1. Euskal etnografia AN arketipoaren arabera.....	55
4.2. Euskal etnografia UTU arketipoaren arabera.....	60
4.3. Euskal etnografia RA arketipoaren arabera.....	65
4.4. Euskal etnografia ILU arketipoaren arabera.....	68
4.5. Euskal etnografia KA arketipoaren arabera.....	70
4.6. Euskal etnografia BA arketipoaren arabera.....	72
4.7. Euskal etnografia SHE arketipoaren arabera.....	74
V. EUSKARA ETA JAINKO OROITZA	79
5.1. Euskara eta Jainko oroitza AN ereduaren arabera.....	80
5.2. Euskara eta Jainko oroitza UTU ereduaren arabera.....	84
5.3. Euskara eta Jainko oroitza RA ereduaren arabera.....	85
5.4. Euskara eta Jainko oroitza ILU ereduaren arabera.....	88
5.5. Euskara eta Jainko oroitza KA ereduaren arabera.....	90
5.6. Euskara eta Jainko oroitza BA ereduaren arabera.....	92
5.6. Euskara eta Jainko oroitza SHE ereduaren arabera.....	94
VI. EUSKARAREN JAKITEA EREDUEN ARABERA.....	97
6.1. Euskaren jakinduria AN arketipoaren arabera.....	98
6.2. Euskaren jakinduria UTU arketipoaren arabera.....	101
6.3. Euskaren jakinduria RA arketipoaren arabera.....	103
6.4. Euskaren jakinduria ILU arketipoaren arabera.....	106
6.5. Euskaren jakinduria KA arketipoaren arabera.....	107
6.6. Euskaren jakinduria BA arketipoaren arabera.....	109
6.7. Euskaren jakinduria SHE arketipoaren arabera.....	111
VII. EUSKAL GRAMATIKA ARKETIPOEN ARAUZ.....	114
7.1. Euskal gramatika AN arketipoaren arabera.....	115
7.2. Euskal gramatika UTU arketipoaren arabera.....	118
7.3. Euskal gramatika RA arketipoaren arabera.....	121
7.4. Euskal gramatika ILU arketipoaren arabera.....	123

V

7.5. Euskal gramatika KA arketipoaren arabera.....	125
7.6. Euskal gramatika BA arketipoaren arabera.....	128
7.7. Euskal gramatika SHE arketipoaren arabera.....	130
VIII. TOKIZENAK EREDUEN ARAUZ.....	134
8.1. Tokizenak AN eredutara.....	134
8.2. Tokizenak UTU eredutara.....	137
8.3. Tokizenak RA eredutara.....	143
8.4. Tokizenak ILU eredutara.....	145
8.5. Tokizenak KA eredutara.....	146
8.6. Tokizenak BA eredutara.....	151
8.6. Tokizenak SHA eredutara.....	146
IX. SINOMIA ARKETIPOEN ARABERA.....	163
9.1.1. ANen sinonimoak beste jainko-ereduenekin.....	164
9.1.2. UTUren sinonimoak beste jainko-ereduenekin.....	170
9.1.3. RAn sinonimoak beste jainko-ereduenekin.....	177
9.1.4. ILUren sinonimoak beste jainko-ereduenekin.....	182
9.2.5. KAn sinonimoak jainko sinonimoekin.....	187
9.2.6. BAn sinonimoak jainko sinonimoekin.....	194
9.2.7. SHEren sinonimoak jainko sinonimoekin.....	204
9.3.1. Giza ereduko sinonimoak elkarren artean.....	212
ONDORENAK	219

SARRERA

Sigla batzuren irakurketa:

(s) sumeriera, (a) akadiera, (u) ugaritikoa, (e) egipziera, (ara) arameera, (h) hebraiera, (arb) arabea, (g) grekoa, (l) latina, (f) frantsesa, (al) alemana, (i) inglesa, (it) italianoa, (ca) katalana, (ga) gailegoa.

Edozein artelanak eredia behar du aurretiaz, haren irudira lana asmatu eta desarroilatu ahal izateko. Hizkuntzak, Sapi-en gardiz, gizakiak eguno sortu duen artelanik bikainena izanik, eredu bikainagoa beharko zuan, hitzaren soinuak haren durundira-edo ahozkatzekotan. Sumeriako eta Egip-toko apaizek jainkoen izenpetan zerrendatzen zuten jakin-duria guztia, izendegietatik hasi eta gramatikaraino. Giza-kiak, horrela, jainkoegazko harremanetan ez zuan ostopo-rik izango, ez kosmoak ondamendiko iraulkarik egingo. Egoki zan hatarako, lehen otoitzak, *oraciones*, alegia, jainko-en goralpenezkoak izatea, erresuak eskabidea erraztu zezan eta ereguak, halaber, erregua.

Euskara den hizkuntza zaharraz, eredu zaharrak izan zitu-an, arketipoak arean. Nondik idoro euskarren ereduok? Sinboloei deitu, sinboloak bai ziran jakinduria zaharrak kosmo birako ikusgarrietan oratzen zuten dinamika: zerua, zeruak bihaltzen zuen eguzkia; eguzkiak, lurrean bizia sortzeko, bihaltzen zituen ura, beroa eta eguratsa; lurreko izakietan, barriz, jainko txiki sentitzen zen gizakia bera eta bere osotasuna biribiltzen zuten zatikiak: gorputzaz, ari-maz eta jainkoengandik lortu izate santuaz kosmoko bizia inguratzen zuela.

Neolitos aldiko gizakiari *homo symbolicus* deitzen zaio haga-tik, hau da, sinboloen dinamikan gauzak ulertzen eta azal-tzen zituena, sinboloak bai-ziren jainko handi eta jainko txikien ezaugarriak.

Horretan da, beraz, sinboloen zeregina: goia beheaz, zerua lurraz, gizakia jainkoaz orapiltzen duen dinamika, ots, giza-kiari kosmo bereko dantzan mugiarazten dion musika, iru-

dia eta mezu-ordezkatzailea. Ala “signifikanteak” ordezkatzen ote du soilik “signifikadoa”, hau da, adierazleak adierazia? Agian gaurko gizakiak sor lezaken hizkuntza aseptiko batetan bai, ez ostera, jainkoei lotu zegoen ohiko gizakiarenak. Halako adierazlea sinbolo hila izango litzateke berez, adieraziak jantzi artean, baina euskara bezalako hizkuntza zaharrak, bizitik bizira, sinbolo bizia hartu bide zuan adierazletzat. Abotz adierazle horrek ez zuan galduko soinuak, nahiz soinu ahozkatuak aldakor modulutzen joango ziren, adierazi berriei bide eginala. *UTU*, sumerieraz jainko *iduzkia* da, adibidez. *Otoz-otoan*, bera *aditu* orduko, giza jainkozaleari *otoi* egitea *otutzen* zitzaion. Lanean-*edo* amorratzen zeneko, *jo!* esateko *oitura zuan*, *ots!* *ojukatzen* zuan ekintza latzean, *otx!* saminean, *otian!* gurarizko *ojuetan*, *otoi!* erreguan, *UTU* jainkoa zerabilela *total otozoztetan*, *UTUren itxura itxuan* bereganatzen zuela *duztietan*. *UTU* bera zuan gainera *joan-etorrietako eduetariko* bat: goizoro, *itzulian*, *tontor ostetik itoituz*, *otara* igon=*tollere(l)* eta haren *su thol-sak utultzen* duenetan edo *otatik iduliz*, iluntzero *itxosoan ittotzean*, *UTUk* egiten duena *UTUren otsekin* adierazten zuan giza jainkozaleak. Areago, *toz ots* egingo zion haren *doaia* nahi zuen maitaleak=*dôd(h)*, *to/tori=toma* inoan *doa itzultzen* zion emaleak, sinboloa ritoaz *o(h)itu* egiten delako eta euskal-duna *UTU* arketipoaz, *ots*, *edua udukuz*, hizkuntza *adituaren oitura sortu* zuelako. Beraz, euskarak *UTU* du sinbolo bizietariko bat eta hori, kontsonanteetariko *tau soila* baino, zerbait gehiago izatea da.

Mito-azterketaren metodoaz baliaturik, euskal ereduen bila, Uliseren bidaia egin behar da, baina atzekoz aurrera, Sartaldetik Sortalde Hurbilera, hain zuzen, arik eta behinola *iduzki-giroko* kulturaren pelota handik hona jaurti zigutenei (*h)utsik* egin gabe *itzultzeraino*. Kultura ekarri zigun un-

tzi berak eramango gaitu agian, edo eta hango abotsak hemen duten oihartzuna aztertuko, ea *Otamendi/Otoiomendi*, edo *Udalamendi*, *Tolomendi*, *Tuturmendi* etab., *UTU* jainkoaren santutegi edo goizalde-arratsaldeko *otoitzaren toki* edo begira-*toki* berezi diren jakiteko, ea euskaraginen egunero darabilzkgun otsak ze jainko edo giza arketipo diren argitzearren, bada, euskararen ereduak bilatzen dituenak asaben jainko zaharrekin *topo* egingo du ezbaigabe, hako F. M. Müllerren arabera, erleginoen historia asabek jainkoekin harremateko erabili ohi zuten hizkuntzen historia baino ez bai-da.

Saio honetan euskara bera izango dugu lekuko bakarra. Norbaitek hemen esaneko askoren iturburua edo zioak ikus nahi balitu, *Vascuence y mitoanálisis* tesian aurkituko du frogarririk. Izan ere, lantxo hau gehein bat handik jasotako laburpenez euskaldun irakurleentzat antolatua dago.

Anartean, ikustea baino ez dago, “*euskararen ereduak*”, Ur uriko oinarriak bezala, Zazpi Jakintsuek aztertutak ez ote diren eta, Jakinduriaren Eskola bezala, zazpi zutaben gainean eraikia ez ote dagoen.

I. EUSKARA-EREDUEN BILA

1) Oroitzapenetan

“Oroi zaitetz” esan ohi da eta gutxirenak dira pitagorikoen aholkua jarraitzen dutenak, arimak bere sorrera gogoratu behar bai-du, etorkizuneko inpernu-zirimolan berriro ez erortzekotan eta, lehenak gogora eramanez oster, gizaki hilezkor eta jainkozko gizaki izatera heldu ahal izateko. Bere baitan gogobilduaren bilduz, norbere sorreraino heldu zeitekena, entzunaren puruz jakitun egiten zena baino bikainagotzat jotzen zuten platonikoek ere. Oroimenak jatorrizko nortasuna bilatzen du. Asabek, uda-neguko iduzki-mugetan urteoro jaiak ospatzean, aintzinateko jainkoek herria sortu eta herriaren alde eginiko ekintzak gogoratzen zituzten eta hasierako aldiak eguneko garaiez orekaturik, gerokoei gogoz erantzun ahal izateko, hasierako pozkarioz bihotz-berotzen ziran.

Euskara egiten ez duenak euskara aztu egiten du, errezatzen ez duenak Aitagurea aztu darian bezala eta alzheimerduna, berriz, bere izena aztutzeraino sorgortzen da. Ahantzia gogoaren antzi bihurtzen da maiz eta sikologoek “erruzko oroitzen galpena” salatzen dute gizakiagan eta ezagunak ditugu euskara ahantzia berreuskalduntzen ari direnen artekoen jarrera ezberdinak. Horretan sikoloek eta soziologoek ba dute nahiko zeresan euskaldun askok, ez denak, euskara zaintzen gizaldietan eraldi izan duten arimaz ezeze odolaz. Ba zekiten, agian, lehenarekin oroipen-zubia egiteko bide egokiena euskara zena eta euskara galduez gero, norabidea erratzuz, inpernu-zirimoletan gal zitezkeela, munduan hilik bizi diren zeinbat herri bezala.

2. Elkarteko oroitza

Bada nonbait sikologoek *memoria colectiva* deitzen duten elkarteko oroitza. Elkarte ohargabea, *incosciente colectivo* delakoa omen du gordailu, herriaren soina nonbait. Izan ere, sinboloaren gunea gorputza da, izadiaren partekide eta izakietan bizikide den aldetik. Gorputza gauaren lotatik eguneko argitasunera jagiten denero, eguzkiaren araura mugitzen da eta biriak auspo bihurtzean, arnasa eguratsaz nasten eta beroa sortzen du eta bihotzkeraren taupadak mundu ezean murgiltzean, kosmoan kosmo txiki egiten duelakoa du. Kosmoaren partekide izatetik daki jainkoen sorkari dena, goiko mundua beragan disdiratzen dakusalako. Ametsetatik esnatzerakoan, lotatik itxartzerakoan, giza-kiak askatasunez egosten ditu gogoaren antsiak eta ume-tzaroko irudipen oroigarrien gaia, audiobisualean bezala, espirituzko berbaz argitzen du: itxartu egiten da, hitza hartzen du, materiazko mundutik espirituzkora dator, ohargabe egotetik ohartzera, ain zuzen.

Sinboloak gau giroan amesten omen dira C.G. Jung sikologistararen ustez, eta eurretan hizkuntzen eredu diren arketipoak. Antxinako oroigarriak arima astintzen dute eta irudiaren eta sinboloaren arteko logikak hizkuntza taxutzen du, jainkozko sekreturen bat mezutzen duelarik. Jadanik hizkuntza mitoak kontatzeko lain da eta herriek mitoen munduan, sorgu bereko sorkariak bezala, anaiago sentitzen dira bata besteekin.

Orain, bada, zein herrik du munduan bere elkarte ohargabea itxartu dezaken txilunik? Lege zaharra hizkuntza zahar-rean bizi duten herriren batek, ain zuzen. Euskaldunok euskara dugu. Euskarak, ausaz, euskarak esna dezake euskaldunon elkarteko ohargabea eta ziur beste hainbat loti.

1.3. *Euskararen oroitzak*

Sikologoen azalpenak eta arketipoen aipamenak euskararen egiturekin bat datozen jakitea ardurazkoa izango da, ezbaigabe, euskararen lekukotasuna baliagarritzat eman ahal izateko. Jakina da liburu-kulturako ez diren hizkuntzak, idazkiaren pentsudan dagozan besteak baino, ahalegin handiagoa egin izan dutela oroimena zorrozten eta lehengo ohiturak eta atsotitzak finkatzen. Elkarre ohargabeak, bestalde, ez du mintso berezirik, euskarak bai, ostera, euskara ez bada ugarrak janeko arrabita, euskera mintso bizia da. Zer dino euskarak, sinistu diezaiozun?

“Sinistu hizkuntzari” dino F. M. Müller, erligioen azterleak. Ez dago bera baino sinistagarriago den lekukorik, ez dokumentorik. Aldi beretsuko Unamuno goiztarra ere hizkuntzen barne-historiaz mintso zan, historia konponduarena baino edukin zihurragoa ikusten zuan euskara bezalako hizkuntzetan. Euskara Euskal Herriko prehistoriatzat zeukan eta areago uskaldunen jatorria azal zezaken paleontologia bakartzat. Baina zer esan lezake euskarak euskaldungoaz, bere nortasunaz ezer esateko ezbalitz? Konta diezaigula euskarak bere kondaira eta euskaldunok geure historia kontatu ahal izango dugu sortzetik honaino. Esan diezaigula, berere, nortzu diren bere gurasoak eta guk geure lehen aita-amen izenak jakingo ditugu. Norik galdetu behar dio euskarari? Etnologoei ala hizkuntzalariei? Euskal etnografia euskaldungoaren ohiturez eta erritoez badihardu eta euskara haien azalpenik emateko balitz, horrek polo biren arteko argitasuna sor lezake. Ahaleginik egin da galdaketa honetan XVI gizalditik hona bederen, baina gaurko hizkuntzalariek, aurrekoen okerretan jausi-bildurrak bailegozan, isilik dagoz. Euskaldunok berenez, ain etimozale garenagatik-edo,

tabu dugu etimotan hastea, ia Euskara amari nortasunaz galdetzen ere bildur garela.

Euskara, nahiz ez den arrabita baztertua, arrabita bezala, bere arauak izango ditu, egoki joaz, argiro soinutu ahal dezan. Galdetu, beraz, euskarari bera asmatu zuen gizakiaren arabera eta euskarak aintxinako senaz erantzungo du orduan. Hitzaren adierazle/adierazi arabera itaunduez gero, erantzun igarrak emango lituzke, hizkuntza kulturatik banandurik bailegon, hizkuntzak, hizkerak eta hitzunen gizar-teak elkarrekin zerikusirik ezpailuen, baina sinbolizatzaile/sinbolizatu eratara galdetuz gero, euskarak gizarte biziak sortu zuen umatokiraino doan sorgunea erakutsiko digu bizi-bizian.

4) *Mito-azterketan*

Mitoak herrien historia sakratua eta gizarteko bizkar hezurra dira. Euskaldunok, esate baterako, lege zaharreko ohi-tura asko gordetzen ditugu, nahiz kristautuez gero, Jainko-gizakien arteko auzia Kristogan sakramendu egina ezagutzen duten. Mitoek giza gogoaren berezko azalpena eta geroko sorkuntzaren sustraia dira. Mitoek argi adierazten dute gizakiak osotasuna idoro eta bere jomuga bilatzeko duen burubidea. Gizarte-zientziek hiru pausotan azaltzen dute *homo religiosus*=gizaki jainkozaleak izadia eta jainko-mundua bizi duen erabagia: sinboloaren esperientzia, mitoaren kondaira eta erritoaren ospakisuna. Sinboloak gorputz eta arima inguruneke irudi eta irudipenetan murgiltzen du unibertsoaren erdian, haren eguratsetik biriak arnasetuz, espiritu-sentira esnatzen duela. Mitoa sinboloari loturik doa eta azalpenerako berba egokia asmatuala, gizaki lehenak jainkoen eta gizakien hasierako kondaira iragarten du. Erritoak mitoaren kondaira gogoan bildu eta, eguneko arazo-

ak alde batera eginik, jainkoen ekintza salbagarriak jai-gi-roan ospatzen eta gozatzen ditu. Horrela, hasierako bizi-sorgura itzuliz, antxinako senak arrazoi hutsezko burubide-ari turrut egiten dio, goiarnasezko olerkiak hitz lauari beza-la. Guzti hori gizakiaren haragiko gogoa gizakia jainkozale-aren espirituari itunbenez lotua dagolako seinalea omen da. Ardurazkoak dira mitoaren egiturak, batez ere, euren kultu-ra idazkizunetan oinarritzen ez duten herrirentzat. Mitoa ahozko kondaira bai-da, esakera berezi eta imintziaz giro-tzen den esankizuna. Elkartearen gogoak ahoz ebaki eta ozentzen ditu gizakiaren sakonak ohitura berezien orekan. Jainkoen jaiotza eta herriaren sorrera du kontagai eta hur-runeko oroimena berritzen dihardu. Ez doa, joan, berriro humetzarora, lehena oroituz, erritoen eraginez, geroko her-rigintza bermatzera baino. Horrela, burutzen bai-da, giza jainkozalearen asmoa eta ariketa.

Mitokritika, edo giza zientziak mitoez aztertzeke jokera, gero eta gehiago zabaltzen doa. Kontagai dena linguistikak aztertzen du, izadi eta gizadiaren arteko zioak soziologiak, etnologiak, kultura zaleak eta erlegioen historigileak eta sin-boloa dena, berriz, sikologoek, filosofoek eta antropolo-goek. Teologoentzat mitoetan dagoen Jainko-aztarrena gel-ditzen da.

Noren arduran gelditzen da euskara bezalako hizkuntza zahar baten egiturak aztertzea? Hizkuntzalariek mito azter-ketan hasi behar dute, euskararen ereduak zeintzu diren jakin ahal izatekotan.

1.5. Erritoen araua eta hitzaren magia

Erritoak gizakiaren eta jainkoen arteko harremanen araudia antolatzen du. Erritoak agintzen du edozein liturgizunean Jainkoak eta gizakiak non kokatu behar duten. Ardurazkoa

da benetan jainkoek gurtzeko jakinduria hau, jainkoekiko hizketa="oratione"(l) eredu berean zehatz taxutua izan delako: lehenengo jainko arketipoak, gero giza arketipoak. Sumerian *me* deitzen ziran jainkoen erabagiak. Zeregin guz-tietako eredu ziran: kultoa, erregetza, gizartea, hizkuntza, jakintza, musika, etab. Sumeriako hizkeldi biak *eme-ku*, *eme-sal* sistemakoak ziran, bata ofiziala, bestea salmoetakoa. Eginkizunak erabagien eratarata eginez gero, *meak* indarrean egozen, eratarata egin ezik, hutsean gelditzen ziran. Hitzak ere taxuketa berezia behar zuen eduki, hotsak inoena bene-tan egizta zezan eta oker esanak hutsean edo, bildurgarria-goia zitekena, aurka erabagi ez zezan.

Sumeriako eta Egiptoko apaizek izen zerrenda bidez taxu-tzen zituzten orduko jakinduria guztia, toponimiatik hasi eta gramatikalaino. Jainko nagusiaren izenak burutzen ditu onomastikak deitu-zerrendak. Jarraian doaz gainerako jain-koen izenak: haren emaztearena, seme-alabenak, sendikoe-nak, etxe-koenak eta azkenean, morroi-mirabeenak.

Hatitarren artean erregearen eta menpekoen arteko begiru-nez taxutzen ziran jainkoen eta gizakien arteko harrema-nak. Hori zan jainkoei sor-zuzenbidea, hori jainkoegazko begirunea eta eraspena. Orain, bada, jainko nagusien izenak beste jainko-mailako edo giza mailako arketipoez jostean, non kokatu behar ziran batak eta besteak?

Egiptoko mitoak dinonez, Toth jainkoak asmatu zuen hiz-kuntza jainko eta gizakien arteko harremanak erraztekotan. Hagatik hitza magiazkoa zan bai Sumerian, Babilonian eta Egipton, esanaz inoena erabagitzen bai-zuan, jainko arke-tipoez jositako ahala zuelako beregan. Esaneko hitzak balo-re totala eukan euskaldunen artean, kontu hagatik esankizu-na zehatz ala oker dagoen, kosmoko ordena apurtu ez zezan edo hako sorgin hasiberriari "hodei guztien gainetik eta sasi

guztien azpiritik” esateagaitik gertatua gerta ez zezaion.

1.6. Arketipo edo eredu zabarrak

Hoiek dira elkarte ohargabearen zeru-ginga makotzen duten ereduak, hoiek gizakien bateratasuna, iraupena eta sormena disdiratzen dutenak. Hoiek dira gizakiari, gorputz-arimen pausora, unibertsoan norabidea adierazten diotenak, C.G. Jung sikologistaren arabera. Ardurazkoa da gizakiaren adimeneko argibideok zeintzu diren jakitea. Sortale Hubileko mitoetan aurkitzen dira euren izenak *AN*, *UTU*, *RA*, *ILU* jainko monosilaboen izenak, alegia. Ba al dute jainkook *ainanino*, *idittu*, *ersuge* edo *lilitxo* bezalako jeinuekin zerikusirik? “Hutsa da ibaibidea, sorgua non den ez dakienarentzat”, beraz sorgura jo behar da. Esan diezaigula, bestela, ze jainkoez eta ze aroez, zaroez edo azaroez berba egiten diguten *Ononzaro*, *Subilaro*, *Oronzaro* eta *Olentzaro* negu-muga-ko ospakizun eta izen zaharrok.

Bi eratako arketipoak bereizten ditu C.G. Jung sikologistak: norbere arketipoak eta jainkozkoak. Norbere arketipoak gizakiaren nortasuna osatzen dute: ni eta ohargabea, untzia itxasoan bezala. Halako bakardadeak gora begira, trazendenziari adi, jartzen omen du gizakia eta jainkozko arketipoak begistatzen omen ditu izadiaren barnan. Hantxe eguneroko argia eta beroa prestatzen dion zeruan. Euren babesean sentitzen da norbait. Jainkoek, sugarrak bezala, dantzan dagite unibertsoaren erdian, eta halaber gizakiaren gorputz-arimen espirituagan, mitoek aldarrikatzen duten bezala. Ezin daiteke sinistu jainkoengan gizakirik gabe, edo bestelaz, ezin daiteke sinistu gizakiagan jainkorik gabe.

Norbere arketipoei *mito bizia* deitzen dio hako autoreak. Mito bizia antxinako historiaren mintso berria da, jomuga orokorraren hizkuntza eta mezua duena, jainkozko mitoen

mintso berria, jomuga eta osapen doia, gizaki eta jainkoen arteko atezuan nor bakoitza jainko-zorian jartzen duena nor bakoitzaren bizi-santzueta eta elkarte bakoitzaren esperimentzian.

1.7. Jainkozko arketipoak eta lehen otoi egiturak

Sikologistek ez dinoe zeintzu ez zenbat diren giza unibersoko arketipoak, baina mitoek jainko nagusien oinarritzko izenak aipatzen dituzte, monosilabodun diren hoiek berere eta idazkietan konsonante berezi agertzen direnak. Hoiek dira jainko nausien izenak, beraz, jainko arketipoak. Hoiek, Sumeriako edo Egiptoko apaizek euren onomastiken zerrenda buruan jartzen zituztenak, kosmoko jakinduria gizarte asmoekin bat etor zedin. Harrian, toska taulatan eta papiroetan idazten zuten, ahoz esaten zena inork haztu ez zezan. Sumeriako erresuma desagertu eta milaka urtetan geroago, haren jainkoen izendegiak eta erritoak indarrean jarraitzen zuten Sortalde Hurbileko eta Anatoliako liturgizunetan, latinak Europako eskoletan iraun izan zuen lez.

AN/ANU=zeru zan Sumerian jainkoen buru, *UTU*=*iduzki* azken dela, *RA*=*iruzki* jainkoa *errege* Egipton, *ILU/EL*=*alguztidun*, ots, jainko *alaena*=*alyn(u)* Ugariten. Lau monosilabo, lau arketipo, idazkietan gero lau konsonante egokitu direnak, bada, Sortaldeko idazkietan bokala konsonanteen partekide baizik ez zan zabaletik estura edo errepikadura. Konsonanteok jeroglifiko izatetik ideograma egokitu ziran Egipton. *RA*, esate baterako, *O* eguzki itxura zan jeroglifikoetan, gero alfabetoan *P* gelditu zena, *UTU*, \oplus eguzki gurutzatua zan feniziar alfabetoan, gero, borobila galdurik, *T* irudiko gurutze soila gelditu dena. Lau arketipo konsonanteok euren alofonoekin doble eta areagotu egiten dira, *N* eta *D*-ren zapaikoak eta haginartekoak direla gehigarri.

Ba dakizkigu Sortalde Hurbileko mitoetan agertzen diren jainko guren on izenak. Monosilaboak, ots, konsonante bakarrekokoak eta mitoetan zaharren eta goren aipatuak direna. Euskarak ba ote du izenon oroitzik?

Antxinako aldiei, hau da, jainkoen jaiotze garaiari ANUM. ZARO(s) = "Anuren Sorkuntza" deitzen zaio sumerieraz. Euskarak, oster, *Ononzaro*, *Subilaro*, *Oronzaro* eta *Olenzaro* laukoa gogoratzen du halako ospakizunean. Ain zuzen ere, aipatu lau jainko nausien arketipoez osaturiko izenak dira, *Subilaro* dd > s ahozkeretik sortua denez gero. Jainkoei zuzendu lehen deiak/otoiak horrexek dira hizkuntzan gelditu diren oihuzkoak. (Ikus eskema 1°)

1.8. Giza arketipoak eta lehen deiadar egiturak

Giza arketipoak gizakia osatzen dute KA = kaizua (korpitza), beso goratuen W itxura jesarria zeukan Egiptoko geroglifikoetan, feniziar konsonateetan, berriz, K zutitua zan. BA = baita (ene ba!), giza burudun txoriak = AVE ordezkatzun zuen Egiptoko jeroglifikoetan, gorputza utzirik ere, bere tokira aidean hegan egiteko gei bailitzan. Feniziako B egiturak ausaz hego-bikoitzduna gogarazten digu. Aurreko bien batzea SHE = iza(n) = esse = ser adierazteko arketipoa da, Sumeriako *sagaratuen* einen agertzen dena. Beste hiru arketipo-konsonateok, euren alofono eta gainerako ahozkerekin, ezagutzen dugun alfabetoa osatzen dute.

Arketipook zergatik izan behar zuten zazpikun eta ez hogetabi edo konsonanteek diren bestetsu? Zazpiak apurtu ezinako sinboloa duelako bere baitan. Musikak ere zazpi noten egituran asmatzen ditu armonikide guztiak. Eta zergatik izan behar zuten lau jainkozko eta hiru gizatasunezko arketipo? Gizakia, nonbait, nahiko osatu ikusten zuan burua bere arpegikera hirukoitzan: gorputzaz, baitaz, eta jainko-

Eskema 1n.: OIHUZKOAK ARKETIPOEN ARABERA

AN	UTU	RA	ILU	BA	KA	SHE
ene	otoi	ra/rau	(h)el	balinba	caramba	ja/jai
enei	ut	arren	olé/iole	ba/vaya	cáspita	eia
iño	txut/ixo	arrano	(h)il	vae(l)	carajo	txist/chito
amen	et/eit	arraio	ola	ave	agur	salve
oino	ujui/jo	urra	ala(h)	bua	coño	shalom
ainü	otian	rayos	alajina	eup	quia	asa/aiz
enene	utinam(l)	arre	ale	hip(i)	gel	esti
añó	ojalá	rediez	ele	uf/huf	kontuz	xapi/zape

engandik jaritxi txit duin izateaz. Giza arketipoez egin oihuzko-ak ez dute, berez, otoitz edukirik, gizarte harremanetarakoak bai-dira. Gizakiak sortzetik eta, areago sagaratzetik, zuen santutasunari esker, ba zeukan bere arketipoak jainkozkoekin hitzetan = otoitzetan nastatzeko esku-biderik eta arketipoen elkartze hori zan, hain zuzen, jainkoekin egin zuen itun eta ezkontza-agiria.

Jadanik, hizkuntza egiturei itaundu dieguna bera toki sagaratuen izenei, santutegiei, galdetzea baino ez dugu. Mendiak ziran berezko jainko-temploak, bada, geroagoko *zigurata* eta *piramidea*, mendien itxurara eraiki, jainkoen egonleku eta haienganako eskailerak bai-ziran. Ba ete dago Euskal Herrian edo haren inguruan arketipoon izeneko santutegirik. Mendiei galdetuko zaie.

1.9. Toki sakratuen izenak eta atzizki-aurrizkiak

Tokizenak hurbileko hotsak baino areago dira urrunetiko oihartzun. Uriolen mitoaz gero, gizakiak eta herriak, amorrariak bezala, goiko sorguen irrikaz, mendien, ots, jainko tokien misteriora hurbiltzen ziran, "alperrikoa bai-da ibai-

bidea, sorgua non den ez dakian gizakiarentzat”. Mendi gu-
renei, ugoldean burua gorde edo ugolde orokorretik burua
jaso ahal izan zutenei “oinarrizko mendiak=montes pri-
mordiales” deitzen zaie, haien oinarrietan sostengatzen bai-
zan lurra, hoiien gainetan kokatzen bai ziran jainkoen oi-
nak, hoiien ostetik itoitzen edo ittotzen iduzkia.

AN/ANU arketipoa agertzen da jainko guren, euskaldunek
haren izenez ezagutzen bai-dute *Ainamendi* edo *Ainomendi*,
Unamendi eta bai agian *Onaendi/Imendia/Amunda* hotse-
tan. Euskaldunentzat *Anuren* mendiak ziran, *An*=zerua edo
aino=“eguzki-sartzea” hurretik ikutzen eta ikusten dutenak.
Erromanikar erderek izenokin *Mointaine/Montaigne/ Mon-
tini/Montaño/Montaña/Montiano/Montón* egitean, trukatu
egin du euskerazko izenen funtsa, *monte* berari lehentasuna
eman eta NOR zen *-aine, -agne/-ain, -ana/-ano, -an, -en, -in,*
-ona jainko arketipoa beste zer baten erlatibotzat edo beste
kasotzat darabilelarik. Aurrizkietan, berriz *ana-, an-, en-, in-*
eta eurekiko konposatuak euskaran, grekoan, latinean eta
bere alabengan ezagunak dira. (Ikus eskema 2°)

UTU erako *Otoio-mendi/Otamendi* izenak erromanikoe-
Montoto edo *Montaud* egiten dituzte eta *Otsomendi/Otxa-
mendi* berriz, zapaikotuak *Montecha, Montesso* eginaz. *Ixua-
mendi/Itxumendi/Sumedi/Somonte/Osmond* egiturak ere
Menditxu/Monteso egiten dute aurrizkia atzizki itzulikatuz
gero. Horrela arketipooz, euskarak *semetto/semetxo/semeso*
ohi bezala, *-tio/-tia > -cha/-cho, -sa/-so, -za/-zo* euren gramati-
ka egiturak idoro zituzten latinak eta bere alabek. Aurrizki
eta preposizioetan, berriz, *-ato, -at, -ad-, de-, so-, su-, di-* eta
eurekiko konposatuak. (Ikus eskema 3°)

RA=iruzki arketipoak *Ramonte/Erremendi/Aramendi/Ar-
mentia/Armendi/Oromendi/Oriamendi/Oorroamendi/Ira-
mendi/Iremendi* eratako izenak ematen dizkigu aurrizki de-

Eskema 2n.: AURRIZKI-PREPOSIZIOAK ARKETIPOEN ARABERA

AN	UTU	RA	ILU	BA	KA	SHE
ana-	ato-	arra-	lo-	be-/fe-	ek-	etxa-
an-	at-	re-	lu-	ber-/per-	co-	itxa-
ante-	ad-/de-	era-	el-	para-	com-	eis-
amfi-	so-	er-	ala-	pre-	kata-	ex-
en-/em-	sub-	ira-	la-	pro-	kara-	es-
in-/im-	su-			upa-	ok-	se-
	dis-, dans			uper-	oc-	s-
	tra-/trans-			ep-/ef- /epi-		

nean eta *Mendiaria/Montería/Monterrey/Mandarria/Man-
terre/Montoro/Montero/Montorra/Montreau* atziki denean.

Horrela, bai euskarak eta bai erromanikoak iruzki jainko-
aren giharraz osatu zituzten materia adierazteko *-aria/-ar/-
ra, -eri/-aire, -uri, -oria, -oro, -iri* atzizkiak. Aurrizki eta
preposizioetan, berriz, *arra-, erre-, era-, ira-, re-, er-* eta eure-
gazko konposatuak.

ILU/El arketipoak *Uliammedi/Elamendi/Olamendi* bezala-
ko izenak eman ditu nor betea denean, eta *Mendilu/ Mon-
toliu/Montella/Mendiola* bezalakoak buruaz buztana egiten
duenetan. Latinak eta erromanikoe-
bederen *-illu/-illa/-
ellu/-ollu* diminutiboen edo bestetariko *-al, -el, la, -le* atziz-
kien harrobia idoro zuten bertan gramatikarako. Aurrizki-
preposizioetan, berriz, *lo-, lu-, el-*.

KA arketipoak, giza mailako izanik ere, ba du mendietan
opa-izenik: *Gamendia/Igomendi/Egimendi/Akemendi/Oka-
mendi/Ajumendi* aurrizki delarik eta *Mendiaga, Mendiko/
Mondego/Montijo/Móntica/Mentxika/Montac* atzizki ager-
tzen dela. Bertatik eman dute hizkuntzarako gaia, atzizki-
etan *-ko/-ku, -ika/-ica/-ico, -ca/-co, -aka/-ac, -aga-, -igo, -ki/-gi*

eta aurrizki eta preposizioetan etan *ek-*, *co-*, *ok-/oc-*.
BA arketipoak ere, ba du mendien izenik *Ibamendi/Piamonte/Pimenta/Obamendi/Bamonde*, *Baamonde* aurrizki denean eta *Mendibe/Mendavia/Mondova/Mondovi*, mendia-
 ren buru barik, haren oin egiten denean. Hizkuntzak ere arrastoa utsi du *-be/-pe*, *-va/-vo*, *ba/-bia/-via/-pia/-pio*, *-fa/-fo* atzikietan. Aurrizki eta preposizioetan, berriz, *be-/fe-*, *epi-/ep-/ef-* eta eurekiko konposatuak.

SHE arketipoak ere ba du bere eineko izenik mendietan *Etxamendi/Esamendi/Ezamendi/Semendia/Asmendi/Az-mendi/Eizmendi/Ayamendi/Ayamonte* izena aurrezki due-
 la, eta *Méndez/Montesa/Montes/Montech/Mandas/Mendaza/Mundaiz* atzizki bezala. Uhari zabaldu ditu bere hotsak hitz-
 kuntzen egituretan: atzizkietan *-tza*, *-esa/-es*, *-eza/-ez*, *-sia*, *-esse* baitipat eta *etxa-*, *itxa-*, *eis-*, *ex-*, *es-*, *s-*, *se-* aurrizki eta preposizioetan. (Ikus tokizenen egiturak VIII zatian)

Eskema 3n.: ATZIZKIAK ARKETIPOEN ARABERA

AN	UTU	RA	ILU	BA	KA	SHE
-(e)n	-tu/a	-ar	-illu/a	-be/-pe	-ica/o	-tze
-ana/o	-tio/a	-er	-la/-le	-va/o	-ko/u	-es/a
-(a)nia/o	-ti/-di	-ara	-ullu/a	-ba/-bia	-go	-ez/a
-enea	-tto/a	-aria/o	-el/a	-via/o	-ki	-sia
-(a)ña/o	-txu/o	-aire	-al	-pia/o	-gi	-za/o
-(o)n	-dui	-era/o	-lia	-fa/o	-ca/o	-ese/a
-ina/o	-so/-jo	-iri	-il		-aca/-ac	-ex
-in	-su/-ju	-ur(i)	-l		-aga	-esse

1.10. Sinonimoen lekukotasuna

Zergatik hizkuntza berean bi edo lau sinonimo gauza bera-
 ri deitzeko? Gogora dezagun Sumerian eta Egipton apaizek
 eginiko zerrendak. Idea bera honela edo bestela esaten zan

jainko bakoitzaren arabera. Onomastika haiek geroko hizte-
 gien eredu izan ziren Mediterraneo inguruko lurralde as-
 kotan. Jainko nagusi bakoitzak bere zerrenda zeukan eta
 zerrenda bakoitzak jainko horren arketipoa jartzen zuen
 hitzarren aurrizki. Hizkuntzaren sinonimoak barrura begi-
 ra, zein beste hizkuntzekiko aldean ikusita, zazpi ereduotan
 oinarritzen dira. Herrien kulturak elkarren leihakide dira,
 zeinek baino zeinek bere jainkoei lehentasuna ematean, eta
 hasieran hizkuntzak elkarren antzeko zirelarik ere (Has 11,
 1-9), euren hazkunderan gero eta tokiz elkarrengandik ur-
 runtzean, alde handiagoa hartu zuten hizkuntzan ere.

Deigun *aintz/doxa(g)/honor/gloria/zelu* sinonimoen andana
 edo *norma/edu/arau/lege/kanon(g)* edo eta *maite/dôd(h)/*
eroñ(g)/love(i)/cupio/estimar, berdin *dogma/eritzi/opiniôn/*
creencia/siniskai, etab. Hitza aztertzerakoan, haren *narea*,
sustraia, *erroa*, *leinua/linaje*, *genus(l)/genética*, *belaun/bástago*,
jatorria/estirpe bilatzen dugu. Sinonimo guztiok aipa-
 tzen ditugu “arketipo=eredu” hitzen muinean. Hitz guztiak
 dira jainkozko erroez eta giza-jatorrizkoen osatuak, baina ez
 erroak bakarrik, bai eta hitzaren gainerako zatiki guztiak.
 Baina, zer dela-ta *mintso/erran/eleka/esan* euskararen bertan,
iron/eragon/ihardetsi, etab. sinonimoon tirabira? Arketi-
 po=ereduen el-karren lehiagatik. Edo zelan esan behar da:
naranja, *toronja*, *aranxa*, ala *laranja*? Ako jainko arketipoei
 galdetu, ez ba-karrik kultura bat edo bestearen ahozketari
 edo belarriari, jainko berezienganako lehiari baino.

Erro bakoitzeko hitzak, ots, monosilaboak dira honetan
 arketipoekin bat egiten dutenak. Monosilabook bokalen al-
 daketaz, inplosioz edo esplosioz ahozkatuaz edo erro bera-
 ren errepikaz uharitu-hitzak hoiexek dira protohizkuntzen
 lehen lorpenak, hortik azertu beharko lehen-euskara ere.
 Geroago, leinuen ezkontzako erritoen araberan, sortu baizi-

ran aglutinadoak, eta aurrizkiak, atziki ere egitean, hizkuntza zauliak. Euskarak hizkuntzen hiru adinon altxorra gordetzen du bere egituretan. (Ikus sinonimoak IX zatian)

Eskema 4n.: JAKINDURIAZKO ONOMASTIKA ARKETIPOEN ARABERA						
AN	UTU	RA	ILU	BA	KA	SHE
<i>kalitate ona</i>						
nemeqy(h)	docto	argi	listo	versado	geshtu(a)	azkar
normal	duin/digno	regular	leal	burutsu	capaz/gei	sagaz
entero	zuhur	ertain	lúcido	avezado	cabal	sesudo
mañoso	juicioso	arrunt/ordinario	berezi		gurbil	zentzudun
<i>kalitate txarra</i>						
inoso	tuntun	raro	lelo	bobo	cateto	txatxu
necio	tonto	raka(ar)	loka/loco	baga	gaizto	txar
memo	soso, zoro	rega	lerdo	palurdo	cazcarria	chalado
<i>ofizioa, nortasuna</i>						
emky(s)	sofista	rabi(h)	logios(g)	bardo	actor	sabio/jakitun
maestro	doctor	rector	letrado	filósofo	gnóstico	esatari
antzedun	zogi	artista	lector	poeta	glosista	azterle
<i>jarrera ona:</i>						
maratz	zoli	aratz	leihal	fiel	garbi	zale
on	zuzen=justo	artez	alai/lúdico	bueno	gogotsu	zintzo
manso	otsan	recto	lehial	puro	casto	sensato/serio
mana	dócil	arduratsu	alegre	presto	gertu	esmerado
<i>jarrera txarra:</i>						
nagi	donga	rácano	lijero	vago	cativo	setati
nece	duro/usu	rebelde	lento	pillo	keto	zeken
nabar	terco	arlota	alper	pelma	golfo	zantar

II. UNE ETA ALDIEN EUSKARA EREDUAK

Une eta aldien = *espacio y tiempo* egiturak elkarrekin doaz eta nonbaiten/noizbaiten ikusten dugu euren hasiera eta kokapena, eta, gomutara erakarririk, antxinatean eta urru-nean ikusten dugu izadiaren eta izadikoekin baterako sorreran. Aldi horrek geroko aldiekin zerikusia du, "izan zirelako gara" esaten dugunean bezala, edo antxinako mitoak giza asmo eta kezken zergaitia azaltzen digu. Antxinako herriek antxinako jainkoen eta eroien garaian ikusten dute euren jende eta uriaren sorrera, orduan gertatu bai-ziran gaurko giza zioak azaltzen dituzten ekintzak. Beraz, gizaldi haiek gogoratzea eguneko arnasa hartzea gertatzen da sarritan, edo "joanak joan" esakerak berak ere damuz, hobeak-edo bailiran, aipatzen bai-ditu joaneko garaiak, Sumerian edo Israelen hako paradisuaren atsegina bezala. Ipuin harri-garriak ere "anbiola, antxina baten" kokatzen dira, hasierako aldien gomunta mamgikoa erakarri nahirik. Herriek urtero ospatzen zuten, hako aldi gogoangarriak haserako zoriona irauzaz edo itzuli zezaten. Jaialdiko errituen ohikunak ba du hatarako berba bersortzailerik eguneko gertakizunen gainetik, antxinako jainko ekintza salbagarrien oroitzak elkartearen bizia irauzaz eta etorkizuna zabaltzen duela, gogoratzea bizitzea bai-da.

Halako aldien aipamenak orduko jainkoen izenekin loturik bildu eta mitoen logikan ikusi eta gero, egoki zaigu euskarak, eredu eredu, honetaz zer dinoskun jakitea eta, orobat, inguruko hizkuntza zaharrek, gauza berak adierazteko, euskararen aldean, ze aukerak egin zituzten egizatzea.

2.1. Une eta mendeen izenak AN jainkoaren eredura

Mendi ertzak zeruan N/M antzezten du jeroglifikoetan. Haren angelutik begira, hona monosilaboak: *an*, *emen*, *nun/non*, *une*, *muin*, *muna/muno*, *ainu*, *ana(g)*=goian, *in(l)/en* dira, zeruaz edo goiaz loturik dagoz *ainu*=“eguzki-sarrera” edo *muna/muino* hotsek uren gainetik *nabari*-berri=emergeder oinarrizko *munoa* gogoratzen digute *ainube*, *nube*=lainoek jainkoen agerpen eta *mendiak*=*monte* jainkoen santutegiak eta gizakiek harenganatzeke, *malkorretatik* zehar, *mailadiak* eta *mailoak* dira. Beste hitz asko *An/Anu* arketipoz aglutinatuak izango dira eta batez ere aurrizki daroenak izango ditugu kontutan. Horrela *antxina/aintzina* egiturak *une/mendeei* lotu ikusten ditugu biak, baina *antes*, *antiguamente* formak joaneko uneekin soilik loturik dagozen artean, *antxina/aintzina*, *antea(l)* atzera ta aurrera begira dagoz. *Antxina/amaia* berbak *une* ta *mendeen*=*enet(h)* espazioko=ámbito makoa osotzen dute, *une/mendeen* *anbiltzeraino*.

Unei bagagozkie, *Anuren* oinak eta oinatzak *nausitzen* dira *nun-nabi*, *Anu* dela denaren *untzea*. *Non/nundik*=*unde(l)* dira galderak, *han*, *hemen*, *inon*, *nonbaiten* erantzunak. *Zeru-makoa*=*empíreo*=*nadir*, *uin*=*unda*=*mare(l)* *mando*=*magno*=*antua/andia*>*ancho*, *enchido/inchado*, *aindi* edo *aintzina*=*antea(l)* dagoena. Kolorez, *Anuren* *mantua* *antzo*, *anil/añil* da, *untziz*=*nave(l)* *nabigatzen* dira *uinak*=*unda(l)* *ondarretik* *ondarrera*, *Ra marinel*=*nauta* *nagusiak* *antzo*. Goiko zabaldiei *naba* deritse, ibai *ondokoei*, *madura*, urtegiei, *aintzi/aintzira*, *ondoan* *Anu* ispilatzen dutelako. *Anu* jainkoaren *makoak* *magala* ezarten dio lurrari *ingurumarian*, *emiron(f)*. *Nebiru(s)* da ipar-*muga*=*Norte* seinalatzen duen izarra. *Mun/muga*=*mojón* haren *marrak*=*margen* dira. *Mugok* *neburri*=*medida* bakoak direnez, gizakien oinak u-

natu/nekatu egiten dira *mugikera*n=movimiento. *Masi-a(ca)*=*mansión* eta *mandioak* *maneatzen* ditu, *enparantza* *inguru* duela. Lur *barrenean* (*infra(l)*, *infernu(l)*)=*inpernu*a dago egitiarren *Am-duat(e)*. *NON* galdegaira *-an/-(e)n* atzizkira erantzuten dute kasoek edo *in*, *en* preposizioak: *etxean*=“in domo”(l)=“en casa”, *An* arketipoaren hitzetik ortzera.

Mendeei=*enet(h)* erantzuteko *NOIZ* galdetzen da *engoitik*. Oin egitura *Anuren* genitiboa da eta *uneon/une* honetan esan nahi du, *antxinakoaren* ospakizunari, berriz, *Anum.zaro(s)*=“*Anuren* sorkuntza”=*Ononzaro*=*Año Nuevo* deritso, orduan hasten bai-da urtea=*annu(l)*=*año*, *Anuren* *mendeak*=*nausigoak*, *mendez mende*, *markatzen* duenez. *Mende*=aldia, *mende*=gizaldia, baina, *mendez mende* edo *menderen* *mendetan* *mende*=agintea duenak bakarrik iraun dezake. *Mendi* toki sakratua den bestean, *mente/mende* aldi osoa da, *memento*=*momento*, berriz, *igarokorra*, “*une* kau”=*nunc(l)*, *enkaran*, heriotz ordua, ez dena *nunca*=*inoz*, *inos*=*inoiz*, *noizbehingoa* eta *urtemun/urte-muga*=*aniversario*, *anartean*=*entretanto*, *antes*=*antea(l)*, aldi *neurtuak*=*medidos* edo *hurbilak* diren bestean, *mugonean*, *une* egokian da eta *antxina*=*ancien(f)*=*anbiola*=*antaño*=*antiguamente* historiak misaka ez ditzaken aldiak. *Nana(s)*=ilargiak *neurtzen* ditu ilak=*mense(l)*=*mes*, *Martu(s)/Marti* jainkoari eskainiak dira *Martia*=*Marzo* ileetan eta *Martitzena*=*Martes* asteko eguntan. “En tiempos de *Maricastaña*” esaerak ere, hako *antxina* haretako jeinuaren *unera* bihaltzen gaitu.

Mendeen makoa biribila denez, *uneak* hasten diren *antzera* *amaitzen* dira, *aintzina*=geroa ere ba dela. Giza eskuetan diren aldien *mugida*, *antolatuz*=“con *antelación*”, *aintzindu* egin daiteke, *aintzearen* *nehurrira*, *engoxan* edo *eguzkiaren* *ainuak*, *inubar/inular*=*anoche*cer eta *nabar*=*amanecer* orduen arabera.

2.2. Toki eta adinen izenak UTU jainkoaren eredura

Toki adinak Utu edura adierazteko, monosilaboak ditugu sustrai: *itu, ate, ota, odi, uda, udda, odei/edo*, etab. *Utu*=iduzkia berez da begien *itua*, bereak *itoi/ostutzeko atea*k eta *ostateak*, bereak *otarainoko tatoak* eta *trokarainoko trosta*=*trote* eta “*tumboak*”, berea *uda*-aginte *totala*, berak bihaltzen du (*h*)odeitik, *oditik edu, udda*. Berea da, *tarrantarena* bezala, egunero=“a *diario*” *iduli* eta *itzultzea*. *Utu*=iduzkiaren aldiak *tturiak* dira eta haren bideak=*odos(g)*=*trotoire(ff)* eta *odiak tholsak* edo *uddeztatuak*. *Utu aitzin* daukagu edo *ostean*, mendiko *tenplotik itoitzen*=*subir* denetik eta *otako dolou(g)*=*duelaraino* *igon*=*tollere(l)* daino, berak bai-daroz=*tullit(l)* *soloa*=*suelo*=*soroa*=*zoro* eta berak argitzen *tu(s)* bai-du gure bizi *tokia*=*topos(g)* *dove(it)*>*sub(l)*>*so* sotoan.

Bere *otatik*=*otero* *lurrera othustan*=*adi tulunbio*=*sima* eta *uts/utsunea* *dager*, *troka*=*trocha*=*torca*, *txorko*, *tuzuloetatik itoititu*=*surgere(l)*=*sortu* eta *usin/osinean* edo *itxosoan itto*=*sumergir* edo *tontor osteko ostenetan ostu* edo *ostatuan atotsi* daino. Bera *ostuaz* batera, *lurra oztu* egiten da; *Sortaldeko aitzinean* berarekin *topo* egitean, *tturia* da *eguna*=*día*, *Oeste ostean*, *ostu* deneko, *ilun*=*oscuro*, *ostera*. *Lurra tormu*=*terrón* da bere *eduko deieraz*, *mendia*=*tontor*, *odeiak* bere *tronu*, *otatik othustan*=*oteando* *diharduela* bere *udjat(e)*=*begi tokor* edo *udigozko*, gure *barreneko tolesak* eta *otumenagino aitorzen* dituela. *Utu* bera da *norabideen otana*, bidez *doa*=*odeuo(g)*, goiko eta beheko *uddak* ornitzen, *uduki-zuinak* *uddeztatzen*, *otako adarrak odia* egiten diela eta, *uddak itoitze*ko=*subir*, *zubia*. *Udoian* darakus arpegia, *idolan idorotzen doea*, *otikan* *babesa*, *iluntze orduan*=*tunc(l)*=“en la tarde”, *tormu-atakan*, *trikuarrian*=*dolmen*=*túmulo*=*tonban* bereekin *otoz-otoan atotsi* edo *iduzki*=*duzmai(g)* dadino.

Utu aldia=*et(h)*=*tenpore(l)*=*-te*: *eurite, gudate*, etab. *atxinatik*=*tore(g)* dator, *tangka* ematen ditu orduak, *aste/días* edo *urteak*=*etos(g)*, batean *Udabarri*, bestean *Uda* edo *Udazken*, ileetan *Uztail* eta *Dagonil tholsenak*, *Subilaro*=*solsticio*=*trofe(g)* *ospakizun oituran subil*=*tronco*. *Otsil*=“il otza”, *Ostegun*, *Ostiral*, berari eskainitako *ilak* eta *egunak* dira. *Tempore(l)*=*denbora* *etorri* da, aldiez *eguraldi* eginez. Aldi bereziak *otordu*, *otoz*, *ostantz*, *ostean*, *oxtian*, *tarde*, *temprano*.

2.3. Oru eta orduen izenak RA jainkoaren eredura

Ra/Horus ereduen erroitik dator *iruski* egitura. *Ortziko arkuak* finkatzen ditu *ur* goienak eta *ur* barrenen gainean oinarritzen da *artean (h)artzen* duten *oru*=*zorua* eta *mendiak*=*orus(g)* eta *Ra/Horus*=*iruskiak* *ortziko urez* eta *orei artean orbide* *ibilian organ iraultzen*=*rõ(g)*=*ruit(l)*=*rueda*=*rula*=*riela* *errodan* *bidea*=*rúa*=*raíl* edo *goiko-beheko ibar/riva* *uretan arraunez* *eroaten* ditu *ordua*k, *eretiak*, *urteak* bere *orenaren orratzak* *iragartzen* dituela. *Ra* *iruzkia orzargian* *urten*, *ortzira arintu* eta *arratzean eroriz*, *ortzi* egiten da. *Irradan* *dabil* eta bere *errokaren*=*rueca* *iraul* bakoitzeko *ortziaren ertzetik ertzera*=*orizonte*, *argintxio* eta *arratza orube*=*orbe(l)*=*iruzkipean* eta (*h*)*ortik oru*+*tu*>(*h*)*ortu*, *Horus*=*iruzkiak (h)artu-lurra*=*solera*, (*h*)*ari* agindutako *erria*.

Ra=*iruzkiaren urteera*=*horto Erkingu(s)* *deritxo*, euskaraz bezala, *Oriente* latinez, *handik* bai-da *eregiten*=*yergue*=*oritur(l)*, *handik erdutzen*, *gero ortzira arintu* eta *arrastian arroilan ertutzeko*.

Oru da *iruzkipean orube eraikintzarako hortua/huerta*, *arana* *deritso* *ibar jasoari*, *arru Ra* *eroiak arrapaladan* egiten dituen *arroile*=*raja*=*rendija*, (*h*)*arri*, (*h*)*arrate*, *arkaitz*=*arpe* bidean *erreta* *uzten* *duen erriari*. *Ra*, *arge(g)*=*rege(l)*=*errege* *denez*, *uria/iria*, *erria*, *herria*, *erresuma*=*reino* eta *erorkia*

Eskema 5n.: UNE, ALDI, ZENBAT, NOR, ARKETIPOEN ARABERA							
	ANU	UTU	RA	ILU	BA	KA	SHE
NON	an	donde	or	allí	ubi/ibi	hic	asau
	aindi	oste	arriba	allá	post	gain	zeruan
	ona/on	sub	ur	longe	bertan	gertu	cerca
	inon	tras	urrun	lejos	hemen	aquí	zehar
NOIZ	antxina	odie	ora	luego	belu	cuando	jam=ya
(1)	ancien	atxina	orain	olim	bein	gero	atzen
	nunc	atzo	arin	lein	bart	cum	jamás
	nunca	tunc	eri	aliquando	postea	gaur	ayer
	inoiz	atzo	arche	laster	bihar	goiz	sero
NOR	en/ni	tu	er	ille/él	bera	ego/yo	txe/je
	mi=me	tto	eurak	le,la	vos	gu	zer
	inor	su	(h)ar	lui	beste	cui	ése, éste
	nos	zoin	ura	los/les	hic	quién	zein
	nemo	zu	urle	alter	hako	kau	se=ses
	neure	su/zure	euren	illius	fulano	gure	sfon

(1) Ohar gehiengozko genitiboak *antxina/atxina*, *atzen*, *orain*, *olim(l)*, *lein*, *bein*"

uzten digu *erentziz*, bai eta *erriertarako erra* eta *arrabia*. *Orue (h)or dago*, *(h)ur* edo *urrun/urran*, *urruti*, *aurrean dago*, *erdian* edo *arte/terra(l)* dago. *NORA/NORANTZ/NORAI-NO* galdegaiak ere *RA* arketipoaren *artizarra* edo *iparra-*
ren=ártico orientabidea eroan daroa *erantzunean*.

Orzondo=aurora orduak=ōra(g), *arche(g)* *Raren* erroko *Horus=Orenzarok iragartzen* ditu. *Aldiak*, *aroak* bezala, *erro-*
dan="in rota"(l) doaz, ez *artesean*, *iruzkiaren arku*a egiten bai-du, bakoitzean *aro/aro*i berezia daroela, batzuetan *ar-*
min, bestetan *azaro*. *Aroa* bakoitzaren esperientziari lotuta dabil, hagaitik *hautzaro*, *gaztezero*, *zahartzaro* bereizten ditugu, egiptiarrek "*Horus (h)aurra*", "*Horus gaztea*" eta "*Horus Handia*"=*Urtzi Urena* ohi bezala. Hortik *Ortze-*
gun, *Ortziral iruzkiaren* asteko egunak ere. *Urtarril=Urtats*, *Erearo iruzkiaren urte* erako *ila* eta *Ekaina Urte/rota(l)=rue-*

da irradián asten deneko, *ots*, *urt* egiten dueneko *ila* da, *Urri/Urrite Raren* beherakadako. *Orain*, *Horus* jainkoaren genitiboa, *arin=rápido* doa edo *artez*, *eri(l)=atzo*, *erenegun*, *ereti="rato oportuno"*, *arik* eta *arrastian ortzi arte*.

2.4. Leku eta aldien izenak ILU jainkoaren eredura

Ilu jainko *leinuaren=linaje lekua=locu(l)=lugar muga=li-*
mite(l)=linde gabea da *luzeran* eta bere *aldiak ilimini=luzaroan luzaro=lm(u)* dirau. *Lainoen alturatik lurraren leze-*
raino labantzen da, *lauan*, *lehiarik* gabe, *lurrean=limo leun*
likinetan, *lurpean=limbo* edo *lakuko=lacu(l)* "*ili Lindin-*
gatsuan" eta "*Hilerrri-Plaiako zelaian*", berriz, *lento=astiro*
laso lisatzen delarik, Ugariteko mitoei *elekatzen* duten *lez*.

Bere santutegiak *altuan* dute *aldarea*, *Esagilan*, edo *lekuan-*
lekuko, *bet-ilo/Bet-El=etxelan*, *bera legoken lekua=locu(l)*,
lekutan=longe(l)=lejos ala hurbil, "*ili=villa bien artean*",
"Sortaldeko jendea lauskitu zuenean lez". *Ilu ili, uli, alde=*
aldea, alderdi=lado, alor=lote, legorrean ere *lasai* dabil.

Alde egiturak *lekua* dino *aldi* formak, *ostera*, *aroa*; *locu(l)>*
luego bihurtzen da *gatzelanian*, *ile=mes* da, *ilargia=luna il-*
gora eta *ilbera* bereizten direla eta *elios(g)=eguzkia* bera dela
aldien lege.

Iluren adina *luze=longeva* doa *lehendik hona*, *lm(u)*,
olim(l)=len, *Olentzaroren leloak* elekatzen duen *lez*. *Ilu* zen
lehen Ilu/Iluno, *aldien ulun/ilundikoa*, "*zure albistea, Ilu,*
zolia da, bai, *zolia, ilimini*". *Olim(l)* egitura *Ilu* "*urte asko-*
dun Aitaren" genitibo-gehiengoa da. *Ilu* ereduak *dagerku*
Lotazil izenaren sekretua, *ile* horretan *laku* edo, *Niloko loto*
lorearen zilari lotu legez, jaiotzen bai-zan *Horus iloba*. *Aldia*
len, lehen, lentxoago nehurtzen da, edo *oldar, lipar* baten *la-*
bantzen.

2.5. Gune eta garaien izenak KA giza eredura

Ka gisako uneak *ohiko guneak* dira eta aldiak *garai*. Hemen giza *genetika* bera da hitzaren aurizki. *Oikou*=egoitza=*casa* odolezko jatorria adierazteko *gida*-eredua den bezala Israelen eta erromanikoetan. Giza *genetika* hau artean jainko-*giharren* ostean *gozatua* izan da. Jainko eta giza eredu artean izadi eta *gizadi* tardeko *geriza* dagoke, jainkoenak orokor eta abstratoak dira, *gizakienak*, aldiz, *gertukoak* eta *konkretuak*. Jainko ereduak, beraz, berea du aldia eta *giza-kiak*, berriz, *gizaldia*. *Gizakia gune* laburragoan egokitzen da. *En.ki(s)* ereduak “An lurrean/lurreko An” dino, *Geb(e)* jainkoak *Egipton* lurra=*ge(g)* bezala, *gure* *geografia*, *gu* *gizakiekandik gertu* egon dagoen *ki.shar(s)*=lur-gunea, hain zuzen. Adibidez, *Duranki(s)*=“zeru lurren arteko lurra”, da. Ba ete dauka *Durangok* halako trazarik mendien *goragatik*-edo *begituta*? *E.kur(s)*=“mendi-temploa”, *Gorbea*-mendi, *Ego*, *egoalde*, *goi/gaina*=*kima(g)*=*kimu*, *(h)egal*, *kale*=*calle*=*karrika*, *carretera*=*camino*, *gure Ka(e)* edo *korpitz*=*gorputzak*=*cuerpo* *egoki*=*ocupar* dezaken edozein *egoitz*, *kaizu*, *koba*=*cueva*, *cava*, *kabia/cavea*, *caverna* edo *egin* dezaken *egoitz*=*casa*, *ganbara*, *okuilu*=*kuadra*=*corte*=*cuvil*, *cuchitril* edo *okuntza* lezaken edozein *okelu* edo *coto*=berezi, bai ta *-egi/-tegi/-ika/-tica/-teca* atzizkiz josten den edozein *leku* edo *cave*, *kata*-(g) preposizioez jositakoak, ain zuzen ere, *gorputsa* *gorpu ukani* dezaken *katabuta*, *catafalco* edo *occulu(l)*=hobi eguzkia egortzen den *Sartaldean*=*Occidente*. *Gizakiaren Ka kanona*, bestalde, *kolko*, *corde(l)*=*corazón*, *kadera*, *kodo*, *cabeza*, *kasku*, etab. bereizten ditu beregan eta guztiotan kokatzen da. **NONGO** soiletik: *Bilboko*, *Donostiako*, *Iruñako*, eta tokizen-abizenetako **NONTAR** galdetzetik *-ko/ -go*, *-ka/ -c/ -ga/ -ge* atzizkiak erantzuten dute: *Torre-*

ko/Dorrego, *Astoreka/Astorga*, *Marillac*, *Laga*, *Arriage...*

Garaietan gizi=memento, behingozko ueña da *gizakiari gerturik* eta *gehien egokitzen* zaiona, *kairos(g)*=“*gune ego-ki*”=abagune, *gaur*, *giro*, *eguraldi ona* den bezala. *Gaua*, *goiza* gogoz itxaroak, *gero*, *geroa*, ezezaguna. *Garai egiturak giza-kiok* nehurtu eta itxaroneko denpora adierazten du “*gure/ gutarren garaian*” etab., *ke’et/ka’et(h)* egiturak bezala. “*Garaia heldu zenean...*” *Gabon*, *Eguberri* *garaiotakoa* da. *Garai* batzuk *guru*=santu dira, *hako* *Eguen Guren* bezala, beste batzuk, *Eguen Gizen*=*Jueves Gordo* bezala, *golari* emoteko *aukerakoak*. *Egunoro gerta*=*ocurre* ohi da, edo ez da *eguno/eguino gertatu*; *gune*=*ocasión* bakoitzean, *gaur goizean*, *gauetz* edo *egunik egun*, *Eguastenoro* “*cada Miércoles*”, *ekia* giza gorputsaren *gisako eguzkia* denean, *Ekain*, haren *genitiboa*=*gehiengoa* egokitzen da, *Augustu(l)/Agostu* eta *Agorra*, ondore berezietatikoak dira, ostera. *Egunetan* astegun/jaiegun bereizten ditugu *gure kalendreran*=*calendario*.

2.6. Behe eta epeen izenak BA giza eredura

Ba giza *belauna fisikoki* berez dagokio *gizakiari*. *Ba* ereduaren une eta *abagaduneak* norbere *baitakoak* ditu *gizakiak*, *barne bizitzak* *berdindu* litzazkenak *bakarrik*. *Bat* izadiko *behe*=*abajo* *barruan* *babesten* da, *bere* *petik* *barrena* dago *bakarrik*: ur *bazterrean*, *Ubur(s)*=*Iburni*=*Avernu(l)*, zenduen *betiko* *Su.ap(s)*=*Apsu(a)*=*abissu(l)*=“*abismo primordial*”. *Beraz*, hiru *barano*: *goian* jainkoak, *bitartean* *biziak* eta *barrenean*, *Balbepekoak*.

Bara deitzen zaio *bat baratzen* edo *baretzen*=*varar/parar* *baratzari*, *bertan* *egiten* da *baita*=*bit(s)*=*bet(u)*=*habitación*, *beratzen* da *baratza* eta *beraza* eta *-beitia/-bieta/-bide* izenez *bateatzen*. *Baitak*=*etxeak* bereizten du *barrua*, *abaro*, *bazterra*, *barro* *egiten* eta *berdin basa*=*barro*=*buztinaz* *egindako*

pitxerra=barreño, *basu* ontziak. *Barruti*, *barrio*, *batuago*; *barano*/*páramo*/*heremu*, *bananduago*, *ibar*=*valle*, *baso*=*berezi*. *Bere-zia*=*pharas*(ara) *berexia* da halanola *baratza* edo *Pardes*/*Pa-radisua*. *Bera* da *paraje* dagoen *parajea*, *bat* *baratu* zeneko *ibarraldea*, *berak* egiten *bai-du* *baten* *herria*=*país*=*popu-lu(l)*=*povo(ga)*.

Baten bizitzak barnetik diraki, *biziak*=*bios(g)*, *barnean* *pil-piratzten* du *bihotzak*, *berbak* *belarrian*, *biriak* *biltzen* *arnasa*=*pneuma(g)* eta *buruak* *burutapenak*=*pensamientos*, *baitak*=*psije(g)* *babesten* *Baren* *barne-bizitza*. *Bestalde*, *Ba* *ereduak* “*uts*” *puts* *bihurtzen* du, “*une*” *abadune* edo *vanu(l)* egiten *duen bezala* edo eta “*on*” *bon*, *izadiko* *nehurriak* *bere* *baraz* *neheurtzeko* *dela*. *Izan* *ere*, *baita/bet/bit*, *egoitza* *baino*, *areago*, *ibilian* egiteko *bidea* da, *ibiltariaren*=*peregrino* *barne* *bidea*=*via(l)*, eta *hagatik* *bere* *abagunea* *behin* *igaroten* *dena*, *pausoan* *doa* edo *behingozkoa* da eta *geroa*, *berriz*, *behin* *betikoa*=*evu(l)*. *Baren* *genitiboa* *be(h)in* da, *behinola* > *behin* + *olim*=“*antxina* *baten*” eta “*in fine(l)*=*azkenean*”.

Egitiarrentzat *bespera*=*vesperie(l)* iruskia *beheratzen* zeneko *Hesperideko* *bazterra* zan, *Piramideak* *ere* *horixe* *gogarazten* *zien*, *bizitzak* *han* *bai-zuen* *bere* *bezpera* *beltza*. *Bizitza* *poliki-poliki* *doa*=*pasa*, *pausoka* edo *fite*=*presto*. *Bizitza*, *beti* *ere*, *belaunez* *belaun*, “*ba* *dator* eta *ba* *doa*”. “*Hasierako*” *lehen* *hitza* (*Has* 1,1) *berexit(h)* *dino* “*hasiera* *baten*” *adie-razteko*, *ipuinak*, *berriz*, *nahiko* du *behin*=*behinola* *egitura*. *Baten* *aldiak* *nahiz* *pasado*, *betea*=*perfecto*, *presente* edo *futuro* *izan*, *bateratsu* *doaz*. *Baten* *begirapean* *dagoz* eta *behin*, *breve*, *behingoz*, *beti*, *belu*, *berandu*, *bart/barda*, *bihar*, *biaramon* *marka* *bera*, *epe*=*plazo* eta *beza*=*vez*=*abagune*=*oportunidad* *bera* *daroe*, *Batek* *filosofiaz* *barneratu* *bai-du* *bere* *bidea*=*via(l)*. *Aldi* *berrituari* *ver(l)*=*verano* *deitzen* *zaio*, *eredu* *bera* *jarraitzen* *dutela* *Apiril*, *Epail*, *Bagil* *ileek* *bere*.

Eskema 6n.: ETXAGINTZA ARKETIPOEN ARABERA

AN	UTU	RA	ILU	BA	KA	SHE
masía	domu	arce	legor	baita	oikia	etxe
mansión	dona	arjaion	lihor	bet(h)	oikou	etze
morada	templo	real	alberge	bit(s)	casa	chez
mandio	tejavana	artola	aljama	abaro	cabaña	eskepe
mansard	tugurio	arpe	alhóndiga	pazo	cuarto	sala
aneja	choza	restop	locu(l)	palacio	casba	estia
madrasa	túmulo	retiro	lekhotz	bastión	cueva	etxol
monasterio	torre	ermita	alcoba	house	corte	sacristía
mastaba	otika	arrape	lorio/alero		capilla	chappelle

2. 7. Espazio eta astien izenak SHE giza eredura

She giza *jatorria* < *etxe* + (e)torri konposagaiez sortua da, *etxe* *seinua* du. *She* *zehaztasunak* *jainkoen* eta *gizakien* *etxea* *berreizten* du *zelu/esol*, *xehol(h)*=*leze* *eratarra*, *Abrahamen* *sabel*, *seno/sinu* *ere* *deitzen* *dena*. *Jainko* *tokiak* *lurrean*, *toki* *sagaratuak*: *Saqqara*, *lehen* *piramidea* *Egipton*, *Zikurat*, *Esagil*, *dorre* *antzeko* *etxe/etxe* *jasoak* *Sumerian*, *adibidez*. *Horduko* *geografia-espacio* *ezaguna* *Sortaldeko* *Kaukaso* *mendartetik* *Sartaldeko* *Hesperideko* *mendietara* *zabaltzen* *zan*. *Espazio* *xedatua* *zehaztu*, *zeharkatu*, *zenbatu* eta *izendatu* *egitekoa* da. *Bereziki* *etxean*, *zelaru*, *sala*, *cella(l)*, *celda*, *eskaratz*, *eskepe*, *izkina*=*eskina*=*skena(g)*, *eskola*, *eskilara*=*escalera*, *eskantzu*, *sabai/sapai*, *etab*. *berreizten* *dira*, *estia(g)* *egiturak* *estancia* *dakar*. *Etxearen* *inguru* *zaroa*, *saro/saroi*, *zelai*, *saranbe/sarabi/sarobeak* *esitu* *egiten* *dira*. *Esitu* *egiturak* *seto* *dakar*, *ots*, *cerca*, *etxetik* *gertu*=*circa(l)*=*cerca* *dagonean*=*stare(l)*=*estar*, edo *etxetik* *asago*, *esol*, *etxola*, *chabola*, *etxeto*, *zeia*=*saja*, *ejido* *bezala*. *She* *eredua* *daroe* *etxalde* *serbitzarako* *egin-sare*, *saran*, *serón*, *zarpa*, *xastain*, *sato*, *zato*, *xata*, *saku*, eta *jantzi/jazkietan* *zaragoil*=*zaragüelles*, *zapel*=

chapela, zapata=zapato, *zatak*, etab.

Joan-astia *aspaldi* da, *aspaldion* gaurkoaren aldean jarrietz gero. *Aste*=*sema(g)*, (*h*)*astetik* dator, lehen aldia aipatzeko, *atzena/azkena*, *azagako*=*zagüero* dan bezala. *Astetik aste* doa *astia*, *jaieguen* edo *astegun*. *Asteaen azkeneko* eguna, *Yahwéh jainkoari emon-astiari Sabbath*=*Zapatu* deritso, *astearen zazpigarren*=*séptimo* eguna, *azken* egunean *Yahweh* (Has 2,2-3) *jainkoak atzedan hartu* zuelako. *Zapatu*, *Yahweh jainkoari eskeinia* da, *anutu(s)*, *ilutu(s)* Anu, Ilu *jainkoei eskeiniak* diren bezala. *She* ereduak dira *Azaro*=*sementera* eta *septe*=*zazpi zenbaki sagaratu* eta *sakratuaren zeraz*, *September(l)*=*Setiembre*, *septimana(l)* *semana*=*aste* ere. *Aizaro*=*Eguen Santu* gaua. Ohartzekoa da *aste/dies(l)*, *atzekozaurera* jositako egiturak, *zazpi* eguneko *astia* adierazteko *izenak*. *Astelen*, *Astearte*, *Asteazken*=*Eguasten astearen* egunen lehen *izenak*. Hortik euskal *astea* hiru egunekoa zela ematea erratua da, bada, *Astelen Luna/Iluno jainkoari eskeini-eguna* zan, *Astearte*, *Arte/Arthe* jainkoarena, *Martitzena* bezala, eta *Asteazkena* aurreko bien etimoen ezulertuak sortu-erratua da. Eguastena, oster, Eki/Egu *jainkoarena* da. *Azi* aroa > *azaro* doa: *aurzaro*, *gaztezarro*, etab. *Xaz/iaz*, *etsi*, *as*, *astiro*, *azkar*, *zearo*=*semper(l)*=*siempre*, *sero(l)*=berandu, *atzo*=*ayer*, *sarri*=*saepe(l)* eta *-txe* *atzizkia zehaztasunera-ko: oraintxe*, *lentxeago*, etab.

III. SINBOLO-ERRITOAK ARKETIPOEN ARABERA.

Mitoak sinboloen eta erritoen artean egiten du bidea, hasieratik eta honaino. Eskerrak erritoen ospakizunei irauten dute bai sinboloen egiturak eta bai mitoen oroigarriak. Beharrezkoa da, beraz, erritoei sinistea, gauzak sakonean ulertu ahal izateko, erritoak ospatu eta sagaratu egiten baidu antxina bateko hasiera eta urteroko bere itzulerak salbamen balorea egotzen dio jaiari eta poza ta itxaropena jai ospatzen dakian herriari.

Hizkuntzako arketipo=ereduak erligioko sinboloekin bat datoz giza jainkozaleagan. Gizakia aspertu egin zan izadi-ko jainkoak ain urrun ikusten eta, bizi-zoria aldatzekotan, haiekiko harremanetan hasi zan. Mitoak dira harremon lekuko. Harremanok gizakia jainko leinuekin ezkontzera darama eta tenploko erritoak antolatu zuten gizakien jainkoegazko batzea. Gizakiarentzat gauza sagaratuak dira *She/Ka* bere ereduak, *Saqqara*, *Zikkurat* eta *Esagila* tenplodorretan elkartu zirenetik. Tenploon izenak eurak dira ezkon-agiri, edo itunben agiri. Izenotan giza ereduak aurizki doaz eta atzizkiak dira *Ra*, *Utu*, *Ilu* jainkoei eskeinia adierazten duen xeguna. Horrela, *seketu(s)* zeritson tenplopalazioan gordetzen zen emakumeari. "Sakratua, J. Ries ikerlearen arabera, sumeriako kosmogoniaz lotuta dago. *Kù-g* izateak, berezko santutasuna den, hasierako izakera adierazten du, *Zi-d* izateak, oster, ordena baten jainko duintasunaren partekide izatea esan nahi du eta *Ma-h* izenak etemenanki(s)=tenploan dagoen jainko irudi gurenaren nausitasuna adierazten du". Sumeriako idazkeraz idatzi eta hango jainkoak maiz jarraitzen zituzten hatitarrek *saklai* izena darabilte "sagaratua" adierazteko eta germaniarrek, oster, *sa-*

kros, latinoek *sacer/sacros*(l), hortik *sacerdos*. *Hieros*(g) ize-nak apaiz, errege, edo edozein sagaratuaren jainkozko harre-mak adierazten ditu, *hierogamia* = jainkoegazko ezkontza. Erritoetan *eskuak* sinbolismo handia dute, bai *eskarietan*, bai *eskainietan* eta *eskubidezko* itunbenetan, *ezkontzan*, baitipat. “Eskuak jaso”, “eskuak zabaldu”, “eskua eskatu”, “eskua eman”, “eskuak lotu”, “eskuak batu”, “eskubide”, “eskutu”, eskuratu, sagaratu esakerak eta egiturak adierazten duten bezala. Sagaratzean, apaizaren eskuak unkituz sagaratzen dira, haien sagarak osotasuntzat hartzen direla. *Esku/eska* egiturako giza eredu biok hasierako erritoen arian bat egin zuten eta gizarteko eskubidera eta eskuarara zabaldu. Erritoak jainkozko harremanez egiten duena bera adierazten du hizkuntzak giza arketipo/ereduak elkarrekin agluti-natzean. Hitzaren magiak egiztatzen zuan erritoko ohiku-nak adierazten zuena bera. Hagatik ez dago hitzik gabeko erritorik, ez hizkirimiri gabeko magiarik. Hizkuntza, izan ere, erritoen arian jaio ezeze, herriak handixek eman zion komunikabide eskua. Hortik eskuara ere.

3.1. Sinboloak eta ritoak AN arketipoaren arabera

Errito-*uneak*, *ohikune* eta guzti, *Anuk* aginduak izan ziran sumeriarren ustetan. *Anuren omenez* egindako erritook *antxinako* jainkoen ekintza berriztzen zuten. *Temenon*(g), jainko *Anuri men* egiteko *mendia*, haren *mena/mendea* iragar-teko, haregazko *mena* adierazteko berezko *uneak* ziran, *amen*(h) otoitzetako errepika bezala. *Men* hitzak *hamaikatxo* esangura ditu, eta, horrezaz gainera, *-men*, atzizki bezala, erabilten da. Erritoak *Anu* jainkoaren *menduko naza* berria eta *nare=enda naroa*, *ente*(l) ospatzen du eta *mandatu* egiten dio *Anu* jainkoari, *antxina* bezala, aurre-rakoan ere *malatz* eta *maratz* bere *menean* gordetzeko *mesedea=mercede*(l) egin

dezan, ots, *man/eman=annuere*(l) dezala: “*indak=emaidak*.” *Anagenesis*(g) deitzen diote gerkerak zerutiko jaiotza berri-ari. Jaiotza horren sinboloa, *Inanak*, *Anuren* alabak darama. Aitaren *me*(s) guztien jabe egin zenetik *maite-mesedetan* *mana* zegokion *nahitara*, haraz gero *ama*-agintearen eredia erakusten duela *mintzairan*: *ama=nai*(ga)=*mai*(h), *eme*, *nai/nahi*, *naditu*(s), *naitu*=*novia*, *maite*, *maitatu*, *amatu*(v)(l), *neskatto*. *Naditu*(s), *An/Inanaren* tenploko *mirabeak* ziran, *neskatto* egiturak, ostera, gizarteko eskua du artizki, *neba*, *neskaren anaxeari* bezala.

Inanak nir-nir dagi *Anuren* zero *maindire anilean*, hagatik *anilak* dira bere *añaña maiteenak*. Mitoetako Dumuzi *unaia*k *mamia*, *estia=miel*, *esnea=milk*(l), *unkia=manteca* eta sagar-rak=*manzanas ematen* dizkio. *Inanak* agintzen du=*manda maite-munduan*: *onaik*=“toz, gizon=*marido*”, *onain*, *enaugi*, *an-dreekin noka* *mintzatz*en denez. *Nabarmenki* elkarren *nabasi* dira. *Nabasa/nabarrek* ere lurra *emankor* egiten dute. *Inanaren mahin*=*mensa*(l) oparoa da eta *amaina*, *ainantua*. Baina *amatasuna Mami*(s), *Antu*(s), *Nindu*(s) jainkosaei, edo jainko-emazteei, eta *Narru*(s), *Min*(e) jainkoei dagokie baiti-pat. *Amak mamitzen* du *umoian*=*matriz imea/umea* (Job 10) bere *magala antu*>*anchar/enchir/inchar* (h)*anditzen* delarik. Ritoak *maratz* dena eta *natoz*=*mancha nastua*=*mezclado* dena bereizten du eta *Anuren* aurkako *ainen/ainenekoa* *madarikatzen*.

An ereduak *en/-en* aurrizki/atzikiez baliaturik, *indarrean*, *nahiz nagusitzan*, *mantentzen* ditu *endore*, *endone*, *endrezu*, *endurtu/doneen*, *guren*, *andien*, etab. bezalako hitzak. *Anuren mahaiako* opariei *ma.da.ri.a*(s) esaten zaie, eredu bereko *madari*, *makatz*, *mahats*, *manzana*, *marrubi/mailuki*, *naranja*, *ananá*, etab. ezagutzen ditugu, beste jakiak *anoi*, *anho*, *annonna*(l), *anabaka* eta edakietan *ano*, *mama*, *antoxin*

eta guzti, ezagunak halaber *añai*, *ainagu*, *nabo*, etab., eta *ongarrietan*, *menda*, *anado*=*hinojo*, *andagarratz*. Eskeintzako abereetan *aine*, *anu*, *añal*, *aintz*, etab. Erritoen amaieran jakioak *ñau*=*ñam*=*mauka*=*manducare(l)*=*manjer(f)* *anpatzeraino*=*empacho* jaten ziran. Apaiz *unkituetan*=*hungidos* gurenari *en(s)* zeritson, gizonezko edo *andrazko* zela, *naina* *ume* euskaran, *-en* gehientasun kasoarekin bat datorrena edo erromanikar zenbakietan “*en*, *uno/una*” bezala, *ensi(s)*=“*uri-nagusia*”, *nar*, *narru(a)*=*abeslariak aienez*, *inoz* eta *himnoz Anuri*, *ñakak* eginez, *inotsen*, *men(h)*=*maniura*, *nebel*, *negina(h)*, *musika*-tresnen laguntzakin. *Anugandik menturaz* *magiarako* behar den *anzi* eta *anzea* ere *antxitu* zitezken. *An/Anu* jainkoari egin deiak *aienak* eta *inoak* dira, haren kontrakoak, *ostera*, *ainenak* edo *ainanioen* ekintzak. Ohargarriak dira, halaber, *nehurri*=*medida* eta *nehurgailuen* izenok tenploan zein *merkatuan*: *amma(h)*, *amar*, *imi*, *imini* *ainaentzako* eta *mina*, *mna(g)*, *maneh(h)* *meatzentzako*=*metales*. *ANUri* eskeinutakoetan gizonezkoa *nazir* zan eta *naditu* *emakumezkoa*, *nabi*, haren profeta.

3.2. Sinboloak eta erritoak UTU arketipoaren arabera

Mito, *rito*, egiturak *Utu* edua dute atzizki, eta haren *ots* > *ospe* *eduk* *ospakizun-ituna* eta *oitura* sortzen dute. *Utu*=*iduzkiaren* *uztaia* sinboloa, *Anuren* *ota* *dunduan* *dotore* *dager*, bera den *tturi* eta *txukunaz* *gizakien* *bizi* eta *heriotzeko* *itu* *argitsua*=*tu(s)*=*toros(g)* eta *itun* *sogia* *atontzen* *duela*. *Ziusudrak* *idia*=*uddu-ah(s)* *hil*=*touer(f)* *zuan* bere *osperako* *oparitan*, *uddoleko* *udol/idoletik* *jagon*=*tutu(l)* *zuelako*. *Idia*=*toro* *bai-da*, *haren* *eduko* *adoreduna*, eta *otsoa*=*tso-bu(ast)* *dulabrea*, *begiaz*=*udjat(e)* *dena*=*duztia* *tolez* *gabe* *dakusana*. *Uturen* sinboloa *jarraitzen* *duenak*, haren *Sortalde/Sartaldetan*, *han* *itoitu* eta *ostean* *iduzkitzen*=*dusmai(g)*

dela *uste* *du*. *Utuk*, bestalde *udden* *odiaz* *itoitzeko*=*subir* *zubia* *egiten* *duenez* *gero*, *itosurean* *iduzkitzen* *ziran* *etxeko* *zenduak*, *sorkuntza*=*uturria*=*sorgua*=*source(f)*, *chorro*=*tur-rusta* *jori* *ixuri* *zaneko* *tokira* *itzuli* *ahal* *zitezten*. *Udda* *goitarrak*, *teilatutik* *harakoei* *berere*, *itosura* *deritse*, *itogina*, *teila* *artetik* *barnean* *ixuritzen* *diren* *tantoei*. *Itxoso/itxasoko* *urak* *ere* *Utuk* *eguneroko* *dzangadaz* *arakatzen* *dituen* *tulunbio* *sakonak* *dira*. *Iduzki* *egituraz* *Utu* *jatorrizko* *izakia* *da*. *Utu*=*Tutu* *iduzkiak* *txolintzen* *zuan* *Sumeriako* *Dilmu*=*paradisuko* *lehen* *bikotea*, eta *izorkeran* *goiko* eta *beheko* *udden* *zubigina*, bera *umea* *itoitzearen*, *tikto(g)*=*erditzearen* *iduria* *ere*. *Utuk* *emakumeei* *egin* *doaiengatik*, *haren* *eduko* *izentatzen* *dira* *tokos(g)*=*ama*, *tata*, *titi*=*teta*, *tutu*, *ttotto*, *ttette*, etab. *Izan* *ere* *soin* *Uturen* *genitiboa* *da*, “*ain*” *Anurena* *den* *bezala*, *giza* *soina* *Uturen* *duin* *delako*, *beragandiko* *sorkaria* *denez* *gero*. *Zuin* *zoragarria*, *Dilmuko* *zoria!* Erritoak *mitoaz* *otuazoz*, *lehenera* *idultzen* > *itzuli*=*tornar* *gaitu* *zoranez*. *Utu*=*iduzkiaren* *gora-beherak* *udan* *landaretzaren* *bizia* *goratu* eta *neguan* *beheratzen* *duen* *bezala*, *hala* *Dumuzi* *giza* *jainkotua* *heriotzetik* *askatua* *izan* *ohi* *zan* *udaberrian* *Inanaren* *amoreagatik*=*dôd(h)*. *Adonis* eta *Osiris* *iduzki*=*sol* *jainkoek* *ere* *sinbolo* eta *arketipo* *berari* *entsiko* *zien* *Egipto* eta *Grezia* *herri* *tuldu* > *zolduek* > *soleados*. *Utu* *tulikatu* *beharko*, *tomba*=*hobitik* *bere* *odoi/odeian* *tokia* *atonduratu* eta *berean* *atotsi* eta *iddituen* eta *addarren*=*deabruen* *erasotik* eta *adu/adurraren* *dudatan* *ajutu*=*tutu(l)* *gaitzan*. *Uturen* *mahian*=*tricliniu(l)* *ba* *da* *opariz* *otuerre*=*torta*, *ttoin* eta *ttottarik* *Uztailean*, *bai* eta *idi*, *toro*, *adari*, *uso*=*tórtola* eta *enparauen* *odol-ixuririk* *edo* *haragi* *utul*=*tostado*=*zipil* *sutan*, *txingarretan* *txigorturik*. *Zur*, *ote*=*toxo(ga)* *Uturen* *sugarri* *doiak* *dira*, *haren* *eredura* *bat* *zurtu*, *auts* *bihurtzeraino* eta *üztioz*=*exhaustu(l)* (*h*)*ostia*=*opari* *izateraino*, *hatan* *ere*.

Uturen aldarea=otero iduzkilorez, idibegiz, tulipaz eta txiritaz txukun dago, intzentzu=ture(l) usainak=odore(l) girotzen duela. Hitz dotoreak datoz, etorri, ahotara: to=tori=oto=toma, auxoari toka egiten zaiola, doreo(g)=eskaini, itu/uduku/iduki=tener, eduki, ustu, ostu, Utuk arpegia ohi bezala, Uturi, doainak/doeak udukitzeko, otoi egiten zaio, justuriak izutu edo itxutu ez zezan, sortea=suerte, bai, ostera, zoria iduki=otorgar.

Donianetan tonu eta soinu, deduzko dantza-soinuak=tonadas uiutzen edo jotzen dira, Uztai=dantza=tornadiza Uturen itzuliak adierazten ditu. Eres-tresna gehienak, odi-edukoak izanik, txistu/uistua jotzen dute: ttutta, ttirula/txirula, txistu=tibia, tibicem(l), tuba(l), xuloak takauaz jotekoa eta adarra dira. Txistulari duinetan zozoa=tordo=zorzal eta txindor txoriak. Ttunttunetan, tunpa=taco, tunbal, tamborra, turrunta=trumpeta, tobera, etab., hoiiek (h)odoien=trumoi=trueno edura danbatzen=tañen=tupa=tocan bai-dute.

Uturen temploari eskeiniak=dedicados -tu/-du atzizkia daroe seinutzat, besteak beste, hala anutu, ilutu, naditu, nabitu, gudu, sekretu(s) harritu, tutu(l), sutu, zurtu, etab., oraingo donadu, tonsurado, confirmado, oblato, eta gainerako sagartuak bezala. Batzuk atzamarrean=dedo dorua daramate, ezkontzaren=votu/boda adierazgarri. Atso-asabak ere Uturen asoa daroe atünean eta adinean bai eta hagandiko sogitasuna usteetan.

3.3. Sinboloak eta erritoak RA arketipoaren arabera

Raren jaurritzetik dator arje(g)=rege=errege eta erresuma erakundea eta iruzki ere haren errotiko izena da. Faraon du erregetan ordeko oruan=orbe(l) eta hieros(g)=sagaratu eratan, erritoen araule. Esharra(a) bere palazio-temploa, "Raren etxea", (h)arretxea. (H)iru gurpen-ohikuna egiten ziran ber-

bertan, orzargiko, egu-erdian eta arrastian. Ra eroi=héroe arrai eta erraldoi arranditsua zan arratzero ortzi eta Er-suge/Errensuge arerioarekin errestan egitera arriskatzen zelarrik, orupetik urt egin edo (h)arriak apurtzen=rumpere(l) zituen, arroil-arruetan zehar. Arteetan, artesian, argintxioko=aurora edo arratzeko Ersugearen errabia itzuritearren, arkamelu atzaparren artean gorotz-pilotaren itzura ere, aren (h)arrigarriri, (h)artzen zuan, arkamelua=escarabeo, Ra kamelatzen duena edo "iruzki-pilota" eroan daroena. (H)arraz gero, eskarabeo-siluaz argitzen=ratificar ziran agiriak. Arranoa zan, bestalde, eredu goitarra, harek bezala Ra jainkoak erron bai-zuen lehen arrautsa biribila=redonda eta arratoina=ratón, lurpetiko joan etorrien eredu xumea. Ra ereduaren harrigarriak eta bitxikeriak=rarezas arean.

Raren aldarean=ara(l) ereguz egiten dira erregaliak, erreguarren=ruego eta erresuaren=rezo erres-ordaingarriz (h)arremanak errazteko: ar/ari, ardi, artxo, arres=uro, urde eta enparauen (h)aragia, arbi=rábano, arto, artai, ore, gari=ordeu(l), ardano/arno, aireogia berere, onspena uraiteko, "apaizari=hieros ematen zitzaion ogia". Hierogamiak bere arrastoa eta hitz-errolda=rol utzi digu, Raren errainuak urtikatzen dituzten urreki=auru(l)=oro, argentu(l)=zidar, arra/harras, subarrhata(l)=desposada=berbatu, arrakada, aro/harillos, erresa/presea, pretiu(l), erastun eta arragotik harako irudien artelana lekuko. Apaizari=ramku(e) zegokion ritoak arautu=arreglar, (h)artu, ornidu, racionar, gauzak eratan errateko: erronka=reto, erregutu=orare(l)=rogare(l), errezatu=rezar, beraz erraztu Rarekikoa, itunetan ohi bezala, erresak eginez, erranak eta arrenak arautzea erritoko oroi>orroi, orare(l)>oratione(l)>oración=erreguetan. Erostariei erostak jotea zegokion, ereslariari, arrabita=rabel eta arraskoa lagun erestea, aztiari=oraculu(l) izkutuak iragartea.

Irradakoa = "a la *rueda*" ere aro berean sortu-dantza da, bai e-reduari eta bai dantza horren *artesiari* = magiari dagokionez. *Ra* = iruzkiaren *erronkari argintxioan* = hortu *erdutea* eta Nut amaren *erraietatik erditzea* = oriri(l) zegokion eta, *arratzean ertuz, ortzitzea*. Opari gaiak: *arroza, artoa, uruna/irina* eta *euron orekai* eta *errekaiak*. Aditzak: *erran, erron, (h)artu, erein, irago, eroki, artetzi, erdu, ereik, orden, hizketa ereduak: arra/urruxuna, ordotz/urruxa, nehurri-arauak: (h)irru, erdi, ertain, arra, erdi, reja, ras, ración, ariel, arancel, etab.*

Erio-erritoak ere bere *ereduak* ditu. Batzuetan gorpua *erre* egiten ziran *arragoan* = rogu(l), *erregu* eta *erostarien eresi* eta *eriaka* artean, *aretzan* = arena *ortzitzen* zirelarik. Han ezarten zan *(h)arrizko* hobietan edo *(h)arrigizona* hobi buruan, zendua *harritu*, *arimak* goiko *ortzian* ereguka *Raren erre-suman artesi*az babesa *artetsi* arteino.

3.4. Sinboloak eta erritoak ILU arketipoaren arabera

Liturgia deritso *erritoen lerrora lehiatzen* den *lege* = ley eta *legezkoari* = legal, *liturgiak* *aldarrikatzen* du *zilegi* = lícito dena: *aulkia lenenarentzat, aldarea* = altare(l) *alaenarentzat* = abyn(u), *argia* = luz *ontzian* = lámpara *ixioki* eta *lebitarrek, liuaz/linu(l)* jantzi, *letraz-letra* = litera(l) *leiduko* = legere(l) *du-te liburutik*. *Iluren elea legea* da *herrian* = laos(g). *Abeslariak, alauri* *legezko, lantua* eta *lelo* = elegía *luzeak* edo *gorezki-sun* = laudes(l) *leunak* eresten ditu. *Liua lisatu, eskuak luzatu, lotsarren loiak lixibatu* = lavar, *elea aldarrikatu, legea leporatu, lanera lehiatu, lurra laiaz landu, leina/lera lerrazi, ez lorrera, lanak zekarken lorpenera* baino.

(H)iletak dira *liturgizunetan ilunen* eta *larrienak, alamenez* = lamentos, *lantuz* = llantos, *alarauz* = alaridos eta *larderiaz* beteak = llenos. *(H)iletetan aul/ahul* sentitzen da *gizakia* besteen *gorpuzkiak lurrera lerratzean*, eta *(h)el!* *aldarrikatzen, ILU*

Alguztidunari laguntza eske. *Luto ilunez, hiletasoinenezkoz, jaz-ten da, hiletasoinuz laguntzen. (H)ildakoen arimak* = almas *betiko argitan* = luz, *Ilugana (h)eldu* ta *ilimini* bizitzeko.

Iluren sinboloak: lekutan, Elios(g) = eguzki, *Ilargi* = Luna, *Laino, lurrean, lambro* eta *euren lama* = luminosidad = alo, *latz lirdingatsuetan loto-lilia* = lorea, *lirioa* eta *Lezean, ilun/ilunpe, linboan lo. Lar, laratz* = llar *ereduak* ere *jainko* *bera-ren alegia* daroe *siniskarien* aldetik. Bere *leinuko* *oparigaiak: lumadunetan oilo/oilasko; eletan iledunak ulzi* = lito(l) = hil, *uldu, larrutu; landaretan, olio/oleum(l); aledunetan, labetiko ailisa, laborea, lekadunak, etab, Ugariteko jainkoek bezala, "(h)eliku gabe"* jan ta *edan* = libar, *musikariek aulos(g), lauda* *joten, leloak* abesten *ahalegintzen* zirela.

Kontu legeari (h)alan edo *(h)olan* *jardun aldian*, *denetan legeak laguntzen* duen *legez/lez ahalegintzeko*, *bestela bat zigorrez* = látigo *lauskitu* edo *harrikatu* = lapidare(l) *izan zitez-ken. Legeak* dino *nor den lehial*, *zer lege* = lícito edo *zer legena* = legendar = lepra (Lc 17-14), *ots, la 'bu(u)* antzeko *lupu-a* = lobanillo edo *laidoa. A(h)ulesietan* ba da *alu(s)* deritson beste gaitzik. *Alu, halako a(h)uleriak, aize gaiztoak lez, kalte* = ledere(l) edo *jantziak bezala lotu* egiten zuan *ahuldua. Ilu* *ordeko dager* *geinuetan Lucifer(l)* = Luzbel ere. *Artizarra zelarik, Lezera lisatu* eta, *harrokeriaren luxoagatik* = lujo, *deabru* *bihurtu* zena.

Iluren laiak legeztatu *nehurriak: lau* zenbatzeko, *luo(l)* *ordaintzeko, lepton(g), log(h), lakari, etab.* merkaturako.

Ilu leinuan *ikusten* da, *euskarak, ia bere osapen garaian, au-saz K.a.* hiru *milagarrenerantz*-edo, *izan zuen semitarren kutsua.* *Beti* ere *kultura berri* *batek hizkuntza berria* *baidakar, liturgia* *berria* eta *lezio* *berriak.* *Ezin diteke esan, bar-baroen aldiraino* *behinipein, euskara hizkuntza* *besteekiko ertzia* *izan denik, bai bere ereduak finko jagon* *dituenik.*

3.5. Sinboloak eta erritoak KA arketipoaren arabera

Ardurazkoa da sinbolo eta erritoen *ekanduetan*, *gizakiak* norbere ereduari ematen dion *kategoria*. *Ka* zeritsen *gizaki-en gorpuei* eta jainkoen eta zenduen irudiei. *Gizakiak* norbere irudia baino lehenago antzezten du bere asmoetako jainkoena, euren hurbiltasunaren bila. Teknikaz, irudi legunagoak *egiteko gei* izan zenean ere, lehengo eredu zurrunen ortodoxiara itzultzen zan, forma zurrun haiexek zirelako benetako jainko-irudiak eta ez *Egipton* Tel El-Amarnako errege/erreginaren irudi errealistagoak. Hoiek sentzuen *gozamenera* lerra zezaken erexiatzat itxurgatuak zain ziran. Orientalismo deritson jokera bera ikusten da oraindino bizanziarren artetik erromanikara dagoen aldean, *Kyrios Xristos(g)*=*Kristoren* edo Andre Mariaren irudia antzezkeran.

Kù-g(s) izateak jatorrizko santutasuna adierazten zuan Sumeriako sagaratuen *gainean* *gizakiak* An eta *Gatumdu* jainkoengandik zuen duintasuna. *Gero* ere maiz *gertatu* zitzaion *garbatu* eta *gerenetik garbitu* beharra, jainkoekin ezkonduz=*gameo(g)* *guraz*, bere *gogoa*, *ganora* eta *gorputza* gorde eta *gaitza ukuzi* edo *ukatzeko*. Hilezkor egin zezaken *Ekia/egia* eta *jakite*=*gnosis(g)* ere *gogotan* izan zuan. Bere burua *guritzen* zuan bezala, *gurtutzen* zuan Jainkoa. Halako *gurak*=*curia(l)*=*cuidado*, *kurieo(g)*=*curito(l)*, “*cura*”>*guraz gauzatu* eta *gozatzeko*.

Hatarako bere *Ka kausa/gauza*=*cosa* *gantzuz* sakratua *goratzen* du jainkoen *Gigunu(s)*=*ezkon-kamerara*=*ekua(s)*=*egoitzara*. *Giza ganorari* eta *gorpuzkerari* egotea egokitzen zaio, *ekitea* beste. Sumeriako *akiti(s)/akitu(a)* jaietan *kalegira* egiten zan “*bit akitu*”=“*jaialdi etxera*”, hango dantzaldian jainkoen burruka antzezten zan. *Akitian*, *akitika* dantza mugida, edo erromeriako prozesioan mendi santutegietako

ibilketak adierazten dute. Urteko *ekoiztea* eta *ekosariak ugaria* izan zitezten, *ekute* zenez, *akiti* jaialdi luzearen azken egunean, *aketz* eginaz-edo, hieros=*gamos* ezkontza, ospatzen zan eta *jataldi*=*comida* batez bukatzen=*acabar*. *Sagaratu/sakratu egitura* sortzen, *zi-d(s)* eta *kù-g(s)*, ots, She+*Ka* batera *agertzen* dira. *Izkuntzak* ere bere *gisa goratzen*. *Oikeo(g)*=“*etxera oikuratu*” dino, *ikui* ereduak *igui* dakarke, eta *ikusi* begiarenak *ikuzi* begiramenarena. *Gizon/gune(g)*=emakume bereizten dira *kuntzetan*, hala *gizakunde/ema-kunde*, baina *ugazaba/ugabandre*=*kyrios/kiriotisa(g)* ardurei=*cargo* egokitzen zaienean. *Gameo(g)*=*casarse*, *gennaō(g)*=*gigno(l)*, *crear*=*sortu*, *gignosco*=*conocer*, *cuvarre(l)*, *ocupar*, *okupu* *giza* eredukoak dira *igi*, *igo/igon*, *igaro*, *igoro*, *igeri*, *ges/igesi*, etab. *egiturak* bezala. *Gizakiari* bere *gisara*=*guisa* eta *gogara ekitea* eta *egitea* ere ba dagokio, *egoki*.

Haraz gero ez dago ez Sumerian, ez Akkadian, ez Egipton=*Ikupta(u)* edo *Ugariten* *giza* ereduren bat edo beste ez duen templo-izenik. *Gizakiak* bere *Ka*=*gorputza gantzutu* du eta handik *gogakeraz* ere sagaratu sentitzen da jainkoen aurrean, *giza kanore/ganora* *gizarteko kanon(g)* bihurtzen dela: *kosmo* handia eta *kosmo kaxkarra* elkarren kide, *kanta* eta *kantuz*=*cantu(l)* *gudu(s)*=*kantoreek* *gozatzeko*. *Gizakiak* jainkoaei *gur* egiten die eta *kultuz gutzen* ditu, baina bai norbere *gorputza* *gihartsua* *guritzen*. Noren edo zeren *guraz* dagoen, haren *cura(l)*=*cuidado* dauka edo ha bilatzen=*quaerere(l)*=*querer*, *caro*, *cupio(l)*. *Gizartean* *Gahal(s)*=*batzarrea*=*grupo*, *gizabidean* *galzu(s)*=*adimena*, *garbal*=*claro/preclaro*, *garbi*, *gartsu*, *garboso* edo *gaizto*, *gaiso*, *gose*, *egarri*, *giboso*, *keto*, *cuitado*... *Ka* *giza* *kategoria* *gozo-garratzak* eta *gazi-gezak* batera adierazteko *kapaz* izan eta *egokitzen* denez *gero*, hizkuntzak bere *ekanduak*, euskarak, berere, ezkorra adierazteko erabilten du *-ka/-ga*, atziki eta artizki: *lotu/loka*, *zur/zorga*, etabar,

Eskema 7n.: GIZA = HOMINE EREDUEN MITOAZTERKETA

“Gisbnumunab (...) gizakiak bere muinetik egin zituena” (*Enuma elish*, VII,89) (Marduk jainkoak jasotako izengoitietariko bat)

“Anu-ren une/muina bezain itzalgarria zan bere indarra” (*Gilgamesh*, I, III, 1-31, ANET,72-79,83-90,92-97,514-515)

ka + iza > giza = “gorputs + izate” Cf. KA = korpitz + SHE = iza(n) = esse = ser, giza + une > gizun/gizon = “hombre”, une = mun/muin = “sustancia, túetano” = ba + mun = munab* (inverso) > women/homine = “mujer/hombre” = barne muindun = gune(g) = “unea korpitzean duena”. Cf. kaizu = “talle del cuerpo”, Anu/une = “Anuren une = ungia”

BA = barne = baita = psije, ba + iza > bizi = vivir.

(*Ohar: munab, *minabe/mirabe = “doncella, criada”)

Giza gizakia ordezkatzeko, izen ordeko: quis, quisquae(l),
comparatzeko: kasa, kixa, gisa, guisa/guis, quizá,

aurrizki ere bai nonbait: *katu*, *gaitz*, *gaiso*, *kastu*, etab. Sumeriarrak *kultoan gudu(s)* = gantzutu apaizek *gaitzak galezten* eta *kantuan ekiten* zioten. *Gaitzetariko bat Gallu(s)* gaizkina zan, honek bereziki oinetan *kailoen gaitzak*-eta sortzen zitu-an. Hiletetan *gorpuak ki-mag(s)* = “toki gorenean” = *kima(l)* kokatzen ziran euren *ki.hul(s)* = erritoen arabera, *gala* = erotarien *ekintzaz* eta *guzti*. *Ekin* > *egin* = *agere(l)*, *ekintzan* = *acción gizasoina* = *gorputzaren giharrak ekiten dio*, *gehien bat*. Berak *giau/gidatu* landare eta aberei giza ikasiaren ekoizpen gordetzen ditu: *ganado*, *cabra*, *caballo*, *aeques(l)*, *camello*, *conejo*, *cuto*, *akar*, *aker*, *giberri*, *cordero*, *columbae(l)*, *kui*, *can*, *katu*, *kipula* = *cepulla(l)*, *cucurbita(l)* = *calabaza*, *castanea(l)* = *gaztaina*, etab. Hanarteko ekintzak: *agindu*, *galdatu*, *ekarri*, *garraio*, *acarrear*, *gorde*, *galdu*, *akabatu*, *kali*, *agintariaren agindura*. *Kaiku* eta tresnetan *katilu*, *choes(g)*, *cuezo*, *culter(l)* = *golde*, *cuchillo*. *Garaun* = *grano* neurriak, *satukku(a)*, *sakuto* = *saco*, *cuarta*, pisutan *kurru(s)* = *koro*, *corona*, *cobre*, e-

ezoetan, *copa*, *cuba*, *kikkar(h)*, *kikara*, luzeran *kana*, *kanon(g)*. Orobat, erritoari jarraiki, arketipo zaharrez baliaturik *gizagisako* aurrizkiak ezarriaz edukin berriko hitzak asmatzen dira: *une/gune*, *aina/gaina*, *ari/gari*, *ar/akar*, *erra/gerra*, *aratu/garatu*, *arbasta/garbasta*, *arraztailu/garrastulu*, etab.

3. 6. Sinboloak eta erritoak BA arketipoaren arabera

Ba giza ereduak *barne-bizitza* dauka eta gauzak *barrundu* egiten ditu: “Ene *ba*, zakidaz maitagarri(...) Ene *bak* entzuten *badit*(...) Ene *bak* aboa ideki = *aperire(l)*” zuen. Era honetara *barneratzen* ditu *bulkoak* eta *berekiko berbeta* darama Egiptoko jakinduriak. *Ba behan apal* eta *baxu* = *bajo begiratzeko* du bere *bizia*. Izan ere, jainkoen zerutik *aparte*, *bildurgarri* egiten zaio *bulkoak* = *pensamientos biltzea*. *Ba daki bere baita* = *habitación behingozkoa duena* eta, *bere Ka* = *gorputsak huts egin balezaio*, *txoriak* = *ave* = *paro bezala*, *hegan* = *volar egin beharko lukela*, *beraz*, *beheko biziaz* = *vida ez da lar fidatzen*. “*Bizitza ba dator eta ba doa*” = “*se viene y se va*”. *Bere bizitza egonean baino areago ibilian betetzen denez*, *baita/bit(s) bidez bat egiten du*. *Bere bidea* = *via du fedea* = *bide/fide(l)* > *fe* hizkerak *ebakitzen duen bezala*.

Bak beste bizitzan pentzatzen du, *piramidera daroan bidetik*, *bere gorpua*, *barkan sarturik*, *ibaian bestaldera bidaldu deza tenean*. Hiletako = *funeral beilak* = *vela* eta ohiko *opari* eta *barridei opa-bazkari-afariak baino aboroago arduratzen* = *pesar du geroko bizitzak*. *Gorpuak daroaken barkak* = *ataúd, baino*, “*ene ba!*”, “*ene bada eta enie!*”, *bere Bak* = *psije(g) behar duen barkuak* = *perdón arduratzen du*. “*Thotek epaituko nau, berak*, jainkoak *beratzen dakienak*. *Khonsuk babestuko*”. *Barkatu* = *parcere(l)* Ra jainkoaren *barkuan* = *barca sartu ta haren baitara joatea bezala da*. *Ba obenduri denarren* “*ez dut egin bekaturik* = *peccatu(l)*” aitortuko du Maat eta Osirisen e-

paitegian, ezak *baia* bota dezan. *Baitu/bete* doa=*firmare/plere(l)*, *bete/bekatu*=*pecare(l)* du forma ezkorra, *bai/baga*, *baitu/bagatu*=*pagar bezala*. Horixe da gure Mariren *epaia* eta *pagua*=*pago* eta *peajea*, “ezaz eta *baiaz bizi naz*” dinonean. *Bak bere* Kaz jabetzeko *epea* du espe, antzi du, eta *berriro* elkartuko direlako itzaropena=*spe(l)* *abesten* du, *bertso-apaldieta*, salmoetan=*psalmu(l)* *abadeak/apaizak*=*abas(ar)* Egip-toko *padarrak*=*padre bezala*.

Epaia pisuan=*pesa*=*balanza* egiztatzen=*verificar* da, *Baren bihotza pisatuz*. Ra jainkoak gizadia *abarrakitu*=*barrer* nahi izan zuen *bekatuagaitik*, *baina barkatu*=*parcitu(l)* egin zion, *abarrakitu* beharrez, *barkatu*. *Pekan*=*peca* *pekatua* dager, *biraoa*=*blasfemia penagai*=*punible* da, *pisuak ebatsiko* du, *damu* du=*penitet(l)* *pisua*=“*pesa el pesar*”, *bilin-bala*=*balan- cea* dago egia=*verdad* eta ongia=“*el bien*”. Raren ontzira=*barca* eginik, *Bak Apophis Ubur(s)*=*Iburniko*=*Avernu(l)* ersu- ge *apotzarraren aboa*=*bucca(l)* itzuritea=*vitare(l)*=*evitar* uste du. *Pisuak berez* nehurtzen du: *bat*, *bi*, *bost*, *bederatzi*, (*h*)*obeto banatzen bega(h)*, *beca*, *bota*, *pote*, *bara*=*vara*, *barra*, *braza*=*beso*, *buru(s)*, *fanega pisagarri* eta *banakarriez*. *Bat*=*uno*, *batek*=“*yo=ni=uno*”, *ba daki*=“*se sabe*”. Euskarak giza eredia hartu du zenbakietan lehenentzat. *Ba* honen *filosofia* sakonki *barneratu* zuen, ezbai *baga*.

Jainko ordeko eredueta *Ba 'al/Bel/Belial*, *Beel-Pegor* eta *Pa- rao(h)/Faraón* bera *beneratuak* izan ziran *Babiloniatik* Egip- toraino. Jainkook ere *Iburnian* edo lurpeko *Apsu(s)*=*abis- su(l)*=*putsuan*, *obiko palazioan* bizi ziran, *Busiris* bezala.

Arketipo zahardun hitz asko *Ba belaunera* eratu/*beratu* izan dira: *Adu/Patu*, *erride/barride*, *arau/birau*, *arke/bargo*, *ar- ca/barca*, *aska/baska*, *asto/basto*, (*h*)*ezi/beza*, *roω/fero(g)*, etab. *Bereak* ditu, *bestalde*, *bere burua* definitzen duten *wo men(i)*, *femina(l)*, *homine(l)* egiturak ere eta lehen=*primor-*

dial bizitokia: *Pardes(h)*=*baratz*, *Paradeisos(g)*=*Parabisu*. *Bar- ratzeko oparietan*: *baba*, *babarrun*, *berro*, *berza*, *puerro*, *ba- razuri*=*berakatz*, *vaina*, *pepino*, *viña*, *piku*=*ficu(l)*, eta *berak bezatu abereetan*: *burro*, *vaca*, *buey*, *behi*, *verres(l)*, etab.

3.7. Sinboloak eta erritoak SHE arketipoaren arabera

Zi-d(s) izateak gizakia jainko-santutasunaren partekide egiten du, bateatu-berri den umea “*izaki berria*” bezala. Izen berria ezarten zaio eta, graziak egiten duena bera egiten du jainkoekiko *hitzarmenak*. Hagatik-edo, *She* ereduaz adie- razten da *hizkuntza* askotan nortasuna: *izan*=*istemi(g)*=*es- se(l)*=*ser*. *Izan* ere, *ezkerrak zi-d* horri bat Jainkoaren aurrean *eseri*, *essere(it)*, *stare(l)*, *xaiki* su-statzen da. *Jadanik* Anuren mendua ba zeukan *gizakiak*, *ezteietako estaia*, *estalkia* eta *stola(l)* *jantziz* gero, *ordea*, *eztitu-berri* *gelditu* zan, *ots*, *txer- tatu*=*sertatu(l)* *santu izate/ zi-d(s)* berrian.

“*Ni naizena naiz*” *Yahwek Moiseri esana* (Urt 3,14). *Jadanik* ez ziran jainkoei *eskeini-opariak* edo egin-otoitzak bakarrik *izango*. *Gizakiak* norbere *izantasuna seinu*=*sinboloa* mi- toraino *jaso* nahi du, *jainkoekin* bat egitearren, edo haren zoriaren partele *izatekotan*. Horduan Eanna edo Eteme- nanki izen *zaharreko* temploen ondoan *Esagil*, *Saharu*, *Eziskur*, *Zikurat* eraiki ziran Sumerian, *Esharra* Babilonian, eta *Saqqara*, Gizeh eta Akhenaton, etab. Egip-ton. Templo guztiok giza nortasuna jainkoen aurrean *sagaratzen* dute, “*apaiz erreinu* eta *enda santu*” eginez, kristau Liturgiak dinonez. Herri *sanoa* > *sanatu* > *santua*, legeak ere baiezta- tua=*sancitu(l)* > *sanctu*= *saindua*. Marduk errege-jainkotuak *Esharra jaso* eta jainko gurasoei bazkaria presta zien. *Atse- gindu* zirenean, *Ezida* kaperako=*chappelle(f)* erritoak eta arauak erabagi=*sancire(f)* zituan. Dagoneko, ez da Anu er-52 ritoen irasle bakar, *gizaki jainkotuak* ere bere *gisara antolat*

nahi du *jainkoekiko ezkontza* ta harremana.

“Eskariz joan nintzan *Esagilara* (...) eta *Zarpanituren* oinari mun egin nion” dino “Doludun Zintzoak”. Sumeriako *eskaria*=*siskur(s)* *eskua* ahoan edo *eskua jasoaz* egiten da. *Eska* dihardu, *janaria*=*esca(l)* *eskutzen* *Eziskur(s)*=*Eskari etxean*. *Eskarietan esku biak jaso dager* Egipton Ba, *eskutik (eskumatik)* *eskubidea* datorkio, *ezkerretik*=*izquierda eskerra*=*jaris(g)* *jaristen* du. *Eskatzeko*, *eskaini zerbait aurretiaz*.

Palazioan gorde-emakumeei *seketu(s)* deritse, azterlariek ez dakite euren *zeregina zertan* zan. *Segetua* nonbait, edo *etxeak* ematen duen *seguroa*=*securu(l)*. Emakumea *sinixtu(s)* zan, ausaz *Sin(a)*=*iretargi jainkoari estua*=*lotua* edo hari *sinesten ziona zinez esten zitzaiona*, *axxatu(s)*=*etxandrea*, *ixiotua*=*excita-ta(l)*, *izor*, nonbait.

Sumeriarren apaizgoan=*sacerdocio ashipum(a)*=*araolaria*=*exorcista*, *iship(s)*=*ishipum(a)*=*garbitzaileak* *ixipuz*=*hisso-pu(l)*=*ezob(h)*=*hisso-pu(l)* *astinduaz* ekiten zion *asakku(s)*=*azag(s)*=*á.sig(a)* bezalako gaitzen kontra, *esaneke eskaintzak*=*sadu(s)*, *sattukku(a)* *jasotzen* zituzten. *Asakku*=*azag* deabruak ez ustez erasoten zuen buruan, *azaga zekarkela* berekin. Erljio-esankizunetan *siskur(s)*=*ikribu(a)*=*izkribuz* emanak izaten ziran. *Jaia*<*xeia* *Sedeq etxekoen*=*estirpe* apaiz *serbitzaz*=*servitiu(l)* ospatzen=*celebrar* zan *Salem* urian. *Sabbat* zan *jai-eguna*, *astearen zapigarren* eta *azken* eguna. *Yahveh jainkaori eskein*ia zan, harek sorkuntza lanak amaitu ondoren, *atsedenerako esleitu*=*seligere(l)* bai-zuen (Has 2,2).

Harrezkero *Aton/Adonai* doneen dominioetik *jaregiteko* edo, *Yau/Yaum(a)*, *yaon*=*jaun*=*seniore(l)*=*señor* *She* eredu-ko izen berriek *asmatu* ziran. Lehendabizi *She jatorridun*=*estirpe jainkoei* eman goitizenak *izan zitezken*, gero *etxeko jaunari* egotsiak. Eurotariko bat *Yahwé/Yabé*, *jabe/jaube* da eta *Inko etxekotuak*, berriz, *Xainko/Jainko* eta *Shekina(ara)*.

Yau/Yaum/Jaonari dagokio herriaz *Jauntza* egitea, *jaurritzea* eta *jauntzari* *Jauna* eta *Jainkoa* *jaurestea*. *Saddai* *Jesraelen* *Jainkoa* zan eta *Satan*, *Yahweren* angerua aldi batean, gero deabruen buru egina. *Bel-Zebul*=“*txabolako Bel*”, *abeleen babeslea*, ausaz, ere izendatzen da.

Etxe-ereduak, *santutegiak* bezala, *etxolaz eskola*=*sjole(g)* egiten du. *Zebatu*=*etzekotu* da, baina bai eta *cibare(l)*=*cebar*, *jeinhatu*=*saginat(u)*=*sainado*=*zaindu* den bezela. *Jainko* eredu-ko *hitz asko eskuratu* egiten ditu *azken* giza ereduak eta *She seinuaz seinalatzen*, izenaz batera *izana* ere aldatzen dutelarik: *on/jaon*, *Ino/jeinu*, *Inko/Jainko*, *enda/jende/sendi*, *ondo/sendo*, *arduera/jarduera*, *arre/jarrai*, *iritxi/jaritxi*, *etorri/jatorri*, *telu/stilu(l)*, *erun/etxaron*, *aldatu/azaldatu*, *etab*. Ba ere-duari ere *espiritua* ematen dio: *biri+tu/asperatu*, *virtu/spi-ritu(l)*, *be/espe*, *spe(l)* *ba/jabe*, *etab*.

Etxeak eztitu *sekale*=*centeno*, *eskanda*, “*segete*”(l), *ezkur*, “*espezietan*”: *sagar*, *sagardo*, *sachara(l)*, *cerbeza*, *txermen*, *aza*, *azanoria*, *eskarola*, *azelga*, *esparrágo*, *espinaca*, *etab*. *Etxeak* *eskuratu* abereetan: *asto*, *zamari*, *zaldi*, *cheval(f)*, *zekor*, *txakur*, *txahal*, *txarri*, *cerdo*, *etab*.

Bereak dira *zeia/zejako* hainbat zehaztasun eta zenbaki: *sei/xei*, *zazpi*, *xehe*, *as(l)*, *xeme*, *xemeiko*, *zato*, *zatiko*, *zaku*, *sakel*, *shege(h)*, *siklo*, *satukku(s)*, *issaron(h)*, *celemín*, *etab*.

IV. EUSKAL ETNOGRAFIA ARKETIPOEN ARAUZ

Herriek Jainkoaz duten pentsamoldea jakiteko, herrion hizkuntzak, ohiturak eta gizarte-egiturak ezagutzea beharrezkotzat ematen zuen J. F. Lafitau ikerleak XVIII gizaldian. Hortik hasiko litzateke Etnologia lana egiten, ohiturak aztertu eta interpretatzen. Lafitau, Ameriketako indioen ohiturak aztertuz, antxinago gerkarren edo asiarren jarrerak ulertzera heldu zan. Euskaldunok omen gara antxinakoen erataro dantatzen duten herri bakarra Europan. Dantzak deskribatu ditugu. Baina zer esan nahi du “Doniene Dantzak”, esate baterako? Noren omenez dantzatzen da/zan? Nork esango digu, edo nongo dokumentuk argi egingo? Euskaldunok, euskara dugu inondiko ikerlan tresna eta berari atxiki behar gatzazkio, geure Etnografia Etnologia mailara jaso ahal izateko. J. M. Barandiaran eta C. Barojak, esate baterako, etnografiako lan bikainak egin dituzte, baina J. Mª Satrustegi, Thalamas Landibarri jarraiki, Urdiaingo “ur goiena, ur barrena” ohikuna Sortalde Hurbileko mitoaz lotzen duenean, ots, gaurkotik antxinaterako zuzia egiten duenean, zioen sorguraino heltzen da, eta Etnologia lana egiten du herriko ohituren azalpena ematean.

Euskara deskribatu ezeze, haren ereduak antxinatean idoro nahi dituenak lan berdina egin behar du, non sinbolo-mitoterritoak han aurkitzen bai-dira hizkuntzaren erroak ere. Horrela euskal Etnografia eta euskara elkarren eskutik doaz, batak bstearen aitor egiten dutela. Etnologiak zioen argitasuna ematen duen bezala, hala euskarak eredu berri amango du, antxinakoen zentzunez galdetzen bazaio, ots, sinboloak antzeman, mitoak elekatu eta erritoak ospatu zituzten herrien zentzunera itauntzen bazaio. Antxina bateko

Sortalde Hurbilekoen errito-ohikunak hasiera batetik gaurdaino gurean gorde izan baditugu, haien sinboloak ere gure hizkuntzaren eredu dira, ez haiek asmatu zituztelako, gure ere haien ikuskizun bereaz izadian sumatu zituztelako baizik. Egoki da, beraz, haien ohiturak eta testoak ikertzea eta euskararen oroimenari galdetzea, ea bien arteko tximistak argirik sortzen duen.

4.1. Euskal etnografia AN arketipoaren arabera

Euskarak gorde ahal izan duen jai ospakizunaren oroimen sakonena *Anu* jainkoaren *Anum.zaro(s)* = “*Anuren sorkuntza*” = *Ononzaro/Onenzaro* deitua izan da, ain zuzen ere, gero kristauak Kristoren *Nativitate(l)* = *Navidad* = Jaiotza ospakizunerako darabiltena. *Anuren* = jaiotza, herriaren jaiotzaz lotzen zuten sumeriarek, eta *Anu* = zeruaren jaiotza berebiziko zetorren Jainko Semearen Jaiotza ospatu ta berri emateko, *neguko* Eguberritan *Anuk* bihaldu-Utu = iduzkiaren berrindartzea ospatzen bai-da.

Inote/Inaute/Inoteriak: Urteberriraz gero, Elizak inoiz be-deinkatu ez dituen *inoteak* ospatzen dira. Urteko *anoa* = *annonna(l)* zan herriaren ardura bizia. *Anu* jainkoa inoz eta *inoka* txarmatu behar zan, *inozoak* eta *inudeak* aurretik zirela. NORk *inutu* behar zuen herria, *Anu* jainkoak izan ezik? *Ino* = “kexu/kexutze” bada, *inote* = “kexu-garaia” da: *Ino!* = *Yinko Jaun!*, *inoka* = arrenka, erromatarren *ambarvalia* erreguetan bezala, *inoka* = “kexuz eta buruari eragiten”. *Inudeak* = *inudes* = *nodrizas* *Anu* beraren *inutze* lana darraie, baina *inozoak*, *enkeñuz* edo *engainuz*, ohiko *inuttu/anutu(s)* *Anu* jainkoari eskeiniak bezala, *Anu enoiatu* edo haren *enoiak* = *enojos nasaitu* behar dituzte. Euren *ino* eta *iminiotiokaitik* itxurgatzean, esangurea ere aldatu egin zitzairen. *Inaut* esaten da, bestalde, iduzkiak bero tholsa agintzen due-

nean. Ospakizun biotan *nabari* dago *Anuren* jarraileen erittoa *Anu* aitortzeko eta eregutzeko *inoz* eta (*h*)*imnoz* bat datorrela, eta beraz, hizkuntzarekin.

Inka/Inko: *Inko* *Inoren* partekidea da egituraz, haren semea-edo bailitzan, seme gizatua, alegia. Utukku *Uturena* edo amako amarena den bezala. *Inkori inka* egiten zaio otoitz. *Inkaz* jardutea “con *ainco*”, gaztelaniak ere soinu duenez, ekitea da, *inka-minka*, “*Inkori inka* eta lanari *minki*, “a Dios rogando y con el ma-zo dando”, esakeraren hurreko dator.

Ainen, ainanino: *Inka* egiturak *ainenka* du kontrako, otoitzak biraua bezala. *Ainaninoak* *Anu* jainkoaren *angeruetari*-koak izan ziran: *anunnakku(a)*, *anunakene(s)* eta *ainaninoko* deitu izan dira gaurdaino ume bihurriak. *Ainen*=*maldición*, *aineneko*=*maldito*. *Marduk* jainkoak zeruko eta lurreko *anunnakiak* banandu zituan, *Tiamat*, aren arerioaren alde urten zutelako. Langile bikain izan omen ziran, *Esharra*, haren temploa eraikitzen, tresnak asmatu eta arriluak egosten. Eraikintza harrigarriak egotsi zitzaizkien *anunnkuei*, hako “Kastrejanako zubia” ipuinetako *ainaninoei* bezala.

Inguma izakiak, amets gaizto, *mamurru* edo lagun ere esan nahi du. Otoitz batek “*Inkoa* ta *Andre Maria*” hartzen ditu euren kontrako lagun. *Anxo* ere izaki gaizkinen=*maléfico* artean aurkitzen da, gizajale nonbait, eta ba du *Antzomendi* izeneko santutegirik.

Oinetsitu/oinestu/inisitu, *oinestarri* izadiko indar izugarriak ere jainko agerpenak ziran. *Oinestarria* jainkoen arma berezizat, eta eurak jaurtin gezizat, alegia “gizakiek ulertzen ez duten zur eta harri arazoa” bai-zan, Ugaritekoak mitoen arabera.

Ama-jaurletza=*matriarcalismo*: *Anuren* alaba *Inanak* aitaren *me* erabakiez jabetu eta, edozein sendian jaio ohi dena, *Inana*, jainko-alaba eta Dumuzi gizasemaren artean nor *nagusi*,

estabaidatzen zuten. Zeinen *narea* zen bikainagoa. “*Neurea* da *nagusitza* (...) Ez dut utsi *amaren* eskuetan agintea, ez (*Enki*) *anaiari* utsi gobernua”. *Enki*, *Anuren* seme eta *Nin-hursag amak* ere aita eta alaben arteko *nabastarrea* garbitu *nahi* zituan behingoz, Sumeriako paradisuan, *andreak* hartzen zuela ekanduen ardura. Hortik *emarazi*=*mandar*.

Amek betiere, *Anu* jainkoaren izadi-lana aurrera daroe eta “*amaren* agindua seme-alabekana luzatzen da”(Sir 3,3) Etxeko eskola *amarena* da. *Amak* erakusten du hitz egiten, “*ama* hizkuntza” esaten da, jakinduriaren lorpena ere “atsotitza” da euskaraz. Esakerok biribildu eta erakusteko ardura eta zuhurtzia *amomak* du. *Ama*-jaurletza edozein kulturaren unea izan ziteken, baina euskara lekuko berezia da monosilaboetan: *nai*, *ama*, *eme*, *ño*, *anaia*, *aina*, *aña*, *man*, *men* bere errepika ta guzti, *mama*, *mami*, *niña/o*, *ñeñu*, *naina*, aglutinadoetan: *maite*, *naditu(s)*, *nintu(s)*=*andre*, *amatu*, *amatto*, *amado*, *neba*, *andere*, *nagusi*, *anabi*, *amatxi*, *amona*, *amabortze*, *ambitxi*, *amarratu*=*amarrar*, *amarru*=*amaño*, *amatigo*, *neska*, *mutil*, *mende*, *mando*, *menpe*, *mancipiu(l)*=*mancebo*=*morroin*, *mirabe*=*ancilla(l)*, etab. Guzti hori da *amaren* berezko *mendea*, *amaren marka* daroana eta *amaren umontziak* eta *magalak eman* duena. *Eme*>*emarazi* dator, *mende*>*mendu* bezala. Bere *mentua* du.

Mari: *Nin.mara(s)*=“*Andere Mara*” zeritson *Mari* uriko jainkosari. Bere janzkiak bolantaskoak ziran, sumeriarren modakoak, halakoetan jantzia agertzen bai-da *Inana* ere. *Mari*, neosumeriaren garaiko uria, Eufratres eskumaldeko erdigunean kokatzen zan eta kulturaz bai ekonomiaz ospetsua izan zan inguruko herrien artean. Ohar *Nin.tu*, *Nin.mara*, *Nin-hursag* jainkosen izenen arketipoak, zein baino zein luzeagoak. Denak dira sumeriarrek, baina *Nin.mara* egiturak egitiarra du azken eredua. *Mari/Meri* izena egitiarrek

maite izan zuten izentzat egiztatzen da hango idazkietan. Harrigarria da izen hau gure mito-ipuinetako Amboto *Mari-
ren* izernarekin bat etortea eta, areago, jainkosa gehienek bezala, izadiko indarren jabegai agertzea.

Egiptoko jainkoetan Ra zan *nausia*, baina haren gobernu goitarra *Maat* jainkosaren jakinduriak ebazten zuan. Bereak ziran gizarte-jardukerako aginduak egiztatzea, *Maat* bera bai-zen, azken baten, Osirisen epaian gizakien bihotzak pisatzen zituen. *Mari* euskaldunen jainkosak ere bere aginduak ditu: “ez gezurrik esan, ez ostu, eman-hitza bete, elkar lagundu, kontu harrotzeaz eta lagunurkoei errespetoa gal-tzeaz...” Hara bere epaia: “Gaizkileak egin duenaz eta huts egin duenaz beraz zigortuak izango dira”. Hagatik gaizkileek huts eman edo hutsean baieztu ondakinez bizi da *Mari*, “ezaz eta baiaz bizi naz”. *Maat* jainkosaren epaitegian arimak itzuleztara aitortzen ditu bere pekatuak: “Ez dut ostu, ez dut inor hil...” etab., ukapenaren *magiak* berak pekatua desegiten zuelakotan. *Antza* denez, jainkosa biok dute *magiaren* eragina, baina ez dira, nonbait, artesi berdinekoak. *Mariren* senarra *Maju* <*Mattu* omen zan eta *Mari Maya* <*Mattia* > *Maide* ere bai omen zeritson, mendien santutegiak egiztatzen dutenez: *Mairumendi*/*Murumendi*/*Mayamedi*, *Maxamendi*.

Marti/*Martu(s)*/*Martio(l)* > *Marzo* jainkoaren izena ere ondo txertatua gelditu zan gure kalendreran eta hizkuntzan. Ba du Akitaniatik *Ainumendira* gurtua izan zen *Marte* jainkoarekin zerikusirik. *Martu*, *mortuko* jainkoa zen Sumerian, *Marti* udaberriko baratzaren *ongile*, *Martintxu* lanabesen asmakari trebea eta *Marte*, berriz, *medikutzan* aritua, erro-matarrek guda *mutil* izentatu aurretik. *Marti*/*Marzo* eta *Mayatz*/*Mayo* elkarren ondoren. *Maiatzean* ospatzen zen *neskatto* berrien plazaratzea, “Fiesta de las *Mayas*” *Nafarroan*

edo *Mayatz*-aretza = *Mayo* plaza erdian jasotzea. Jai honek ba zuen *nerabe*-jendeak, *morroinak* eta *neskaxeak*, gaztaro mundu berrian, otoz-otoan barik, halako erritoen herri-eskolaz eta abegiaz gizartean egoki sarrarazteko asmo ederrik.

Mamau = *Mamu* = *Momo*: *momo* = loaren inguru sortu lola-gun jainkoa edo irudikizun bildurgarriak dira. *Momoak* = loak, sikologisten arauz, hasiera bateko mundu sakonera eramaten gaitu. “Apsu loari emonda, etxunik zegoela, *Mumu*, bere laguna, ezin zan mugi” dino (*Enuma elish*, I) Babiloniako mitoak:”. Horixe bera gertatzen zaio loak hartu dagonari, *momoak* daukalako eta *momoak* = loak berez hartzen duena, haren inguruko *mamuak*/*mamauak* eta *mamuskoak* eta *momorroak* ere har lezake. Ipuinok umeen loaren inguru iraun dute eta, berez, ez da *ama-umeen* harremana baino giro hoberik, antxinatasuna bizirik iraunazoteko.

Malatu/*Malato zuhaitza*: Bizkaiko *Foru Zaharrak*, VI legean, emanten du horren berri, *Nafarroan* ere antzeko ohituraren bat aipatzen omen da. Lege horrek antxina bateko ohitura aipatzen du eta, ohitura-lege horri ezker, bertako gizonak herritik ateko gudaritzatik askatu egiten ziran. Sumeriarrek ere ohitura-lege berdina aipatzen zuten nausitu-berri erregeen buruketatik jaregin gelditzeko. “Sippar, Nippur edo Babilonia gudara deitzen ba ditu eta aldarriz lan eta gudura behartu, *Marduk*, jainkoetan jakintsuen den onulariak, etsaiari emango dio halako herregearen herria; haren gudara lanera behartuko ditu etsaiak, Anu, Enlil eta Ea jainkoek (...) batzarrean erabagi bai-zuten bere jendeak halako beharretatik aske zirela”. *Marduken* garaitik *Anuren* garaietara hiru-lau mila urteren aldea ba dago, baina sumeriarrek idazkietan eta oroimenetan gordetzen zuten ohiturazko legea.

Sumeria bezalako nekazarien herria, bakezalea zan kulturaz,

jainkoak baino beste nagusirik edo legerik ezagutzen ez zutela, edo eta eurek burujabe izan zireneko garaiak aipatzen dituzte atzerriko errege berriei erantzuki. “Oharrak” deritson idazkiak herriaren aldeko ohitura-legea aipatzen du, jatorrizko ohiturak edozein printzeren arrandi gaintetik ezarriaz. Euskaldunek ezer besterik egin dute *Malato-Zuhaitz* horren *mitoaren* izenean? *Malatu* ereduak aztertuez gero *An+Ilu>Enlil* silua erakusten dute aurrizki. *Malato*=gaisoa adierazten duen aldetik, *Enlil* izan zan giza aduaren esku, eta *Enkidu*, Gilgamesen laguna, erio-gaisoaz eritu zuena. *Andana, Enten*: *Andana*=uzta da *AN+Utu* arketipoez taxutua. Ba dago *Enten* izeneko jainko bat, *Enlilen* kidea eta berari dagozkio, ain zuzen, “uzta ugaria ematea”.

4.2. Euskal etnografia UTU arketipoaren arabera

Subilaro: *Iduzki* hilduari laguntzeko, neguko Eguberrietan=*solsticio=sol nuevo*”=*subila, subil* berria *ixiotzen* zan. *Subil ixiotuak* urte guztian irautea zan asmo, bertatik eguneroko *sua* biztu ahal izateko. Hatarako *subazterreko hautsaz* estalirik *edukitzen* zan. *Sutondoko* berotasuna basoko *zuhaitzak* gordetzen zuten *iduzkiaren* ordekoa zan. *Subilaroz tokor=tronco* berria ebaki behar zenean, *zuhaitzari* barkame-na eskatzen zitzaion, *zuhaitzak*, berezko izadi guztia bezala, jainkoen arlo zirelako jakinduria zaharrean eta, hagatik, Basajaun *eduko*, jainko txikien arduraean egon ohi ziran.

Suari, Utu=iduzkiaren eduko mandataria bailitzan, *otoiak* egiten zitzaizkion, batez ere, norbait etxekotu nahi zenetan, ots, etxerako sagaratu *-tu* atzizkiak adierazten duen bezala. Hatarako *sutearen* inguru bira bat edo beste emanarazten zitzaion, nor haren atxikitasuna *zihurtatzekotan*. *Suaganako* txera=“amor a la lumbre”, *Gabonzuzi* sinbolo arenganako jaiera eta ohikunak ezinulertuak lirake, bertan Jainko-maita-

sunaren sakramentalakoa idoro ezik. “Iruditzen zitzaute Jaungoikoain amoriua bezala iduki behar ginuela etxean”, Mezkirizko emakumearen aitorra dakar J. Mª Satrustegik.

Sua ta udda Iduzki, ezoa eta beroa bezala, jainkoaren emaitzak ziran, baratza *jori* egiteko. Biak beharrezkoak, baina kontuz erabilterakoan. “Ura eta *sua* belaunetik berakoa” esaten zan, biak ere *sorkari usuak/uzuak* direnez, *izua* edo *zorigailza sor* zezaketelako ustegabeen. Ardurazkoa zan gero arrautzei *subil* ikatzaz kurutza markatzea, *txitoak osasuntsu* urten zezaten.

Urte berriz *uddak* berriztu eta lehengo eukiak kanpora jaurtitzen ziran *Dobostin*, jantziak *udolean=torrente* garbitzen ziran. *Uturri/iturri* batzuk *done*=santu izena daramate, hala *Doniturrieta*=Fuensanta.

Zubi/Adar/Ostadar: *Utu=iduzkiaren* eredu eta agerpen ziran, ur goienak eta ur barrenak ornitzeko. *Uddak* iragoteko *odi* bitxia benetan eta haro onen iragarle. *Utuk itoitzen=su-bir* zituan *zubi=adar=ostadar odiaz uddak otara* eta *Adad=Adar(a)=Odoi=(H)odei* jainko-lagunek *uddolak* eta *zopernak* sortzen zituen, *osti/osots* artean, Gilgamesek dinonez.

Zubi harrigarri horren petik igaro zeiten emea ar bihurtzen zen eta alderantziz, arra eme, ur goienen *edo* gozoen, partele gizona zelarik eta ur barrenen *edo* gazien partele, emakumea. Uren ornitzaile izateak *Uturen zubiari/adarrari* seksuen *zori* banatzaile ere ba zela adierazten zuen. *Sumeriako Dilmun*=paradisuan jainkozko-giza bikoteak *Tutu* jainkoari zuzentzen zizkioten *otoiak*, *Tutu* bera zelarik hango argi=*tu(s)* eta giro *tokor*.

Teilitu, Mari Teilitu: *Teilitu(a)*=ahaltsua, *Ishtar* jainkosari eman *tituloa* “Hammurabi Arauen” Atarian agertzen denez. Euskal Herrian, *Teilitu*, tokizena ezeze, hagin jausiaren ordetan berria eskatzeko, *teilatura* urtikatzen zitzaion hagin

zaharra, *otoitz* hau esanez: “Marije *Teilatuko*, gona gorria/ utschu hagin zaharra ta ekazu barria”.

Tuturro=toca: Lehen emazteek kono *edo adar eduko*, *tutur-roa=tourin(f)*, *tturia* eroaten zuten burkotzat. Antxinako moda hau zertan zan ezin igarri izan dute etnografi zaleek. Ez zan Euskal Herriko arazo bakarra, baina, beste gauza askok bezala, XVI.garren gizaldirano gure artean iraun zuen. Halakoxe *tuturroaz* estaltzen zuten burua Sumeriako jainko-jainkosek eta Akadiako Shamashek=*Utu*, orduko irudietan agertzen denez. *Zubi/adar* antzeko *tuturro* hori *Utu* beraren babesa esan nahi zuan. Emakume izorra, “*iduzkiz jantzia da*” (Apok 12,1-3)., ots, goiko *uddez joria*. “Emakumea *Utu edu* da, *gizakia edatzen=edere(l)* du” dino sumeriar jakinduriak, *Utu* arketipoaren *-tu/-du* atzizkia janzten du eskeintzape denak: *naditu(s)*, *neskatto*, *lilitto*, *sinistu(s)*, *andretu*, *maritu(l)*, *donadu*, *xaxatu(s)*, etab. Egiptoko jainkosak *adar* arteko Ra=*iruzki=iduriko* borobilaz ornitu agertzen dira. Emakumeak zeraman *tuturroak*, bere nortasuna eta egoera erakutsi ezeze, erraietako umea zaintzen zuen Ersugearen amarruetatik. (Apok 12,3-5)

Iyoteri/joteri=turrutura=inauterietan *joaldunek*, *ots*, *joteriak*=kalejiran aurretik *jo/joaten* direnak, eraman ohi zuten *tuturroa Sortade* Hurbileko ohikoaren antzekoa da; *joaldunak atorra tturiz* eta *joari ttiki* eta handiz ornidu *doaz*, *joan*, *ixipu=ishipum(a)=iship(s)* araotzaile-garbitzailea eskuan daroela. *Joteriak Otsilean direlarik*, argiako=*tu(s)* dager *Uturen ospakizuna*. *Tuna* ere *soinuz=tonada*=“con ton y son” sari-zun ibili ohi bai-da halakoetan.

Donienak deritse Ekainean *ospatzen* diran “*solticio de Verano*”=*Udako* jaiei. Bezperan “*Donien suak ixiotzen* dira. Bertan *utuldu* nahi ziran, gaitzaren sinbolo diren, “*apoak eta sugeak*”. Ohar Apophis ersugea. *Su/suga/suge*, elkarren aur-

kakoak dira. *Su* beratan “*artoak eta gariak=trigo*” gordetze-ko=*tutare(l)* kantuz *otoizten* zan. *Sutearen* keak=*tufu* etxea hartzea *zorionerako* omen zan. “*Donienez iduzkia dantzaz*” aipatzen dute, *iduzkiloreaz txukuntzen* da etxeko *atea*. *Donien-dantzaz*, *Uztai-dantzaz-eta idduzkiaren* garaipena *ospatzen* zan. *Dantza-soinua tuba*, *tibia(l)*, *ttuta*, *ttulubitu*, *txistuaz* ematen. Bestelako gizarte *usaineko ospakisunetan*, *ostera*, *tobera* jotzen zan.

Iduzki Saindu, *Done Santore*: *Aton(e)/Adonai(h)*, *Done/Don*=Jaon, Jaun *Done* tituloak santuei egotzi-goitzenak dira. *Jona(h)/Joane/Juan* izena ere *Adonai* eredukoa da. Gero *Donienak*=Sanjuanak bezala erabilia, *Juan*, Kristo *Iduzki*-aurrelariaren jaiotza *ospatzen*, mito zaharrak fede berrira erakarten, alegia. *Done Santorez=Domu Santuruz* < *De omnium Sanctorum(l)* santu guztien eguna *ospatzen* da. Jai honek, hala ere, eleizan baino arrakasta handiagoa du hilerrian, hobiak=*tomba=túmulo* *Iduzki Sainduz* loretu agertzen ziren aldiak, berere. *Aton(e)*=“*iduzki aroa*” zan hasieran, gero *iduzki*-arogan zegoen “*jainko adorea*”, *Aton-Ra* jainkoen batasuna, *ots*, *Sumeriako* eta *Egiptoko* kulturen batzea, egiteraino *Thutmosis IV* garaian. *Atonen* salmoak dinonez, “*Sortzaldetik itoizten* zarenean *zure duintasunez dotore doitzen* duzu... Saltaldean *iduzkitzen* zarenean lurra, hila bailitzan, ilunpe gelditzen da” eta bere Himnoak: “*zu nere bihotzean zagoz*”. *Iduzki Donearen iduzkiaren* aroa antzezten dute, hilotzak *iduzki sortaldera* begira *zurto*, *itxutu*, *iduzkitzen* ziran *Atonen duintasuna* lor ahal zezaten, *Osiris* jainkoagandiko magiaz. Etxeak ere *Iduzki* aldera begira erakitzen ziran, hemengo bizitokia=*domu* hango hobiko *tonban osteaz*. Aldi baten hilak etxapean *iduzkitzen* omen ziran, gero eleiza barruan, hilorak eta bateatu gabeko humeak, berriz, *itosurean*. *Utu=Aton* “*bizi sortzailearen*” *eredua*=sin-

boloa *oso*=*total*=*duztiz* maitatua=*dôd(h)* izan da gure artean, “gaur kontsola nozu, eguzki, bihar *etorri* zakidaz, kontsola naitean” bezelako *otoitzak* dinoenez. *Deiak*, (*h*)*ei-tak*, *deithorak* eta *uxingak* *Uturi* egin-otoitzalakoak izan zitezken, *Uturen* *edukoak* behenipehin.

Hori dela-eta, ausaz, norbaitek eskaldunak *Aitonen* seme/*Aitoren* seme edo *Iduzki*-seme-alabak *aitatzea* ez zan horren *txundigarri*, munduan beste herri askok ere, antxinatearen oroipenez, beste hainbeste *aitortzen* dutelarik.

Adu/adur, *Idittu/Iditxu*: *adu*=*hado*=*zoria*, *adur*, *betadur*=“betargiez *tutulikatze*ko indarra” eta *Iddituak*, *iduzkia* *iduzkituen* orduko laino gorri *izugarriek*, *suzko* *zezenez*=“toros de fuego” plazan antzeztuak. *Uddua-ah(s)*=*idia* zan *Uturen* *adorea* adierazten zuen maskota, eta *Uturen* sartu-urteneko *zuloetan*, *Tutozulo* bezalakoetan zaindari zena. *Uturen* zaindariok *izugarri* ematen ditu *Gilgamesek*, begituaz bakarrik bat hil-zorian jar-adinekoak. *Utukku/udug* izenez ere *aitatzen* ditu sumeriar jakinduriak, *uduki/eduki*, egitura bereko *Uturen* eta haren babespeko jagoleok, bestelako *Anunna*kuak edo gure *ttotoaren* kutun/gutun *tukutsuak*.

Toka: *Ttotozentzat* *ato* da anaia nagusia, harekin *toka* jardungo du, *oto*=*tío* da, *atta/aitaren* anaiea eta *suin*, *tto*, *ttotto* ere ba da ereduaz, *Aitoren* semeak, hain zuzen. An amatar antze=modelo den bezala, *Utu* *aitatiar* *edua* da; no ta to.

Udal/udaletxe, *utor*>*usu(l)*=*oitura*, *deitu*, *deithatu*, *jus(l)*=*ttutten/zuzen* *juskatzea*, *ots*, norbait *jus* gabe *uztea* da, egiturak ere antxinako gizartearen erakunde *usmoak* dira.

Sugaar=*Sugoi* *sorkariek* *su/suga* bezala aurkartzen dira egituraz, nahiz *tximist* eta beste *distirekin* berdintzen diren. *Tximistaren* zirkun-zarkutik hala deitzea ere baditeke, *Sugarzulo* tokia ere ba dago *Balzolan*. Bizkaiako kunti *Zuria* *Sugoigandik* *Marik* *sortua* *aitatzen* duen ipuina arratzberako

lokametsa dirudi. Sinboloek, argiak ez direnean, gizabidea arteztu beharrean, ondatu egiten bai-dute.

Euskararen egituretatik nahiko argi dager *Utu edua*, *Ra* eredu baino, lehenagoa dela. Biak ere esparru beretsuko arketipo direlarik. *Utu* *üsuago* agertzen da sendian eta hilerian eta jeinuen *sorketan* ez motelago. *Uturi* zegokion (*h*)*auzu* dena *auzian* ebatzea eta, ausaz, *jus(l)* ere hortik datorke.

Eten/eden: *Edenak* bizia *etenarazten* du, baina *eden* ortzi-erittoa ere bada. *Etemna(s)* da, hain zuzen, ortzi gabekoaren arima erratua, eta *etemu(s)* sabelean erasotzen duen deabruzko jeinua, sumeriar eta akadiarren siniskeran arabera.

4.3. Euskal etnografia RA arketipoaren arabera

Oronzaro: *Oronzaroz* antxina baten *Ra* jainkoaren (*h*)*irugarren* *ernaldiko* (*H*)*orus* (*h*)*aurraren*=*rorro*, *ertaroa*=*ortus(l)* ospatzen zan. *Horusek* *iruzki* *ori/orailaren*=*aureu(l)* jaiotza adierazten du “*Erkingu-ertzeko* *Horus*=*Horus* del *Horizonte*”. Eleizak Kristo Jainko Semearen Jaiotza ospatzeko *eredua* bertan egina ikusten du. Bestalde mitoen giza ametsak Kristogan betetzen direlako dago Eleizako Liturgian. Kristo da, beraz, askatasun “goiz eguzkia”. “¡O *Oriens!*” deitzen dio jaiotzear den Kristori, beragan dakus ilunpetan dagozan herrien argitzaille. Hori dela-ta, *Orontzaro* jaiaren egitura zaharra, aldeak alde, Kristori ere egotsi zezaioken.

Iruzki Saindua: “O *Iruzki* Saindua, eman zahuzu biziko eta hileko *argia*” dino J. Mª Satrustegik atsoen altxorretik Zudairen jasotako *erregu* batek. *Arratzaldean* (*h*)*eriotzera* doan *iruzkiaren* *erruki/urrikal* sentitzen da: “adios, *Iruzki* gaxo”=*errukarri*. *Iruzki-eredua* herriak *orzargitik* *arratzera*, *ots*, jaiotzetik *heriotzera* bizi zuen herriak izan zezaken izadiko sinboloekin halako *harremanik*.

Erio=*Heriotz*: Izen egitura hau *Eros(g)*, *heros(g)*, *eroi*, *erraldoi*,

ero, erogo, eroso, erori, eri, ortzi, eroiu, erosta eta “Amorio/Erio”=“Eros/Zanathos(g)” filosofiakin egokitzen da. *Eros/Erio*, beraz, gizakiaren zoria den bestekoa: *erosi* egiten zaitu eta *erori*az, *eregi* eta *ertu*, *eregin* eta *erkin*, *arintu* eta *ortzi*, *Ra*=*Horus* *ereduak* egunero bere zorian *erakusten* duen *eran*. *Hortu* Santuan (*h*)*arrigizona* edo *irargia* hobiaren buruan, *iruzkiaren irudia* da. *Zendua*, *harrizko irudian harritu*=*liluratu*, *Osiris* jainkoari gomendatzen zaio, *haren magia-arteziak erosi* dezan. Nahiko zan *harrigizonari* kurtzea ezartea *Osirisen* magia Kristoren graziaz truka ahal izateko. *Raren* barkak *iragoan* (*h*)*arrapa* eta *aire*ra noiz *arintuko* itxaroten zan, “eta *horrela airean erasoak*=*harrapatuak*=*rapiemur(l)* izango gara”, Paulok (Tes 4, 17) Kristogan kristauen bizkundera aipatzen duen bezala.

Hortu Santua: *Oru*+*tu*, *Horusi* eskeini *oru*=solar da, hitzaren egiturari ezeze, mitoaren muiari bagagozkio. *Hortik* hilerriari “*Hortu santua*” deitzea (*h*)*ur* dago eta *Iruzki Sainduaz*=*Done Santore* sagaratzeaz batera datoz. *Andre-hortua* gelditzen zan bataiatu gabeko *aurren ortzitzekoa*.

Ur goiena, ur barrena: *Urdiaingo Urteberriko Uraren* errittoa da. Antxinatean eskatzen zena bera eskatzen du eresiak: “*Ur goiena, ur barrena*”/Urte berri egun ona/Etxe honetan sar dedila/ Pakearekin osasuna/Urarekin ondasuna”. *Erritoren* bestelako ahozko *erregu-eresiak* ere ba dagoz, baina denak jarraitzen dute *aurreko eredu*a: “*Ur goiena, ur barrena*”. *Ur* aipamen honetan hako (Has 1,7) goiko ta beheko *uren* banantze-aipamena somatzea burubidezkoa da *hur*ean, baina Sortzalde *Hurbileko uraren* erritoeekin zubi egitea *Thalamos* *Labandibar* eta *J. Mª Satrustegi* ikerleen zuhurtzia izan da. *Urte*=*uretza*=*urteera*=*urtea* hitzaren korapiloak berak ere, *Urteberri* ezeze, “*Ur* berriak” ere esan nahi dituela, ots, *urte* berria jorituko duten *ur* berriak eskatzen dira, *ur* zaharrak

urtikiz. *Elizaren* aldetik ez legoken *errito* udigorik, *Kristoren* bataiotik *hara*, *uren* sinbolo *aratzgarri* eta *ernalgarria* berea egin duenetik.

Errensuge/Ersuge: Nola deitu zezakion bestela *Ra* eroiaren sugeari, *Ra* jainkoak *artesi*az gainditzen zuen *Apophis* apotzarrari? *Erensugea* ere deitzen da. *Irainsubia* *Raren* genitiboa aipatzen du, *irain* edukiaren *arabera*. *Apophisek argintxioz* eta *arratzean arriskuan*=*riesgo* jartzen zuen *Raren* untzia, berarekin batera izadiko *eredua*=*orden irauli-irrikaz*. *Joanen* Apokalipsiak *irudi* hau darabil jaiotzeaz dagoen *Erregearen aurka* jarki nahi duen *ersugea* salatzean (Ap 7). *Mikel Enangerua*=*Arcángel*, *Jainko-herriaren* jagole denez (Dan 7) *Aralarreko* bakardadean *Teodosio* jauna *eraso* nahi duen lurpeko *Ersugea* azpiratzen du. Ez du, halare ezpataz *erasoten*, kurutzearen *eraginaz* baino, beraz, mito zaharra, ain egoki ere, kristautzen delarik.

Arao/birao, erregu/erresuak: Egipton otoitzak=*oratione(l)* magiaz ere laguntzen ziran *araoak* on egiteko ziran, *biraoak*, *madarikatzeko*. “*Gauza* bat da *erregua* eta bestea *erresua*” esan ohi da. *Eregua* jainkoa txarmatzeko eta *artez*=*artesi*az, beraz *arin*, *erregua* *artetsi* ahal izateko da. *Hortarako* *horoskopoak* eta *irradakoak*, *biribilketa*, *kalejira* zerbait eta *norbaiten* inguru=*rededor* haren amore *ardiesteko*. *Irradakoak* *Ra* *iruzkiaren* birak antzetzten ditu. *Hagatik* *Osiris* jainkoak ere inpernuko etsaigoaren *ardaila* bere *ardatzean* lotzen zuan, *Ra* *iruzkiari* *erasorik* egin ez zezaioten. *Arriskutsua* zan, behin *arratzeraz* gero, *etxeari* *hiru bira* ematea, *deabruren* batek (*h*)*arrapa* zezaken halakoa ezustean.

Arbola: *Arbola*=*arbore(l)* eta euretan *arte*, *aretz*=*roble*, eta hebraierazko *erez*, *armon*, *araba*, etab. jakinduriaren ezauzarri dira (Has 2,9.17), *zuhaitzok eroriarren* ere, *errotik* kimu berriak sortzeko eta *bizirik irauteko* ahalmena duela-

ko (Job 14,7), *herri-nortasun* eta *iraupenaren* kerizpea duela-ko. Egipto-herrian *uri/iri* bakoitzak bere *arbola* sakratua zeukan. Israelek ere, *herri-batzarrak* eta *erabagiak* *arbola* pean *hartzen* zituan (Ep 4,5), Mambreko *artearen* azpian Yahwek Abrahami “zure jatorriari emango diot lur hau” (Has 12,6) agindu zion. *Artzeniegako Artea*, edo Gernikako *Aretxa* beste (*h*)aritz edo *arte* askoren *eredu* dira Euskal *Herrian*. *Herria* batzartu, *araudia* eman, *herrigintza* antolatzeko *ardura* eta egitura Sorkalde *Hurbiletik* etorri zaigu nonbait Euskal Herrira ere.

4.4. Euskal etnografia ILU arketipoaren arabera

Olentzaro=*Nöel*: Gainerako jainko arketipoak bezala *Iluk* ere bere *aldia* agertzen du. *Elohim(h)*="jainkoen jainko", gurentasuneko ZEREN kasoan dago Israelen, *olim(l)*=anbiola ere bateratsu datoz antxinatasuna adierazten. *Legezkoa* zan, *alegia*, hasierako *aldiak lau* jainko-leinu *alaenekin* *elekatzea*=*legere(l)*. Eta “*aldiak heldu* zirenean...”, ain zuzen, *lauretan* atzena den *laiara Olentzaro/Olentzero heldu* zaigu Jesusen *Jaiotzaz lokarria* egitera. “Aditu duanian, Jesus jaio dela...” *Ole! Iluri* egindako behingozko otoia da, (*h*)el! bezala, eta artean *oleriak* izatea eta *aipatzea* ere berezkoa du.

Lotazil, hitz hau “Abendua” adierazteko erabilia izan da, ots, neguko Eguberria=solsticio. Orduantxe ospatzen zan Horus aurraren *jaiotza* ere eta Horus *loto lorearen ziletik* *jaioten* omen zan, *harrigarria* ezeze, *liluragarria* bada ere. *Lotoak* urpekoa du ama-ahiena eta ur gainekoa *lorea*, ahienetik *lorera*, zila bezalako *lokarriak* *lotzen* du. Ur barre-nak amatar urak dira, noski. *Lotoa latx* eta *laku lingirda-tsuetan* ematen da, *Iluren lekuetarikoak*, *alegia*. *Lilutu(s)* ezeze, *liluratu* dago Horusen *jaiotza* eta *Lotazil lilurapen* hatako *ele=logos(g)* bat da.

Laratz=llar=lares(l), *Larunbata*: *Laratzak* beheko sua hesten eta babesten du. Hatarako erritoan, etxekandreak *laratza* jotzen du, sua autsaz estaltzeko darabilen palaz. *Laratzean* *elorrria* ipinten zan *kebidea* *laminen liluratik* edo *ilungien* erasotik *largatzeko=librar*. Erromatarrak azkenean *legeztatu* egin zuten *Laratz* jainkoen="dii *lares*" *lebia*, errepublikan *legetik* kanpo utzi zutenarren. Herria txarmatzearen, enperioak erligio herrikoiak artesiaz onartu egin zituan. Jainko-*ok* bere eguna izan zuten *Larunbatean*, ots, *Larium(l)+ baitan*, Yahwek *Sabbat/Sabbatum(l)* eguna duen bezala. “*Larium* baita” = “*Laratz*en baita” = bet(u) baserriko temploa adierazteko. *Laratz* > El+Ra+She *ereduak* *hartz*en ditu *Larunbateko* baitan, zenbat eta jainko “me” gehiago, *ahal larri-agoa*. *Laratzak* etxean *lekuko* ziran: “*laratzak* ezagutuko nor nolakoa den”, “*laratza* bezain segur”, “por estos *lares*” esakerek dinoen bezala, *Laratzekatik* zin egiten zan.

Lamina=lamia: *Iluren latx*, *laku* eta *lezeetan ilalamiak/ilamiak/lamiak* egoten ei ziran, erdi neska, erdi arrain ziren sorkariak, tokizen askok *zihurtatzen* dutenez: *Laminoria*, *Lamiako*, *Laminarrieta*, *Laimizulo*, *Lamindano*, etab. Josketan-eta egiteko *alkartzen* omen ziran eta gaztelu, zubi eta beste ardurazko erainkintzan *gizakiei laguntzen* omen zien. *Lajamu* eta *Lamasu* ziran sortu zen *lehen* izakien bikotea, *Enuma elishen* irakurten denez. Itxasoko ur gazi eta erre-kako ur gozoen batzean, nasan, sortuak izan ei ziran. Euren zeregina, tenploak eta jauregiak zaintzea. Sumer-Akadia eta Babiloniako mitoen errepika dirudi *laminen alegia* ere.

Iletargi/ilargi=luna: Batzuren ustez, *iletargia* mendarteetan sartzan omen da, eguzkia=*elios(g)* ez bezala. *Iletargiak* bera gutxietsi zuen gizon bat baitu omen dauka, gizonak ote-sorta daroa bizkarrean. *Ilargi* amandrea, Nana(s) eta Sin(a) bezala jainkosa denez, andreen eskubide *alde* dagoke. Beste

jainko nausiek zerua eta eguzkia dauzkate euren arpegitzat. *Iluk iletargia=luna*, argizagiaren arpegi *aldakorra*, hartzea itxurga ere ba da *aldean*. *Iletargi* egiturak *ileko* argia dino, ez *hiletakoa*. Euskaran, nahiz “erio/eriotz” ereduia izan zaharharragoa, *il/hil/hilotz* nagusitu da azkenean.

Eriotza beti ere jainko arketipoez esan da, gizakiei dagokienez: morir, touer(f), erio, (*h*)il=*laginar*. Abereen heriotza, piztiena berere, galdu, akabatu, kali Ka ereduez esaten da.

4.5. Euskal etnografia KA arketipoaren arabera

Gizakia bere ganoraz mintza ahal izateko, bere gizatasuna jartzen du *kanontzat*. Horrela Iduzki/Iruzki jainko zena *Eki/Ekain*, *Eguzki* egin da, *eguna* eta *gaua*, *gaurko garaia* gorde eta bere *gisako egia* adieraz dezan. Beraz *Eguberri* edo *Gabon* deitu ziteken Jainko *gizatuaren* mezua zekarren *hako* Ononzaro berria. *Igaro* zan, beraz, *Gentiltzaroa*, *gizakiaren ganorako*, *geure gisako* Jainkoa, *Kixmi*=Kristo=*gudu(s)*=*gantzutu*=*gaizkatzailea* jaio delako. *Kixmi* eta *Kristo* egiturek giza arketipo berekoak dira; *gantzutu*, *sagaratu*, adierazi nahi du; *gudu* da ausaz, *gudari* hitzaren *guraso*. *Gudu*=*guerra*=jarkipena, eta horretarako *gudaria gantzuz* eta *krisma(g)*-olioz *gantzutzen* zan.

Gabon beste *gauetatik* bereizten da, Anuren *gaua* bailitzan. *Gentiltzaroak* ba zituan *Gauoko*, *Gauargi* zeritsen *geinuak gautiarrak*, *agian*, *hako gentilaren gisa*, izarren *gidaritz* galdetzen zutenak. *Gizaotso* eta *Gaizkin* ere eurotarikoak izango ziran, erdi *gizaki*, erdi *geinu*, nonbait. *Aker*=*cabrón* ere erdi abere, erdi *deabru agertzen* zan sorginen batzarrean. *Kutun*=*gutun*=*amuleto*: *Magia-indarra* zeukan ume txikiei *idunetik ezarten zitzaien kutunak*. Indar hori azal dezaken *jagolea utukku/udug(s)* sumeriarra izan ditek: “bere ondoan *udug geinu* ona ipini zuan *gordele*=*guardian*” dino sumeriar

jakinduriak. *Kutunak* tukuz egiten *ttottoengan* *tutareak* *atzamarrean* egiten duen *lana*. Umeen azkeneko *gutunak* San Juanen Ebangelio hasiera zeukaten tolostu barruan: “In principio erat Deus eta Deus erat Verbum...” irakur zezaken=Hasieran ba zan Jainkoa eta Jainkoa Berbea zan”.

“*Gar deo*” jainkori eskeini harriak *agertzen* dira *Akitania* eta *Ainamendi* eremuan, *Garmendi/Garamendi* bezalako *santutegiak* lekuko. *Girra(a)*, suaren jainkoa zan *Akadian*, ona eta erabat *ikaragarria* zan *egitan*. Indar *garbitzaile gisa* deitua *araoetan*, *gaitzetik gerizatzeko*, *alegia*. Sua, *gar* bizi denean, *sugarra*, *kaltegarri* izan daiteke. *Hagatik* euskal jakinduriako atsotitza: “Sua eta ura *gerritik* berakoa”. Sua *ikuiluko* izurri eta *gaisoak* *garbitzeko* erabilia izan da *gure* artean.

Ugasaba, *guraso*: *Ugazaba/ugazabandre*=*kyrios/kyriotisa(g)*, *ugazaita/ugazama*, *guraso* egiturak arketipo berdina dute aurizki. *Gugal(a)* edo “jainkoen *landaretza* *ugalatzen* duena” dino *Enuma elish* poemak, *Marduk* jainkoaz.

Ugaldu=*ugaritu*, *ugolde*, *egiturek* ur/*udda* dute nonbait aurizki. *Ama-ugatzaren eginkizuna* ere *halakoxea* da *esnez*=*galakto(g)* umea *ugaltatzen* duenean. Umeak *haztea*, *ostera*, *guraso* bien arazoa da. *Guraso* < *curatu(l)* *egituratik* dator. Ba zan *Kura* jainkoa *Sirian*, *kurion/curio* *gizarte-ardura* *Gre-zian* eta *Erroman*. Hortik sortu da *cura* > *gura*=*querer*=*ca-riño*, *guraria*=*querencia* eta *curitar* > *cuidar*=*gorde*. *Iku* aditzetik *kusu*=*kuxuina*=*cousin(f)*.

Okuilu/Ikuilu=*korta*: *Eraikintzetan* *oikou(g)* *grekoak* dinona euskarak “*etxe*” dino eta *erromantzeak*, eredu biak *aturik*, *casa*. Hala ere, *abereentzako* *erainkintzak* *cabaña*=*corte*=*korta*=*ikuilu* eredu *bakarrekoak* dira. *Berdin* *etxeko alderdi* *batzuk*: *gela*=*cuarto*, *cocina*, *kadira*, *kuma*=*cuna*, *etab.*, *ontzietan*: *kaiku*, *cazo*, *cuchara*, *koilare*=*cochleare(l)*, *kopor*=*copa*, *khotxe*=*cuenco*, *koira*, *katilu*=*catullu(l)*, *gudalet*, *gani-*

bet=cuchillo, cubierto, etab., kaixa=kutxa=caja bezala. Ogasunetan=ekonomia(g)=economía: gari, garagar, ogi, koipe=grasa=ganz=gurin, gaztae=casseu(l)=queso, etab. eta industriagintzan: goru, kotxea, kotoi=coats(ca)=coton, kota, gal-tzak=calzas, gurpil, golde, karramarro, gabi, kare=cal, egur, ikatz=carbón, eta merkaktuan: giau=cultivar, gorde=guardar, kit/kitu, kario, garesti=caro, etab.

Gurdi=carro: Asmakizunetan aurrerapenik handienetarikoa *gurdia* izan zan. Ra/Horus iruskia arkan/barkan eta organ/*curru(l)=gurdian* ibiltzen za, Shamash=*Eguzkia* bezala. Shamashek *gurdia* eta zamariak zerabiltzan (2Er 23,11) aldi bateko Judako erregeen ustetan. Orgato > *gurdi* arketipoen itzuliaz. *Galarren=galeria, ugoaldea, galar:* Nergal=Arragal=Uggu, Addarren lagunek, sumeriako *ugoaldea gertatu* zuten. *Galarren/Nergal* itzulia da, *galar=ikatz/Arragal* bezala. Addar/Arragal/Negar inpernuko "ilintiak" eta addaiarrak bai-dira.

4.6. Euskal etnografia BA arketipoaren arabera

Sumeria eta Egiptoko mitoak Euskal Herrian ere errepika izan dute. "Ene *ba!*"=Ene *bada!* bezalako esakerak salatzen dute otoz-otoan. Sumeriatiko kutsua funtsezkoagoa da, hala ere, Egiptotikoa, magiaz beteagoa.

Basajaun, izenak dinoenez, basoaren jabe eta basoaren babesle zan. Basoa berez, edo jakinduria zaharraren arauz, jainkoen sorkaria denez, haren zaindaria ere jainko-izakera eta ahalen partekide izango zan. *Basajaun batzuetan* lagun abegikor eta *bestetan* etsai *beldurgarri* omen zan. "Don *Bildur*"="Bildur Jaunaren" mitoa ere ezaguna izan zan Errioxan. Mitook elkarrenak izatea ere ba diteke. *Basajaunek* osteria *ba* zuen Sumerian *Humbaba* izeneko *beste basajaun bat*. Bata eta *bestea bateratsu* datoz funtsean, nahiz arketipok atzekoz aurrera josiak euki *Humbabak, arazoa ere berdina* zuten.

Gilgames eta Enkiduk, *Humbabaren basoan* egurra egite-kotan, jabea erailtea erabagi zuten. "Humbaba jainkoa zen, argia sortu aurretik (...) Haren *begirakunea bildugarria* zan" (...) "Behin borrokaraz gero, haren jainko-lama desagertu egingo da" dino *Gilgamesen poemak*. *Humbaba* hil zutenean haren *basoko* izaien eta eretzen urruma entzun zan lau leguan. *Beste batzuren* ustez, *Humbabaren burruka* ez omen da eten oraindino. Niniven kontatzen zutenez, *Humbabak* jainkoaren zigorra agindu omen zien *bere* arerioei, hala gertatu *bai*-zen.

Humbabak eta *Basajaunek*, *bestalde*, ozenean *abotz bildur-garria* zuten *biek* ere, ile luzea eta oin bata, zuhaitzarena bezala, *borobilki* eratua. Sumerian Gilgamesek eta Enkiduk egina egundaino egin da Irati aldean, suhaitzak eraso eta *ibain behe*ra eraman, ots, basoa murriztu. Egoki zen *Basajaun bezelako* geinuren *batek* Iratiko *basoen* zaindaritzan *bularra* ematea. *Basajaunaren* ondoan, haren emazte *Basandere* ere *aipatua* izan da gure artean. Gizakia, ekologista izan ez-palitz, ez zuan halako mitorik asmatuko. Ba daki, nonbait, izadia ahienatuaz batera, kosmoko jakinduria ere desagertzeko arriskua legokena eta gizarteko jakinduria hutsak gizakia erradura eramango lukena.

Basakoipetsu: Horrela ere *ba* deritso haratusteari, *baina* haratuste=carnaval euskaratua delarik, *basakoipetsu, basoan* egiten den jataldiak *ba* du lehenagoko erritoekin zerikusirik.

Apophis: Hala zeritson Egipton Errensugeari. Ra jainkoak Ureus izeneko sugeñoa zeraman bekokian *Apophis apotxar-raren* amarruak *begizkoz* salatu eta eraso zitzañ. Hagatik "egoki da Ureus onartzea eta *Apophisi* txu egitea" dino egitiar jakiteak. Gure umetzaroan ere ezaguna izan dugu *apo* edo suge hilaren ondotik igarotear txu egitea. *Apo/apotzar/apotxar* hitzak iraingarriak izan dira gure artean eta nekez a-

zal diteke iguin hori egitiar pentzakera kontuan izan ezik.

Begizkoa: *Begizkoa begirakun* gaiztoaz *batera* norbaiti harako edo *bestelako* kaltea egintea edo egin-nahia da. Egitiar esakerak dinonez: “Bizia kendu-asmo du bere begietan”. *Begia*=*udjat(e)* da egitieraz eta handik *udigo*=*odiu(l)* euskaraz eta latinez, gorrotoa begiradan ikusten bai-da eta haren magia ere erailgarriztat jotzen zan.

Patuak, pamerialak: *Patuak* > *Fatum/Fata(l)* > *Hados/as*. Euskal *Patu* geinua Erroman eta erromanzeetan agertzen dena *baino* urrunduago dirudi, haren sexoaz ez bai-da arduratzen eta aurrizki-arketipotik hurrago *bai*-dago. Haren aurretikoak, jainko ereduak, alegia, “Adu/Adur”ere ezagunak ditu. *Addu/(H)addad/Adar(a)* izenak agertzen dira Akadian, *Odoi/(H)odei* formen ereduak eta eginkizuneko dira. Izan ere, hodeiaren zartadak eta ezustekoak gaitzak Adu jainkoen edo *Patu* geinuen eragintzat hartzen ziran. *Pamerialak* zer ziren jakiteko, “*pamerialak* ditu” esakera egokia da. *Bizien begietan*, ilobenetan adibidez, aiton-amonen argiak eta *begirakunak* antzematea atsegina izan daiteke, lehen-goien lilura gogarazten dutelako. *Besterik* litzake zenduen arimak *bizien begietatik begiraka* ezeze, haren alboko lagun=compañia(ga) sumaketaren *begitantzinoa*.

Balbe=Birao: *Balbe*=Erio: Izen *biok* heriotzaren nortasuna adierazten dute. *Ilu/El/Allah* jainkoei *al/abal/(h)el/(h)il* indarrak egosten zaizkionez, haren bitarteko ezkorrena lur-rean *Balbeagan* ezagutzen dela dirudi. *Arao/Birao* ere berdintsu moldatzen dira. *Araoa* gaitzak uxarazteko otoitza da. Jainko-araura taxaturiko hitzak, berez du hatarako indar. Hagatik erritoetan otoitzak <otu+hitzak jainko bakoitzari adi dagoz ortzetik soinura. *Biraoa*, ordea, norbaiten kontrako erresua da. *Birao*-jeinua, *biraoa* ahozkatu orduko jabetzen omen da aurkakoaz. *Biraoak* ere araoaren indarraz,

ots, hitzari berez dagokion magia uztiatu nahi luke, hitzak egin eta desegiteko indarra bai-dauka, jainko arketipoez egin dagoenez gero. *Birao* geinuak magia horretaz uztiatuz, bide onetik *bira* egin edo *bihurritzen* du.

Abelgorri=Beigorri: Geinuok “Idittuen” lehengusuak dira eta haiei bezala iduzkiaren lezak eta kobak zaintzeko arazoaz amestuak, iduzkiak ezelako kalte edo *begirale* gabe zuluneak igaro ahal zitzen. Hizkuntza ereduak aldatuarren, mito zaharrak iraun egiten dute. “Gorri” izenlagunak, bestalde, “gori, *bildurgarri*” ere esan nahi du eta halakoak izan ohi dira, iduzkia sartu-urtenetan zero-ertz mendiak duten margo larri eta iragarkiak, “goiz gorri, arratz euri”, etab.

4.7. Euskal etnografia SHE arketipoaren arabera

Eskuarak She ereduari sor dio bere bereiztasunik handiena, bera izentatzean eta *eskual etxeari xeguna ezartean*. Gure mitoez edo hitz-erroez *eskuarari* galdetzean, mitoazterketa izan dugu gogotan, eta erantzun fidagarririk *etxaroten*=*spero(l)* dugu.

Aizkora=securi(l), zekor: *She* ereduak *hitzetan* eztabaidatuena *aizkora* da. Zenbait hizkuntzalarik *aitz+gora* aglutinatetik datorrelakoa aipatu dute. Norbaitek, hori dela-ta, “Harri Haroko hizkuntza” deitu zion *eskarari*. *Aizkorak* oinastarriaren aurkako magia *zeukan* antxina, ausaz, oinastarriak bezala, *aizkorak*, harriaren kontra joaz, txispak urtikatzen dituelako. Hagatik *aizkorea* borda aurrean ahoz gora *jartzen zan* oinastarria *jausiala* bertan moztu eta ler zezan. Ekaitzaren *haizeari* eta berere haren ostots eta oinastarriari *Ishkur(s)* deritso sumerieraz. Hodeiaren gainean lauoinkatzen zuen “*Zeruko Zekorra*” zan, jainko indarraren adigarria. *Ishkur* izan diteke *aixkora/aizkora=securi(l)=segur* egituren ezeze, *zekor* formaren aurretikoa. *Hitzaren* egiturak

ezeze, elkarren kontrako zioak lotzen ditu, *etxeari* halako *segurtasuna*=*zihurtasuna* emanaz. *Santutegietan Eskuriamendi*, *Azkorrimendi/Aizkorrimendi* dagerz.

Xaon/jaun, *Xainko/Jainko*: *She* ereduari ezker, Anu > *xaon/jaun* bihurtu da. Euskal *sendian* ere Anu/*sanu(l)*=*sano*, Iño > *seinu/sino*=*signu(l)*, *sinu(l)*=*seno*, *sin*, *zin*, *aña* > *señá*, *eñe* > *esne*, *sen/seny(ca)*, *sene(l)*, *nini/ñeñu* > *sein*, “*me/eme*” > *seme*, *sema(g)*=*señal*, *semeios(g)*=*semejante*, Ra > *zahar*, *Inko* > *Xainko/Jainko*. Anttu > *Shansho* > *zantzu/santu/santo*, Ada > *aizta*, Ba/aba(ara) *xabe/jabe*=*chef(f)*=*jefe*, *aizpa*, *abel* > *chaval/chavala*, *sabel*, *narea* > *senar*, *seniore/señor*. *She* jatorri-eredua atzizki dela, berriz, An > *antz*=*antzi*=*ansia*, *eme* > *emazte*, *atta/aita* > *aitaxe*, *ama* > *amaxe*, *anai* > *anaxe*, Euskararen aurreneko (*h*)*azkunde*-iraultza izan zan eta nonbait giza jakinduriaren garapen aldia Neolitosko mediterranean kulturaturan.

(*H*)*azkuntza*, *azaiera*: *Sendia*, bertaxutu ondoren, *seintxo*en *azaiera*=(*h*)*ezkera*=*hez*kuntza eta *eskola*=*sjole(g)* dator. *Hiztegiaren* berrikuntzak jainkoen mundua eta gizarteko arazoak bereizi nahi zituen. Gizakien hutsak ez zitzaien egotzi behar jainkoei, gizakia bere burutapen eta ekintzen erantzule izan behar zuen. Arketipoen pedagogia nausitzen zan: gizakiak gizakiez gizakiro gida eta gisa bailitzan. Harrezkero ino > *esan* da, *ñau* > *xan*, *beza/(h)ezi*, *bezatu/avezar* > (*h*)*ezitu* bereizten dira, *bere* > *beresi*=*separar*, *beresi*=*excoger*. Giza ahalmenak izentatzen dira: *sen*, *seny(ca)*, *sentsu*, *sensu(l)*, *zentzu*, *sentido*, haren *jarkerak*: *esane*ko, *zindo*, *zintzo*, *sen-sato*, haren *jeinhatzea*=*janaritzea* ikasten=estudiar, *sanoa*=*sana* izan zedin: *jan*=*jamar*, *jeinhatu*=*saginhatu(l)*=*sainar*. *Eskepean*-edo *eskola* antolatuta behar zan *seintxoek* *xakinduria/jakinduriaz*=*sabiduria* jantzi zitezten. *Jakinduariaren* *eskolak* *She*+*Ka* > *etxe*+*oikou(g)* eredu eta kultura biak bate-

ratsu ekitera dakar, (*h*)*asieratik* *Zikurat*, *Esagil* sumeriar eta *Saqqara*, *Gizah* egitiar *santutegiek* adierazi bezala.

Esku, *eskubide*: *esku/eski/sc/sch/x* egiturak agertzen dira *eskola*, *schola*, *skire(l)*=*xakin*, *noscere(l)*, *jakinduria sailean* eta *eskar*=*kharis(g)*, *sachara(l)*, *sacra*, *sekretu*=*segeretu* *jainkoegazko* erritoan. *Xainko* hitzak berak ere giza arketipo biok Ino eredu jainkotiarrekin batzen ditu. Erritoetako *eskarietan* *esku* biak jasotzen dira: *eskui/ezkerrak*. *Eskuak* zor dena *eskatzen* du, *ezkerrak* zor ez dena, *eskar/esker*=*kharis(g)* bezala *jainkoekandik* datorrena. Joniako antesterietan, *jainko*zko *eskontza* *segeretu* eta *sagaratuaren* ostean, *jendeak khotxe*=*choes(g)*=*esku-ontzi*=*escudilla* bana hartu eta edanera ematen zion. *Chous(l)* merkatuetako neurria zan, ustez hortik omen dator *jus(l)*=*esku/eskubide* erromatarra. *Juskatu*=*juzgar*=*judicare(l)* formek “*jus*” horren ukapena adierazten du, *ots*, *eskubidea* kentzen zaiola, beraz *jugu(l)*=*yugo*=*uztarpe zigor*ean=castigo zegoela bere *causa(l)*=*gauza*=*hauzia*, *eskanuan*=*escaño* *exeritzen* den *jujearen* erabagira. *Zinezko* aiterra eman behar da, hatarako *sino*=*signu(l)* *ezaguna*, *zeinu* berezia emango, *zintzo* eta *sinistagarria* den *jakiteko*. *Zintzoa askatu* egingo da, *jaregin* geldituko edo eta *saritu*. *Esku* ereduaren goraintzia *eskondu*, *ezkondu*=*casarse* egituretan gordetzen da *securu*, *segur*, *zihur*, *ezkuta*=*escudarse*, *eskutu*=*escudo*, *eskatu*, *escuchar*. *Eskondu*=*alcanzar* den beste da *ezkondu*=*casar*. Hortik *gaztelanizko* “*pedir la mano*” edo *casar/cazar* formen alde. Izan ere, egituraz *eskara/eskuerak* eta *gaztelaniak* ez dituzte ordena berean *jartzen* *Ka/She* giza ereduok. *Ezku*, *azkurriatu*, *azkortu*, *eskatimatu*=*esca-timar* arazoa *etxe*=*oikou(g)* > *esku/eska* edo *oikia*=*etxa* > *casa* taxutu *zirenetik* datorke, *Eskual Herrian* *etxe* ereduak *txit* *jaio* *jaurritzen* bai-zuen.

Azaga, *azantzile*: *Azaga*=*zaga* gizakiaren *azkenak*, “*azken*

orduak” adierazten dator. Sumeriar jakiteak dinonez: “Azag gaitzak, zelatan bere hegoak zabaltzen dituenak, itzal adinako bihurtu zuan”. *Asakku(s)* zeritson deabrua ere ba dager: “*Asakkuk* inguratu eta, eztralakoan, buruan erasoten du”.

Azantzile ere gaeko burukominen sortzaileetarikoa omen. *Shedu, xede: Shedu(a)*, aingeru jagoleak edo tenploen eta palazioen *etxezainak* ziran, Udug(s) *etxetuak/etxekotuak*, alegia. *Xede, xedatu, xedetsu* edukiak hor dute nonbait sorgua eginkizunetik hitzera. Ofizioz egonean *sede xedatu* datorke eta *zela zelatu* bezala.

Zarrapo/sarrapu: Sarrabu gaizkina ere ezagutua izan zan Sumerian. Akrostikoak dionez: “Jainkoak ez dio *Sarrabu* deabruari bidea eragozten”. Nondik datorke *zarrapo/sarrapu* hitza? Satan=deabrua *atzakol* handidun idurikatzen zan eta, beraz, *sarradak, sarrapuak, sarraskiak* egiteko gei...

Zezengorri: Abelgorri eta Idittuen errepika *She* ereduan. *Zekor* egituraz *esana* ere hurretik doakio.

Shamshu(a)=Sancho: Baskoniako dukeen (s.VIII) eta Nafarroan *Eskalerriko* erregeen *izena* (s.X), *Santxomendi/Sansomendi santutegi* eta guzti, Tota, Tosse, Tosta izen mitikoak bezala, errege/erreginen ardurak *Xainko ez zen beste jainko* ereduekin lotu-nahia-edo adierazten du.

Etxa-bira, chapiro: Magia artesietan bat *sahiru(s)* zan Sumerian eta zerbaiten edo norbaiten inguru birak egitean zetzan. Harriskutsua zan, hagatik, iluntzean *etxeari* hiru bira ematea. Deabruak=*chapiro=chapino(it)* oratu zezakion halakoari ezustean. *Xapi=zape*, beraz, halakoetan.

Izara/izar: “Ishararentzat ogea antolatzen da” dino Gilgmesh babiloniar itzulpen zaharrak *Ishara=Ishtar* maite jainkosa da, artizarra, haren sinboloa. *Izar=star* ere haren distirak edo *izararen* mendelak dira nonbait.

V. EUSKARA ETA JAINKO OROITZA

Giza jainkozalea ezagutzeko bide egokitizat goraiatzan ditu M. Eliadek Asiako erlegio handiak eta ahoz-ahozko kulturadun herriak. Erlegioen historia giza jainkozalaren historia da, bere esperientzia eta jarrerakin. Gizaki honek bizitzaren sorkuntza sakratua sinisten du, hako “geure baitan ez bai-gara” euskal jakinduriako esakerak dinon bezala. Beste norbait da gizakiari, bere nahiaz gaindi, eusten diona. Beste horren agerkundearen=hierofania lekuko eta mezulari da giza jainkozalea. Agerkunde horretan sinboloa da mintso-duna, sinboloz agertzen du bestelaz ezin daiteken mintso-gaia. Sinbolozko pentsakera hizkuntzaren aurretik doa eta erlegioaren eta hizkuntza beraren guna da. Giza jainkozaleari, “sinbolodun gizakia” ere ba deritso, hagatik. Mitoa orduan herriaren historia sakratua da, mitoak arketipo gurenak seinalatzen ditu eta gizakiak osotoro haien eredia jarraitzen du lurrian. Erritoak laguntzen dio jainkozko bide honetan, erritoak eta erritoko otoitzak=oraciones, herritokak igaroarazten bai-du gizakia izakera arruntetik izakera sakratura. Halako gizakiak, historiakoa izanik ere, historiaren mugak gainditu egiten ditu.

Euskal Herriak ere gainditu egiten ditu historiaren mugak, eta euskalduna, lotan zegolarik ere, euskara bere izkutuan, joaneko erritoen jakitun, itxarrik zegoen eta gu, euskaldunok, geure herriaren sorkuntzaz aztuta gagozalarik ere, euskara bere Jainko eta giza arketipoez oroit da, gu, ahozko kulturaren jabe izanik, ahozko hitzari egotsi diogulako jainkoekiko itunaren oroimena eta ez liburu bateri.

Kapitulu honetan euskarak jainkoez duen oroimena aztertuko dugu. Nola egiten zuan otoitz antxinako euskaldunak,

ots, zelan egiten zuen hitz jainkoekin? Arketipoei galdetuz, jakingo dugu Jainko hitza eta giza otoitza eredu eta soinu berbereko direnetz.

5.1. Euskara eta Jainko oroitzak AN ereduaren arabera

Izadiko agerpenetan = manifestaciones An/Anuren zerua da (h)andiena = maximu(l) eta bakarra = monos(g) = uno. Amonen inoak dinonez: "zeu izan zinan lehengoa antxinatean". Anuk, amaren mantuko mendelak umea antzo, babesten = ampara du lurra. Hagatik Andre Mariaren mantua Anuren antzera, margoz anila = añil da. An/Anu jainkoa izan zan euskaldunek antzeman zuten lehen anjera edo oratu zuten ansa goitiarra. Anurekin ani-ani ibili = ambulare(l) da, umeztaroz amaren edo inudearen = aña eskutik antzo, "ama!" duela ahotan mintso, An izan da euskaldunak antxi eta jantzi izan duen antxitiko ainaina, ene! amaren arridurazko = maravilla mintsaera, eñea, mun eta musu, umearen lehen nahia eta anhoa. Amak umea eta niniak ama nahitu duen bezala, ala giza jainkozaleak ospatu du An jainkoagazko nabastarrea. Jaiotzetik = nacimiento du amagazkoa, antzematetik Anugazkoa. Amaren minduriak, aiene! aieneka mingatu ziran, mina ere mihinez mintso bai-da eta nahigabea minki negartzen.

Antxinakoengandik entzuna oroitzen = menmini(l) = memoratzen da: "Ainumendi zeruraino heltzen omen da, baina Anu bera mendia baino gorago dago. Non, noraino? Iño! = Año! Inork inoz ino = mintsa ez lezakena. Anuk Ainumendin jartzen omen ditu bere oinak, inok inoiz menperatu ez dituen munoan". Nork miazka litzazken haren oinen oinatzak! Anuren ona! Anuren onaroa eta onurea! "Oña-oña". Enei! Ainü! Anu da gure inude, harena ñau-ñau maukatzen dugun anhoa eta ainitz = mucho = inobre = muy (h)unki.

Anuren une, mun eta muin bagara, Anuren antzeko eta haren ume gara eta gu = nos(l) Anuren oinorde. Anugazko umeen antzak nabastarre (h)andia sortzen zuan eta Anuganako antzia = ansia = anhelu = añorantza eta ametsa antuagotzen (Job 14,14-16), Anuren aintzak amoratzen eta amorratzen (Sir 51,17). Profetak = nabi(a) ere inoka deitzen zion, ainubian edo inularrean nabaritzen zuelarik: "Inotsi, zeruok, engoitik gueneko inontzia antzo, inontz egin, lainook = nubes, aintza" (Is 45,8). "Onu (h)andiko angeru" deitzen dio zerutiko mezulariari. Herriek Sortaldetik Sartaldera Anum. zaro(s) = Ononzaroz Anuren aroa, Aion(g) garaia, Anuren jakotza ospatzen zan. Anuren mandatu = misiva zekarren, Anuren mana = anuencia = nuere(l), mena eta mendea. Gizakia Anuren menean makurtzen zan, haren onua entzuten, haren maitasunaz, amorioaz eta mardoaz unkitzen, eta haren menduaz antutzen zan, Anuren untza/untsa eta maina = maña onartuz, Anuren nagusitzari men egiten zion.

Anuren nagusitza aitortu du euskarak baitipat geheingo aurrizki eta atzizkia en-/en argi markatzean: en(s) = guren, endone, enangeru, santuen, ederren, etab. Bere gurasotasuna genitiboak: -en/-in, -n, amaen, amain, aman, amen, etab.

Onak eta minkaitzak = males amargos Anugandikoak zirenez, onean ongi, baina nahigabea eta oinazetan, aiena!, aiene!, aienen/auenen ondoren, ainenak, ainenekoak zetozken eta ainenka/oionka ebatzen zan Inogazko muxina, umeak amagazkoa antzo, ezin unetsiz, Anuren onginahia eta ungoa eta Inko adizkidea = amicu(l) = amigo, Inoren partekidea egituraz eta zoriaz. Horrelakoak dira sorturiko aiene/aien batzuk, Job berak ere maiz hurretik jarraitzen diela. Aiene dagie batzutan sumeriar jakinduriarenak: "Bere ahoak inkaz beteka beratu dezala bere Inkoaren bihotza, bada, gizakiak bere Inkoa barik, ezin dezake ezelako anhorik uzta

MAITE ONOMASTIKAREN MITOANALISIA ARKETIPOEN ARABERA (Etxepare versus Kantika)						
jainko arketipoak		giza arketipoak				
AN	UTU	RA	ILU	BA	KA	SHE
<i>tipok</i>	ama/nai/madre	atta, atton	alaba	*aba/padre	ugazaba	seme (1), sein
	eme, emazte	uxor	errain	women/femina	gune,*kalla	txandre/jabe
	andre/muller	dofia/don, dama arje	ar/era/ura	*ba'al/varón	kiriou, casada	ezkondu/esposa/o
	man/mis, no, ni	tu/tto/zni/su	ar/era/ura	biloi/filiu, <i>bera</i>	gizon, ego, gu	señor/a, se/je/txe
	anaia, neba	toto, sorore	aur/rorro	*bar, frater	korai, gazte	aizta/aizpa
	amigo, moza	adizkide	aurride	lagun(almah)	compañero	senar, chaval, chica
	maratz, maja	tortila/eder	aratz	bella/polit	graciosa, caro/a	jentil/speciosa
	(+naditu) nahitu	dona(donado)	ramera	(oblata)puto/a	coima	(serora) satzu
	+ María	*Sulamita				*Yahwéh/Jeinko/*Salomón
<i>aditza</i>	nahi	tutulikatu	+ra' mu	vollo	agapaō/cupio	estimado
<i>jasana</i>	maite	autu	*ra'ayah	electa	quaero/gura	selecta
	amada/amante	*dôd, dotore	irrika, eroō	laztan	querida, caridad	(charmant)
	naitu/novio	(atontado/a)	(erotu)	(liluratu)	kutun /carifo	(txarmatu)
	min/neke/enoia	dolore/dolu	rigor, irritu	laido	pena	gaitz, queja
	mindu	zoratu	(arrobar)	limurtu	(ebatsi)pasmar	samin
	antsi/nahia	*tesuqá/deseo	ardura	lid	voluntad	charmant
	indazu	otoi	ruego	el	petición	espe
	mana	dicha	(eirene)	alegría	(bake)poz, placer	eskari
	anhelo	zori/dosta(zoro)	(ero)	loka(loco)	felicidad	atsegin(*shalom)
	amets	sueño	lausengu	halago	gozo	satisfacción
	amore, amores	tuku	Eros, ardor	lera	Cupido, gurari	celo/jelosia
	* mishreth, nupcias	touer	erdiratu, Erio, erori	il, laedo	boda/*hatunna	eztai/eztegu
	Muerte, matar	touer	erdiratu, Erio, erori	il, laedo	Balbe, herir	extinguir
	Muertean Dextepareen hiztegia, *	heberkera ta aramatera,	+ sumeriera eta egiptiera,	<i>kustiban</i>	izenordeak	

(...) *Ene Inko, nire mintsoa inka da*. Hala “Gizakia eta bere Inkoa” poeman, baina “Akrostikoan” *ainenka* ere *minga*-tzen da: “batzuk *ongian* bizi dira, *inkoengandik* ate (...) *nik* uztarria bezala eraman dut *onura* gabeko *morrontza*; baina *Inkoak ongia* barik, urribizia = *miseria manatu* zuen (...) *Nere Inkoren gurtza* = *mena nardatu nahi* dut”. Sumeriarrek asmatu zuten lenengoz aztu ezineko “*aienea*” deritson eresia. *Inotean ino*soak eta *inudeak* ere *inoka inotsen Ino* jainkoari, urte = *annu(l)* berriko *anhoa* = *anonna(l)* *ona* izan zedin, eta horrela *Ino* jainkoa erabat otoitza eta esankisuna gertatu zan. *Inulak* ere *intziri* egiten dio *Inori* ezintasunean.

Inko Inoren abizenekoa da, *Anunnaku Anuren* sorkari diren bezala. Aldien joanean, *Inok Inko* semea izan bailuen. Areago, *Inko Ino* jainkoaren *imago(l)* = *antza* da. *Ma-h(s)* eredia zan, ain zuzen, sagaratueta *nausitasuna* adieraz-ten zuen *Anuren imaginari*. *Ma-h* sumeriar temploen santuenean gordetzen zan eta *kù-g(s)* eta *zi-d(s)* giza ereduak *men* egiten zien haren *imaginari*. Egituron arabera, *Inkok* irudi eta guztiko gurpena *jaso izan* du eskualdunen kultoan.

Inko inka larriagoz otoitzen zaio = “con *ainco*”. Otoitzeko *inka* ekintzakoaz ahaleginaz *nastatzen* da, otoitza ta ekintza bat bailiran, “*Inko Jaun*”, “con Dios y ayuda” esaten denetan bezala, edo *inki-minki, inka* eta *minka* = “a Dios rogando y el mazo dando”.

Inko jaun!, *Jaun Inkoa, Jaun Inko* > *Jainko* etorri da. Norbait, arketipoen ezjakitun, *Jaungoiko* interpretatu zuan.

Gizaki jainkozaleak *antxinatik (h)* *ainbeste Inoteritan intziriz antzi* eta *inotu* zuena *Onozaroz* = *Natale(l)* *antxitu* = *annu(l)* zuan, *Anuren antxinateko mentura*, bere *antze* = *imago* bizia zen Semeagan lortzean. Harrigarria ere ba dirudi euskarak hasieratik gaurdaino *An/Anu* jainkoaren izena haren *ondo-rengo Inko/Jainko* formetan gorde eta gurtu ahal izatea.

Halatan ulertzekoa da herrien mitologia erleginoen Itun Zahartzat ematea, erlegino historigileek egin ohi duten lez. *Ino/Inko/Jainko*, bestalde, euskararen eta, beraz, euskal kulturaren *umetzarotik* adinera igaro zuen bidearen lekuko ziburra da, *aien/inka, ino/zingo*, etab. egiturekin batera.

5.2. Euskara ta Jainko oroitzak UTU eredura

Utu jainkoari ezelako *sustrairik*, *osperik edo axolik* gelditzen ote zaio, Anuz *edatzi* dugunaz gero? “*Utu* bakarra da, eta berez *ituin da*, gudariaren laguntza idorotzeko, *otian* bere ondoan bizi zaitez, *Uturen* laguntza *udukitzeko*” dino sumeriar jakinduriak. *Utu duzti=oso, total=osotoro zogi=docto, dotore=sona, doi=justo da, eta jaun=domine(l)=don da*. Beragandik eta *Utukku*, berak bihaldu jagolea=*tutore(l) adoretuagandik uduku/iduki=tener* bai-dezakegu *osti* eta *oste(l)* kontrako laguntza=*tutamen(l) doia*, eta *zorion doa/doaia=don*. *Utuk doia=zuzena=justu(l) du* maite=*dôd(h)*. “*Zure* aurrean *zuzena* eta *otina auspaz dira*”. *Utu* *zuhur* eta *zolia da*, *otatik dana dakus* eta *otu/otoi* egiten *diotenei adi=zur* dago. Izan ere, *deadoz, uiluz=suspiro, zipoz, (h)eitaz* deitzen zaio: *otian!=utinam(l)=uxala!=jojalá!, uio/oiu* (Sal 141), *otsez=aturuxo(ga), deiadarrez, doluz=dolor, uisuz, uisiz* eta *txilioz: jo!, txut!, ujui!*, eta *zinez hala dzipo! Dei=ots* egiten zaio: *toz*, “*ongi-etorri, iduzki xuri*”, *subila ixotu Subilaroz*, haren beroak *sukaldea* berotu eta haren misterioak *zurtu* dezan. *Otoi* egiten zaio “*eten gabe otoi egiten dioten otoiitzak atotsi egiten bai-ditu*” *Utu* *ona=tob(h)* eta *donea/deuna da*, *Utu doatsu edu doetsu*, ez *xurra*, hagan *uzte duenarentzat*, ha *deduz=decoro aitortzen duen donaduenarentzat=devoto*. “*Ama Uturen uduriko=ideko=uti(l) da*, gizakia *sortzen duelako, atta/aita Inkoa edu*, haren *otsa ziburra*”. Ba ote *Uturen duin=dignu(l) aita-amak, txotxoen sortzaile u-*

su direlako? (Has 3,5) *Aita aitatu* eta *Utu otu* orduko, haren *uzena otu* orduko, *otoitza edazten* zaio *adoretuari*.

Utuk damu izan zuan *Aduak=Hado* agindu *ujoldea*, sumeriarren *otumenean*, eta *damua dolor=damu=damnu(l)=daño, dolu=duelo deitoratu* zuten *deiadarrez Damu* eta *Dumuziren=Tammuz(h)* ostean. *Utuk udigoa dio, ostera, uzpelari=sombra*.

Uturen otumenean dirau euskaldunak *otoi* egiten *dueno, otu=otoi=otoitu=otoitz* egiten. *Uturen* beste jainko *osakaiak: totu(l), todo, total, thusti, duzti, oso, osotasun, osasun, zuhurtzi, zuzen=justu(l)*, etab. Hagatik *Uturen uduri* eta *doaiak ederto* ere *etorri* dira Kristo “*zuzentasun iduzkia*” eta *doe duztien uturri* eta *soter(g)=soltülea* berria munduari iragartean.

5.3. Euskara eta Jainko oroitzak RA eredura

Ra jainkoaren mitoetatik geroko teologiak egitura asko lortu zituan eta euskara da lorpenon agiria, *Ra arketipoen (h)urbiltasunean*. *Ra* jainkoa berez sortua izan zela dino *Amon-Rari* egin *erreguak=oratione(l)*: “*Zeuk eratu zendun emarazi zintuen arrautza, ezezagun ertaldiko arrakastaz*”. Berak *erron* zuela *urtea/irteera* eman zion *arrautza*. *Horri* esaten zaio *erronka*. *Iruskiaren arotik urten* zuelakoa, *arean*. Baina, *arrautza erron* zuen, ala hitza *erran?* (Has 1,2-31) Ekintza biok bai-dira zein baino zein *eragingarriagoak* bizia *ernaltzean*. *Raren erraietako urak* ere izan zitezken, beste azalpenak diotenez, *Raren arrabatikoa, arean*, hagatik *arbaso* ere *erraiten* zaie asabei. Inguruko beste kulturekin, Sumeria eta Babiloniakoekin baitipat, *urten* datorrena, ala ere, itzaren *artesia* da eta *Ptha-Ra* jainkoarengan jartzen du *Menfisko* teologiak: “*Jainko erronka, bihotzak oroi* eta *mihinak erabaki* zuenetik *artetsi* zuan *arean*”. *Arrautzak* berez bizia *dakar arraban* eta *berdin hitzaren erabakiak, ar-*

arnasten = ruah(h) den airean bizia eta arrazoia dakarte.
Ra aitaren *erronka (h)arrigarria* izan bazan, *Oronzaroko Horus (H)aurraren artesian* ez zan *urriagoa* izan, bai *emeago, ordea*, loto lorearen *erraitik* ernezean. *Maria Orzargiaren erraietatik* jaio zen *Jesus Haurrari* “O Oriens!”, “*Artizabarraren aurretik ernea*” edo “*Goiz Eguzkia, Argi berria*” deitzeraino goraiatzan du *Elizako Liturgiak, arteko arropa* danak *urri* bailiran *Ra* berria, *Erregen Erregea, iragarteko*.
 Egipton dager *erruaren = yerro* eta *urrikal/errukiaren* argibidea ere. *Errua (h)erriaren* aldetik, *Raren* zahartzaroan halako *arbuioz, irain* egin ziolako jainkoari eta *errukia, ordea, Ra* jainkoaren partetik, barkatu egin ziolako *errua herriari*. Hala ere, *Ra* *erra* bizian *ordetan herria arras* abarrakitze-ko = *arrasar erabakia hartu zuan aurrena*. Bere alaba *Athor = Sekhmet erabakia* betetzera joala, *ordea, damutuz = arrepentido, erruki* izan zuen *herriaz*, eta barkatu egin zion *arramantza = rebelión* eta ez zuan *erabagitako zigorra = reato* bete. *Raren* seme *Osirisek* eta *Maat* alabak, egite on eta gaiztoen *errola erratera* behartzen dituzte *arimak*. Batzuek besteei pisuan *urritu = restar* eta *Osirisen artesian* zoria *ardieste*a itxaroten zuten. “*Merikaren oharretan*” dinonez: “*Rak* egin zituen zeru-lurrak gizakien amoreagatik eta *urtikatu* egin zuen *uretako Ersugea*. *Airea* eratu zuan sudurraren *arnasetzat*, zeren *gizakiak* bere *irudiak* diren, bere *(h)aragitik urtenak*”(…) Bere *arerioak* erail zituan eta bere *aurrak* zigortu, bere *aurka* jarkitzea *erabagi* zutelako” (...) Zeruko *argia* eratu zuen *haren* bihotzaren onuran eta belariz *uretaratzen* da bereak ikustearren. *Euren irradan* kapera *eraiki* zuan eta *negar* egiten dutenean *erantzun* egiten die.”
Gizakia Raren (h)aragitik urtena bada, egoki egin du euskarak *jatorrizko -ar* edo *materiazko -aria* atzikiak *haren erudetik hartzean* edo *latinak* “*Verbu*” itzultzean grekoen “*Lo-*

gos”. *Raganako amorioa = amore(l) < ra-mu(e)* egituraz adierazten da eta *Ra* den *eroiaren erogo*a *Eros(g)* grekar jainkoak adierazten du, *Eros/Eriotz = “Eros/Zanathos”* jainko borroka giza borra egiten delarik. *Eros(g)* jainkoak *erosi = redimir* edo *erorazi* egin gaitzake *erabat, (h)aragia* ala *arnasea* den *arartekoaren arabera*. *Kristoren heriotza erokeria* zan gerkarrentzat, salbatzen direnentzat, *ordea, jakinduria* (IKor 1,23-24). *Erioa* zan *ertu beharreko* azken *arerioa* (IKor 15-25)
 “*Bere odolaz erosi = redimisti(l)* gaituzu” dino *Paulok* *Kristoz*. “*Berak* askatzen zaitue geroko *erratik*” (1Ts 1-10). *Ero-ō(g) = “maite izatea”, eroskundearekin* dator, *eros(g) = eroiaren* eta *erraldoiaren* ekintza da. *Eroō, erosi* andana zioa eta ekintza dira, batek maite duena *erosten* bai-du. *Eriotik erosten* ba-du, *areagoa* da *eroiaren* ekintza. Bere *biziaren ordain* *erosteari, eroagoa* deritso. *Aurreko* mitologiaren giza ametsak eta hizkera bera *aro* berrien teologiari kunplimena *iragar*teko *erabiliak* izan dira.
Raganako eraspenean errana = arrena da eta *hataz oroitzea hari orroi/orroe* egitea, *oroipena = oratione(l)* bezala eta *erreguak erregua = ruego* dakar ondorio eta *ersu(e) = harengar = erresuak = rezo* erraztu egiten du eskabidea eta *irrikatu-irritsak* *irrintziz artetziko Raren irria, arrenkuraz/erreguraz*.
Erregua, hala ere, ez da *ernegu/arnegua = reniego, araua* biraua ez denez. *Hoietariko* egiturak dira: *(h)ara!, arre!, arraiea!, jrayos!, arraioa!, arrasto!, jredios!, jrediez!, arranopola!, etab*. “*Aniaren jakinduriaren*” *arabera*: “*(H)ire arrenak* bihotz *erdi*koak direnean, *hire* berbak, *gordeak* izanarren, *(h)ark* *hire* beharrei *erantzuten* ziek, *zerren erraten* dukana entzun egiten eta *hire* oparia onezko *(h)artzen* bai-dik”. *Ra* *iruzki* jainkoaren *iragarkietan*: *oro, orokor, arras, arra = seinu, argi, errainu = rayo, rege(l), errege, erresuma, erreinu, etab*.

5.4. Euskara eta Jainko oroitzia ILU eredura

J. Lacan sikiatraren arabera, “Besteari “al Otro=*Alteri(l)*”, egiaren *lekuko* denagaitik soilik, Jainko zeregina opa diogu, bere izenez deitzeko. Jainkoa, berez, hitza sortzeko tokia bai-da. Beste erabatera esanda. *El/Ella* aipagarri da, gramatikan hirugarren pertsonarena egiten duelako, ez inolaz *El/Ilu/Allh* Jainko izena delako. “Zerbait esaten daino, -darrai Lacanek- Jainko hipotesiak ba dirau”. Txalogarriak dira benetan giza barna aztertu dituztenen ondoreak, bada, Gramatikaren ostean, Toponimian eta edonon bezala, giza barre-neko gurariekin bat, Jainko arrastoak sumatu bai-dituzte.

Iluren arketipoak ere, besteak beste, nolabaiteko arrazoia ematen die giza barnearen azterleei. Joanen arabera: “*Lenen elea* izan zan eta *elea Elohin* zan” (Jon 1-1). *Ilu/El* aurrean ez dagoen nor bai-da, eskutuan=*latens(l)*=*latente* dagoena, *lekuan* ez dagoen *lekukoa*, *alegia*, eta *langilea*. Yahwé *Elohimek lurretik lokatza*=*limo*=*lutu(l)*=*lodo* hartu (Has 2,7) eta gizakia *lortu* bai-zuan eta hari sudurretan arnasea=*álito*=*aliento* ufatuz, bizidunen *alimua*=*alma* bizigarria *largatu* bai-zion. “Jakinduria eman zion bai, baina ez hilezkortasuna”, *alamentzen*=*lamenta* da Adaparen jakitea.

Ilu/El/Allah jainko semitarra da, baina Sumeria eta Akadiako jainko aglutinadoetan ere agertzen da, Enlil eta Ninlil senar-emazteak berere. Enlil, An jainkoaren onularia da eta gizakien zoria du eskuetan. *Ilungiak lez*, jaurtitzen=*lanza* ditu geziak, gizakiak (*h*)ilteko *ahala* berea bailuen. *Hala* ugotdea erabagi eta Enkidu eta Gilgames *hilazotean*. Enlil, *Ilu lez*, jainko *lekutu*=*lejano* eta *latz* xamarra ere, ots, gizaki *leinuz* nastu gabea, bada, Shamas jainkoari erantzuki, *legortxo* ere ba-dinotso: “Hori dinok, *lagun lez* eurekana=“a ellos”, “egunero *lisatzen* haizelako”. *Iluk* lainoan, *ilungian* edo *ilu-*

netan soilik erakusten du bere *lama*=*luminosidad*=*alo*. *Ilu-rengana* heltzeko=*allegar*, eta haren=“de él” *laguntza* lortzeko=*alcanzar*, *lortzaile*=*locuplex(l)* izateko, balaguz=*halago* *limurtzen* du *ule luzedun* aitona=*abulu(l)* Anatu *iloba* jainkosak Ugariteko mitoetan: *Ilu* argitsua=*lúcido*, *Ilu alyn(u)*=*a(h)altsua* ezeze, *alena*, eta haren *elea lez*, *lm(u)*=*ilimini* bizi dena.

Baina, zaharraren zaharraz, Ugariteko *Ilu* maiz lo dagola dirudi eta herriko=*laos(g)* arazoa jainko txikien eskuetan *lagatzen* duela. *Ilu/El jainkoagazko eleka*=*laleo(g)*: *Il*, (*h*)*el!*=*hel* akit!”=*heldu* akit=“*allégate a mí*”, (*h*)*elas!(f)*, *halajainko!*, *auli* eidak, hire *iloba abula* bai-nauk”, *eleison(g)* soinutzen du *letainak*=*litaneō(g)*=*litania(l)* luzean, *elekatzea* *alakatzea* dela. “*Il*, *lagun* akit *lazeria* honetan!” *Al/ahal*, (*h*)*el*, *ahul*, *lo*, (*h*)*il* monosilaboen andanak adierazten du *Ilugazko lilura*, *limurdura* eta *laztana*, *ahalegina* *laidoaren alarau/alauria*. *Iluri* egin *alaka*=*lite(g)* da gerkeraz eta gauza berak “*auzi*” dino *latinez*.

Iluk bere=“de él” *ahalaz*, *lotu*=*ligar* egiten du gizakia, batzutan *ilutu(s)*>*ilus*, *liluratu*=*ilusionado* dauka eta bestetan *lelotu* ta *alamenez*=*llanto alatu* eta *doluz*=*lutoz lertu*. Ohartzeko da *dolu/luto* egiturako konposagaien itzulia, *laudo(l)/laido*, *alkarrenak* dirudienarren, aurkakoak dira, *lite(g)/lite(l)*=*lucha*=*liskar* bezala. *Iluren lama*=*lumine(l)*=*luz* *liluragarria* da *alegitan* eta beragandiko=“de *El*” *alaitasuna*=*alegría* olez *lelotzeraino* lerrazoten ditu: *jola!*, *jolé!*, *iole!*, *ele!* *lokiak* eta *oldeak* *lebiaz* eta *leraz* *oldartzen*=*lanzarse*. Legezko da sikiatrak *lokarriatik*=*lazo* hainbeste *lokatu*=*loco* *laguntzea*, *Ilu/El jainkoa* *liluragarria* ezeze, *ailu* ta *larregia* ere ba dalako, *lys(u)*=*alegia*, bestelako “gizaki *listoek*”, *ulertu* *ahal* izateko.

5.5. Euskara eta Jainko oroitzua KA eredura

“Gizakia, gorputza, seksutasuna berez dira hizkuntza eta inkonszientea hizkuntza bezala taxutzen da” dino aipatu F. Lacanek. “Sujetoa, izantasunik ezean, eta halabeharrez Besteaganako “el Otro” gurariz dihardu”. C.G Joungen gardiz, norbere arketipoa bestearen tranzendentzian gainditzen eta osatzen da, *gizatasuna* jainkoengan. Beste *giza* batera esanda, *gizakiak* jainkoarekin eskontzen=*gameo(g)* da. Beste horren arketipoak *ikus*i ditugu, orain *gizakiak* bere osotasuna hizkuntzan nola josten duen *ikusiko* dugu. Eta lehendabizi *Ka* *gopuzkiaren* *egiari* *gingo* diogu bide.

Kù-g(s) *gogoa* hasierako *hagios(g)*=santu izateari lotua dago, ots, Anu eta *Gatundu* jainkoen eskutik urten-berri *gizakiari*, *egokitua*. Marduku/Marduk erregeak jainko askoren eredu ez oreto zuan bere izena, haien *kidetasun guztiak* bere *gorputzean kudeatzen* zituela. “Enuma elish”ko bere *goitzenetan Gixnumunab* da, ots, “herri guztiaren sortzaile=*creador* (...) bere *gunetik egin=gigno(g)=generar* bai-zituen *gizakiak*”. *Giza* egitura honetan dagoz, *egon*, *gauza sakratuaren zi-d+kù-d(s)* *egiturako* ereduak sumeriar paradisuko Nin-hursag ama jainkosak, Ensagen emazteak, atzizki *ageritzen* dituenak eurak. Haraz *gero*, *gizakiak gauzak=cosas* bere *kisa/gisa=guisa* egiteko, “*guisar*” eskubidea dauka.

Marduk jainkoak errito bereziaz *gehitu* zion jainkorasuna *gizatasunari*: *Qingu* jainkoaren odolaz *kutzatu* eta *gorritu* zuen *gizaki* berriaren *gorpurza*. Menfisko teologiaren *gardiz*, *kardia(g)*=adimena, *kordea*=gogamena *garatzen* da *gizagintzan=creación*: “*Bihotzak=korde(l)* eta mingainak *gainditu* zuten *gorpuzki* bakoitza, bera jainko eta *gizaki guztien goputzean dagoela ogartuz*”.

Zertarako *egin* zuten jainkoek *gizakia*? Jainkoek jubilazioaz *goza* zezaten (Has 2,3. 3-23). Jainkoen orde, *bizia* *ugaritu*

eta ekintzan *garatu* zedin. *Gizakiak ikasi-guraz=curiosidad* lortu zuen jakintza eta jainkoen *gizako egin* zan (Has 3,22), *gaitz* eta ongiaren jakitun=*conocedor*. Halako *ganoraz* eta *gaitasunez* ornitu, lanerako *gertu* zegoen. Enkik *agintzen* dizkie *eginbeharrekoak*. Enkiduri uztarria eta *goldea*, Sumugani *giberriak* eta larrea, etab., bakoitzari bere *gizalana*. Marduk berak ere hala *agintzen* die *Igigi* eta Anunnakiei. *Eginbearrak* *gizaki* bakoitza=*“cada cual”* bere beharlekuan *kokatzen=colocar* bai-du. Lanean *kokatu* ez dagoena *kolokan* eta *loka* dago=*“no ocupado”*, *akuran* dago, norbaitek noiz alokatu=*agur(h)* begira. Lana ez da, berez, *gaiztakeriari* sor *gaiztigua*, ez zigorra=*castigo*, *gizakia gaizki egin* aurretik ere lanera *gonbidatua* bai-zengon (Has 3,17). *Gaizki eginak* lana *gaiztu* daroa izadian (Has 3,18-19). Zergatik du, hala ere, “ongiak” jainko eredu aurrizki eta *gaizkiak*, oster, *giza* eredu? *Gizabideaz ikasi* zuan hizketan eta lurra=*geb(e)* lantzeko=*cultivar* lanabesak *gertatu* zituan: *gurdi=curru(l)=carro*, *culter(l)*, *grada*, *guraize*, etab. An eta Enlilek, *ugolde* ostean, lau lanabes *gertatu* zituzten berere: *aitzurra=ligone(l)*, *pikotxa*, *kapatxa=capazo/saskia* eta *goldea*, *karkabak=canales* aitzurtu=*cavar* eta *kaiak* jaso eta soroak uresta zitzaten. *Ugazabak=kurios(g)* *akuran aukeratzen* ditu *kobruak*. *Kyrios/kurios=ugazabak* zainduz=*curia(l)=cuidado*, *gurutu* egiten da lurra, ots, *gorde=guarda*. *Kyrios/Kyrie* bera da *gure* Liturgian oraintsu arte iraun duena eta Jainko *Gurenari gur/agur* egiteko eta *gurtzeko* erabili izan den deiera.

Haraz gerokoan *akurako* lana dela-ta, *kexurik=queja*, *gudu=agonu*, *agone(g)* eta *ogenik* ez da falta. Zer eskatzen dute *kexuok*? Ohar *kexa/eska* *giza* ereduko tirabira dela, bada, *gaurko* inauterietan inork ez du lanik inotzen, ez *galdatzen*, *gel!*, *kontuz!*, *agur*, *ka!*, *¡quiq!*, *¡courage!(f)*, *cáspita*, *caray*, *caramba garraxira*. *Galdatu/galdetu/galde egin=itaun/*

eskabidean, erran/arrenean bezala, erabili ohi da. *Kexutan*, berriz, albotik *kendu* ezineko *ketoak* gara *gizagaiso/gajook*, *geixoa keixua* bai-da. "Jainkoak *gorde gaizala*" esan ohi da, baina sarriagotan "San Antoniok *gordeta*" abereen arazoe-tan, berere, Jainko *gauza* hoién *gainetik* bailegon.

Jainko *kalitate* batzuk *giza* eredura aldatzen dira, *k-/g-*aurrizkiaz: *iza(n)/giza*, *uren/guren*, *duzti/guzti*, *erdu/gertu*, *ide/kide*, *arte/gardi*, (h)ala/*aequale(l)*, *loria/gloria(l)*, *inka/kainka*, *onore(l)/ganora*, *en(s)/guen*, *ino/gino*, *auzi/causa(l)*, (h)il/*kali*, *erra/gerra*, *ari*, *akar*, *arbola/carballo(ga)*, *etab*.

5.6. Euskara eta Jainko oroitza BA eredura

Gizakiak, kosmo-jakinduriak dinotson bezala, Jainko *biloi/alaba* dela *ba-daki*, *baina bai apal* eta *baldar* gelditzen dela *giza* jakintza-pean (Job 14,1-17). Jainkozko *belaun* guztietan aitortzen du seme-alabatzakoa=*filiación*: *van=ben*, *ttotto*, *biloi=filiu/a=alaba*, *bar/arreba* eta *halako baimenaz=par-resia(g)=permiso* Jaikoari *aita=aba(ar)=babo(i)=papá=padre* deitzen dio. *Beldurrean babesa*, *piedad*, *barkamena=perdón* eskatzen dio. *Ba daki bidari=viator(l)=peregrin*, *bagea*, *peko*, *pequeño*, *pairakor=pasible*, *percedero*, *bekatarari=pecador* dela, eta, *beraz*, *bidesaria=peaje bagatu=pagar behar* duena, *bake-a=pace(l)=paz* lortzekotan, *ots*, *berriz ere bere* *Ka bilatu* eta *harekin batu* ahal izateko. Horra, *bada*, *bagetu=bagatu* eta *barriri batu*, *Baren behingozko borroka*. *Apostu=apuesta* larria, "ene *bada!*", *Baren baitakoa benaz=vere(l)="en verdad"*. "Ez gera geure *baitan*, gurei eragiten digunaren *baitan bai-zik*", euskal jakiteak dinon bezala. *Ba* esanekoa=*obediente* da, *zapalduen be(h)a>via(l)* da, *bere bidea>fide(l)=fede=fe*, *bere vereda>veritate(l)=verdad*, *bere bizia=vita(l)* igaroan=*paso pausuka="a pasos" doana=va*. "*Bizia ba dator* eta *ba doa=La vida se viene y se va*" berataz berbaz ari da. "Bareki-

ko elkarrizketa etsipendua". *Bidea* salbabideko jarraipenean *gizakiaren* jarrera da *Biblian* eta *Coramen*, *beraz*, *bide/fide*. Kultura honen *biran* ulergarria da "neu naiz *bidea*, *egia=verdad* eta *bizia*" (Jn 14-14) *erronka* edo "goratua izan gura *badozu*, ene *biloi*, *apal* zaitez *Shamasen* aurrean, *bada*, *berak apalazo* egiten du *harroa* eta *jaso apala*" aramear jakitea.

Benazkoa ez dena *bidana=birao=blasfemia* da, *beraz*, *obena=pecado*, eta *egia=verdad* ez dena, *gezurra=falso* eta *bidezko* ez dena, *bidegabeko*.

Ra urten eta *eroanean* arintzen da=*roω(g)=ruit(l)*, *baina Bak* behetik *pairakor=paciente ferō/fert(l)* daroa, *eguneroko beroa*, *benaz barneratu=pensado* duena *bera* gura du=*vult(l)* eta *bilatzen* du=*busca*, Jainko *baitan baitua* izan daino: "Nire *pekatuen* *gainetik* *igaro=pasa* zaitez, nire *beharrak* iraun egiten *bai-du*. Thotek *epaituko* nau, Jainkoak *beratzen* dituen *ber-berak*. *Kkonsuk babestuko* nau (...) *Rak* adituko ditu nire *berbak* (...) Hona ene *bak* erantzun *zidana*: Ez haz, *bada*, *gizaki=women(al)=homine(l)=hombre bat?*" *pilpiratzen* du *Bak* berekiko *berbetan*.

Pisuaren=balanza pisua=pensu(l)=pisoak behartzen du, *zigorren=penaren bildur* da, Thotek zehatz *apuntatzen* *bai-ditu pekatuak*, edo "Gizakia eta bere *Inkoa*", *sumeriar* jakinduriak bezala, Jainkoagan *usten* du *pentsuda*: "ene *Inko*, nire *begiak* neure *pekatuak* ikusi dituenez gero, (...) ene *ba*, *gizakumeak*, *apaltasunez* ezagutzen ditut zure aurrean". "*Barnenetik* zuri dagitsut oihi, *Jauna*" (*Psal* 129,1) "*Nere barrena* estutzen denean, zuk *badakizu* nire *bidea*" (*Psal* 141,2). Jainko *aba(ar)=padre*, *bada*, *beragazko* nabastarre a=*parresia(g)* sortarazten du *berez*.

Latinak *Verbu* itzultzen du "Logos" gerkarra *Kristori* egostean. *Logos*, *ostera*, *bulko=pensamiento* soila adierazteko erabilen grekoek eta, *Kristori* egotsiez gero, *gorputz gabeko*

nortzat euki-arriskua zegon. *Berbak/Verbu*, berriz, egitiar sorkari *benazkoa* adierazten zuan *Be+Ra > Bera/vera(l)*, *Ra*-ren *belaunetik* harakoa, ez menfitar teologiako *Ptahren pentsamendu* hutsetikoa. *Berba=Palabra < "fala+vera"* etorri zan, Kristo *Badun* eta, beraz, *Kadun* gizakia ere *ba* zela adierazteko, ez zela *falaz=gezurrezko* gizakia.

Jainko ereduko hitz batzuk giza ereduko egiten dira, *b-/p*-aurrizki ezarriaz: *oru/borea/burua*, *Ra/bera/vera*, *ari/firu*, *ide/bide*, *Adar/padar/padre*, *man/homine*, *eme/femina*, *irau/birau*, *aien/pena*, *aina/baina*, *erun/ferω(g)*, etab.

5.7. Euskara eta Jainko oroitza SHE eredura

She ereduaren *sagaratzea* oroipenetan dauka euskarak. *Esan* bezala, gauza *sagaratuen* artean, *zi-d(s) izakerak txit=zietz/zeatz izatea* eta *zuzen=eskuko izatea* adierazten du. *Zi-d(s) izate txit zietza jainko-santutasunaren* partekide *izate*tik dator kio gizakiari eta *berak* osatzen du gizakiaren nortasuna eta *izantasan* berria *seinutzen*, *izate=esse(l)=ser "txit eder"*, "*txit santu*" berrian jainko *ma-h(s)=imaginaren* aurrean ba duelarik non *eseria*, *essere(i)* edo *xeiki/jaikia=stare(l)*. Era berean, giza erduei (*h*)*asiberrien xedea asperatzen=spirare(l)* die, *izpiritu=spiritu(l)* bizigarri eta *askean*. *Etxea jaurritzen* duen erdua=*estirpe* ez da, beraz, "ikuilu/korta" edo materialiazko eraikintza soila, *etxeak*, hako *Esharra*, *Esagil* egiturak bezala, *santutegi seinua=signu(l)=señal* dauka, *esku* bereziaren *sabela* eta *jakinduriaren=sabiduria* eskola denez gero.

Jainko gizatuak edo giza *jainkotuak* dagoneko *She* erdua daroe aurritzki: *Shamash* Akadian, *Shapash* eta *Sekhemet jainkosak* Ugariten eta Egipton, *Shamsu*, Arabian. Sumerian ere *ezaguna* zan *Ni.Saba* jakinduriaren *jainkosa* eta *Shamas*, hako *Utu* laguna bezala, gizakiei egunero urreratzen zitzaiena. *Shapas* eta *Ni.Sabak* jainkosek *jakinduria=sabiduria*

erakusten zien herriari. *Ashera* eta *Astartek*, *Sekhemetek* bezala, maitasuna ordezkatzeko zuten hako Inanaren ordetan. *Shamashek* darama eguneroko *zama* eta *zamariz* ibili ohi da *zeru-lurretan*, bidelarien lagun. Bakoitzak norbere *jainkoa* bilatzen du, gizakia ez bai-da goiko *jainkoen* proiektzio hutsa, *ezpaere* bien arteko topaketa. "Hire *jainkoak eureak*"="tu dios personal", *etxeoak*, lagun hakiala eta gida hire bidean (...) hire *jainkoak segurtatzen* dik hire indarra", ohar egiten dio hilezkortasun-*jakinduria* bila dabilen Gilgamesek Enkiduri, berak, gainerako *jakindurian* gailendu zenak. *Ez zan aski=assez(f) izadiko jakinduria*. *Izadiko jakinduria* den berezko *sena* eta *askapena eztabaidan* dihardue gizakiagan. Gizakia *seinzarotik ezaguerarako* adinera heldu da, *jainkoek* bezala, ongiaren eta gaitzaren *jakitun* egin da (Has 3,22). *Seinzaroak* ez ditu bereizten (Dt 1,39) eta ez da egoki ona eta *txarra* orobak *jainkoei* egozte (Sir 15, 11-20) "Jainkoak ez dio *Sarrabu* deabruari bidea eragozten", kexu da "Akrostikoa" Sumerian, baina *jakinduria-eskola* aurrera doa, "gizakiak urgaziak izan dira, *jakinduria* zerutik bai-dator", dino "Ajikarren Atsotitzak". "*Jakinduria* guztia *Jaunagandik dator*" (Sir 1,1). *Jakinduria=Sabiduria* emazteki *izenaz* bide egiten du gizartean eta bere *etxe=eskolara* eta mahaira deitzen die *seintxoei* (Esa 9, 1-6). Hako *Ni.Saba* eta *Shapas* edo egitiar *Sia(e) jainkoek* bezala. *Jakinduriak=sapientia(l)* zazpi habeko *etxea jasotzen* du (Esa 9,1), "begira eitzak Ur uriko harresiak(...) ea *Zazpi Jakintsuek* oinarrituak ez diren", dino Gilgamesek (I,15).

Jainkozko berria zabaltzen da, *askapen* edo *salbamen=salute(l)=salvación* Jainkoaz hitz egiten: *Yahvéh*="izatez dena" (Jak 13,1;Urt 3,14), *Yesa yahu*="Yahwek salbatu du", *Jainkoak jagon*, *Shamsu sanatu > santu santzudun* da. Hako *Ra* eroiak *erun zeroana* eta *Ba ferω(g)* behartzen zuena, *Shek etxa-*

ron=*spero*(l) *aserotzen* du eta *segurtatzen*. *Espe* > *spe*(l)=*esperanza* egiten da, *biria* *espirituz*=arnasez *asetzen* den bezala. *Sagaratuen* *eskarra*=*gratia*(l) *ezkerra* *jasorik* lotzen da gizarte berrian, eta *eskubidea*, *eskoia* *jasorik*. *Eska* dagoenak *escá*(l)=*janaria* *eskuratzen* du. Lehengo jainkoekiko “otoia” gizatasunean *eskari*=*siskur*(s) da, eta “eirene” jainkoen mesede zena, ostera, *bake*=*pake*/*pace*(l) gertatu da edo *slm*(u)=*shalom*(h), *salud* eta “libertate”(l), berriz, *jaregite* edo *askapen*. *Shamso* *jainkoari* *santzo* egiten zitzaion, *Sansomendira* begira, *Uturi* *aturuxo*(ga)=*oihu*/*oju* bezala, *sanotasun* *zantzua* *gatik* *eskerrak* emanaz. *Jainko* *Semeak* ere *She* ereduko izan nahi zuan (Lk 1-31) eta *Ilu* > *ilutu* > *iluso* datorren bezala, *She* > *Shedu*=*angeru* *jagole* > *Xesu*(ga)/*Jesu*=*askatzaile* dator *jatorrizko* izen. “*Jainkoa* izanik, *txetu*/*zeetu*=*exinani**vit*(l) egin bai-zan”(Filip 2-8). “*Euren* *etxe**koengana* *etorri* zan eta *etxe**koek* ez bai-zuten onartu”(Jn 1,11)

Ez ukapena eta *xa*(ga)=*ya*=*sí* baikorra ere ematen ditu eredu honek, *bestalde*, *xe*, *xehe* eta *txar*/*txatxar* edukinak ere ezin zitezken *jainko* ereduekin *asma*. Ohiuskoetan *ezagunak* ditugu: *Jinko* *Jaun!*=*¡Santo* *Dios!*, *San* *Dies!*, *Jainko!*, *Jainko*-*arren!*, “*bai* *Jainkorako!*”, *¡salve!*, *shalom*(h), *aiz*, *jax!*, *zas*, *xapi!*, *¡zapel!*...

Jainko ereduko *hitz* *asko* aldatu egin ziran egituraz eta edukinez, *She* eredua aurrizki *ezarriaz* bakarrik: *ein*/*zein*, *on*/*sano*, *en*/*sen*, *ari*/*zer*, *inka*/*zinka*, *Inko*/*zingo*/*Jainko*, *Arthe*/*Astarte*, *Hera*(g)/*Asera*, *Antzo*/*Shamsu*, *Utul*/*Xedu*, *ide*/*xede*, *aurre*/*jaurri*, *ar*/*zahar*, *erein*/*serere*(l), *are*/*sare*, (h)*alan*/*zelan*, *eritsi*/*jau*-*retsi*, *aldatu*/*asaldatu*, *etab*.

VI. EUSKARAREN JAKITEA EREDUEN ARABERA

Jakite, *jakintza* erabili ohi dira, gehien bat, “*sciencia*(l)=*ciencia*” adierazteko eta *jakitura*/*jakinduria* “*sapientia*”(l)=*sabiduría* esateko. Bata gizarteko eskolatik emana dator, bestea izadiak emana, *jakite* ikasia eta *jakite* sortua bezala, baina bien batzea ere *jakinduria* egituraz adierazten da. *Teknika*, esate baterako, eskolaz ikasia da, baina *jakinduriak* izadiko ordenan ere badu errorik. *Teknikaren* eragina aro=zirkulo batera lotzen dela, *jakinduriarena*, ostera, *eliptika* bat bezala, *jaurtia* da eta haren polo bata *gizakiagan* dagoenarren, besteak mugagabera jotzen du, *sinboloaren* eraginean ikusten denez.

Jakinduriazko hirualdi bereizten dute exegetek: izadikoa, *gizartekoa* eta *teologiazkoa*. W. Schmidt, erlegioen histori-gilearen arabera: *antxinakoa*, *antropologikoa* eta *teologiazkoa* dira. Azken honen zeregina aurreneko biak aztertu eta lotzea da. Izadiko *jakinduria* kosmoaz eta jainkoen *sinbolo*ez arduratzen da, haiengan agertzen diren argi eta artesiak lurrean zelan ematen diren eta nola *sinbolo* haien eredura distiratzten eta betetzen den *gizarteko* ordena. *Jakinduria* honen lorpenzat ematen dira *Sumeriako* eta *Egiptoko* apaizek *jainko* izenen eredupean eginiko lehen “*onomastikak*”, eurretan, *Enziklopedian* bezala, ezarten bai-zuten *jakite* guztia. *Hitzak* ezin zezaken *utsik* egin, *kosmo* ordenaren *oihartzuna* izan nahi zuan, *hagatik* *hitzak* ondo *taxutuak* izan behar zuten. *Gizakien* *moral* *jarkerak*, *hitzak* bezala, *ordena* hori *jarraitzen* zuan: “*Jainkoek* *zuzena* *saritzen* dute eta *gaiztoa* *zigortzen*”. *Gizarteko* *jakintzak* *gizakiaren* *biziarazoez* arduratzen zan eta bere *arketipoak* ezarten ditu *arazoon* adibide. *Gizadiko* *jakinduriak* ez baitan jartzen zu-

an jainkoen zuzentasuna, errugabea ere zigortua izaten zela, zantar asko osasunean bizi zirela-ta. Eztabaida honen inguru asko harrotu zan herri *jakinduria*. Gakook askatzera datoz teologiazko *jakintzaren* oharrak, Israelen berere, eta ate joten datorren *Jakinduria* iragarten da (Esa 8,1-6).

Jainkoen eta gizakien arketipoak aurkatuz, hizkuntza eztabaidarako armak eskuan dago, giza ereduak aurkatuz, maila ezberdineko edukinak lortzeko gehi den bezala. Horrela, adibidez, *done/donga* aurkatasunean, *berra/berza* genero eta espezetan, *bezi/beza*, kalitatean, *beretu/berezi*, *virtu/spiritu(l)* materia eta espiritua, etab. Horrela hizkuntza *jakiteko* arteziaz elekatzeko gehi egiten da.

6.1. Euskararen jakinduria AN arketipoaren arabera.

An arketipoa *nazak* berez=*natural*="de nacimiento" dakarren *antzean*=*imagen oinarritzen* da. *Analogia*, izan ere, giza-kiaren gorpuzkiak *unibertsoarekin* duten berezko sinpatian oinarritzen da, M. Dubuissonen arauz. *An*=zeruak lurrean antzezten=*analogizā(g)* ditu goiko argiak, *An* bera dela *antzearen neburkin andi*=*magnu(l)* eta konparaketaren erdiko=*medium(l)* ardatz eta marka: *aen*, *ain*, *aína*, *ein*, *einda*, *einda mais(ga)*, *antzo*, *ansí*=*ainsi*=*unela*, *onan*, *onsa*=*ondo*, *onla*, *nola*, *ongi*, *antzeko*=*análogo*, *antzera*, *nola*, *magis*=*más*, *máxime*, *amplius*, *mucho*, *muy*=*inobre*, *minus*, *noski*, *mismo*=*même*, *modo*, *manera*, *nahiko*, *ante*, *aún*, *aunque*, *norma*, *medida*, *nehurri*, etab. egituren bidez.

An bera da *mundu* guztia *nehurtzen*=*medir* duen *norma* eta *antzea*=*moldea*=*modelo*. *Mundua* bere *umea* denez, bere *NOREN* genitiboak *-aen/-ain* antzezten dute edo *antzo*, *magis* aglutinadoen *modura*. Berak *animatzen* du *jakinduria* *Enki*=*emqy(s)*="jakin=jakintsu" jainkoaren bitartez=*medio*=*meta(g)*. Bere aratekoa=*mediador* *maisua*=*maeso*=*ma-*

Eskema 9n.: JAKINDURIAZKO BERDINKETA/BEREIZKETAK

AN/ANU: *man/maña*, *man/mana*, *mente/mende*, *mentu/mendu*, *anze/anzi*, *antze/antzi*, *huntza/huntsa*, *mendeku/mendigo*, *inozo/noxiu(l)*, *necio/nece(l)*, *mamala/mala*,

UTU: *otu/otoi*, *turre/tuere(l)*, *edu/ethos(g)*, *atton/atün*, *itun/itaun*, *eitasu/ehitu*, *tob(h)/sophos(g)*, *doctore/dotore*, *done/don*, *duin/dueño*, *duin/zuin*, *zindo/zintz*, *dona/sona* *dona/sona*, *tuna/-zun*, *sudur/zuhur*, *nasu(l)/suma*, *otos(g)/ototoi(g)*, *ttoin/duin*, *toin/soin*, *totil/sotil*, *eitasu/ehitu*,

RA/HORUS: *Eros(g)/Erios*, *oroi/orare*, *arren/erran*, *ersu(e)/erresu*, *errezatu/erraztu*, *rogu(l)/ruego* *rason(e)/razón*, *erregutu/erregutau*, *ero/eros(g)*, *eregu/erregu*, *ergel/argal*, *eros(g)/erogo*, *arje(g)/argi*,

ILU: *ilutu/ilotz*, *ilutu(s)/iluso*, *elekatu/alakatu*, *logos/logios(g)*, *lauru(l)/loria*, *levare(l)/llevar*, *legal/leihal*, *leído/listo*, *lite(g)/lid*, *olim/ilun*.

KA: *giza/gixa*, *ekia/egia*, *kanore/ganora*, *emqy(a)/kin*, *kide/gida*, *cura/gura*, *gratia(l)/grasa*, *capiu(l)/cappo(it)*, *causa/gauza*, *korde/corde(l)*, *kardia(g)/gardi*, *kari/caro*, *castigo/gaztigu*, *egotzi/egotxi*, *ikui/igui*, *cabeza/capaz*, *occatio(l)/ocasión*, *gaixto/gaixo*.

BA: *beha/via(l)*, *bide/vida*, *bide/fide(l)*, *via/piu(l)*=*pío*, *vereda/verdad*, *bizi/vis(l)*, *virtus(l)/virtud*, *behatu/beato*, *berba/Verbu*, *bage/vago*, *bera/veru(l)*, *pensar/pesar*, *balaz/falar(ga)*,

ETXE: *xabe/sabia/o*, *xabetu/sapere(l)*, *sein/zein*, *izen/izan*, *sanatu/santu*, *sancitu(l)/saindu*, *espe/spe(l)*, *espain/espen*, *eskui/esku*, *eska/esca(l)*, *ezker/esker*, *esker/eskari*, *senda/sendo*, *sede/xede*, *eskarmentu/escarmiento*, *eztai/ezti*, *etxakona/ezaguna*, *eskarniatu/escarnecer*, *sabio/zafio*,

gistru(l)=maestro da, *Anugazko* oroimenaz=*memoria mintzo* da eta *atso-en*=*anciana onuak aintzak* dauzka. *Nar(s)*, *narru(a)* musiko-ek ere *Anuren aintza eta mezua* “narratzen” dute *kantaga-ietan*=*meloideas*. *Anuren* ereduko eskola *tenploari eusten*=*anexa zion eta madrasa(arb)*, *midrash(h)* zeritson, baina *ama/amonen mandatuak* atsotitzen *mezua zuten mintzaira-ko* otsak eta *edukinak lotzen eta bereizten*: Ez dira berdin *man/maina*=*maña*, ez *anze/anzi*, *magia* eta *teknika* ere ez direnez, baina *batak bestea eskatzen du*, *mente/mende*, *amo-ratu/amorratu* eta *mentu/mendu* bezala, edo *batak bestea lekarke*, *inozo/noxiu(l)*=*necio/nece* bezala.

An/Anuren antza daramate a) *mentu* hitzak, b) *zentzue-nak* eta c) *esatekoak*:

a) *an*, *anze*, *onua*, *antze*, *antzi*, *emqy(s)*, *nous(g)*, *numen*, *endelgu*, *nabaitu*, *annuo(l)*, *antzeman*, *analogia*, *analogizo(g)*, *mentu*, *mente*, *menoineo*, *memini*, *memorare(l)*, *enterar*, *necio*, *nece*, *inozo*, *memo*, *inanne(l)*,

b) *antz*, *min*, *miin*, *nabari*, *entzun*, *notar*, *noztu*, *mirar*, *mira egin*, *nasu*=*nariz*, *imitar*, *mimo*, *imintzio*, *ñaka*, *annuere(l)*,
c) *aien*, *ino*, *oinon*, *onu*, *inka*, *antzi*, *narro(l)*, *marru*, *nuntio(l)*, *nombrar*, *onua*, *onetsi*, *mintso*, *mentar*, *emet(h)*, *mentira*, *moneo*, *noticia*, *mezu*, *masiatu*, *enigma*, *mito*, *máxima*,

Izadiko hegazti eta abere, *uxuak berere*, eta *landaretza iraunkorra batetz ere*, *jainkoen baso edo baratz antzo* izentatzen=*mentar* dira *ein* batean, *antxinako* “*onomastiken*” lekuko bezala: *arrainetan*, *pistietan*, eta *zuhaitzetan*, etab.: *aine*, *ñu*, *ainara*=*enada*=*anduriña*, *ánade*=*antzar*, *miru*=*milano*, *malviz*, *ñandú*, *anbulo*, *onagro*, *morsa*, *marsopa*, *andeja*, *angila*, *inguma*=*mariposa*, *mamurru*, *madroño*, *mahats*, *menda*, *malma*=*malva*, *manzanilla*, *matricaria*, *mandrágora*...

Hagatik kontu ez kaltetu *ainarak*, *jainkoak* etxera bidalitako *mezulari onak* dira-ta, edo eta *Kristori buruko arantzak*

kendu zizkien-eta. *Mendabedarrak* halako *mina emendatzen* du, etab. eta *Anuren medikutza*=“*medicina naturista*” *onuragarri* da eta *mezua herri jakinduria* bihurtzen.

Anuren arketipoa giza ereduakin *nastatzean*, haren *esana* nahia *mailaz beheratu egiten* da, *anunnaku*, *Anugandiko* sorkariaren *egituran bezala*. Horrela: *ondu/noztu*=*no-cere*=*noquear*, *nai/neke*, *nagi*, *en(s)/necio/nece*, *mende/mendeku/ mendigo*, *necesidad*, *negar*, *añagaza*, *engañar*, etab.

6.2. *Euskararen jakinduria UTU arketipoaren arabera*

Utu iduzkiaren edua=*iduria*=*tipo otatik lurrera distiratzen duen argian*=*tu(s)* oinarritzen da eta, *hagatik Uturen jakinduriari zuhurtzia*=*sophia(g)* deritso. *Othustan*=*oteando* diharduenez, *tolez tantorik gabe*, *dana daki*, *zogia*=*docto* da: “*Horra, Totek dana daki*”, *aitor*=*testimonio* dagi *egitiar zuhurtziak* ere. Bere *ituna zuhurra dirudi*, *üdüri*. *Adinak*=*aetate(l)*=*edad* erakusten du *atüna*=*discreción*, *attona* lekuko, eta “*Nin.sun(s)*=“*doña docta*” *atso hori ez bai-da zunzuna*, *duztiz sona* baizik, *Gilgames lekuko*. *Gizakien begiek* ere *Uturen zuzitan dakuse*. *Attona zuzulu*=*txisiluan* jesarten da, *Nin.sun sonak selan*=*solio*=*trono* jesarrita, *atsoak atso-titzetan edatzen ditu axolazko esakerak*: *Attton/atün/tino* elkarrekin datoz, *duina/dona/sona* bezala, *zuinak egiten*.

Uturen eduko eskolari eduba(s)=“*taulen etxea*” deritso *Sumerian*, *toska* gainean *idazten zuten gramatikaz*, *literaturaz edo erlegioaz eta legeaz*=*torá(h)*, *Nin.sun tutore zutela* eta *titulodun laguntzaile*, *ato*=“*anaie nagusia*”. *Eduban* “*eduko taulak eman zizkidaten* (...) *janaie nagusiaren eduko egin naiz*”, *dino* “*Idatz ikasleak*”. *Edubaren zeregina*, *hezi*=*educar*.

Utu eduko jakintsuetan zogi, *zuhur*, *docto* > *ducho*, *sophos(g)*, *sofista*, etab. agertzen dira. *Zuhurtzietan Sofar* eta *Job* (*Job* 20,1) *idumearra*, *baitipat*, *edutik jaso dezakegunez*.

Uturen zuhurtziak darabilen odi edo meta-odos(g) bidea itaunketa eta ituna dira. Zuhurtzia=sophia(g) honek o(h)itura=ethos, etika sortu eta doaiz duintasuna=doxa(g) idoroten du. Utugazko zuhurtziak duintasuna, dotoretasuna eta dotoregoa ere bilatzen du titulotzat eta domne > don/dona deitzea gogoko izaten dute. Etorri oneko ditxolariak adituak ere ba ditu, eduki.

Utuk amagan gizakiak edatzen=edere(l) baditu, Utuk aitagan eduzko aholkuak erakasten=docet(l) baditu, Uturen eduko dira eta harekiko duintasuna isladatzen datoz edu=uti(l), edo, ide=idea= ideko=idéntico, iduri=eidos(g), iduri, idem(l), adin, duin=digno, otro, tal, tel(f), atan, tan, tanto, autanf), tot, todavía, ideo, ut, aut(l), zoin, zuin, osoro, summu(l), sumo, sobera, sopra, super, total, todo=duzti, ostera, tipo=edu, uso, etab. bezalako egiturak.

Uturen eduko hitzak ugari dira, a) adimenezko, b) zentzuenak eta c) adieraztekoak:

a) otu, eita, üdüri/iduri, dokeo(g), ide, idea, adi, adin, eido(g), (h)eitatu, sumo, susmo, juicio, duda, dubito(l), tekuru, docto, autu, solvo(l), zoli, zogi, zorga, tonto, tuntun, zuntzun, sonso, b) audio(l), aditu, otear, othustan, otos(g), odore(l), dolu, dole-ol), so, soka, sudur, usna, usmo, susmo, usain, zunda, zundatu, somatu, idatzi,

c) otoi, ots, oska, ujui, itun/itune, itundu, aitatu, aitor, autu, eitu, dico, (h)eitatu, docere(l), edatsi, tacere, dabar(h), sophos(g), doctrina atsotitz, drama,

Hizkuntza arteziz t/z/s/x/j darabiltza tob(h)/sophos(g)="zintzo/zogi" (Esa 11, 30) bezala, proporzioko analogietan elkarrenak bailiran, parekatzen dituzte, edo dona/sona, totil/sotil, itun/izun, duin/zuin, domu/summu(l), ito/ixo, itoi/ixio, sudur/zuhur, iturri/ixuri, etab.

Antxinako "onomastika=izendegiaren altxor bezala ikus di-

tzakegu izadiko zenbait abere uxu: uddi.ab(s)=idi, toro, otso, tsobu(ast), durdo, tonino, atun, txori, txorru, durdura, tordo=zozo, uso, edo zuloz-zulo ibilzale diren Utren maskota: udo, tejón, topo, turón, eta zenbait landaren izenak:, zugaitz/zuhaitz, zurzuri, ote=toxog(a), tejo, toronja, durazno, zuza=ziza, etab.

6.3. Euskararen jakinduria RA arketipoaren arabera

Egiptoko apaizek ere Ra izenaren arabera eratzen=organizar zituzten jakinduria orokorreko "onomastikak", jainkoe-kiko lotura ikusten zutela izadiko adigarrietan. "Ré da bere errainuekin=rayos dena erakusten duena; Herri Biak argitzen ditu, iruzki aroak baino areago" dino "Arau Erakusketak".

Raren errainu argitsu eta arrailantak ortzitik dirdiratzen du arpegiko aroa eta bere ereduko aur gerala iragarten, iruzki irudiko izaki. Bere irudia berbetan arautzeko erregelak jaurritzen=regere(l)=regir zuten gramatikan ere. (H)orra konparaketako ariak eta ariketak: are, aria, aren, arean, areago, era, ere, aire, re(l), oro, ur, or(f), arau, real, arras, rás, raso, erraz, rien(f), res, ralo, raro, arte, urrean, urrun, ordea, recte(l), regular, razonable, urbil, orden, arauz, eroso, relativo, etab.

(H)aro bateko jakituria Egipton Errege Esharreko=arjajion(g)="arce real"=(h)arretxeko eritzien arabera irartzen zan. Erregeak Raren argitasuna behar zuan erresumako edo Herri bien arteko ardua eroso eroateko, baina "(Ra) jainkoari atsegin zaiona" zan benetako rason(e), ots, arrazoi=racione(l)=razón orokorra. "Erregea zoriona da (...) (H)aren aginduen=orden aurka doanarentzat Sekhmet bera da, haren asarrean jausten dena eskeko bihurtuko da".

Rason(e) hori zan araua=regula(l)=regla=rasero. Horra nola errötu zan harako "Razón de Estado" delakoa. (H)erriarena denez gero, herri-arrazoiak ere errepide berdina dutelako.

Eskema 10n.: ONOMASTIKA IRUZKINA Job 38, 28-30

”¿Ba al du aitarik euriak?, ¿nork sortu zituan iruntz ttanttak? ¿Nongo erraitik urteten du izotzak, ura harria bezala gogortu eta Lezeko ataka ertzitzen duenean?”.

Jainko arketipoez izendaturiko “ur gorena”

AN	UTU	RA/HORUS	ILU
uin, unda,	udda, ttantta	uri/euri/ur	liquor (l)
mayim, mare	itsoso /itsaso	rore(l)	líquido
aintziar,	odei, uiol, udor	rocío	linfa
inontz/inatazi	turrusta, turbión,	iruntz, urolde	latz
nube, nive	itoin, edur, zurda, izotz	arcoiris	lacu, lago
manatial	idoi, zubi, itosura, txingor	uturri, rivu, erreka	lutu
<i>inotsi, manar</i>	<i>itoi, subir, etor,</i>	<i>erion, erori,</i>	<i>luo, loitu</i>
(aditzak kursiban)		<i>urtu, ruo/erori</i>	
<i>nacer</i>	<i>uxuri, ustu</i>	<i>rorare(l)</i>	<i>lixib</i>
	<i>zurrust, ostu</i>	<i>eratzi/erasan</i>	<i>lavar</i>
<i>manar</i>	<i>uieldu, sortu,</i>	<i>urten, oriri, iratzi, regar</i>	<i>limpiar</i>
<i>mojar, mordindu</i>	<i>turgere, surgere, zulatu</i>		

Giza arketipoez izendaturiko “ur barrena”

	APSU/PUTZU	HUBUR/IBURNI	valle
BA	Abismo, abissu(l)	iburni/avernu(l)	hielo
	ibai, vado, pozo	ibar, barro, uber	pluvia, lluvia,
blei	<i>bajar, ahogar, busti,</i>	<i>barro, ubertu</i>	
		<i>bor-bor, brotar</i>	<i>pluit, llueve</i>
		<i>furare, huraa, horadar</i>	<i>bukata</i>
KA	canal	CHAOS, acqua/agua, glaciár	
	<i>gigno/ genuo</i>	catarata	granizo, kaskabar
		<i>cadere(l)/ caer, garbi, ikuzi, agortu</i>	<i>calar</i>
			<i>colar</i>
SHE, YAMMU		zalassa(g)	SHEOL
		escarcha, charco, zabor	jela,
<i>jatxi, jaso</i>	<i>jaso, jaurti, jeter</i>		<i>salire/ jali</i>
<i>xaxo, jaio</i>	<i>jario</i>	<i>zabor</i>	<i>saltar</i>

ona ere izan ziteken nahiko rason, herria ere Raren errotikoa Arrazoizkoa=razonable, kosmo-ordenuak erraten zuen araurra, Rak ortzian jaurritzen=regere(l) zuen eratarra jaurri behar zuelako Faraonek=erregeak herria. Ordenu=orden agindua=orden zen, aho biko ezpata, arean.

Ersu(e)=orator(l)=arengador delakoen ahotik erresua eta oratione(l)=erran-merrana. Rab/rabi(h) zan maisua, ranku apai-za erritoen eta arrenen=erreguen=oración araua eratzeke. Jakintza berak elkarren ondoan lerrokatzen ditu erran/arren, eregu/erregu, oroi/orru elkarren bideko bailiran edo elkarren aurkako, Ra/raka(ar), rege(l)/argal/ergel, etab.

Jakinduriazko hitzetan Ra eredukoak a) adimenezkoak, b) zentzuenak eta c) erratekoak:

a) aieru, reor(l), oroi, oratu, oratione(l), ratione(l), rason(e), razón, eretxi, argi, arte, raro, raka(ar),

b) eri, eroiu, irri, rinos(g), aures(l), risa, reír, eregu, orru, urru-ma, irrintzi, eriaka, irarri, remedar,

c) erran, ersu(e)=arenga, eritxi, errezu=oratione, orare(l), rezar, erregu, rogo(l), erasi, eresi, retórica, refrán,

Jakinduria zaharraren onomastikak abere askogan Ra jainko ibiltariaren metamorfosiak ikusten ditu, urak zerutiko sorkari, zerura itzultzeko baimanez, eta zuhaitzak=arbolak, errotik eraberritzen direlarik, beti irauteko ahalmenaz eta berezko jakinduriaz, gizakiarena baino zori hobeko direlakoaz (Job 14,7). Izenotan: arrano, arrei, ernara=iron-delle(f), arrendajo, uro, ari, ardi, ora, rebeco, artza=ursu(l), urde, erbi, orein, re-no, urón, urxa=ardilla, ratón, armadillo, arra, arkamelu, arrain, urta, rodaballo, aretz=roble, erez(h), ereinotz, arándano, arce, romero, argoma, urki, arto, arbi, arbeja, arroz, etab.

6.4. Euskararen jakinduria ILU arketipoaren arabera

“Zure albistea, *Ilu*. zolia da *ilimini*” (1.3 V 31), baina *aldrak* ez dira *ulertzeko lain* (1.1 III,15), beraz, *Iluren lezinoa ilun-ar-gitan=luz* ikusten da. (*H*)*ala* ere, *Iluren elea, lege zenez, letraz=litera(l)* idatzi behar zan *liburuan, lebitar ilustradoak Ilu/Elohim-en lezioak herriari=laos(g)* irakur=*letu* zezazkitoten, aztu=*olvidar* barik, *oldozten lagundu* eta *lantzen oldartzeko*.

Eladetarrek ere materia gabeko idea lez dakuse *Logos(g)*, *Iluren elea, Iluren ararteko sinboloa* eta *hagatik ostaz ulertzen zuten Jainkoaren Logosa* (Jn, 1,14) gizatu zitekenik.

Elea ezpainek=*labios* elekatzen dute eta *letrak leun* lerrokatzen=*alinear* dira *aulako aulkian, eleizan* edo *lizeoan*. *Miina=lengua* eta *mintzaira* ere *lingua(l)=lengua* da eta *leído/listo, legal/leihal* elkarkide eginten ditu *elekatu/alakatu, logos/ logios(g)* lez, *leinuru* berean *legez lerrokatzen* dela jakintzako *ulerbidea*.

Ilu/El leinuak lurrera largatzen ditu *leinuruak* eta *lama=lumen(l)=luz, laia* bereziko *elementuz alokatzen*: (*h*)*ala, (h)ola, laia=laya, lei, alaina, alae, alen, lain, ailagina, alegia, lógico, aliter(l), alias, alors, (h)alaxe, (h)alako, (h)alaso, lez, legez, alyn(u), lors(f), algo, labur, lar, largo=luze, alte, alienu, loin= lejos, liper, (h)alaso* eta *konparatzeko egituretan*.

Jakinduriatzeko hitzetan *Ilu leinukoak* a) *ulermenekoak, b) zentzuenak* eta c) *elekatzekoak*:

a) *lotu, lokatu, ligar, olde, oldoztu, ulertu, olvidar, logos(g), listo, lelo, loco, loka, logizomai(g)*,

b) *lotsa, ilusión, olfato, labio, lengua, lambano, oler, oliscar,*

c) *ela/ele, elaire, auli, laleo(g), alegi, alegoría, egin, elekatu, elastatu, legere(l), leer, alakatu, lausengatu, loxingatu, loquere, laudare(l), alabar, lohar, alamen, lakatu, lamento, litaneω(g)*,

aldarri, lekaio, lengua, loquela, eloqui, laudo(l), lossomai(g), Ilu leinuak, antza denez, euskaran baino sarrada larriagoa egin zuan grekoan eta *latinean*.

Izadi jakinduriaren azken *aldian lortzen* zuan euskarak *Ilu leinuruagazko lotura* eta *ulermenerako elegai landu* zuan.

Jakinduria zaharreko oroitzapen lez, hona *Ilu leinuko* abeletan: *elae, elefante, león=labi(sirio), lemur, alce, alazán, leopardo, lince, lepore(l)=liebre, lapin, likos(g)=lupu(l)=lobo, luki, lirón, oilo, loro, lagarto, lucio, lasun, lombriz, euli, eltxo, zuhaitzetan: ler, lertxun, alerce, lizar, aliso, álamo, almendro, laranxa, limón, eta landaretan: olo, alolva, alubia, lenteja, lechuga, lirio=lili, loto, lore, alelí, albaaca, etab.*

6.5. Euskararen jakinduria KA arketipoaren arabera

Jakinduriak *Enki(s)* jainkoagan hartzen du giza eredia. Harrezkero *emky(a)=jakin/jakintsua* da. Jakitea erregeari zegokion, hala nola *arje(g)/argi, Shapash/sabia* eta *emky(s)/kim(i)* datorrela (Jak 8,9ss). Jakintsuen lanetariko bat idazketa=*grafo(g)* da, *Khonsu* dutela zaindari. Egoki zan *gizakiak* ere jakitatean bere *gardia* ematea eta *kordean gordea* daukana *agertzea*. *Gizakia* bere *gizako kanona* bada, jakinduriaren sinboloa aldatu behar zuen, *Utu=Eki=eguzki* da, *ekia* eta *egia*, otan barik, *norbere bihotzean=kardia(g)=corde(l)* ezarriaz, *Menfisko teologiaren gardira*: “Horrela gertatu zan bihotza eta miina *gainerako gorpuzkiez* nausitzea, jainko eta *gizaki guztien gorpuztetan* dagoela *ogartuaz*” (...) Honek idea bakoitza osorik sortarazten du eta *bihotzak ogartzen* duena mihinak *agertzen*”. *Geure konortean* eta *kordean akordatz*en gara, artean lotan gengozala. “*Akorduan daukat=oroitzen naiz*” forma biotan argi dago sinboloen *igesia*. Harrezkero *gogakera, jakitate=cordura* eta *sentikera guztien kabi* bihotza da, “*ex toto corde(l)=bihotz osoarekin*”, *kardia(g)/gardi* egi-

ten dela eta ogartu/gogartu eredu beretik datozela.

Jainko ereduazko hitz batzuk giza ereduazko bihurtzen dira, k-/g- aurritzki ezarriaz: iza(n)/giza, ide/kide, itun/gutun, ume/kume, uren/guren, duzti/guzti, erdu/gertu, arte/gardi, (h)ala/aequale(l), inka/kainka, onore(l)/ganora, en(s)/guen/kim(i), uren/guren, ino/gino, ima(l)/kima, ortzi/egortzi, hiena/cane, aran/okaran, aper/capra, unaitu/ganado, aroi/giro. Sumeriako hizkeldi ofiziala "eme-ku" egiturakoa zan. Gizakia bere gisa=guisa gidatzen du: "zer ikusi ha ikasi". Jarra=actitud, ikerketa, eta "kriterio" berriak ekandua=oi(h)kura=costumbre berria egiten=crear, kanon(g) berria gizarteratzen, kanore/ganora egiten duela: kai, gei, ge(g), qué, quo, kide, egiaz, kideko, kadó, kadoi(g), kainola, equale=igual, quot(l), quel(f), quomodo=como, quam=cuan, quale=cual, cuanto, cuasi, casi, gino, ginoan, kixa, kisaz, gisa, guisa, quizá, acaso, gehien, guen, guren, gabe, gar, gertu, contra, clase...

Gizakiaren causa=gauza="gure auzi"="cosa nostra" da, gizakia "cosmos txikia", ogarpenerako, gnosis(g), conocimiento eta ekintzarako gei=capaz. Gizakiagan gorputz/gogoen gora dago, ogen eta akatzen gainetik. Gizartean Kiryos(g)=curio=gurasoak kategoria berezia dute. Gizakiaren helburua aintza=gloria=kabot(h) (Sir 4,13;51,17) jainkoegazko kameran=cámara nupcial=hierogamia osatzea da. Euskarak, grekoaren edo latinaren ondoan, ekiak gisa argi egiten du giza arketipoen gerizan. Gnostikoak eta igarleak ditu maisu.

Jakinduriatzko hitzetan ikus ditzagun a) adimenezkoak, b) zentzuenak eta c) esatekoak:

1) ikasi, kasa, igarri, capere, gogo, korde, ogartu, ikertu, igarri, konturatu, acordarse, gogartu, galzu(s), gnosis, gardi, geshtu(h), gei, egia, gezur, capaz, cabal, gurbil, cateto, kokolo, keto,

2) ikusi, ikutu, captar, koiu, cogere, gusto, gozatu, gustar, gola, gerus, gesto, keinu, giño, geno(g),

3) kexa, quejarse, galde, uka, ukatu, criticar, contar, clamar, garraxi, gritar, keruptto(g), cantar, gaztigatu, goretsi, glota(g), glosar, grafo, gravar,

Ka ereduazko gorputzkiei izena ipiten gertu dago: gorputz=corpus, gara, caput(l), garaun=craneu, garri/gerri, ago, ugatz, gibbel, okotz/kokotz, kopeta, kefale(g)=cabeza, kaska, koskor, kaizku, ukondo=codo, cadera, kaizu, occullu(l), culo, cuello, cullon(ca), coño, gola, corazón, etab., orobat gorputzaren egitura: carne, gizen/gihar, gantza, koipe=grasa, etab.

Lurra=geb(e) bere etxe=oikia(g) eta herria Oikuptu=Egipto egina duenez gero, gizakiak aukeran dituen edo landu=cultivar dituen abere eta ekoizpen askori eredu zaharretatik bere ereduaz deitzen die: aeques(l)=caballo, gamelu, giberrri, gorrino, conejo, katu=gato, kui, ganso, gallina, palmera, gorosti, ocal, okaran, cucurbita(l)=cala-baza, pepino, cardo...

6. 6. Euskararen jakinduria BA arketipoaren arabera

Gizakia Ba ere ba da, gizakiaren baita=psije(g), ain zuzen. Giza barnean espiritua=pneuma(g) bezala dago eta beragaz, "ene ba!" berbetaraino bat egin eta berdintzen da. Beha=via=bidea da, baina nora doa=va bidea? Gorputsa, balbe ostean, baztertu ala momian=ka gelditzen=para ete da betiko? Bizitza=vida, zoriona=beatitud bilatzeko=buscar abagunea da. Ba, beraz, bidari/bidazti=peregrino da, bidez doana="que va"=vadit(l), pazientziz=patientia(l) ibaia pasatu=pasar=va-dear behar duena, ibai-bestaldean bai-dago Balbe-herria. Bak fedez=fide(l) jarraitu nahi dio bideari eta bideak=vereda berak erakutsiko dio egia=veritate(l)=verdad. Bak jainkoei bai esaten die, naiz eta bere Ka ka=ca=quia ukatzera ausartzen den. Ez-bai dago epea hel dadineko, espea=spe(l)=esperantza du jainkoaz, jainkoaren bihotz beratasunean itxaroten du, baina ez Balbearen halako bildur бага, Egiptoko jakin-

duriak adierazten duen *bezala*.

Baren jarrera edo portaera *apala*=*humile(l)* da, *beheko giza*=*humano bankatik*=*banco begiraten*, *ebasten* eta *baliostatzen*=*valorar du*. Bere formez *baliatzen* da *berdinketa/berreizke-tan*: *bai*, *ber*, *bere*, *vere*, *vel*, *bein*, *bien*, *bono*, *bueno*, *beina*, *baino*, *-bide*, *bezala*, *bezain*, *velut*, *veluti*, *bardin*, *berdin*, *parecido*, *bastante*, *pasable*, *plus*, *aboro*, *prope*, *plene*, *presque*, *beste*, *bestela*, *bertze*, *basto*, *vasto*, *parte*, *parcial*, *berriz*, *barik*, *harto*, *forma*, etab. egituretan.

Bere *abadeak*=*apaizek* < *abas(ar)*=*padarrak*=*padre*, *profetak*, *bardoek*, *poetek*, *filosofoak* eta *bertsolariak* dira, eta *bakoitzak bere mai-lan egia barrundatu*=*pensar* eta *abotz*=*voz* *berbatuz*=*ve-bu(l)* edo *abestuz* adierazten dute.

Bak pekoen=*familia*, *umeen*=*bar(ar)*=*paidou(g)* *pedagogia bultzatzen* du *bere bidetik*, *bardingoen bihotza bezatu* > *avezar*, *hezi*, *bara/vara/baremo berezira behartuz*=*obligar*. Bere eskola *familia*=*hogar*, *baserri*, *baratze*, *ametsetak* *Pardes*=*paradisua*ren ondorengoa da. Bere helburua *berrikuntza* da eta *perpektionea*=*perfeccione(l)*, *filosofiak* *Bonum*, *Verum*, *Pulchrum*=*belleza baloratu duen bezala*, *begiratu*=*vigilare(l)*, *bizkortu*=*vivificare(l)*, *berdindu*, *finkatu* eta *burutu* behar duena eta, *beraz*, *obenak*=*peka*=*pecados baztertu*. Halako *onbidearen*=*virtute* helburu *bortitz*=*forte(l)* *bezala*, *ohorezko*=*honore(l)* *betetasuna*=*plenitudo(l)* eta *zoriona*=*beatitudo(l)* *bilatzen*=*hallar* du.

Jainko eredu hitz *batzuk* giza eredu egiten dira, *b-/paurrizki* ezarriaz: *oru/borea/burua*, *Ra/bera/vera*, *ide/bi-de*, *Adar/padar/padre*, *man/homine*, *eme/femina*, *irau/bi-rau*, *aien/pena*, *aina/baina*, *erun/ferō(g)*, *erresa/presea*, *ona/bonu(l)*, *era/bara/vara*, *arau/barau*, etab.

Jakinduriazko *bere berbak* a) *adimenezkoak*, b) *zentzune-koak* eta c) *berbetakoak*:

a) *barru*, *byn*, *buru*, *barrundatu*, *barruntar*, *benaz*, *verdad*, *verificar*, *burudun*, *bulko*, *pensamiento*, *bromear*, *bacilar*, *bobo*, *babia*,

b) *abo*, *abotz*, *boca*, *voce(l)*, *voz*, *begi*, *begitu*, *begitandu*, *visu(l)*, *videre*, *ver*, *vigilare*, *vista*, *belarri*,

c) *berba*, *berbatu*, *balbucir*, *abestu*, *psalere*, *vocear*, *velar*, *bai-eztu*=*firmare(l)*=*afirmar*, *palabra*, *parabole(g)*, *berso*, *verdad*, *poesía*, *historia*, *falar*, *hablar*, *fábula*,

Ba jakinduriak esakera bereziak burutu ditu *pentsalarien* eta *bertsolarien abotsez atsotizetan*=*proverbio banandu*.

Ba jakituriak bere pareko egin ditu *berak bezatu abere* eta *landutako barazkiak*: *abel*=*bestia*, *oveja*=*brevis(f)*, *abelgorri*, *vaca*=*behi*, *buey*, *becerro*, *búfalo*, *burro*, *perro*, *aper(l)*, *verres(l)*, *verraco*, *basurde*, *ave*, *abedul*, *avellano*, *papiro*, *berza*, *puerro*, *berenjena*, *perejil*, etab.

6. 7. Euskararen jakinduria SHE arketipoaren arabera

Oraindino *She azken/atzen* eredu behar zuan *gizakiak duintasunera heltzeko*, *gorputz* eta *kontzientziaz landa*, *xedea* ere ba dalako, *zi-d(s)* *izateak hatarako eskuratzen* dion *duitasun txit zuzen* eta *zehatzean*. Horrek *batzarrean eskuartzeko eskannua ezeze*, *eskola sortzeko ganora*=*xeito(ga)*=*estilo berezia*=*especial* ematen dio. *She*=*etxe ereduari dagokio (h)aztea*, *xegun-seinaleak ezarri* eta *xedatzea*, *jabeari (h)esiak jarri* eta *semeak*, *xeinhatuz*, *ase* eta *azaierez* eta *jakitatez janztea* bezala. Bere *etxeko jainkoek eman* dioe *hatarako eskua* eta *eskubidea* eta *seinak (h)ezteko eskera hizkuntza*, *handik jakitea* eta *jakinduria*. *Jakinduriak*=*Sabiduría*=*Sia(e)* (Esa 8,22-25) *bere seintxoei dei egiten die aterik ate*. “*Bihotzetan dagoen Sia*, *bere begiak dena arakatzen dute*”, “*Legezko oharpenak*” *esaten duten bezala*. *Ni.Saba jainkosa zan Sumeriako edubaren zaindari*, *Shapash Ugariteko argisari*, eta *Ja-*

kinduria=*Sabiduría* bera ere *sein-zainaren senaz* (Esa 9, 1-6) dihardu *seinak* eskolatzen. *Jarraiko Shamash=Shamsu, Shad-dai, Shekina, Xainko/Jainko, Yahwéh* ere *etxe bereko Jainko izenak* dira, han hemen.

Jakinduriaren santzuak=seinuak=sema(g)=señales uharitzen dira, *txe/che, se, ipse(l)* seinalatzen da. Berak *jaso etxeari* (Esa 1,9) *eskola=sjole=eschola* deritso, *eskolaumeak seinak, txetxe, seme=semen(l)* dira eta *senzainak* izentatzen ditu *seinen azaierarako*. *Jakinduriak* berak *jeinhatzen=saginhare(l)=sainardu* (Esa 9-5) bere *azkazia*. *Eskolan jolas=solasean ikasten* da “ni Bere ondoan (*h*)*azkari bezala nindagon (...)* lurraren aroaz jolasten eta gizakiegazko *atxegina bizi nuen*” (Ko 8, 30-31). *Jakiteak* eta *Jakinduari jarraitzeak=seguimiento* (Sir 6,27) *saria dakar* (Esa 10-29), *jakiteak sena/seny(ca)* (*h*)*azten* du eta *zentzundun=sensato* eta *zintzo=sincero* egin (*h*)*azkaria.*, *zabarren=senex(l)* *azturan* (Sir 4, 11) eta *azkartasunean=sagacidad* datza, *etzan*. *Jakintsu=sabio, esatari, sermolari* eta *zirtolari/estolariak* dira bere maisuetarikoak.

She etxearen ereduko hizkera ere *zabaldu* da. Hona bere *zenbatze-zelakoitzaile xegunak*: *ze, ez, sí, zer, zein, así, xa(gal), ya, sic, asina, sine(l), sin, ezer, zelan, ezelan, selon(f), secundum(l), según, semeios(g), simile(l), ziur, sùr(f), certe(l), txit, chic(fr), aski, asko, sano, asez, aseki, asaz, assez(f), assai(i), zati, satis(l), sakatu, circa(l), cerca, extra, siquiera, especie, sail...*

Jainko ereduko hitz asko aldatu egin *ziran* *She* aurrizki ezarriaz bakarrik: *An/Sans, Nin.Sun/Ni.Saba, Adda/Shad-day, Inko/Jainko, ide/xede, eite/xeito(ga), aldatu/asaldatu, aurre/jaurri, ar/zahar, arki/jarki, erein/serere(l), (h)alan/zelan, ein/zein, on/sano, en/sen, eritsi/jauretsi, erria/jaurri, uri/sasure, atto/asto, etab.*

She jatorriak *eskolak jakitezko hitz bereziak=especiales* sortu ditu a) *adimenezkoak*, b) *zentzuenak* eta c) *esatekoak*:

a) *etsi, xede, yada(h), shama(h), sen, seny, jakin, espen, scire(l), asmo, asmatu=asmar, sapere, saber, ezagutu, estudiar, aztertu, sinestu, aztu, etsi, sabio, jakitun, azkar, sagaz, sentzu, sesudo,*
b) *atz, atsa, sentzun, zentzu, sensu, sentido, sabor, saborear, sapire, jasta, ezpain, escuchar, santzu, seÑalar, seinu, signu(l), sema(g), sentir, jakindatu,*

c) *itz/hitz, esan, azaldu, aztertu, seger(h), silenciar, hizkuntz, zirto, sermone(l), saludar, chanter, santzo, iskititu, scribere, izkribu, escrito,*

She etxeak bere *esakerak=sentencias* *asmatu* ditu *hurbilekoei esku eman* eta *aurkakoei (h)esia jarkiz: sen=sene(l), xabe/sabio, xabetu/sapere, sachara/sacra(l), ezpain/espen, izen/izan, esku/eskoi, ezker/esker, eska/esca(l), eskari/eske, espe/spe, sanatu/santu, sancitu(l)/saindu, sede/xede, senda/sendu, zendu/saindu, eskarmendu/escarmient, etab.*

She jakinduriak bere *ereduko* egin ditu berak *etxekotu* hainbeste *abere* eta *landare*: *abele/jabalí, urde/cerdo, ari/sarrio, verre(l)/chevre, ari/txarri, ele/txahal, ane/asno, aroi/saroi, kuria/txekor/txakur, zaldi, cheval(f), acémila, jamelgo ezki, acebo, aza, nabo/zanahoria, escarola, etab.*

Hala ere, *She etxearen jakinduria* *eskera/eskuera* *hizkuntzan* utzi *dizkigun zehaztasunetan* *nausitzen* da, *hizkuntza sailean azalduko* den bezala.

Jainko ereduez *azaltzen* den *jakinduria* *izadiko jakinduria* zaharrari *atxikiago* dago eta, *aldiz, giza ereduez* *azaltzen* dena *giza eskolaketik* *hurbilago*. Halako epaiak *nolabait jainkoen ereduak* *sinboloen kultura garaiko proto-hizkuntzak* eta *mito-erritogen kultura garaiko hizkuntza landuagoak* bereizten ditu. *Jakintza* *batak* ez du *bestea gutxiesten*, hala ere, *baina gizaki jainkozaleak, abereek* ez bezala, *duintasunera heldu* ahal izateko, *jainkoekiko itun ez-tabaidatuaren* eta *eskola bereziaren* *peituz dagoela* *adierazten* du.

VII. EUSKAL GRAMATIKA ARKETIPOEN ARAUZ

Zienzilari batzuk, ohikeriaz-edo, mitoa ipuintzat hartu eta ezezten duelarik, gizartea aztertzen dutenek, etnografia, antropologia, sikologia zaleak, filfoek eta erlegioen historigileek haren mezu sakonez arduratzen dira, J. Vidal, erligio azterleak, dinonez. Non dira hizkuntzalariek edo gramatikaz berere arduratzen direnak? Ez zan, bada, F. Nietzsche: "Jainkoak ahienatu genitun bai, baina hor gelditzen zaigu, Gramatika ezin ekidina" esan zuena? Areago inoan F. M. Müller azterlari goiztarrak: "Munduko erlegioen azterketa ez bai-da, gizakiek gizaldietan euren jainkoekin berba egiteko erabili ohi zituzten hizkuntzen azterketa baino".

Ba ete daki eskuarak behenipehin Gramatikaz ezer, euskaldunen erlijio zaharrez ere ba dakiala esateko? Edo, bestelaz, ba ete daki euskarak euskal etnologiaz ezer, euskal gramatikaz ere ulertua dela esateko? Euskal gramatika mitoen argitara aztertzea baino ez dago. Ez euskal gramatika bakarrik, latina eta erromanikoez ere, ein batean, analisi berdinean erantzuten bai-dute. Ez zan izango, bestela, egitiar mitoen arabera, Thot=Hermes jainkoa hizkuntzaren sorle edo hako sumeriar eta egitiar abadeen jakituria zaharreko onomastikak ipuinaren pareko. Asmo itzela izan zuten euren ekintzan, jainko eta gizakien arteko harremanak erraztu eta hitzaren magia zuzentzen, oker esanak izadia, ez gizakia inolaz kaltetu ez zitza. Hitzak balorea galtzen duenean izaten dira gizartean oker-adituak eta egiaren ukapenak.

Hizkuntza hagatik da gizakiak inoiz egin duen arterik bikainena, Sapir hizkuntzalariaren gardiz. Ohore egiten ete dio Linguistikak hainbesteko erronkari bere azterbideak adierazle/ adierazi egituren erkingu itxura lotzeaz, edo es-

trukturalismoaren labanaz larrutu soilik azaltzean?

Sinbolotzaile/sibolizatuen ots-edukinetan mitoa ikusteko izan denak argi ezagutu ditzake hizkuntzaren jostura ere, nahiz sintaxiak, hitzen artizki eta atzizki edo preposizioz, erarik soilenean eman mitemak. Horra hitzaren jostura eta josfirua zelatan eta ze asmotarako erabiliak izan diren. Nork expresa ditzake, hatan ere, hobeki ahalduna, helburua, kausa eta gramatikazko beste idea guztiak, jainko ereduaren eta giza ereduaren eraginaz baino?

K. Mitxelenak, hizkuntzalari argienei jarraiki, euskararen lehengusuak hantxe, aztergai ditugun mitoak jaio ziren kultura unean, jartzen ditu eta, batez ere, sumeriar-akadiarren inguru, hebrear, arabear, egitiar, kopto eta libiar zahar eta bereberrengandik urbil, eta Kaukasoko hizkuntzetatik ez urrun. Hizkuntza guztiok kultura sorgu beretik edan zuten Neolitikoraz gero. Sumeriako urak ez ziran alperrik Kaukasotik jaisten, ez eta Sumeriako amorrainak Kaukasora igoten eta Sumeriako itxasoak doan Mediterraneori bere altxorak eskeintzen eta alderantziz. Bibliaren exegetak eta erlegioen historigileek aipatu-hizkuntzen egiturak eta literatura aztertzen dituzte euren ikerlanetan. Bide ederra argitu die euskarari eta euskarak, eurak aipatu mitoen dezteran txispak urtikatzen dituelarik, arrazoi ematen dio azterleone hainbeste ahalegini. Elkarren zorretan dagoz jadanik.

7. 1. Euskal gramatika AN arketipoaren arabera

((N)in+An.na(s) An ereduaren genitiboa da, eta halatan zeukaten Uruk urian *Inana*, *An* jainkoaren alabatza. *Ama* ereduaren genitiboa *ime/ume* da eta batean *aman/amain* egiten du, *amaan* > *amain* disimilazioz, *zeen* > *zein* = que > *quién*, *seena* > *sein*, *sen/seny*(ca) egiten duten bezala. Beraz **ZEREN** genitiboak -n, -in, -im, -yn, -(e)n, -on, -um: *aiten*, *zein*, *alyn(u)*,

sirîm(h), *gizakien*, *gizakion*, *prudentum(l)*, *ZEIN* genitibo-erlatiboak: *NOIN*, *duen*, *dakien*, etab. Gehiengoko genitiboan ere euskara bat dator hebrear, ugaritiar eta latinarekin: *-en*, *-îm*, *-îmu*: *alaen/alena=alyn(u)=summu(l)*, maite *maite-na*, *handien=máximo*, “habel *habalîm(h)*”=*uskerien* uzkeria=*uskeriarik uskeriena=vanitas=vanitum(l)*. Konparatze-ko formatan ere ikusia dugu: *aen/ain*, *aina*, *ein*, *oin*, *aina*. *NONDIKO* genitiboa *-un*, *-anu/o/*, *-ni*, *-en-* arabera adierazten da: *euskaldun*, *romanu*, *romani(l)*, *roman* eta *-ense(l)* konposatuaz: *cartaginiense(l)*, *ovetense*, *onuvense*, etab. *NOIN/NOREN* bihurtu da, bakarrekoa ugarikotik ezberdintzearen, Ra eredia artizki hartzen duelarik: *aman/amen/amaren*, etab. *NOR* izenla-guna adierazteko *An/Anu* eredia guztiz barrendua izan da hizkuntza gehienetan lehengo persona adierazten, *NORBAIT An/Anuren uneri* esker. *NOR* delako: *nu(s)*, *neu*, *ni*, *mi*, *en*, *ene*, *eni*, *mibi(l)* *me*, *menda*, *meu(l)=mîo/a*, *nere/nire*, etab. *Naiz=esmi(g)=sum(l)* formak eredu berdina darabilte *ni* pertsona adierazten, nahiz ezberdin josia izan oihal bakoitzean. Berdin *nenkarren=tradebam(l)*, pertsoneri begira dagozan mitemetan. Adizkeretan *emea* adierazten du euskarak: egin *dona/don/dun*. *An/Utu noka/toka*, *nana/tana*, *ono/no* eta *to/tori*, *eutsin/eutso* forma zaharrenetan ikusten *den* bezala. Dakusagunez, orratz lan finaz josten dira mitemak sintaxian. Hizkuntzalariek, erritoen antolatzaileak bezain begiratuak izan ziran. Hoiek izan ziran, ain zuzen, lehendabiziko otoiak=oraciones eratu zituztenak eta, haraz gero, “oraciones gramaticales” ere deituak izan dira. Sumeriarrek otoi laburrak tartekatzen zituzten mitoen literaturan eta *inoetan/(h)imnoetan*. Horrela, helburutzat zerbait eskatzen zuten esaldiak *-(a)n* ereduaz amaitzen ziran: etor daiten, egin *dezan*, etortearren=“a fin de que viniera”, objeto zuzeneko-

etan: egin daizun gura dot, baiezteko, ezbaiko eta oihuzkoetan: ba dakit etorri *dana*, ez dakit etorri *den=nescio an* veniat(l), *zein* ederra *den!*=“¿Cuán hermoso que es!”. Gauzen zioak azaltzen dira: *nam* venit(l)=*zeren* etorri baizen. Aldia eta unea *An* ereduak dira: *NON: mendian=in(l)* monte”=*en* el monte”, *NOIZ: etorri nintzan*, etorri *nintzanean=cum* venit”(l), *joanen* naiz, etor daitenean=*dum* venerit(l). Arazoa *ino bere/inobre* bultzatu nahi denean, *-ino/-raino* formak erabilten dira, dela unean, dela aldian edo ekintzan: *horraino*, *gaurdaino*, bizia *emateraino*. Opatzekoak ere ba dute egiturarik: *jin ainintz!*, *aini!* oihuen bidetik eta osterakoak: *nahiz=aunque: “nahiz etorri den”...*

Adizkera askok, behar bada zaharrenak, *An* eredia aukeratu dute *-an*, *-n*, *-menos(g)*: *joan*, *jan*, *eman*, *etzan*, *xin*, *ekin*, *egin*, *jakin*, *egon*, *emon*, *essomenos*, infinitibo batzuk *-ni*, *-mi*, *-mai(g)*: *ipini*, *memini*, *duxmai*, *istemi*, etab. Partizipio zahar batzuk mitoanaliaz sinboloen egitura osoa azaltzeraino argi egiten digute: *xuan/xin*, *joan/jin* Utu iduzkiak *An=ortzian* egiten duena da, *ekin/egin*, haren *analogiara*, *Ka=gorputzak* ere lurrean *ekiten* dio *jardunetan*, etab.

Hitz eta aditz asko *an-*, *ana-*, *en-*, *in-*, *im-* aurrizkiz edo preposizioz indartzen dira guentasuna ta orokortasuna adierazi nahi dutenean: *enangeru*, *enardatu*, *anbildu*, *anpatu* > *empa-char*, *anabaino(g)*, *engreîse*, *imponere(l)*, etab. Berdin gertatzen da *ande-ante-*, *anti-* forma konposatuekin, aurea edo aurkakoa adierazten: *andeatu*, *anteire(l)*, *antinomia*, etab.

Anum jainkoarena da *men/mendea*, *mendietako* santutegietan=*temenos(g)* adierazten duen bezala. Bertatik sortzen di-ra ahalmena adierazteko *-men/-mendi/-mendu* atzizkiak: *ikusmen*, *ekimen*, *ondamendi*, *salbamendu*, *merezimendu*, *fundamentu(l)*, *agmen(l)*, *volumen(l)*, etab.

F. M. Müller erlegio historigilearen arauz, hizkuntzen mo-

nosilabismoa meatz eremua da, aglutinazioa, landare-eremua eta zaulia=flexivo, berriz, abere-eremua. Alegiaz esateko, tira, baina ziur, hizkuntzen aurtzaroa sinbolo soilen monosilaboetan agertzen da bereziki. Hala: *an, en, me, ni, mi, nu, un, no, ño, ino, ama, nai*, etab., eta mitoen hegada aglutinazioetan: *andi, ante, antu > ancho, nada, naditu(s), noiz*, etab. eta erritoen saiakera hitz zaulietan: *nabitu, sein, anocen(g), nascere(l), antxina, antiguo, nuevo*, etab.

Bokalak idekietatik ertziatara *An* ereduaren partekidetasuna adierazten dute *anditik* txikira, Bach-en koraletan nota zoliak Kristoren goralmena eta ozenak, berriz, haren apaldura adierazten duten bezalatsu.: *An/en/ni/mi, An/ain, ein, ama/ume/ime, man/men/min, ama/aina, nana/nene/niña, nano/nene/nini=enano, major/minor(l)*, eta atzikietan *edun/edin, dana/duina*, etab.

An/Anum ereduak *N/Ñ/M* kontsonanteei bide eman die *M* dela partekidetasun zabalena eta *Ñ* xumeena, *i* bokalaren eraginez, *-iño* xumetasun seinu egiteraino, emeetan bere: *andereino, neskaino, ñekato, moziña*, etab.

Euskal hiztegiko hitzen kopuruan *An/Anu* hirugarren gelditzen da jainko arketipoetan 4.277 inguru hitzekin, R. Mª Hiztegiaren arabera.

Hizkuntza batzuek *An* ereduaz definitzen dira estrukturgatik edo jatorrizko herriarenagatik: *amitera, nubiera, amonita, anatolia, umbriera, enxebrea, manx, magyarra*, etab.

7. 2. Euskal gramatika UTU arketipoaren arabera

Utu da asieratik gramatika ere beste *edu* handia Sumeriako eduban. "Shurupparen Erakuskizunak" opa-otoia egiten duenean, *edua* jartzen du: "Otian bere (*Uturen*) ondoan bizi zaitez!" = *Utinam* vivas cum illo! *Edu* horixe jarraitzen du euskarak, *utinam* latinak eta "uxala=ojala beste batzuek".

Bide=*odou(g)* berea jarraitzen dute *otoi!=tototoi(g) oihuskoak, et! oihuak* larriunea adierazten, *ots! axaxarako=atuzar/azuzar ojua* da, *otx! mina=dolor, txut!* erremina, *iox!, ioxtel, ut!* urruinatzeke *otsak* dira. Zioa ere azaltzen du: "etorri zara otean=etorri zara-ta=bait-zera", ezbaia=*duda* aitutzen: "bai otean", helburua markatzen: *ut(l)* loturaz eta *ite=ide* adizkerekin: "etor *daiten*=etor *dadin*=*ut* veniat(l)". Osterakoe-tan, *ostera, ostantzean* formak darabilz: "Hik, *ostera, ...*"

Orobat egiten du *sumeriar* zuhurtziak konparaketetan: "Ama *Utu edu/Uturen duin/Uturen ide/Uturen ideko da=Uti Utu est mater(l)=madre es idem Utu/tanto como Utu*". Bai *edo* ez aukera genezake: "*Utu edo* ama=*Utu aut* mater(l)", etab. *Dudatan itaun* egiten du: Etorri *ote=Utrum* veniat(l). Berea da *eta/et* lokarria: "*Utu eta* ama=*Utu et* mater(l)" eta latinaren baieztekoak: "*utique, etiam=también*".

Euskarak Sumeriatiko du *-tu/-du(s)* sagaratutzeko atzizkia: *anutu(s), naditu(s), ilutu(s), sekretu(s), gudu(s)* formek sortu dituzte: *amattu, donadu, debotu, maritu(l), adicto/a* adizkerak euskarari, latinari eta erromantzeetan: Hortik sortu dira maite atzikiak: *amattu > amatxu, laztandu > laztantxu* edo zelakotzaileak: *zindo/zintzo, mando/mantso=manso, formatu > formoso, falso > falso/a, ederto, polito, jokerakoak gaisotu > gaisoti, ugaritzekoak: loretu > loreti, edertu > ederti, sagardo > sagardi* eta beste kidekoak. *Edu* beraren igatuak dira, ausaz, *-tzi, -si, -tsi, -txi* adizkerak: *eritsi, jatxi, jausi* eta *-azo/-azi/-izare(l)* eraginkorrak: *ekarrazo/ekarrazi, batptizare(l)* etab. Orobat *-te/-te-* infitiboa edo gero posiblea adierazten: *egite, izate, etor daite*; partizipioak *-ten/-te(l)*: *egiten/eficiente* eta eureka sustantiboak *-tada/-ida/-tate/-dad*: *egitada, comida*, abstratoak: *proprietate=propiedad* eta *-ti, -tzi, -tia, -cia* ereti, *garrantzi, garantía, prudencia* atzizkidunak.

Edu berekoa da *da-* aditzen hirugarren NOR eta ZER obje-

toa: *da*, *dator*, *daka*. *Edu* bereko *dira* aditz laguntzaileak: *edun*, *edin*, *iten*": *dugu*, egon *dadin*, izan *daiten*, etab.

Bigarren NOR bakotxa nahiz ugaria: *tú*, *tto*, *tio*, *txo*, *zu*, ZER bezala, *deus*, *duzti*, *todo*, zenbakiz, *duo(l)*, *dos*. Gizonetzkoekin *toka/itano* erabili ohi da, *zukak*, seksoa barik, gizarte maila begiratzeko du, *usted* formak bezala. *Utu* edukoak orobat: *oti*, *toios*, *to*, *tuto*, *ode*, *tante(g)*, etab., *uter*, *uterque*, *idem*, *tuu*, *su*, *zyre=yore=tuyo*, *suyo*, *iste(l)*, eta NORK adierazteko *t/-te/-da/-te* adizkera: *dut*, *dute*, *daukad*, *duten*...

Utu eduak aurrizkiz=preposizioz indartzen ditu hainbat aditz latinean eta erromanikoetan berere *at-*, *ad-*, *dia-*, *itxa-*, *su-/so-*: *ataskatu*, *atotsi*, *admirar*, *diabalein*, *itxaron*, *superar*, *so-pindu*, etab., euregazko konposatuak *kata-*, *dis-*, *sug-*, *suc-*, *sub-*, *tra-*, *trans-*, etab. Ohar: *super*=inobre egiturak eta edukinak *Utu/Anu* eduak soilik bereizten dituztela.

Kontuan hartzekoa da hitzen *etimoa* nondikoa den jakiteko, tokizenetatik ezagun ditugun *t->tt-*, *tx-*, *x-*, *z-*, *s-* igadurak: *Domiza/Sumiza*, *Dole/Sola/Sole*, *Toro/Soroa*, *Doria/Soria*. Hitzetan ere nabaria da: *tomar/sumere(l)*, *domu/summu(l)*, *turgeo/surgo*, *tonu/sonu(l)*, *doinu/soinu*, *duin/soin*, *dosta/josta*, *tot* egin/*txotx* egin, *tunsi(l)/suntsi*, *tokor/zokor*, *othustan/soz*, *tutulu/txotxolo*, *tonto/sonso*, eta euskarak zuhurtziaz, ahozkerak labanduz soilik, lotzen edo bereizten dituenak: *utuldu/zoldu*, *duin/soin*, *izutu/ixotu*, *izu/isio*, *zori/sori*, *otu/oju*, *ut/ux*, *otu/oju*, *udola/uxola*, etab.

Ohartzekoak *Utu* eduaren *adina* euskararen ezagutzeko monosilaboak: *otu*, *otoi*, *ito*, *to*, *uda*, *edo*, *uti(l)*, *doi*, *ide*, *idea*, *tú*, *tto*, etab., aglutinadoak: *erdu*, *edun*, *eduki*, *eradon*, *aitu*, *aitor*, *damu*, *duin*, *tuere(l)*, etab., edo zauliak: *otoitu*, *doitu*, *utitur(l)*, *daukagu*, *duzu*, *tuyo*, *utriusque*, etab.

Edu hau ere bokalen ideki-itxituraz uztiatzen da *Utur*ekiko partelertza nehurtzerakoan: *tata/teta/titi*, *antu/antzi*, *aton/*

adin, *uisi/ixi*, *tuba/tibia*, *dana/duina/dina*, *duina/digna(l)*, *otu/ito*, *edu/ide*, *aut/ut(l)*, etab.

Utu arketipoak *T/D/DD/TH/TX/S* alofonoen bide eman die. *Utu* arketipoaz berizteko kontu egin *u/o/i* diren bokal lagungarri. Alofono bakoitzak *Utu* partekidetasuna adierazten du. Hortik *-tto/-txo/-xo/-dd/-ito* xumetasuna adierazteko atziki egin dira: *polito/politto/politxo*, *gaixo bonito/a*, *ederra/ederra* egiturak ere, hagatik. Zio ta ondorea adierazteko jakite-artesietan ere erabilia izan da: *duin/zuin*, *soin/zoin*, *sunda/zunda*, *toro/zoro*, etab. Jainko arketipoetan berau da lehenen 6.372 hitzekin aipatu hiztegian.

Teorian bada ere, edo herrikoitasunaz, *Utur*en eduak definitzen dira zenbait hizkuntza: *sumeriera*, *udumeera*, *tuscoa*, *dorikoa*, *turkkoa*, *jonikoa*, *oskoa*, *turdetanaoa*, *tuneziera*, *tirolesa*, *dochea*, *tedeskoa*, *dalmatiera*, etab.

7. 3. Euskal gramatika RA arketipoaren arabera

Ra ereduak berea du iruzkiaren *hara* edo *nora*, *Ra* untzia-ren destinoa bai-da gizakiarena ere. "Eguzkia nora, zapiak hara" dino, bestalde, zuhurtziak. *NORA* galdegiak berak presatzen dio *-ra* atzikia: *ortzira*, *mendirira*, eta orobat *ZERTA-RA*: *olgetara*=*"para* holgar" eta euren konposatuak *NORANTZ/NORAINO*: *mendiraino*, *aueraino*, *heiotzaraino*, *NORI* kasua: *zeuri*, etorri *denari*, eta *NOREN/NORENTZAT* artizki gentiniboa indartzen datorrena: *amaren*, *aitarentzat*, etab. forma bakoitzetan.

Egiptiar jakiteak gauzen *arrazoia* *Ra* beragan jartzen du "rason(e)" < *Ra* + Aton jainkoaren gogoia da. Beraren mende egotera deitzen du. Jakinduriazko literaturak oharrak egina, *arrazoia* jarri-zalea da: "Eginzak zerbait *Jainkoarren*, zerbait halako itzul daiaan", "Ortziko argia eratu zuan (...) guk *ikustearren* = *para* que veamos". *ZERREN?* da galdegia

Eskema 11n.: ADITZ- MITOAZTERKETA Is 53,4, a,b.

“Benetan gure nekeez *zamatua* izan zan bera eta gure minak *eroazan*”

“Vere languores nostros ipse *tullit* et dolores nostros ipse *portavit*”

¡“Y con todo, eran nuestras dolencias las que él *llevaba* y nuestros dolores los que *soportaba!*” (Sujetoa: “Yahwéh”-ren morroia)

-- Jainko arketipoak: *tollere, eroan*. Euren ereduko: *tolero, ruō, aireō, anaireō, arintu, rodar, urten, orior/ortu,*

-- Arketipo bikoitzak: *llevar, portare, zamatu*. Euren ereduko: *mover, ibili=andar, levare=alzar, sub+portare.*

Tollere > *tullit* ekintza, *arintu, levare* > *latu=elevar* bezala, gora jasotean datza eta *levare* > *llevar, portare* bezala, *eroatean*, eta *urten/oriri* > *ortu* aditzen ekintza: *itoitean=salir.*

Gora ekintza eta mugitzea jainko ereduez edo jainkoek aurritzituez adierazten da *UTU/RA/ILU/AN* > *tollere, eroan, levare, mover*. *Zama* ta *zamapean* *eroatea, fero* bezala, giza ereduz aurritzitu dago *SHAMAS* jainkoa bezala. Giza ereduak *SHE* > *zamatu, salir*, *BA* > *portare, fero*, *KA* > *cargar*.

eta *erantzuna*: “*Zerren* Yahwek gorroto dituen gaizkileak/ Yahwek gaizkinak iguintzen dituelako *arrazoiagatik* (Pro 32)=*Porque* Yahwé aborrece a los perversos”. *Eredu* bera daroe latinaren eta erromanikoen *qua re* > *quare, car, per, propter, ergo, por* preposizioak. *ZERREN?* galdegaia bera berdin dator ezkoan: “*Re* alde dago, *urrun dagoenarren* = *Rê* es favorable, *por* más que esté lejos” dino “Amenemopen Ikaskizunak”. *Rêk* nahi du, beraz=*ergo, obedidu*”. “*Por mor*=*amoreagatik* esakerak *ra-mu(e)=amore(l)* du gogotan.

Osterakoetan *ordea* forma darabil: “Hik, *ordea*, ez duk...”

Ra *eredua, iruzkiaren ortzi* zorian bezala, liparrari begira dago: “*iruzkia sartzeaz* dago”, etorkizuna adierazten du: “*sarturen* da=*se introducirá*”. *Ra* *eredua* asko *erabilia* izan da aditzak *aurrizkiz-preposizioz arra-/arre-/ara-*, *era-/ira-aurrizki-preposizioak: arraltxatu, arregotzi, aratxiki, eratzan, eregin, eretxi, iragarri*, latinaren eta erromanikoen *re-*, *-ri: re-*

mitto, reffero, repito, recuerdo, ricordo(it), eta zenbait hitzetan: *espen/eraspen, edu/eredu, nai/ernai, edo* atzizkiz indartzeko: *-arazi/-arazo* eragilea: *ernarazi, bildurraraz...*

Berarenak dira *-ri/-rri, -ar* adizkerakr: *agiri, etorri, iratzar: -ire, -iri, -are, -ere, -ar, -er, -ir*, latinaren eta erromanikoen infinitiboak: *venire, furniri, amare, timere, guardar, temer...*

NOR adierazten ere badator izenlagunetan: *er(al), ar, ura, eurak, urle, nabaria da erroa* adierazten, *herriak RAren* *erraietati-ko* direla aitortuez gero, *-ar/-tar*: *gernikar, madrildar, -ari, -ar* NOR berezia adierazteko: *pelotari, ikusliar, materia* adierazteko atzikiak: *-ariu/a(l), -ero/a, -ari, -ar: ar-gentariu, luminaria, ferrero, hortuari, solar, melonar, etab.*

Monosilaboen lekukotzat, hona: *ar, ur, ara, are, aro, oru, errai, arre, erre, urre=oro, etab.*, aglutinaduak: *har, herio, per, por, urte, aratz, baratze, arren, argi, arto, etab.* eta zauliak: *argitu, barazki, barkamen, etab.*

Bokal ideki/ertziak *ereduaren* partekidetasuna adierazten dute: *iraun/irain, arrai/irri, arraka/irriki, aro/era, nora/nori...* Alofonia soilik *R/RR* gozo/gogor ahozkatzean datza: *arren/aren, ara/arra, ur/urre, eregu/erregu, etab.* *Raren* partekidetasuna adierazten du. Hiztegian 5.102 hitzen kopurua osatzen du, beste arketipoen artean bostgarrena dela.

Ra *eredua* *aurrizki* duten hizkuntzak, egituraz *ero* herritarasunez berez definitzen dira: *arabea, arameoa, urrita, rasena, erse, eire, rutenoa, rusoa, etab.*

7. 4. Euskal gramatika ILU arketipoaren arabera

Ilu/El/Alah leinua euskaran nabari gordetzen duen *ala* edukinatik erraz lortzen du sintaxiako *ahaldunak*, baldintzakoak, gurazkoak, ohiuzkoak eta *aldi-moduzkoak* egitea. *Ahala al, ahal* formez lortzen da: “hire burua *limurtu/ulzi ahal* dezaket (1.3 V 24), Ugariteko poemetan. “*Al dela*”, “bai

ahal!”, ”ez *ahal!*”, etab. Baldintzak forma konposatua dauka *baldin*, eta hirugarren pertsonetan dager: “*ahal balei*, *balitz*, *legoke*”, “*Baldin* Motuk ezpain bata lurrean jar *baleza*” (1.5. II 2). Gurazko eta galdetzekoak *al* egitura darabilte: ”etorriko *al* da!=*jojalá* venga”; *aldi*-moduzkoak *-la* atzikiak *al-baintzen* dute: “Jainkoek jan eta *edanala*” (1.6. III 12). *Leinu* bera objeto zuzenekoetan: “jan *dezala*”. Konparatzekoak *hala*, *bezala*, *legez*, *lez*, erabilten dute: “den *bezala/lez*”. “*Nolatan heltzen direla* Gapnu eta Ugaru? (1.3 III 36). *Alabiz*= “*hala* bedi”, “*hala* beharrez”, *alagalako*, *alaginako*= “*tal* asi”, etab. ere gurazko edo moduzkoak dira, *halabaina*, osterakoa: “*Halabaina* es du etxolarik” (1.4. I 9). Banatzekoetan *ala* egiturak aukeran hartzen ditu aurkako *alde* biak: “eguzkiz *ala* euriz ibiliko gara”.

Beste arketipoek bezala, *Iluk* ere adizkerak *lotzen* ditu *-li* azitzkiaz: *itzuli*, *ibili*, *ebali*, *jali*, etab. edo *-l* mugagabeaz: *gal*, *itzul*, *azal*, etab. Atzizkietan *-la/le* NORK adierazten du adizkeretan: *ikusla*, *ikastle*, *egile*, *ikerle*, *irakurle*, *maitale*, etab., *-liar lekuko* dena adierazten du: *ikusliar*, *elizaliar*, etab.

Moduzkoa *-la*, *-legi*: *horrela*, *bestela*, *orlegi*, *beilegi*, etab.

Latinak eta erromanikoek hirugarren pertsonatzat hartu dute: *ille(l)*, *el*, *la*, *lo*, etab., euskarak ahaldunetan: *balekar*...

Hizkuntzaren aldiak aztertzerakoan hona monosilaboetan: *al*, *hel*, *ele*, *lo*, *hil*, *ahul*, etab., aglutinazioetan: *lur*, *lor*, *laino*, *lera*, *luce*, *lehi*, *lan*, *lege*, *larre*, etab. eta zaulietan: *leial*, *ikusle*, *animal*, *igali*, etab.

Bokalen edegi/itxiturak *Ilu leinuaren* kideatasuna nehur-tzen du handitik=*lar* txikira=*leve*: *al/el/il*, *aul/lo*, *ala/ele/eli*, *oilo/euli*, *legere/ligare(l)*, *lasatu/luzatu/lisatu*, etab.

Alofonoz urria da *L/LL* eta zapaiketak parte xumeagoa hartzen du. Hortik *-illu/-illo/a/-il/-l* xumegarriko atzizki erabiltea: *koskailu*, *pajarillo*, *sombrilla*, *gingil*, *farol*, etab.

Euskal hiztegia bera da urriena jainko arketipoetan 3.422 hitz ematen dituela.

Hizkuntza batzuk *Ilu leinua* eramaten dute funtzez edo goitizenez aurritzki: *libiera*, *lizier*, *iliriera*, *albaniera*, *latina*, *lusoa*, *alemana*, *letonira*, *lituaniera*, *lusaziera*...

7. 5. Euskal gramatika KA arketipoaren arabera

Sagaratuen burubideetan *kù-g(s)* izateaz adierazten zan giza-kiak sortzetik zuen santutasuna, Anu eta *Gatumdu* jainko-egandikoa, alegia. Hagatik *-ku/-ki* atzizkiez seinalatzen dira jainkoen sorkariak: *Anunnakki/Anunnakku*, *ainaninoko*, *Utukku/Udug*, *gudu*, etab. *Mah(s)* izakerak, santutegiko An jainkoaren *imago(l)*=*Inko*=antzak jaurritzen zuan. *Enki* bera ere *An+ki(s)*=zeru+lurra zan: “*An* jainkoaren *kidetasuna* lurrean”, alegia. *Enkidu* eroiaz “*Ninurta* jainkoaren zatikia” dela dino “*Gilgamesek*”, “haren indarrak Anuren mokor bat baizen indartsuak dira”. Bardin *Utukku*, *Qingu*, *Marduku/Marduk*, *Duku*, *Irkingu* izenak jainkoekiko *kidetasuna* adieraten datoz. Zatikia berez *-ki/-ik* atzizkiez adierazten da: *saieski*, *oiloki*, *ogirik*; nolakoa eta nundikoa *ki/-ko/-ku* atzizkiez: *ederki*, *poliki*, *amicu(l)*=*amigo*, *mutiko*, *umeko*, *astoko*=*borrico*, etab. Eba bera ere “*virago(l)*” (Has 2,23) da gizona-gandik=*vire(l)*=*varón* datorrelako, haren *imago(l)* zelako. *Inko* bera ere, egituraz, Ino jainkoaren *kideko* da.

Eredu berdina darrai ZERTARIKO kasuetan: “etorri *zelako* ustetan”, edo ZERGAITIKO kausaletan: “esan *zuelako* arrazoiaz/esan *zuelakoz/esan zuelako*”. Halaber, *quare*, *karia*, *car*, *cur*, *quia*, *quod*: “*qua* de *causa(l)*=zeren *kariaz*”, etab.

NORGAN kasoan biziak bereizten ditu: *amagan*, *zugana*...

Ka *kidegoa*, bestalde, *gorpuzki* izatean oinarritzen da eta halatan adieraz dezake zatitasuna eta banantasuna ahalean, *kalitatean*, edo *ugarian* *-ak*, *-ek*: *umeak*, *emakumeek*...

Eskema 12n.: RA ARAUKO MITOAZTERKETA, Mt 17,2

a) "bere *arpegia iruzki eraz argitu zan*" / *dirdiratsu biurtu zan/ iruzki eran/erako.*

b) "facies ejus *resplenduit sicut sol*" / *rutilavit*" (l)

c) "su *rostro se tornó brillante como el sol*" / *rutilante a ras del sol*"

Jesusen *arpegia*=*rostro iruskiaren* aldean ikusten da, RA arketipoa dela konparaketaren ardatz.

sustantiboak: *arpegi, rostro, argi, iruzki, era, ras,*

adjetiboak: a) (*argiaz*) *argi/argitsu, rutilante, dirdiratsu,*

b) (*margoaz*) *ori, orail, rufu(l), rojo, rosa, rubio, gorri,*

c) (*beroaz*) *rusiente, errebero, gori, bero,*

d) (*irudiaz*) *rotundo, orondo, redondo, borobil,*

aditzak: *argitu, rutilare(l), dirdiratu, resplandecer, brillar, tornar,*

konpraketak: *eran, eratan, erako, a ras, al par del..*

Ondorea: "iruski eraz/eratan" konparaketak *arpegia* deskribatzen du, baina Jainko gizonduaren *arpegia*=*rostro*, duen *dirdira*=*resplandor* eta duen borobilagatik=*redondez*, *aurretiaz* RA iruskia irudiarekin eta hotsekin RA+KI> *argi* lotuta dago: *ra+ki*> *argi* "RA kidesatuna lurrean=KI(s), RA+BA+KI> *arpegi* "iruskia baitako kide". (Ikus 7.5)

Geitasuna=*capacidad -ke/-ke-* atzizki-artizkiez adierazten da: *daike/daike*t="gei naiz=soy *capaz*", *eiki* itzak posilibidatea adierazten du: "etorri da *eiki*", *eko* egiturak "ezetz" *ukapena* agertzeko da. *Ekintza* errepikatua *-ka, -ke-* atzizkiz edo *artizkiz* adierazten da: *deika, txaloka, garketan, zuriketan,* etab. *Kaereduaren* fisikotasuna, *Shek* jaurritzen du, bata bestearen menpe gelditzen dela: *jabetu/gabetu, país/pago, paisano/pagano, zale/gale, saldu/ galdu, sanar/ganar, sal/cal, salvar/culpar, seme/kume, chaval/cabal, sachara(l)/grasa, aiza/gaitza, saber/gustar,* etab., *gabetasunean*: *ixotu/gaixotu, estar/gastar, -ka/-ga/-ke, -ku, -gu* atzizkiek *gabetasuna* adierazten dute: *izen/izeka, arte/artega, baitu/pekatu, besa/besaka, indar/indarga, zelai/zelaika, itxura/itxurga, man/manca, gar-*

tu/garbatu, batu/bagatu, barreiatu/ barka tu, nai/neke, rescatar/rescatar, anditu/andekatu, alai/ala-katu, malatx/maltx-ka, akordatu/kordekatu, lot/loka, atxi/aska, zuritu/zuritzeke, nasai/naska, naro/narga, estu/eskatu, preda/precata(l), plere/plicare, jo/joku, jus/jugu(l), etab.

Hizkuntzaren halako artesiak eman dio eskuarari izena, ots, *She+Ka* ereduak *ugaritu* dituen hizkuntza. Jainko erduetz ezin ziteken sortu halako eztabaidarik, jainkoek ez bai-dagoz elkarren kontra, gizakiaren osakaiak, ostera burrukan dagite bere baitan. Artesi berak eragozten dio euskarari latinaren *cr-/gr-* bilketak egitea: *eskar/grazia, sagara/sacra, garatz/grasa, segetu/secretu, negar/lágrima, garun/craneu, garaun/granu, garratz/agraz, etab. Gorputzezko/espirtuzko edo konkretu/abstratoa ere markatzen du: ikutu/ezagutu, gana/sena, kei-nu/seinu="giño/seña", garaz/esker, carne/charme(f), gari/sari, grasa/sagara, etab.*

KA gizakiaren nortasuna adierazteko *gei* da, pronombrea=izenkidea bai-da: *ego(g)(l), gu/geu/guek/guk* era askotan darger adizkeretan: *gara/gira/gendun/ginduzun/dugu/dugu-la.* *Gizonezkoen ikakoa* ere markatzen du *NORK* formetan *-k/-ak/-ek:* *egin duk, didak, ditek,* etab. Latinak *qui/quae/guod(l)* eta romanikoeak *que* erlatiboak ditu, *kori/hau/ha/hako/kura/hura=hic/haec/hoc(l)* adierazleak, *NORENAK gure/geure, cujus(l), cuyo/a,* konparatzekoak *qualis, quam(l), cuan,* zenbatzekoak *gutti/guzti/guzi, galdetzekoak qualis(l), cuál, qué, quién,* etab.

Ka ereduak *K/G/GH(f)/C* alfonoak ditu behenipehin eta inoiz edo behin *Sheren* eratorriekin nazu diteke: *caelum(l)=cielo=zelu.* *Xumegarrietan -iko/-ico/-a/-eca* atzizkiak erabilten dira: *mutiko, mocico, muñeca,* etab., eta konposatuetan, berriz, edukin *ugariko:* *-sko, -ska, -zka, -zko...*

Giza arketipoen artean, 5.496 hitzekin hirugarren da.

Hizkuntza batzuk *Ka kidetasuna* markatzen dute aurrizki funtzez edo sorterriz: *akadiera, ugaritikoa, camita, egipziera, cabiliarra, caffá, aqueera, aquemenidea, koinea, grekera, galoa, gallegoa, catalana, guanchea, occitanoa, gurajea, gaelikoa, galesa, gaztelania*, beste batzuk artizki erakusten dute, *She* jatorriaz batera: *française, marraqueche*, etab.

7. 6. Euskal gramatika BA arketipoaren arabera

Ba eredia *beharrak*=*obligación* dago: "Asarre berbarik ez da berriz erran *behar*" dino "Ptha-Hotep-en Atsotitzak". Ba Raren *peko* denez, hari *behar*=*deber* dio men egin=*obedecer*. *Beraz*: egin egin *behar* dut="debo de hacer". *Behar* hori du eguneroko lana, haren *peituz*=*preciso*=*besoin(f)* dago. Zioa adierazten du: "Zeurea egin dozu *bai*, eta zoaz orain" = zeure egin *bait*-duzu, zoaz orain.

Ondorea ateratzeako *berebiziko* eredia da: "Arrazoa=ra-son(e) eman du, *beraz*, *obeditu*". *Filosofoek* ere *berdin* ebazten dute aurrez oinarria=*premisa(l)* ontzat emanaz gero.

Baren jarrera *baikorra*=*afirmative(l)* ez danean, *badaezpada*koa da eta *baldintzako*a: *Ba* dakizu? *Ba* ete dakizu? *Bai*, *ba* dakit, *Ba* dakit. *Benetan*="en *verdad*" jakin, *bazenki*/*baldin bazenki*. "Ona den *ber*/ona izan dadien *ber*"=*baldin* ona *balitz*". Ustekizunean ere moldatzen da: "Joan *bide* naiz" = *parece que debo de ir*". Moduzko *balditzetan* *bai*-erabilten da: "lotan *bailegon*/egongo *bailitzan* = lotan *balego bezala*".

Bak norbera *barneratzen* du="yo reflejo": ene *ba!*=*vae* mihi(l), *norbere* NOR gordeki edo ezbaitan aipatzen: "*bat* itxa-ropenez dago". "*Batek ba* daki". Adierazletan *bera*=*ipse(l)* egitura konposatuan dagoz. *Ba*, reflexoa denetik "se" erro-manikoaren *balore*koa da: "*Bizitza ba* dator eta *ba* doa=La *vida se viene y se va*". "*Ba* daki lezioa="se sabe la lección". Reflexo bera nabari da *bainō*, *vado*, *fan* aditzetan eta *va*,

vamos egituretan, "*ba* doa", "*ba* goaz" formen errepika-edo *bailiran*. Izena ordezkatzeko, hirugarren pertsonakoa da: *bera*, *beste*, *banek*, *ipse(l)*, agintekoetan ere azaltzen da *bebetor*, *bekar*, etab. Izena zenbatzen: *bat*, *bi*, *bost*, *bederatzi*. *Bat*="uno" denarren, *Bera*="El Otro/El mismo", hirugarren pertsonakoa da, Horus Raren hirugarren *belau*nalditik *bailuen*.

Ba ereduak ots edo ojuetan ezeztapena, oharpena, arridura eta zema adierazten du: *ba!*, *be!*, *vae(l)*, *¡buá!*, *¡vaya!*, *ep!*, *epel!*, *epa!*, *hip(i)* urkoarekin *behingozko* hizketan.

Osterako esakerak *baietza* edo ezetza *beratzen*, *apaltzen* dute: "*Bai*, *baina*/*baia*=*pero*...", "Zu ez, *bera baino*", "Hi ez haz gizakia (...) *baizik/baino*". "Ixilik egon hadi, *ezpabere*/*ezpaere* hartu egingo duk". *Barne* artzekoetan ere erabili ohi da: "Zu *bere bai*", ez hartzeko: "zu *baga*/*bagarik*/*barik*".

Gauzen zioa azaltzen du: "gizakia *bai*-naiz/*bait*-naiz" = "*porque soy hombre*". "*Bada*, ez ditut gauzak ondo egiten = "*porque no hago bien las cosas*". "Ez hil, *ba*, horrek ez deuk onurarik ekarriko" = "No mates, *pues* eso no te aprovecharía". "Zeu zareala *bide*=*por* tu culpa". Helburua *per ad* > *para* dator erro-manikoetan: "Dí la *verdad* en tu casa *para* que te respeten". Halako oharretan ugaria da egitiar jakinduria.

Aurrizki-preposizioetan *ba*-/*be*- eskuara urria da: *baitu*, *behar*, *beza* edo *bar*-/*ber*- konposatuetan: *barestu*, *bardindu*, *berezi*, eta ugariak *benetan* grekoa, latina eta erro-manikoak. *Baldintza*, tokia, norakoa eta *beste* era askotako zertzeladak adierazteko erabili ohi dituzte: *apo/apo*-, *epi/epi*-, *upo/upo*-, *ob/op*-, *ab/ab/ap*-, *abs/abs*-, *sub*, *per/per*-, *uper/iper*-, *peri*-, *para*-, *pre/pre*-, *pro/pro*-*pros*-, *por*-.

Halako jakinduraiz *ba*-aurrizkiak jainko arketipo asko giza eredura *beheratzen* ditu: *aina*/*baina*, *ide*/*bide*, *ots*/*bihots*, *aratz*/*baratz*, *izan*/*bizi*, *aire*/*biri*, *eki*/*begi*, *aria*/*bara*=*vara*,

arrai/*barre/parre*, arca/*barca*, etab.

Batzuetan seksoa ere bereizten dator: txo/*potxua*, man/*woman(al)*, eme/*femina(l)*. Ezkorraren adierazle da geheinetan eta ez euskaran bakarrik: aritu/*baretu*, arao/*birao*, ara/*bare*, arau/*barau* edo mailaz beheratzen du: elai/*bele*, soin/*besoin(f)*, aro/*bero*, ezi/*bezi*, estia(g)/*bestia*”, atxi/*ebatzi*, itu/*haitu*: erō/*ferio*, sanu/*vesanu*, odore/*fetore(l)*, berdin atzizkietan: toros(g)/*torpe*, etxe/*etxape*, mahi/*mahipe*, etab.

Tokizenetan aurrizki edo atzizki ugaria da *be-/be/-bia/-pea, -bide*: *Betxe/Etxabe*, *Anabe/Biana*, *Ainibide/Bidania*, *Rotxapea*, etab., urriago *-baita bit(s)/bet(u)=habitación* adierazten: *Maitia-baita*, etab. Horrela sortuak dira *Batiz/Chivite*, *Badiola/Olibeta* bezalako tokizenak.

Arketipo honen adina bilatzeko ikus monosilaboetan *ba, be/pe, bai, bea, vae, via, bi, hi, epe, opa, abo, aba(ar), apa, epi(g)*, aglutinadoetan: *bada, baita, bide, vita, opari, abade, baimen, peko, bajo, baso*, etab., eta zaulietan: *badatxu, bidari, vital, viajero, epetan, basati*, etab.

Alofonoetan *B/P/PH/F/H* hotsa galtzeraino iristen da: *bereter/pater(l)*, *bortitz/fortis(l)*, *biloi/filiu(l)/hijo*. Hitzen jatorria zeinena den jakiteko marka ona da.

Hiztegiko hitz kopuruetan bigarrena da giza arketipoetan bere 5.562 hitzekin.

Arketipo honez definitzen *bide* dira funtsez edo herritartasunez: *vascuence, pelasgoa, falisco, bereber, babilónico, harasi, hasani, afarera, bedja, vendo, búlgaro, frisón, francés, bretón*,

7. 7. Euskal gramatika SHE arketipoaren arabera

“Izena duen guztik ba du *izana*” antxinakoen *esana* berea egiten du *eskual jakinduriak*. Atsotiz honek *hitza*ren sormen indarra aitortzen du eta mitoz *esana* burubide egiten. Ez denak ez bai-du izenik, ez bai-da izena eukiteko gauza. Nor-

baiti *ixen/izean=hashs-hen(h)=sema(ar)* ipintean, giza sagaratu-
tuen maila ematen zaio, ots, *izanera=existencia* berezira erakarten. *Seina jaio* orduko, “*zein izango da? Zelan deitu zaio?*” galdetzen da. *She* ereduak=*estirpe izantasuna* adierazten du *hizkuntza askotan*: *izan/naiz=eismi(g),=esse/est(l)=ser/es*, *izango=será*, etab. *Izateak* ere definitzen du gizakia izenordetan: *txe, che, xe, jeff, se, ese, zeu, ipse(l), sfas(g), hich(al), zi-d(s)* *izateak jainkoagazko santutasun* partele egiten duelako *sagaratueta*n. *Jainko izenez* norbere NOR izentatzen duenak, haren partekidetasunez ere defini zezaken.

Izan/esse izantasuna ezeze, intransitiboan eta pasiboan aditzlaguna da: “*etorri naiz, zaz/zara=ventum es*”(1), “*es conocido*”, persona bakoetan: “*se conoce*”, reflexoetan: “*se lo sabe*”. *She* ereduko *ZEREZ* kasoaz materia, gailua, eta era askotako *moduzkoak* egiten dira: “*burdinaz, aitzoz, mendiz mendi*”, “*etorri denez gero*”, “*etorri denaz batera*”, “*ibiliaz bakarrik*”, “*ondo dakizuenetz*”, “*esan duzun lez*”, etab. Berea du ez ukatzekoa eta *sic/si(l)* eta *ezbaikoak* egin zalea da: “*Ez dakit etorri denetz*”. “*no sé si ha venido*” edo baldintzakoak: “*Si viene/si viniera*”. Salbuezenak eta orohartzekoak egiten ditu: “*zeu izan ezik/zeu ezik*, beste guztiak”, *zeu ezeze*, beste guztiak ere bai = “*no sólo tú, sino todos los demás*”. Berditsu osterakoetan: “*ez zan joan, ezpaere bertan gelditu=sino que quedó allí*”. Bera da galdegaietan aurrenen: *zer, zertan, zergaitik, zerren, zelan*, etab.

Jatorria ere adierazteko bada: *-exa, -esse/-essi(it), -esa/-és: manexa, genovesse/genovessi, avilesa/avilés*, etab. Era berean ugaritasuna adierazten du: *burgaleses, cosas*, etab.

Aberatzada *-ska/-sko, -xka, -zka, -zko, -isco, -zki* atzizki bikoitzetan, xumetasun edo jatorria adierazten: *oilasko, kapaxka*, jokera eta *ZEREZKO* materia edo taxua adierazten: *gorrizka, urrezko, arrazko, oinezko, morisco, iduzki, iruzki...*

Orobat tokizen-abizenetan jatorria adierazten du *etxa-*, *txa-*, *xe-*, *es-*, aurrizki edo *-etxe*, *-as*, *-es*. *-ez* etab. atzizki: *Etxebarri/Barretxe/Barrasa*, *Txamartín/Martínez*, *Espera/Péres/Pérez*, edo eslaviar erako *-ski* konposatueta: *Sobieski*, *Cirinowski*... Adizkeretan bereak ditu *-si/-tsi*, *zi/-tzi*, *-xi/-txi*, eta euroz konposatu formak *-arazi*, *-izare(l)*: *beza*, *hezi*, *etsi*, *berezi*, *iritxi*, *ixilarazi*, *baptizare(l)*, etab.

Eskuera She ereduaz *serbitzatz*en da hizkkuntza aratesiaz materia eta forma bereizteko, hala nola ertigileak buztina eta buztin-gia bereizten dituen, edo ontzi bata besteagandik, *xeguna* atzizki markatu-az: *berru* > *verja*, *berra*/*verza*, *barra* > *baratze*, *barra* > *bar-racha*, *arte* > *ardatz*, *artazi*, *artesa*, *berra* > *berza*, *urra* > *urretxa*, *barru* > *esparru* edo aurrizki: *enda* > *xente/jende*, *a-ra* > *txara/jara*, *bardena* > *chardin(f)/jardin*, *marra* > *txamar*, etab., multzoa zehaztu egiten du: *barra* > *herresa/presea*, *are* > *res(l)/reja*, *ele* > *latxa*, *ar* > *aries(l)*, *ardi* > *cerda*, *abel* > *txahal/cheval(f)*, etab.

Aditz *askori* bizi berria ematen die aurrizki-preposizioaz, grekoan eta latinean berere, hatarako ahozkerak ugaritzen dituela: *urt* > *jaurt*, *ar* > *ezar/jar*, *erria* > *exeri/jesarri*, *aurri* > *jaurri*, *eroan* > *etxaron*, *beretu* > *beresi/berezi*, *aitu/estu*, *e-rantsi/jaraunsi*, *erion/jarion*, *egon/jagon*, *eman/atzeman*, *ago* > *eisago(g)*, *perio/experio*, *eligere/sglth(u)/seligere*, *fero/spero(l)*, etab. Adizkeretan ere bereizte lana egitendu atzizki edo artizki: *antu* > *antzi*, *atatu* > *atotzi*, *aratu* > *arazi*, *lotu* > *lotsatu*, *ertu* > *ertsi*, *erditu* > *erditzi*, *autu* > *autetsi*, etab.

She ahozkerak bikoitza edo hirukoitza da: *etxe/etxe/exe*. Lehengo biak zuhurtziaz uztiatzen ditu euskarak zioa eta ondorea = "causa y efecto" urbilduz, bereziz, *s* dela materialtasuna eta *z* abstratoa: *hesi/hezi*, *huntza/huntsa*, *esti/ezti*, *estai/eztei*, *hasi/hazi*, *eskondu/ezkondu*, *estai/eztai*, *sama/zama*, *sail/zail*, *beresi/berezi*, *ikusi/ikuzi*, *sein/zein*, *soin/zoin*,

ser/zer, *sur/zur*, *eseri/ezeri*, etab., era berean lotzen analogiazko proportzioa: *xeken/zeken*, *egotxi/egotzi*, *jaso/jazo*, *sail/zail*, *sagi/zagi*, *antsi/antzi*, *sorta/zorte*, *seinu/zeinu*, *sador/zator*, *xori/zori*, *sen/zen*, *casar/cazar*, *sina/zina*, etab. Zioa sikolo-gikoa denean *seinaleak* aldatzen dira: *zaindu/saindu*, *ceño/signo*, *zaina/saña*, *izigi/ixigi*, *izi/ixi*, *anzi/ansi*, *giza/gisa*, etab. Materiak *espiritua* lortzen du *She* ereduaren erantziaz: *biri/asperatu* = *aspirar*, *virtus/spiritus(l)*, *She/Ka* arauko egiten dira *espiritual/gorputza* adierazten: *ezagutu/ikutu*, *se-na/gana*, *eskar/garatz*, *sanado/ganado*, *santu/gandu*, etab. Ohozkeretan *xa/xe* > *ja/-je* jokera dute: *xakin* > *jakin*, *xein* > *jein*, *xaon/jaun*, *Xainko/Jainko*, etab.

Alofonoak ugaria da *S/TS*, *Z/TZ/X* = *She/TX/J* eta *a/e/i* bokalekin batzen da. Alofonook jakite-artesian erabiliak izan dira, baina zehaztasuna adierazteko ere balio du: *-xe/-txe*: *horixe*, *holantxe*.

Hitzen kopuruan, 8.508 hitzekin, bera da nagusi arketipo guztien artean. Jainko arketipozko hitzak guztira 19.422 inguru dira eta giza arketiozkoak 19.569 inguru. Guztira: 38.918 hitz inguruk osatzen dute R.M^a. Azkueren Hiztegia. Hizkuntza bezala, *She*+*Ka* ereduera definitzen da *eskuera/eskuera/euskera*, *-Ra* arau/era *esaten* datorrela. *Esku/es-ka* ereduak eratu zuten gizarte berezitik dator. Hain zuzen, *eskuera* hizkuntza eta *eskubidea* da era batera. Bera bezala, beste askok *She* ereduaren aurrizkitzen dute egituraren: *sabearra*, *sahoa*, *chauia*, *sabiniarra*, *sículoa*, *segliesia*, *sardoa*, *chesoa*, *seyenka*, *chechenoa*, etab. Beste batzuk *She*+*Ka* ereduak elkartu erabiltzen dituzte aurrizki edo artizki, *eskuarak/eskarak* bezala: *pelasgiera*, *faliskoa*, *tuskoa*, *oskoa*, *deuschea*, *scoch*, *chekiera*, etab.

VIII. TOKIZENAK ARKETIPOEN ARAUZ

Tokizenak izan dira gure bidean nondik norako adigarri behinenak. Asabek honuntza ekarrirako bidean utzi zituzten seinaleei jarraiki, errazago zaigu itzulbidea egitea. Tokizenak hizkuntza beraren antxinatasuna dute, baina funtsean tokizen berberak ez du ahozkeraren berdinez izango Euskal Herrian eta atzerrian, hizkuntzen aldeagaitik. *Etxaeina/Aines*, *Etxalena/Lainez*, *Etxeberria/Percy*, *Etxano/Anués*, *Etxeto/Tosa* eredu berberen itzuliketak dira, izatez, baina, She aurrizki dutela, ulergarri zaio euskaldunari euren edukina ulertzea, ez euskaldun ez denari.

Itzuliketak hitzen konposaketa argitzen digute eta konposagai diren aurrizki eta atzizki ereduak burunahiko direla adierazten digu eta, halatan, hitzaren aglutinazioak eta flexioak zertan diren argitzen.

Hemen aurkezten ditugun ariketak ez dute hitzen arpegikera guztiak osatzen, baina kasurako nahiko erakusketa dira.

8.1. Tokizenak AN eredutara

An ereduak tokizenetan duen edukina alturarekin eta tokian tokiko zero ertzakin zerikusia du nonbait, batez ere, aurrizki dagonean. Atzizki bezala, haren genintiboen arabea, txikitetasuna ere azal dezake.

An-/Am-: *Anaya/Amaya*, *Anos/Amos*, *Aniz/Amis*,
Na-/Ma-: *Nabea/Mape*, *Narrika/Marika*, *Narkue/Markue*,
Ne-/Me-: *Netxe/Meatza*, *Nekue/Meko*, *Nekola/Mekola*,
Amo-/Mu-: *Amoros/Muros*, *Amore/Mura*, *Amoriza/Muriza*,
Amu-/ume/-un: *Amutio/Atume*, *Amunartia/Artaun*,
Man-/Men-: *Mandoza/Mendoza*, *Mandiola/Mendiola*,
Man-/Mon-: *Mandoino/Mondiano*, *Mandubi/Mondovi*,
Amon-/Mon-: *Amondarain/Mondarain*, *Amoriza/Moriz*,

Ama-/ain/-en/-an: *Amatria/Traina/Trena*, *Amaya/Ayan*,
Ama-/ina/-nia: *Amandi/Andima*, *Amayur/Gureina*,
An/-an: *Anguti/Guitian*, *Andura/Duran*, *Ansaga/Sagan*,
An/-ana: *Aneska/Eskana*, *Aneskar/Eskarana*, *Ancares/Garetxana*,
Ana/-ana: *Ankabe/Cabana*, *Anatxuri/Churriana*, *Anaka/Kana*,
An/-nea: *Angix/Gixanea*, *Angeriz/Gerexanea*, *Anton/Donea*,
An/-aina: *Aniz/Izaina*, *Anguta/Gotaine*, *Ainesta/Estaina*,
Am/-en/-ain: *Amposta/Busten*, *Ambel/Belen*, *Ampolla/Bollain*,
Ama-/ama: *Amara/Rama*, *Amatza/Ezama*, *Amasa/Sama*,
Ain/-nia: *Ainorga/Organya*, *Aniari/Arania*, *Aintza/Etxania*,
Ain/-ain: *Aines/Esain*, *Ainavieja/Beasain*,
Ain/-ina: *Aines/Etxaeina*, *Ainiguri/Gureña*, *Ainibarra/Barreina*,
Ain/-na: *Aineska/Eskana*, *Ainestera/Esterana*,
Ain/-aina: *Ainesta/Estaina*, *Aniaguti/Gotaine*,
Ain/-ena: *Ainara/Arena*, *Ainosa/Otxaena*, *Ainzila/Azalena*,
Ain/-an: *Ainastro/Castrocan*, *Anielarra/Larragan*,
Ani/-ine: *Anielarra/Larraine*, *Aniaguti/Gotaine*,
Anie/-aine: *Anietu/Otaine*, *Aniaguti/Gotaine*,
Anu/-no: *Anues/Esano*, *Anuzita/Astano*, *Ainumend/Montano*,
Ano/-ano: *Anoeta/Atano*, *Anoz/Ozano*, *Anobas/Basano*,
Amo/-amo: *Amore/Ramo*, *Amos/Samo*, *Amutio/Tomeu*,
Na/-ana: *Nabarra/Barrena*, *Narea/Arana*, *Ankabe/Cavanna*,
Na/-ina: *Nabea/Beina*, *Nabarra/Barreina*, *Naza/Azaiña*,
Na/-ain: *Navia/Biain*, *Naxera/Zerain*, *Nabias/Beasain*,
Ne/-ena: *Nekue/Guena*, *Netxes/Seseña*, *Nekuesa/Etxaguena*,
Ne/-nia: *Netxes/Etxazenia*, *Nebra/Barrania*,
Ni/-ine: *Nibe/Beine*, *Nisibe/Sevigne*, *Nivelle/Ballina*,
No/-no: *Noblia/Villano*, *Nobal/Ballano*, *Noche/Etxano*,
Nu/-no: *Nuarbe/Biarno*, *Nubia/Viaño*, *Nuez/Ezano*,
Un/-noa: *Unzila/Azilona*, *Unzalu/Zaloina*, *Unda/Doina*,
In/-in: *Inda/Atin*, *Inarra/Arin*, *Inzura/Zuriain*,
Min/-in: *Minzeta/Azitain*, *Minagua/Comin*, *Mina/Nain*,
-eina/Na-: *Barreina/Navarri*, *Etxaeina/Nacha*, *Estona/Natxitu*,
-ena/Na-: *Gurena/Nagore*, *Gerena/Naguer*, *Barrena/Navarre*,
-ana/Ne-: *Esterana/Nestar*, *Bazana/Nepas*,

-*ena/ Ne-*: Guena/ Nekue, Barrena/ Nebra/ Nerva,
 -*en/ Ne-*: Berbena/ Nerva, Bergen/ Nerga/ Nerja,
 -*ina/ Na-*: Beina/ Nava, Vallina/ Naval, Biain/ Navia,
 -*ne/ N-*: Garone/ Nogaro, Garrone/ Nograro, Barron/ Nobar,
 -*ina/ Ma-*: Barina/ Marín, Bardena/ Mardea, Aloina/ Mailo,
 -*in/-en/ Me-/Mi-*: Bergen/ Merga, Akain/ Meaka, Esain/ Mieza,
 -*na/ M-*: Oyana/ Moya, Ozana/ Motxa, Okarane/ Mokare,
 -*ina/ En-*: Braina/ Nebra, Bretain/ Nebreda, Gorozin/ Negros,
 -*en/ En-*: Baranzana/ Enparantza, Barrenetxe/ Enjambre,
 -*ena/ En-*: Gureña/ Enekuri, Graziene/ Engracia, Obena/ Enova,
 -*ina/ Ni-*: Beina/ Nive, Vallina/ Nivelles, Etxeina/ Niche,
 -*ain/ In-*: Arrain/ Inarra, Uriain/ Inurria, Ataina/ Inda,
 -*nia/ Im-*: Arania/ Imaran, Andina/ Imandi, Azaina/ Imaza,
 -*nia/ In-*: Arania/ Inarra, Azaina/ Inza, Etxaeina/ Ines,
 -*ain/ In-*: Zaratain/ Inzarte, Zuriain/ Inzuri, Zelain/ Inzal,
 -*in/ In-*: Atin/ Inda, Arin/ Inarra, Urain/ Inurria, Izain/ Inza,
 -*ina/ In-*: Zaloina/ Intzalo, Urbina/ Inurbe, Zaina/ Inza,
 -*eina/-ene*: Larreina/ Larrene, Barreina/ Barrene,
 -*ena/-en*: Azparrarena/ Azparren, Barrena/ Barren
 -*ania/-aina/-eina*: Albania/ Albaina, Barrania/ Berreina,
 -*ania/-ina*: Alzania/ Alsina, Albania/ Albina, Izania/ Itxina,
 -*ania/-ain*: Escania/ Askain, Alzania/ Alcain,
 -*aina/ ain*: Larraina/ Larrain, Alaina/ Alain,
 -*aina/-in*: Ataina/ Atin, Maraina/ Marin,
 -*ene/-ien*: Arriene/ Arrien, Arrien/ Rian,
 -*ania/-ian*: Barrania/ Braian/ Brian, Arania/ Ryan,
 -*ina/-in*: Asina/ Asin, Garina/ Garin, Martina/ Martin,
 -*ana/-ama*: Arana/ Arama, Lezana/ Lezama,
 -*ena/-ema*: Berena/ Berema, Esterna/ Extrema,
 -*ena/-arena*: Jaunena/ Jaunarena, Graziene/ Graziarena
 -*na/-ma*: Lezana/ Lezama, Berena/ Berema, Ron/ Roma,
 -*on/ On-*: Artaun/ Onarte, Andion/ Onandia,
 -*ona/ Hon-*: Turrón/ Ontoria, Aton/ Honda, Etxahun/ Honze,
 -*ano/ Ano-/Anu-*: Atano/ Anoeta, Artano/ Anoarte, Esano/ Anues
 -*ano/ No-*: Etxano/ Noche, Esano/ Noces,

-*ona/-oa*: Zarraona/ Zarraona, Lejona/ Lleioa, Abona/ Aboa,
 -*ano/-ao*: Miñano/ Miñao, Arano/ Arrao, Atano/ Atao,
 -*ano/-aun*: Atano/ Ataun, Larrano/ Larraun, Olano/ Olaun,
 -*ano/-amo*: Barano/ Páramo,
 -*one/ oma*: Rone/ Roma, Ona/ Oma,
 -*ano/-ao*: Lezano/ Lezao, Lazakano/ Lazkao,
 Eskania/ Gines, Atiagane/ Gineta,
 -*Anda/-anda*: Andagara/ Granda, Antepara/ Baranda,
 -*Ande/-andia*: Andion/ Onandia, Etxande/ Etxeandia,
 -*Andi/-andi*: Andikara/ Karranti, Andion/ Onandi,
 -*Andi/-anda*: Andibarra/ Baranda, Andetxa/ Etxande,
 -*Mun/-mon*: Munadia/ Andamon, Muñeca/ Camuña,
 -*Mon/-mon*: Monchil/ Kilimon,
 -*Munu/-muno*: Munikar/ Garramuino, Munitibar/ Ibarmuno,
 -*Munda/-munda/u*: Mundaka/ Agamunda,
 -*Mand/-mendi*: Mandojana/ Kanamendi, Manduza/ Oxamendi,
 -*Mond/-mendi*: Momoitio/ Otoiomendi, Montoria/ Oriamendi,
 -*Mund/-mendi*: Muntzaraz/ Arazmendi, Munduate/ Atamendi,
 -*ona = Buen-/ -buena*: Onaindia/ Buendía, Ballona/ Balbuena,
 Etxahun / Etxano, Basahon / Basano, Lezaun / Lezano,
 Ataina/ Antia/ Andia/ Ante/ Ande/ Andi,
 Anobas/ Banus, Ansobi/ Banzo, Andarpe/ Bandera,
 Bena/ bena: Benabarre/ Berbenas, Penas/ Espena,
 Barrenila/ Merilla, Barragon/ Marko, Barrengoetxe/ Marraquech

8.2. Tokizenak UTU eredutara

Utu eredua berez toki iduzkitsuei begira dago, eurak direlako bai bizitokia, bai baratza egiteko aukerakoena. Kontu egin iduzkiaren bideak goitik behetik direla. Tokian tokiko iduzkiaren sartu-urtenak ere eredu honen zale dira. Atzizkietan xumetasun seinale ere izan ditezke. Beste askotan ereduagandik hartu edukinak izango du zeresana. Utu-/Itu-: Uthurburu/Iturburu, Uturreta/Iturreta, Udo-/Odo-/Oio-: Udondo/Oiondo, Odon/Oion,

Udia-/Iza-: Udiarra/Izarraga,
Udi-/Uzi-: Udine/Uzin,
Uda-/Uza-: Udala/Uzala, Udamendi/Uxamendi
Udo-/Do-: Udondo/Dondo/Dundo,
Uda-/Oia-: Udana/Oiana, Udala, Oiala, Udabe/Oiabe,
Uda-/Ta-: Udala/Tala, Udana/Tama, Udabe/Tapia,
Otu-/Tu-: Otura/Tura, Otoain/Twain,
Oto-/Odo-: Otola/Odola, Otón/Odón, Otos/Dozia,
Oto-/To-: Otón/Toña, Otola/Tola, Otos/Tossa,
Oto-/Du-: Otondo/Dundo, Otos/Dutxe, Oton/Duña,
Oto-/Do-: Otola/Dole, Otos/Dos, Otoain/Doiene,
Oto-/oto-: Otoiomendi/Montoto, Otura/Rato,
Otu/Oto-/tu/to-: Otume/Moto, Oton/Oneto, Otoain/Ainetu,
Oto-/to/-do-: Otoain/Nieto, Otin/Anitu, Otokoren/Gorondo,
Oto-/Otxo-: Otogain/Otxokain, Otoain/Otxoain, Otola/Otxola,
Otu-/Otxu-/Osu-: Otuna/Osuna, Otuna/Otxuna,
Oto-/Oso-: Oto/Oso, Otoain/Osoain,
Oti-/Osi-/Otxi-: Otin/Osina/Otxin
Odi-/du/-di-: Odiap/Bedua/Bedia, Odiaga/Bediaga,
Odia-/Oia-: Odiaran/Oiaran, Odiaga/Oiaga, Odiap/Oiabe,
Ote-/Ose-: Otela/Osel, Otea/Oshea, Otetxe/Osse, Oteta/Oseta,
Ote-/Otxe-: Otegi/Otxegi, Oteta/Otxeta, Otegia, Otxega,
Ate-/Oze-: Oteta/Ozeta, Oterre/Ozerea, Otetxe/Ozes,
Ota-/Otza-: Otano, Otxano, Otaiz/Otzaitz, Otorain/Otzarain,
Ota-/Osa-: Otamendi/Osamendi, Otallo/Osallo, Otadia/Osaita,
Ota-/ota-: Otazaundi/Azandota, Otain/Miota, Oterre/Errota,
Ota-/oita/-utia-: Otarra/Arroita/Arrutia, Otabarro/Barrutia,
Ota-/aut/-aud-: Otarra/Arraut, Otarin/Arnaud, Otarde/Artaud,
Ota-/Otxa-: Otadia/Otxaita, Tatx/Otxas, Otharan/Otxaran,
Ota-/Otsa-: Otaegi/Otsagi, Otaiz/Otsaitz, Otasolo/Otsatzulo,
Ota-/Oxa-: Otarra/Oxarra, Otamendi/Oxamendi,
Ota-/Oza-: Otaze/Ozaze, Otarra/Ozara, Otalarra/Ozalar,
Itu-/Idu-: Ituarte/Iduarte, Iturria/Iduria, Iturreta/Idurreta,
Itu-/Ixu-: Iturreta/Ixurreta, Iturmendi/Mendixur,
Itu-/Itxu-: Iturria/Itxurria, Iturreta/Itxurreta, Ituren/Itxuren,

Itu-/Izu-: Iturza/Izurza, Itura/Izura, Iturrena/Izurra,
Ite-/Ise-: Iteria/Iser/Isarre/Ixaria, Iziar,
Itu-/Txu-: Ituren/Txurrina, Iturregi/Txurregi, Iturri/Txuri,
Itu-/Tu-: Ituren/Turena, Iturretxe/Turrez, Iturria/Turia,
Itu-/Du-: Ituren/Durana, Iturriza/Durix, Ituarte/Duarte,
Ittu-/Yu-: Iturrera/Yurreta, Iturre/Yurre, Iturribaso/Yurribaso,
Itu-/Ju-: Iturmendi/Jurrimendi,
Ita-/Iza-: Itala/Izal, Itarte/Izarte,
Itu-/Do-: Ituren/Dorrien, Iturralde/Doral, Iturgaitz/Dorkaitz,
Ito-/Ido-: Itola/Idola, Ituarte/Idoarte, Ituate/Idoate,
Idu-/Itxu-: Iduria/Itxura, Idurreta/Itxurreta,
Idu-/Izu-: Iduria/Izuria, Idurre/Izurra, Idurreta/Izurreta,
Ito-/Iso-/Isu-: Itola/Isola, Iturri/Isuerre,
Ito-/Ixo-/Ixu/ Hijo-: Itoiz/Ixoze/Hijosa, Itola/Ixola/Ixuela,
Idu-/Du-: Iduarte/Duarte, Iduria/Durai, Idurreta/Duret,
Ido-/Do-: Idoiaga/Doiaga, Idola/Dola, Idozin/Dozinaga,
Ido-/Izo-: Idoia/Izoia, Idola/Izuela, Idoeta/Izueta, Idoiaga/Izuaga,
Idi-/Di-/Iz-: Idiart/Diart, Idiazabal/Izabal, Idiarte/Izarte
Ida-/Da-: Idarra/Dara, Idarreta/Darrat, Idart/Dart, Idas/Dax,
Ida-/Iza-: Idarra/Izarra, Idart/Izart, Idarra/Izarraga,
Aito-/Ixo-/Hijo-: Aitona/Ixona/Hijona, Aitorta/Ixorta,
Tu-/Du-: Turanco, Durango, Turena/Durana, Turon/Durona,
Tu-/Txu-: Turrina/Txurrina, Turia/Txuri,
To-/Do-: Toro/Doro/Duero, Torre/Dorre, Torrano/Dorrano,
Tu-/Su-/So-: Turia/Soria, Tuta/Sota, Toro/Soroa, Tubia/Subia,
Tu-/Zu-: Turis/Zuriza, Tulon/Zulona, Toro/Zoroa, Turia/Zuria,
To-/Zo-: Tollu/Zollo, Tola/Zola, Toro/Zoroa, Torella/Zorella,
To-/So-: Tomonte/Somonte, Tole/Soule, Toro/Soroa, Tobia/Soba,
To-/Zu-: Tomeza/Zumetxa, Tossa/Zuza, Tovilla/Zubila,
Do-/So-: Dolano/Solano, Doaso/Soaso, Dolaeta/Solaeta,
Do-/Ju-: Dondiz/Jundiz, Dobiola/Jubiola, Dona/Jun/Juan,
Du-/Ju-: Dudea/Judea, Dubiri/Jubera, Dubero/Jubero,
Tu-/to-: Tumbo/Amboto, Tuinet/Ainto, Tuda/Dato, Toaria/Arto,
Tu-/du/-dua-: Turia/Eridu, Duran/Andua, Tobia/Bedua,
Itu-/tua-: Ituino/Anitua, Iturri/Ortua, Iturriberi/Berriatua

Itu/-dui: Ituren/Arendui,
Itu/-txu: Iturri/Urretxu, Ituren/arintxu, Ituarte/Artaxo,
Itu/-so: Ituarte/Artaso, Ituren/Uranzu, Iturbe/Urbisu,
To/-to: Toda/Dato, Toga/Gato, Torre/Rato,
To/-do: Tobía/Faido, Tolosa/Lausado, Tobarra/Barrado,
To/-do: Tovar/Barrado, Torra/Rado, Errando/Dorrien,
To/-eta: Toques/Oketas, Toja/Ogeta, Tocina/Oxineta,
Ti/-Si: Tirol/Siruela, Tiro/Siro, Tirieza/Siresa, Tineo/Sineu,
Ti/-Zi: Tirón/Ziroña, Tirieza/Ziriza, Tirza/Circe,
Du/-Zu: Durieta/Zurieta, Dubiri/Zubiri, Dubero/Zubero
Du/-Su: Dumio/Sumio, Durai/Zuria, Dubia/Zubia,
Do/-Zu: Doniga/Zuñiga, Domaya/Zumaya, Doretz/Zuriza,
Do/-So: Dola/Sola, Doria/Soria, Dolano/Solano, Dolaeta/Solaeta,
Di/-Si: Dirasa/Siresa, Disanche/Sisante,
Di/-Zi: Diaz/Zize, Diruña/Zirueña, Dihorza/Ziordia,
-to/Do-: Soto/Doso, Donato/Toña, Etxeto/Dotxao, Rato/Dora,
-do/Do-: Atodo/Doadoa, Gando/Dogane, Barrado/Dorre,
-do/Du: Hurtado/Duarte, Jado/Dutxe, Casado/Dukas,
-to/-so: Etxeto/Etxaso, Doado/Doaso/Dueso, Jado/Jaso, Rato/Raso,
-to/-txu/o: Etxeto/Etxatxu, Arto/Artxu, Sando/Santxo,
-do/-zu/o: Arando/Aranzu, Otado/Otazu/Otazo, Gando/Ganzo,
Du/-tu: Dubiri/Biriatu, Dussarra/Txarratu, Duriz/Aistu,
Du/-do: Dura/Rado, Ducas/Casado, Dorre/Rado,
Do/-do: Dormedá/Armedo, Doade/Atodo, Dolor/Laredo,
Atu-/Ato-: Atutxa/Atocha, Aturri/Ator,
Atu-/Adu: Aturri/Adur, Atume/Aduna,
Atu-/Atxu: Aturri/Atxurra, Atue/Atxu, Aturri/Atxuri,
Ato-/Atxo-: Atondo/Atxondo,
Ati-/Atxi: Atigua/Atxigua, Atin/Atxin,
Ata-/Atxa: Atauri/Atxauri, Atarrabi/Atxarbe, Ataka/Atxaga,
Atu-/To-: Atutxa/Tossa, Aturri/Turre, Atume/Tome,
Atu-/Du: Atura/Dura, Atume/Dumia, Atotxa/Deutxe
Atu/-tu: Atuzarra/Txarratu, Atutxa/Sautu,
Atu/-ut/-ud: Aturri/Aturri, Atura/Artaud,
Atu/-do: Atuzkarra/Ezkerdo, Atume/Amado, Atura/Rado,

Atu/-tio: Atura/Areitio, Atume/Amatio,
Atu-/Ato/-to/-do: Atue/Uheto, Atodo/Duato, Atura/Rato/Rado
Ata-/Ta-: Atigua/Taco, Atacha/Taha, Atallo/Tahull, Taun/Tao,
Ate-/Te-: Atella/Tella, Atez/Teja, Ategi/Teix, Atezar/Tejar,
Ata-/De-: Ataina/Denia, Atakaitz/Degas, Atez/Deza,
Ati-/Ti-: Atin/Tiena, Atez/Tiaz Atigua/Tigua,
Ati-/Di-: Ataina/Dima, Atisane/Ditxene,
Ate/-aita: Atela/Laita, Atikua/Ozaita,
Ata/-ate: Ataka/Akate, Atarre/Arrate,
Ata-/eta: Atehortua, Ortueta, Ateabal/Zabaleta,
Ata/-atia: Ataguren/Sumatia, Atatxe/Etxatia, Atarre/Areitia
Atia/-eta: Atiagane/Ganeta, Atibar/Ibarreta,
Ati/-tia/: Atigua/Goitia, Atin/Antia, Atiagane/Gandia,
Ta/-tia-: Tabor/Barrutia, Taranaco/Arrankudia, Taco/Goitia,
Ta/-ta: Tabera/Bereta, Tabira/Bereiti, Tala/Laita,
-dui/-doi: Sagardui/Sagardoi, Amestui/Amestoi, Sardui/Sardoi,
-tio/-aso/-eso: Suessatio/Suaso, Areitio/Areso,
-tio/-azo: Suessatio/Zuazo, Karatxio/Karazo,
-tio/-etxo: Lekatio/Leketxo, Areitio/Aretxu,
-tio/-ido: Lekatio/Lekuito, Ayatio/Aido,
-ta/Da-: Gazeta/Dagas, Arbuetia/Darbo, Ayeta/Daya,
-ta/Te-: Izeta/Teix, Izarreta/Tejar, Bereta/Tebar,
-te/Te-: Arrate/Terra, Barrate/Tebra, Zarate/Tejar,
-ta/Ti-: Ibieta/Tibi, Arizeta/Tirieza, Ergeta/Tierga,
-ta/De-: Ezeta/Dehesa, Ganeta/Degana, Lekete/Delika
-de/Ta-: Bernade/Taberna, Sade/Taja,
-de/De-: Elizalde/Delika, Rivade/Deribai, Badea/Deba,
-tia/Di-: Basutia/Dibasú, Ezatia/Diez, Artia/Diart, Imatia/Dima
-tia/-aita: Etxatia/Etxeita, Ozatia/Ozaita, Garatia/Garaita,
-tia/-eta: Azkatia/Azketa, Garatia/Garaieta,
-tia/-tza: Etxatia/Etxaza, Amatia/matza, Etxabeiti/Cabeza,
-tia/-ite/-ida: Txarratia/Txarrite, Barrutia/Barrida,
-tia/-di: Albertia/Alberdi, Armentia/Armendi,
-tia/-txi: Urrutia/Urrutxi, Gotia/Goitxi, Azkoitia/Azkoitxi,

-*dia/-di*: Onandia/Onandi, Gandia/Gandi, Arandia/Arriandi,
 -*tia/-da*: Antia/Anda, Garatia/Garda, Arandia/Aranda,
 -*te/-da*: Barreta/Barreda, Barthe Barde, Garte/Garda,
 -*te/-da*: Argote/Dragó, Arcontea/Dragón, Arganda/ Dragán,
Itturri-/Turri-: Iturrina/Turrina,
Uturri-/Turre-: Uthurburu/Torreburu
Torre-/Tra-: Torrepara/Trapaga, Torreburu/Trabudua,
Torre-/Tre-: Trorreko/Treku, Turrina/Trena,
Torre-/Tri-: Turrania/Triana,
Torre-/Tro-/Tru-: Torroca/Troka, Torrubia/Trubia
Bardena/Trena, Bardas/Tras, Bardenas/Trenas, Bargate/Trega,
Torre-/torre: Torras/Astorre, Torrox/Usatorre, Torregaza/Castor,
Torre-/toria: Torras/Astoria, Turabia/Vitoria/Vitor,
Dura/-dura: Durana/Andura, Durango/Gondura,
Tuñia-/Duña: Tuñas/Dueñas, Tunia/Dunia, Tuña/Duña,
Dona-/Gon-: Donazea/Gontxea, Donatxeles/Gonzales,
Dom-/Gom-: Domiza/Gomiz, Dometx/Gometxa/Gómez,
Dom-/Com-: Domínguez/Comingues, Domenetx/Comenas,
Dom-/Sum-: Domeño/Sumiano, Domayo/Sumezo
Dom-/Zum-: Domika/Zumiza, Dometx/Zumetxa, ,
Dona-/Bona-: Donazea/Bonatxea, Donaikua/Bonaigua,
Doina-/Oina-: Doinate/Oinate, Doinazea/Oinaz,
Don-/Jun-/Xun-: Doncel/Juncal, Dondiz/Jundiz,
Don-/Zun-: Dondoniz/Zunzunegi, Donaika/Zuniga,
Dona-/Un-: Donakua/Ungo, Donacastillo/Uncastillo,
Dona-/dona: Donapaleu/Peledonia, Donamaria/Maradona,
Doina-/doina: Doinapea/Bedoina,
Dona-/don: Donatxele/Zeledon, Donaperi/Perdon,
Dona-/dun/-hun: Donaste/Astun, Donazea/Etxahun,
Dona-/zon: Donagracia/Garzón, Donapaleu/Palazón,
Dona/-con: Donapea/Bacon, Donacea/Txakon, Dañana/Makon,
Don-/gon: Donakua/Uhagon, Donapea/Begun,
Don-/jon: Donitxe/Jijón, Donapera/Berjón, Dordoina/Torrejón,
Dona/-ona: Donaluka/Lekuona, Donazarre/Zarraona,
Dona/-on: Donas/Ason, Donacastillo/Castellón, Doiñapea/Peón,

8.3. Tokizenak RA eredutara

Eredu honetako tokizenak oru=etxe edo urigintzarako to-
 kia, (k)ortu, erri, iruskiak maite arloak, aran edo orus(g)=
 mendiaz edo iruzkiaren arru-bideak zerikusia izan dezakete.
Ra-/ Ara-: Rama/ Arama, Raza/ Araz, Rabel / Arabella,
Ra-/ Era-: Raso/ Eraso, Rama/ Erran, Reka/ Eraka,
Re-/ Ere-: Reinoso/ Ereinozu, Resa/ Ereitza, Rezola/ Eresola,
Ro-/ Aro-: Roca/ Aroca, Rosa/ Arosa, Randa/ Aranda,
Ra-/ Arra-: Rata/ Arrate, Raso/ Arratzu, Rab/ Arraba,
Ra-/ Erra-: Raso/ Erratzu, Ramala/ Erramel, Ramón/ Erramón,
Re-/ Erre-: Reka/ Erreka, Rentería/ Errenderi, René/ Erran,
Ri-/ Arri-: Rivas/ Arribas, Riga/ Arriaga, Riaño/ Arriano,
Ro-/ Arro-: Rojo/ Arrojo, Royo/ Arroyo, Roca/ Arroquia,
Ru-/ Arru-: Rute/ Arrueta, Rua/ Arrue, Ruiz/ Arruiz,
Ru-/ Aru-: Rute/ Aruet, Rua/ Arue,
Ra-/ Ar-: Raza/ Arze, Rafol/ Arbola, Arcine/ Arzena,
Ra-/ Er-: Ragol/ Erkola, Ramón/ Ermón, Raza/ Erze,
Re-/ Er-: Remón/ Ermón, Regada/ Ergata, Requena/ Ergina,
Re-/ Ri-: Rega/ Riga, Rene/ Rin, Reta/ Rita, Reka/ Rica,
Ra-/rra/-rre/ -rria: Raza/ Zarra, Rasa/ Sarre/ Sarria,
Ra-/ra: Rallo/ Llorra, Rato/ Dura, Rama/ Mara,
Ra/-era/ -er: Rabal/ Valera, Rabán/ Vanera, Rasal/ Saler,
Ra/-ar: Rábita/ Pitar, Rasena/ Aznar, René/ Enar, Ragol/ Golar,
Re/-rea/ -ra: Rena/ Narea, Reme/ Mera,
Re/-ar: Rebollo/ Bollar, Revilla/ Villar, Regla/ Galar,
Re/-arra/-er: Rela/ Alera/ Aler, Resa/ Saler,
Ri-/ira/-iria: Riba/ Beira, Ribó/ Boira, Riego/ Goiria,
Ro-/or/-ur: Roda/ Dor, Rota/ Thor, Romay/ Mayor, Roma/ Mur,
Ru/-ura: Ruiz/ Izura, Rus/ Saura, Rute/ Tura, Rugat/ Katura,
Arra/-arre: Arrate/ Atarre, Arraka/ Agarre, Arratia/ Tarre,
Arre/-arre: Arrejola/ Golarre,
Arri-/arri: Arribas, Basarri, Arris/ Isarre, Arregizar/ Izarre,
Arre/-arri: Arreba/ Barria, Arretxe/ Etxarri,

Ara/-ra: Araba/ Bera, Aranda/ Andera, Araya/ Ayara,
Ari/-ria: Arias/ Asaria, Ariza/ Izaria, Arika/ Garia,
Ari/-rai: Arika/ Garai, Eskaria/ Eskarai,
Are/-Ara/-eri/ -ire: Aretxa/ Etxaire, Arabia/ Beire/ Vieri,
Arru/-arro: Arruza/ Etxarro, Arruga/ Katarro, Arrueta/ Darro,
Oru/-Ru-: Orrutia/ Rute, Orueta/ Rueda, Orube/ Rubia,
Oro/-Ru-: Orobio/ Rubio, Orona/ Run, Orora/ Rus,
Oro/-Ro-: Orobe/ Robbia, Rona/ Ron, Oronda/ Ronda,
Ar/-are: Artola/ Dolare, Armola/ Molare, Arga/ Gare,
Ar/-ar: Arzena/ Senar, Arzela/ Etxalar, Arjola/ Golar,
Ar/-ria: Arso/ Soria, Armina/ Mainaria, Arjola/ Golaria,
Ar/-ra/-re: Argana/ Gandara, Arno/ Nora, Armola/ Morla,
Erra-/Erre/-era: Errazu/ Zuera, Errekalde/ Kaldera,
Erre/-erre: Erregoiti/ Gutierre,
Ere/-era/-er: Eresuma/ Somera, Ereinozu/ Noguera,
Era/-ria: Erango/ Angoria, Eraka/ Garia, Ernio/ Nuria,
Eri/-rai: Erize/ Izarai, Erias/ Etxarai,
Er/-era: Erkanda / Kantera, Ergia/ Agiera, Eresuma/ Somera,
Er/-ra: Erlo/ Lora, Ernio/ Nora, Erka/ Gara, Ergina/ Aginara,
Er/-ar: Eriz/ Izar, Eroa/ Oar, Erkola/ Golar, Erletxe/ Leixiar,
Er/-re/-er: Ergé/ Gere, Ermón/ Moner,
Oro/-oro: Orroma/ Morro, Orobia/ Beroa, Oroeta/ Toro,
Ora/-ora: Oranda/ Andorra, Oraketa/ Katora, Oraitx/ Itxura,
Orra/-orra: Orrantia/ Andorra, Orramendi/ Montorra,
Urre/-urre: Urreta/ Turre, Urraka/ Gurra,
Ori/-uri: Oribar/ Ibarruri, Orieta/ Atauri, Oriol/ Ollauri,
Ori/-ura: Oribia/ Biura, Orizin/ Inzura, Orieta/ Tura,
Or/-or: Orbea/ Beor, Ordi/ Dior, Arogazte/ Kastor, Oribe/ Ibor,
Uri/-uri: Uriguen/ Goienuri, Urieta/ Atauri, Uribar/ Ibarruri,
Urri/-uri: Urribaso/ Barauri, Urriza/ Etxauri, Urriola/ Olauri,
Ur/-ur/-or: Urgell/ Gallur, Urbel/ Valor, Urda/ Dor,
Iri/-iri: Irimindi/ Mendiri, Iriana/ Anairi, Irigoi/ Goiri,
Iri/-uri: Iribas/ Basauri, Iratxe/ Etxauri, Iriola/ Ollauri
-ria/-ire: Legaria/ Legaire, Bordaria/ Bordaire,
-ria/-ere: Astiria/ Aster, Geria/ Gere,

-ria/-rai: Garia/ Garai, Kasrria/ Garrai,
-arria/ Arri-: Basarri/ Arribas, Agarri/ Arriaga, Olarria/ Arriola
-aria/ Ar-: Aginaria/ Argina, Gatzari/ Argatza,
-aria/Erra-/ Erre-: Valdaria/ Erralde, Mendiaria/ Erremendi,
-aria/ Ere-: Sumaria/ Erezuma, Golaria/ Eresola,
-aria/ Iri-: Ondaria/ Iriondo, Olaria/ Iriola, Legaria/ Irilegi,
-aria/-eira/ Ire-: Landeira/ Ireland, Beria/ Ireber,
-aria/ Ra-: Olaria/ Rahola, Antalaria/ Randal,
-aria/ Re-: Gondaria/ Rekondo, Ganeria/ Rekain,
-aria/ Ar-: Gatzari/ Argatxa, Gondaria/ Arkonda,
-aria/ Ara-: Ajuria/ Araujo, Andaria/ Aranda,
-aria/ Ri-: Barbari/ Ribera/ Riera, Bargota/ Rigoitia,
-ario/-arro: Eskario/ Ezkarro, Azenario/ Ezenarro
-ario/-uri: Eskario/ Eskauri, Lebario/ Labauri, Atxario/ Atxuri
-erio/-ero: Zeberio/ Sebero, Azerio/ Azero, Berio/ Berro,
Ortu/-ortu: Ortueta, Ateortua, Orturia/ Arriortua,

8.4. Tokizenak ILU eredutara

Eredu honetako tokizenak uri/uli/ili eraikintzarako tokiak edo *Iluk* maite latz, urtegi, *laku*, etabar. izango dituzte edukintzazt. Atzizki bezala, xumetasuna ziurren.

Ilu-/Ilo/-ila/-ella: Iluz/ Ozila, Iloro/ Orella, Ilortu/ Ortuella,
Uli/-olla: Ulibarri/ Barbolla, Ulzama/ Zamallo, Ullate, Atallo,
Ola/-ola : Olaza/Azaola, Olamendi /Mendiola, Olarte/Artola,
Ole/-ola : Oletxe/Etxaola, Olerki/ Erkola,
Oli/-ola : Olibarri/ Barriola, Olite/Olid/Itola,
Olla/-allo : Ollatea/ Atallwino, Ollondo/ Ondallo,
Olla/-ol : Ollauri/ Oriol,
Olo/-olo : Oloarte/ Artola, Oloaste/ Astola, Olandia/ Andiola,
Il/-ila : Olarte/ Arzila, Ilarraza/ Errezil, Ilarri/ Arrila,
Ele/-ela : Eleta/ Atela, Elespe/ Espala, Eletxe/Etxela,
Ilu/-ilu : Iluz/ Azilu,
Lu/-llu-: Luzarra/ Arriluze, Luces/ Etxeluze, Luzero/ Barrioluze,
Llo/-lo/-lu: Llorach/ Arzelu, Llovera/ Barelú, Llovio/ Bolu,
Lo/-lo : Loma/Malo, Losa/ Salou, Loza/ Zalou,

*Llu-/lu/-llo: Llussa/ Etxelu, Lluc/ Okelu, Llubi/ Bello,
 Elu-/ Elo-/lu/-ol: Elusia/ Azilu, Elorri/ Oriol,
 El-/la: Eltxe/ Etxela, Elsa/ Sheila, Elga/ Gala, Elba/ Bala,
 El-/al: Elize/ Izal, Elgea/ Gezal, Elvillar/ Villareal,
 El-/el: Elosia/ Osel, Elizo/ Izuel,
 El-/ela/-ella: Elizo/ Izuela, Ellor/ Orella, Eloiza/ Osella,
 Le-/la: Leatxe/ Atxela, Legarze/ Kartxela, Legobe/ Gobela,
 Le-/le: Legase/ Casale, Lekanda/ Kantale, Legarreta/ Carlet,
 Le-/el: Legarre/ Carrel, Learte/ Bartel, Lemarde/ Martel,
 La-/el: Laburdi/ Bordel, Lakarre/ Carrel, Lakurde/ Kordel,
 La-/la: Lakartxe/ Kartxela, Lagorri/ Gorriala,
 La-/al: Lakarra/ Carral, Labarra/ Barral, Lamora, Moral,
 Ala-/el: Alamús/ Musel, Alange/ Angel,
 Al-/el: Albaina/ Baniel, Almonte/ Montiel, Alkorta/ Kordel,
 Al-/la: Alaró/ Arola, Alós/ Sola, Alba/ Bala, Alcana/ Kanala,
 La-/la: Lama/ Mala, Lasa/ Sala, Laka/ Kala,
 La-/lla: Llama/ Malla, Lamora/ Morella,
 Il-/il: Ilice/ Etxil, Iliche/ Etxail, Ilosa/ Otxoil,
 Lacabe/ Kabale, Elvetia/ Belate, Belabarze/ Arbelaiz,
 Valde > -alde: Valdedo/ Dualde, Valdilecha/ Lesalde,
 -alde / Alda- : Iturralde/ Aldaiturria, Aranalde/ Aldebaran,*

8.5. Tokizenak KA eredutara

Eredu honetako tokizenak *oikou/oikia* = etxea eta edukina jarraitzen dute hurretik. *Okaina/Gaiña, Okon/Goinia* eratarata datoz eta hortik sortutako *gain/goien/goi* edukinetara. Atzizki bezala, *-ika/-egi, -aka/-aga, -ac* egiturez tokia edo leinua adierazten du.

*Okoi-/ Goi-/ -Oi: Okoize/ Goize/ Oize,
 Oko-/ Go-: Okodi/ Goiti, Okize/ Goize, Okizu/ Goizu,
 Oko-/ Co-: Okoriko/ Koriko, Okotzo/ Coso, Okon/ Cohen,
 Oko-/ Go-: Okon/ Goena, Okobein/ Gobeña, Okotzo/ Gozo,
 Oko-/ Ozo-: Okoze/ Ozoz, Okollu/ Ozoilu, Okotze/ Ozoz,
 Oko-/ Uxu-/Usu-/ Uju-: Okoa/ Uxue/ Usue/ Ujué, Okon/*

*Oko-/Oku-/ Oso-: Okoro/ Osoro, Okoz/ Usorz, Okon, Oson,
 Oko-/ Otxo-: Okondo/ Otxondo, Okoki/ Otxoki, Okoa/ Otxoa,
 Oko-/ Oxo-: Okori/ Oxori, Okube/ Oxobia,
 Oko-/ Oyo-: Okoze/ Oyos, Okon/ Oyon,
 Oko-/ Ojo-: Okondo/ Ojundo, Okoa/ Ojo,
 Oko-/ -eko: Okozes/ Etxeko, Okolarre/ Larreko,
 Oko-/ -ko: Okolarre/ Larrako, Okola/ Golako/ Lako/ Lago,
 Oko-/ -go: Okodi/ Odiego, Okaran/ Arango, Lako/ Lago
 Oko-/ -ojo: Okurri / Irujo, Oko/ Ojo,
 Oko-/ -so: Okola/ Olaso, Okoki/ Isue,
 Oka-/ Oza-: Okaeta/ Ozaeta, Okandi/ Ozanti, Okana/ Ozana,
 Oka-/ Uge-/ Uce-: Okara/ Ugar, Okan/ Ugena, Oketa/ Uceda,
 Oka-/ Otza-: Okango/ Otxango, Okain / Otsain, Roca/ Rocha,
 Oka-/ Osa-: Akabe/ Osaba, Okalle/ Osalla, Okan/ Osana,
 Oka-/ Otxa-: Okabe/ Otxabe, Okaran, Otxaran, Okarro/ Otxaro,
 Oka-/ Oxa-: Okarte/ Oxarte, Okan/ Oxanea, Okariz/ Oxariz,
 Oka-/ Oza-: Okate/ Ozate, Okal/ Ozala,
 Oka-/ Oga-: Okango/ Oganzo, Okaeta/ Ogeta, Okara/ Ogarra,
 Oga-/ Oia-: Oganzo / Oianzo, Oga/ Oia/ Oya, Okan/ Oyana,
 Oka-/ Boka: Okale/ Bokale, Okana/ Bokana, Okas/ Bocas,
 Oka-/ Oba-: Okarroa/ Obaro, Ogarra/ Obarra, Okena/ Obena
 Oga-/ Oha-: Ogara/ Ohara, Ogarra/ Ohar,
 Oga-/ Oa-: Ogarra/ Ohar, Oga/ Oa, Ogassa/ Oaza,
 Uga-/ Oha-: Ugarriza/ Oharriz, Ugarretxena/ Oharritxena
 Oka-/ Oze-: Okendo/ Ozendo, Ocos/ Hocos, Oketa/ Oveja,
 Oke-/ Ose-: Oketa/ Oseta, Okela/ Osela, Oketa/ Oseta,
 Oka-/Ca-: Okarro/Carro, Okaranza/Carranza,
 Oka-/ Ga-: Okaran/ Garana, Okaranzu/ Garango, Okale/ Gale
 Oka-/ -osa: Aroca/ Arosa, Espinuca/ Espinosa, Belloke/ Bellosa
 Oka-/ -oja: Torroca/ Torroja, Berroka/ Berroja, Oka/ Oja,
 Oka-/ -eko: Okandi/ Andeko, Ganeko, Okarane/ Araneke,
 Oke-/Oge-/ Oze-: Okendo/ Ozendo, Ogella/ Ozella,
 Oke-/ Otxe-: Oketa/ Otxeta, Okera/ Otxera,
 Oki-/Ogi-/ Oi-: Okilo/ Oilo, Ogiza/ Oiza, Okiz/ Oiz,
 Oiki- / Oki-: Oikina/ Okina,*

Oki-/ Osi-: Okina/ Osina, Okia/ Osia,
Oki-/ Oxi-/ Otxi: Oxina/ Oxina, Ohibar/ Oxibar,
Oki-/ Ozi-: Okillo/ Ozilloi, Okina/ Ozina, Okina/ Otxin,
Oka-/ Oki-/ -kia: Okizu/ Sokia, Okarroa/ Arrokoa
Oki-/ Ozi-: Okina/ Ozina, Okilo/ Oziloi,
Oki-/ Oi-: Ogiaga/ Oiaga, Ogier/ Oier, Ogiza/ Oiza,
Ok-/ Aug-: Okera/ Auger, Okena/ Augene, Okarroa/ Augero,
Ko-/Go-/Ako-: Coca/Akoka, Cota/Akoda, Gonda/ Akondia,
Ko-/ Aku-: Kuna/ Akuna, Colla/ Akuilu, Cosa/ Akuza,
Go-/ Aku-: Gorio/ Akurio, Gotain/ Akutain,
Oz-/ Aus-/ Auc-: Ozejo/ Ausejo, Ozana/ Ausan, Ocella/ Aucella,
Co-/ So-: Cotia/ Sota, Cosa/ Sos, Cobas/ Sobas, Colera/ Solera,
Co-/ Zu-: Concha/ Zunza, Cobeaga/ Zubiaga, Coca/ Zuza,
Go-/ So-: Golao/ Solano, Golan/ Solan, Gordo/ Sordo,
Go-/ Su-: Goena/ Suen, Gorbea/ Surbe, Gorta/ Suarte,
Co-/ Su-: Kobia/ Subia, Cosa, Suze, Coria/ Suria,
Cu-/ Asu-: Cuba/ Asube, Cue/ Asua, Cura/ Asura, Cubero/ Asuero,
Go-/ Azo-: Goiza/ Azoia, Golar/ Azolar, Gorretxe/ Azoretxe,
Go-/ Azu-: Goieta/ Azueta, Gola/ Azula, Gobia/ Azubi,
Go-/ Atxu-: Gola/ Atxula, Golar/ Atxular, Gola/ Atxulo,
Cu-/ Aju-/ Aku-: Curia/ Ajuria, Kurro/ Akurro, Kuartre/ Ajuarte,
o-/ Ayo-: Cosa/ Ayosa, Cola/ Ayola, Cos/ Ayos, Cota/ Ayuda,
Ku-/ Gu-: Kuria/ Guria, Kuriako/ Guriezo,
Cu-/ Ju-: Cuina/ Juan/ Jun, Cubella/ Juvile, Cunqueira/ Junquera,
Co-/ Jo-: Konia/ Jonia, Cosío/ Josío, Cosa, Josa, Cobia/ Jove,
Co-/Go- So-/Su-: Coria/ Soria/ Suria, Gorio/ Sorio/ Surio,
Ku-/Gu-/ Zu-/Txu-: Curia/ Zuria, Goriko/ Txoriko,
Co-/Cu-/ Ho-: Coya/ Hoya, Cuyás/ Hoyas,
Cu-/Go-/ Hu-: Cusa/ Huesa, Gobarte/ Huarte,
Ca-/ Ha-: Cabea/ Haba, Cacho/ Hacho, Candia/ Handia,
Ga-/ Ha-: Garo/ Haro, Gailaga/ Hailage,
Ega-/ Ea-: Egañi, Ealo, Ega/ Ea,
Go-/O-: Golako/ Olako, Goleta/ Oleta, Goize/ Oize,
Go-/So-/ Su-: Gomera, Somera, Goiza/ Suiza, Goize/ Suze,
So-/O-: Solano/ Olano, Solarana/ Olanan, Sola/ Ola,

Osa-/osa: Osagain/ Ganosa, Osabia/ Biosa, Osate/ Tossa,
Osa-/os: Osabarri/ Barrios, Osabain/ Baños, Osarte/ Artos,
Osa-/oz: Osana/ Anoz, Osalla/ Alloz, Osoro/ Oroz,
Ko-/ -txo: Kokarda/ Gardatxo, Kokori/ Gorritxo, Koka/ Katxo,
Ku-/ -so: Kuna/ Ansó, Kurru/ Ruso, Kukullu/ Golloso,
Go-/ -ko: Gobarro/ Barko, Goros/ Orosko, Holanda/ Landako,
Go-/ -go: Gorria/ Irigo, Gorreta/ Ortego, Goia/ Ayago,
Go-/ -goa: Goaburu/ Burgoa, Gobela/ Belagua,
Goi-/ -ko: Goikiri/ Kiriko, Goikola/ Golako, Goikuria/ Txoriko,
Aka-/ -aka: Akaeta/ Ateka, Akarregi/ Agerrika, Akandia/ Andiaka,
Aka-/ -aga: Akandia/ Andiaga, Akaitz/ Itzaga, Akaiturri/ Iturriaga,
Ake-/ Age-: Eketxe/ Ageza, Akelo/ Agello, Akerea/ Agerre,
Aki-/ Agi-: Akize/ Agiz, Akila/ Agila,
Aga-/ -ka: Agara/ Araka, Agaoz/ Otxaka, Agarra/ Arraga,
Ake-/ -ac: Akerretxe/ Rexac,
Ako-/Aka-/ -aga: Akoba/ Kobeaga, Akazubi/ Zubiaga,
Igu-/ -ko/-go: Iguaran/ Araneko/ Arango, Igustia/ Ostiako,
Iku-/ -so: Ikutixa/ Itxaso, Iguria/ Iriso,
Igu-/ -jo/ -xo: Iguria/ Irujo/ Irixo,
Eko-/ -gua: Ekora/ Iregua, Ekoién/ Jangua, Ekui/ Igoa, Ekoiz/ Izko
Ego-/ -ko: Egotxea/ Etxeko, Egues/ Esku,
Egu-/ -ko/-go: Egunzun/ Donakue, Eguzkiza/ Eskizago,
-aka/-ac: Ziriaka/ Ciriác, Marignaca/ Marignac,
-ga/ Ga-: Barinaga/ Garin, Bariaga/ Garai, Barranka/ Garran,
-ga/ Gue-: Barrega/ Guerra/ Carra,
-iko/ Iko-/Igo-: Mendiko/ Ikomendi, Gerrico/ Igorre,
-iko/ Piko-: Canigo/ Pikogain, Vallico/ Pico (El),
-iko / -eko/ -ego: Jeniko/ Eneko, Gallico/ Gallego, Kirko/ Xirgu
-iko/ -izo: Gerriko/ Girizu, Cortijo/ Cortizo
-ika/ Ika-: Asterrika/ Ikatzerre, Gerrika/ Ikerre, (1)
-ika/ Pika: Garika/ Pikerá, Guendika/ Pikiguen, Gatika/ Pikete,
-ika/ Bika-: Zabalika/ Bikazal, Gandika/ Bigandi,
-ika/ Iga-: Vallica/ Igalá, Gandika/ Igantzí, Artika/ Igartua,
-ika/ Iza-: Barrika/ Izabarri, Gerrika/ Izagerre, Artika/ Izarte
-ika/ Isa-: Astika/ Isasti, Garrika/ Isagarre,

-ika/ -iga: *Barrika/ Barriga, Artika/ Artiga, Pértica/ Pértiga,*
 -ika/ -egi: *Iturrika/ Iturregi, Allica/ Alegi, Munika/ Munegi,*
 -ika/ -tegi: *Iturrika/ Iturrategi, Munika/ Muniategi,*
 -ika/ -ei: *Marika/ Marei, Artika/ Aartei, Astika/ Astei,*
 -ika / Gi: *Iturrika/ Giturri, Barruika/ Guijarro,*
 -ika/ -iz: *Perika/ Periza, Jerika/ Jeriza, Iturrika/ Iturriza,*
 -ika/ -iza / Zi: *Gandika/ Ziganda, Goitiz/ Zigoitia,*
 -ika/ -iz: *Astika/ Astiz, Menika/ Meniz, Marika/ Mariz,*
 -ika/ -ich: *Garnika/ Garnich, Antica/ Antich, Asterrika/ Astrich*
 -iza/ Biza: *Garriza/ Bizkarre, Sandoniz/ Bizandona,*
 -iza / Biz: *Otiz/ Bizueta, Ortiz/ Bizkorta, Aoiz/ Bizao,*
 -iza/ -egi: *Jauriza/ Jauregi, Otiza/ Otegi, Ibiza/ Ibegi,*
Okube/ Upo/ Opejo, Okabe/ Opoka/ Opauku/ Opakua,
Oka/ Toga, Okas/ Toques, Okina/ Tocina, Oja/ Toja,
Okas/ Casa, Ogassa/ Gaza, Torrokas/ Trokaz,
Subia/ Bidaso, Okina/ Ginea: Ogena > Guena
Cotia/ Goitia: Cotan/ Goitana, Gotica/ Goitiz,
Colla/ Bolla: Collar/ Bollar,
Gola-/Ola-/Oli: Golaeta/Olaeta, Golatxea/ Olatxea, Goleta/Olite
Guma-/Huma: Gumaran/ Humara, Gomendio/ Humendia,
Gomera/ Somera, Gomillas/ Sunbila, Gomizio/ Somezo,
Kyria/ Siria, Kyrika/ Sirac/ Chirac,
Kyaria/ Ciria, Kyriat/ Cirat, Kyrizia/ Ziriza, Kyron / Zirueña,
Kyrica > Girizia, Kiriko/ Girizu,
Coria/ Goiri, Curia/ Boira, Curio/ Goiru, Curiana/ Goiriena,
Gureña/ Goiriena, Gureña/ Guren, Urien/ Oraien,
Kuri-/ -uri: Curiel/ Ellakuria, Kuriako/ Ajuria, Curbe/ Bekuria,
Gori-/ -uri: Goribar/ Ibarruri, Goriba/ Bekuria, Gurita/ Atauri,
Gom-/ Sum: Gomillas/ Sumbilla, Gometxa/ Sumetze
Gon-/Ond: Gondara/ Ondarra, Gondura/ Ondura, Gonda/ Onda,
Sum-/ -zume: Dometx/ Etxezume, Somera/ Erezuma,
Curia/ Uria: Eskuria/ Kurtza/ Kurtzia/ Gortza,
Kurtzia/ Azurtzia, Gurmendi/ Azurmendi, Kurtze/ Azurza,
Berrokak/ Galbario, Barrankal/ Galbarrena,
Berdejo/ Sort, Beratxu/ Sobeira, Berresua/ Sober, Berresua/ Sobre

Eskurra/ Kurtza, Eskurza/ Gortza, Eskerreta/ Kerexeta,
Okoista/ Ostiako, Ostebal / Belosti, Ostion/ Donosti,
Eskarai/ Grecia/ Grez, Eskara/ Gares,

8.6. Tokizenak BA eredutara

Eredu honek *behe* aldea markatzen du gehein bat tokizene-tan ta goi/*be*, goti/*beiti* izaten direla aurkako egiturak. Bes-tetan *belau*na eta haren konposatuek sortu edukinei begira dagoke, *via/bide, baita, vado, ibar, barren, etab.*

Ba-/Be-: Bach/Beach, Bakea/Bekea, Baiza/Beiza, Badaran/Bederan,
Ba-/Pa-: Bailo/Pailo, Baza/Paca, Badiola/Padul,
Be-/ Pe-: Beña/ Peña, Bekea/ Peque, Bedoña/ Peón, Besos/ Pezos,
Ba-/Be-/ba-: Varea/ Labari, Veruela/ Labairu, Berueta/ Laboure,
Be-/ Via-: Berrize/ Biarritz, Belarre/ Vialar, Betxe/ Viacce
Ba-/Via-: Basano/ Viazzano, Bastiare/ Biasteri, Basagina/ Beasain,
Bia-/ Bi-: Eskabia/ Bizkaia, Arraibi/ Viar, Ibarbia/ Vivar,
Via-/ Bida-: Viard/ Bidarte, Vaur/ Bidaur, Viania/ Vidania
Via-/ Fa-: Viañez, Fañez, Biala/ Falla,
-bale/-bil: Basabale/ Basabil, Morrovalle/ Mourville,
Balsa-/beltza : Balsamendi/ Mendibeltza,
Belar/ Arbel, Larra/ Aral, Barruelo/ Lubarro,
Belón/ Lomba, Ural/ Lur, Urrola/ Lorre
Be-/Bi-: Begoria/ Biguri, Beina/ Biain, Begun/Biakun, Betxe/ Vich,
Be-/ Pi-: Beas/ Pias, Berea/ Piera, Velar/ Pilar, Benet/ Pinet,
Ba-/ Fa-: Bago/ Fago, Bayona/ Fayon, Bayo/ Fayó, Bañez/ Fañez,
Be-/ Fe-: Beas/ Feas, Vélez/ Félez, Beria/ Fera, Belice/ Félix/ Flix,
Bi-/ Fi-: Viguera/ Figueras, Biniés/ Fines, Biona/ Fion, Vich/ Fiz,
Be-/ He-: Besua/ Hecho, Bentxia/ Henche, Bendaina/ Hendaia,
Ba-/Ha-: Baza/ Haza, Batxua/ Hazua, Bazarra/ Hazera, Baya/ Haya,
Bo-/ Fo-: Borja/ Forja, Boro/ Foro, Boroa/ Forua, Borges/ Forges,
Bu-/Bo-/ Fu-/Fi-: Buika/ Fuika, Boca/ Fica, Buiza/ Fiz,
Ba-/ba-: Barko/ Arkoba, Vaca/ Cavia, Barría / Riva,
Ba-/be-: Baretá/ Artabe, Barega/ Argabi, Baraia/ Arraibi,
Ba-/pe-: Bariza/ Arizpe, Barro/ Arrupe, Barrutxi/ Rotxapea,
Ba-/bia-: Bastida/ Astibia, Vaca/ Cavia, Barko/ Ergobia,

Ba-/fa/-fe: Bariza/ Rizafa, Bakarre/ Caraffa, Bazeta/ Cetafe,
Bi-/pi-: Vinuesa/ Espino, Biniés/ Espina, Bielva/ Espiel,
-pa-/ Ba-: España/ Bañes, Espada/ Bates, Espadilla, Badillas,
-ba/ Be-: Eskaba/ Bekas/ Vegas, Kaba/ Bekea, Ezaba/ Betza,
-be/ Be-: Etxabe/ Betxe, Udabe/ Beuda, Okube/ Besoa,
-be/ Be-: Gobeña/ Bengoa, Cabeza/ Bekas,
-pea/ Be-: Doinapea/ Bedoina, Esapea/ Besi,
-be/-pe: Be-/ Pe-: Arrupe/ Berro, Arike/ Beire, Arrupe/ Peru,
-pea/ Pe-: Esapea/ Pesa, Doinapea/ Pedona,
-be/ Pa-: Okube/ Pague, Etxabe/ Pache, Cave/ Paca,
-ba/ Be-: Goriba/ Begoria, Cava/ Bekea, Añdaba/ Belda,
-bai/ Bea-: Gurubai/ Beagorta, Nunzibai/ Begunza,
-bia/ Be-: Barrabia/ Berra, Arabia/ Bera, Cabia/ Beka,
-ba/ Ba-: Eskoba/ Vasco, Eslava/ Valesa, Cava/ Vaca,
-bea/ Be-/ Pe-: Navea/ Beina, Navea/ Peña, Anabe/ Pena,
-bea/ Ba-: Ezaurtebea/ Basurto, Gabea/ Baya, Gorbea/ Baigorri
-be / Ba-: Ocube/ Bajo, Cave/ Vaca, Okabe/ Bakea, Izabe/ Baiza,
-be/ Abe-: Artzabe/ Abarza, Sukia/ Abesua, Astepe/ Abastoa,
-be/-ba/Aba-: Arkoba/ Abarkoa, Astaba/ Abastoa, Sollube/ Abasolo,
-pe/-bi/Aba-: Argabi/ Abarka, Doinapea/ Abona, Barrupe/ Abaroa,
-ba/ Ba-: Arribas/ Basarri, Koba/ Bakue, Zarrabe/ Bazar,
-vea/ Vie-: Navia/ Viena, Askabea/ Biesca, Ergabia/ Bierna,
-bea/ Bia-: Esabea/ Bias, Turabia/ Vitoria,
-be/ Bia-: Araba/ Viar, Añorbe/ Biarno,
-bi/-be/Bida-: Otxobi/ Bidaso, Ganbe/ Bidegain, Barrabia/ Bidebarri,
-bi-/ Bi-: Kabika/ Bizkaia, Kabiria/ Bigera, Gabina/ Bikina,
-be/-bi/ Bi-: Eskubi/ Bisko, Iiturbe/ Bitur, Esabe/ Bissie,
-bea/ Pi-: Esabea/ Pias, Koba/ Pico, Kanaba/ Picana,
-be/-ba /Vie-: Okube/ Vieco/ Vigo, Okube/ Viejo, Eskaba/ Biesca,
-be/ Via-: Okube/ Subia, Araba/ Viar, Añorbe/ Biarno,
-be/ Via-: Okube/ Subia, Araba/ Viar, Añorbe/ Biarno,
-bio-/ Bio-: Otavio/ Biota, Orobio/ Biura, Otxabio/ Bioska,
-bia/ Ba-: Katabia/ Bagate, Cavia/ Bakia, Eskubi/ Bagués,
-ba/-be/ Bo-/Bu-: Okabe/ Boka, Urube/ Boroa, Osaba/ Buesa,
-ba/ Fe-: Arreba/ Ferra, Ezabea/ Feás,

-pe/ Fe-: Arrupe/ Ferro/ Farrov, Elexpe/ Félez, Atxispe/ Feces,
-pea/ Fa-: Donapea/ Fadón, Gobeia/ Fago, Etxabea/ Fatges,
-bia/ Fai-: Tobía/ Faido,
-be/-ba/ Vi-: Etxabe/ Vich, Seva/ Visa,
-be / -bi: Ortube/ Urtubi, Arbe/ Arraibi, Eskoba/ Eskubi,
-be/ -via: Nave/ Navia, Pabe/ Pavia, Barrabe/ Barrabia,
-be/ -vo/-po: Barrabia/ Bravo, Okabe/ Cavo, Ube/ Upo,
-ve/-va/ -v: Olave/ Olav, Paulova/ Paulov,
-bia/-be/-fia/-fa/-fe: Zubia/ Zufia, Etxabe/ Yafa,
-bia/Vi-: Barrabia/ Vivar, Gobia/ Vigo, Kobia/ Vico, Subia/ Viso
-via/-bide: Beobia/ Beobide, Astubia/ Astabide, Arganbia/ Araganbide
-via/ -va: Navia/ Nieva, Barrabia/ Brieua, Belabia/ Vielva,
-bi/Bi-: Otxobi/ Biotza, Eskubi/ Bioska,
-bi-/ -fi-: Zubiaur/ Zufiar, Zubitur/ Zufitria, Zubiria/ Zufiria,
Bere-/ -bera: Bereta/ Tabera, Beresiortu/ Urtizbera,
Bera-/ -pare/-pera: Beratxe/ Etxepare, Beresi/ Espera,
Osaba/ Fossa, Otxabe/ Foch, Osaba/ Foz,
Bara-/ Barra-: Barango/ Barranco, Baratxea/ Barratxa,
Bero-/ Berro-: Beroiz/ Berrueza, Beroeta/ Berrueta,
Barra-/ Bar-: Barratxea/ Bartxe, Barrago/ Barco, Barraga/ Barga,
Barra-/ Barri-: Barrania/ Barrina, Barreda/ Barrida,
Bara-/ Para-: Barada/ Parada, Barajas/ Parajes, Baraiko/ Paraiso,
Barra-/ Parra-: Barraga/ Parraga, Barrado/ Parrado,
Barro-/ Parro-: Barrondo/ Parrondo,
Bar-/ Par-: Bardenas/ Pardines, Barde/ Parda, Barraga/ Parga,
Bera-/ Pare-: Beratxea/ Pareja, Bereta/ Pared, Bardes/ Paredes,
Bar-/ Far-: Bargas/ Fargas, Barena/ Farena, Baratxea/ Faras,
Ber-/ Per-: Beriain/ Periana, Beratxa/ Pérez, Beratxea/ Pereje,
Bera-/ Ber-: Beratxu/ Bertxo, Berakoain/ Berkoen, Beraga/ Bergé,
Bere-/ Ber-: Bereiti/ Verdi, Berena/ Berna, Beretxina/ Berzin,
Ber-/ Per-: Berdigo/ Perdigo, Bernal/ Pernal, Bergaina/ Perkain,
Bara-/ Hara-: Barana/ Harana, Baraia/ Haraya,
Bere-/ Hare-/ Ar-: Baraia/ Haraia/ Araia, Bariza/ Ariz,
Barru-/ Bro-: Barruka/ Broca, Barrutxi/ Bruch,
Barro-/ Pro-: Barroco/ Progo, Barruza/ Proaza, Barrutia/ Pruit

Barra-/ Bra-: Barranco/ Branco, Barraga/ Braga, Barrasa/ Brasa,
Barra-/ Pra-: Barraga/ Praga, Barrado/ Prado, Bardetxe/ Prades,
Barra-/ Bre-: Barrano/ Breno, Barrchina/ Brechin,
Barre-/ Bre-: Barreña/ Breña, Barreda/ Breda,
Barre-/ Pre-: Barretxe/ Presa, Barrego/ Prego,
Bere-/ Bre-: Beregain/ Bregaina, Bereza/ Breza, Beretxia/ Brechin
Bere-/ Pre-: Beregaina/ Preixana, Berezano/ Prejano,
Barro-/barro: Barron/ Nabarro, Barron/ Onabarro,
Barre-/barra: Barrena/ Navarra, Barral/ Labarra,
Barri-/barri: Barriza/ Izabari, Barrabaran/ Aranbarri,
Bar-/aire: Bareia/ Aire, Beratxe/ Etxaire
Bar-/aria: Bariza/ Izaria, Bartala/ Atelaria,
Bara-/Bera-/ara: Berza/ Txara, Beranga/ Angara, Beratzu/ Zuera,
Barba-/Bre-: Barbatona/ Bretoña, Barbate/ Breda,
Bide-/bide: Bidatxe/ Etxabide, Bidezabal/ Zabalbide,
Bad-/bide: Badiola/ Olabide, Badoz/ Otxabide, Batiz/ Chivite,
Bit-/bieta: Bitur/ Urbietta, Bitoritxa/ Obietas,
Bida-/beiti: Bidatxe/ Etxabeiti, Vidales/ Eleixabeiti,
-barra/ Fra-: Gobarra/ Frago, Labarria/ Fraila, Gabarra/ Fraga,
-barre/ Fre-: Labarre/ Freila, Atxabarri/ Freaza, Isabarre/ Freixa,
-barri/ Fri-: Etxebarri/ Frías, Olaberri/ Friol,
-aria/ Ira-: Olaria/ Iraola, Etxaria/ Iratxe, Vallaria/ Irabala
Bara-/ Para-: Barada/ Parada, Barajas/ Parajes, Baraiko/ Paraiso,
Barda-/par-: Bardatze/ Esparta, Verdes/ Espert,
Barte-/arte: Bardauri/ Uriarte, Bardetxe/ Atxart,
Bela-/ Pela-: Belako/ Pelayo, Bela/ Pela, Belesar/ Pellicer,
Bella-/ Pala-: Belaza/ Palas, Belako/ Palazzo/ Palacio,
Bala-/ Pala-: Balanza/ Palencia, Ballona/ Pallón,
Bele-/ Bale-: Belendiz/ Balendiz, Belarde/ Balerdi, Belda/ Balda,
Bel-/ Biel-: Beltxa/ Bielsa, Belabia/ Vielva, Vela/ Biel,
Bela-/ Bla-: Belabia/ Blava, Belaza/ Blas, Belasco/ Blasco,
Valle-/ Bla-: Vallaza/ Blacha, Vallanca/ Blanca, Vallada/ Blade,
Villa-/ Bla-: Villacha/ Blacha, Villaria/ Bleir, Villaza/ Blesa,
Valle-/ Pla-: Vallaza/ Plaza, Vallana/ Plana, Valle/ Plá,
Valle-/ Ble-: Valesa/ Blesa, Vallejo/ Blecua,

Val-/ Ple-: Valencia/ Plencia, Vallinas/ Plenas, Vallejo/ Pliego,
Valle-/ Ble-: Valesa/ Blesa, Vallejo/ Blecua,
Valle-/ Abel-/ Abal-: Valles/ Abeletxe, Ballosa/ Abalos,
Val-/ Apel-: Vallanca/ Apellaniz, Baltica/ Apalategi,
Val-/Vil-/ Epal-/Epil-: Balza/ Epalza, Vila/ Epila,
Valle-/ Avella-: Valliraina/ Avellanar, Valdenoche/ Avellanosa,
Bal-/ Fal-: Balcones/ Falcones, Valcasa/ Falgas, Valseca/ Falces,
Bal-/ Fla-: Vallazza/ Flassa, Balendiz/ Flandes,
Bel-/ Fle-: Beltx/ Fleix, Beleta/ Fleta, Beltza/ Flecha,
Belo-/ Flo-: Beloreta/ Floret, Beloira/ Flor,
Bel-/ Fel-: Belice/ Félix, Belianes/ Felanitx, Vielva/ Felipa,
Bal-/ Fel-: Ballamaya/ Felmin, Valcaria/ Felguera,
Bal-/ Hel-: Vallina/ Hellín, Valcaria/ Helguera,
Vel-/ Hel-: Veleta/ Heleta, Belotxe/ Helosia, Beloreta/ Helorreta,
Val-/bala: Vallazza/ Zabala, Ballage/ Gebala,
Bel-/bel: Belar/ Arabel, Beltxa/ Etxabel, Beltxu/ Etxupel,
Val-/bal/-val: Valcano/ Kañobal, Balza/ Ezabal,
Bela-/bal-: Belabarze/ Barcebal/ Percebal, Belosta/ Ostebal
Bel-/bel-: Beletxa/ Etxapel, Belegia/ Isabel,
Bell-/villa: Belfort/ Cordovilla, Belabarze/ Artabilla,
Bell-/ville/-velle: Bellinger/ Grenville, Bellini/ Nivelle,
Ball-/villa: Ballester/ Estravilla, Ballesta/ Estavilla,
Bell-/bil-: Belloso/ Otxabil, Belfort/ Kortabil,
Abal-/Abel-/bel-: Abalos/ Usabel, Abeletxe/ Etxabel,
Apel-/Apil-: Avilés/ Espilla/ Apeles/ Espel,
Balle-/biella: Ballesta/ Estabiella,
Bel-/bello/a: Bellmunt/ Montebello, Belarre/ Arabella,
Bada-/beta: Badiola/ Olibeta, Abadekua/ Cobeta, Batiz/ Chivite,
Kabia/Gabi, Kabiola/Gabiola, Caviña/Gabiña, Kabika/ Gabika,
Estebe/Baste, Esteban/ Bastan, Bestepa/ Bastia, Estebara/ Basterra,
Etxanove/Basano, Etxabe/Basa, Zaldia/Basalde,
Okube/ Pozo, Otxabe/ Botxea, Olabe Bola, Ostiape/ Postea,
Eskaba/Baska, Azkube/Basko, Cavanans/Casenave,
Barbera/ Ferrer, Barbaria/ Ferreira, Barbero/ Ferrero/ Herrero,
Artabe/ Barte, Arreba/ Berra, Araba/ Bara,

Belate/Elvetia, Belabarze/Arabelaiz, Lakabe/Kabale
Valde > -Alde: Valdedo/Dualde, Valdilecha/Lesalde,

8.7. Tokizenak SHE eredutara

She ereduak *etxe/etze bizitokia* eta *leinua=estirpe* adierazten du berere, dela aurrizki edo atzizki.

Etxa-/ Eiza-: Etxabal/ Eizabal, Etxamendi/ Eizmendi,
Etxa-/ Esa-: Etxano/ Esano, Etxabe/ Esapea, Etxandia/ Esandi,
Etxa-/ Exa-: Etxague/ Exague, Etxabe/ Exabe, Etxandi/ Exandi,
Etxa-/ Ex-: Etxahun / Exona, Etxagorri/ Exkurra,
Etxa-/Es-: Etxandi/Esandi, Etxaburu/Esaburu, Etxegarai/ Eskarai,
Etxe-/ Eje-/ Ej-: Etxea/ Ejea, Etxahon/ Ejón,
Etxa-/ Itxa-: Etxaso/Itxaso, Etxakue/ Itxakue, Etxakan/ Itxagan,
Etxa-/ Itza-: Etxaeina/ Itzaina, Etxase/ Itzazea, Etxeko/ Itzako,
Etxa-/ Ixa-: Etxarte/ Ixart, Etxabel/ Ixabelea, Etxaire/ Ixarea,
Etxa-/ Isa-: Etxeina/ Iseina, Etxeto/ Iseito, Etxaso/ Isaso,
Etxa-/ Iza-: Etxebarri/ Izabarri, Etxabe/ Izabe, Etxaro/ Izaro,
Etxa-/ Isi-: Etxakue/ Iskoa, Etxarre/ Isiar, Itxaeina/ Isina,
Etxa-/ Ais-: Etxaburu/ Aiseburu, Etxandi/ Aistandi,
Etxa-/ Aiz-: Etxagorri/ Aizkorri, Etxaburu/ Aizpuru,
Etxa-/Atxa-: Etxaran/Atxaran, Etxarraia/Atxarre,
Etxe-/ Atxe-: Etxaire/ Atxeri, Etxerre/ Atxerre, Etxela/ Atxela,
Atxa-/Ase-: Etxearie/Aserie, Etxamendi/Asemendi,
Etxa-/ Asi-: Etxaeina/ Asiaín, Etxabe/ Asibia, Etxarte/ Asiarte
Etxa-/Asa-:Etxabarri/Asabarri, Etxaburu/Asaburu,
Etxe-/As-: Etxegarate/Askarat, Etxegara/Askarra, Etxakan/Askan,
Etxa-/ Aza-: Etxar/ Azara, Etxagara/ Azagra, Etxail/ Azaila,
Etxa-/Az-: Etxagoitia/Azkoitia, Etxabarren/Azparren,
Etxa-/Aya-: Etxabarren/Ayabarrena, Etxela/Ayala, Etxelu/Ayelo,
Etxa-/ Xa-: Etxebarri/ Xabier, Etxabe/ Xabia, Etxaeina/ Xana,
Etxa-/ Xe-: Etxabe/ Xeve, Etxela/ Xela, Exesta/ Xesta,
Etxa-/Se-: Etxasena/Sesina, Etxaniz/Seaniz, Etxamendi/Semendi,
Etxa-/ Sie-: Etxaeina/ Siena, Etxaro/ Siero, Etxeita/ Siete,
Etxa-/ Za-: Etxagara/ Zagra, Etxela/ Zael,
Etxe-/ Ze-: Etxeleta/ Zeleta, Etxelanda/ Zelandia, Etxelegia/Zelaia

Etxa-/ She-: Etxeila/ Sheila, Etxebarri/ Shefer, Etxabela/ Shefiel,
Etxe-/Txa-: Etxaniz/Txaniz, Etxanike/Txanike, Etxabel/Txapela,
Etxa-/ Sa-: Etxarri/ Sarria, Etxagara/ Sagra, Etxarro/ Sarrio,
Eze-/ Se-: Ezenarra/ Senar, Ezesuma/ Sesumaga,
Etxa-/ Ja-: Etxaeina/ Jaén, Etxague/ Jakue, Etxauri/ Jauri,
Etxa-/ Ye-: Etxelu/ Yelo, Etxela/ Yela, Etxara/ Yera,
Etxa-/ Ya-: Etxague/ Yagüe, Etxako/ Yako, Etxabarre/ Yabar,
Etxa-/ Xi-/ Ji-: Etxahona/ Xixona/ Jijon
Etxa-/ Zi-: Etxagoitia/ Zigoitia, Etxakuria/ Zizur, Etxaga/ Ziga,
Etxa-/ Ci-: Etxano/Ciano, Etxeko/Ciego, Etxase/Cieza,
Etxa-/ Ye-: Etxela/ Yela, Etxabarre/ Yebra, Etxakuria/ Yécora
Etx-/ Is-: Etxosia/ Isosi, Etxola/ Isola,
Txa-/ Za-: Txarratia/ Zarate, Txaranda/ Zarandia, Txaro/ Zaro,
Txa-/ Sa-: Txabal/Zabala, Txakon/Sakone, Chamartín/Samartín,
Che-/ Ce-: Chento/ Cento, Chella/ Cella, Cherin/ Zerain,
Che-/ She-: Chevalier/ Sheifler, Txabela/ Shefiel,
Txa-/ Ja-: Txaina/Jaina, Txana/Jana, Txara/Jara, Txabier/Jabier,
Xa-/ Ja-: Xabia/ Javia, Xátiba/ Játiva, Xabier/ Javier, Xana/ Jana,
Esa-/ Se-: Esagibela/ Eskibel, Eseberri/ Esper
Esa-/ Isa-/Is-: Esapea/ Isaba, Esaurieta/ Isurieta, Esaustea/ Isostea,
Esa-/ Iza-: Esaro/ Izaro, Esain/ Izani, Esa/ Iza, Esasa/ Isaiz,
Eza-/ Iza-: Ezabal/ Izabal, Ezabai/ Izabe, Ezarra/ Izarra,
Se-/Etxa-: Sesina/Etxazena, Serra/Etxerre, Semendia/Etxamendi,
Se-/ Si-: Sella/ Silla, Sena/ Sin, Sela/ Sil, Senarriaga/ Sinarriaga,
Ese-/ Se-: Eseberriza/ Seberitxa, Esaseta/ Saseta, Esaiz/ Saiz,
Es-/ As-: Eskarai/ Askarai, Eskarre/ Askarre, Eskarreta/ Askarreta,
Es-/ S-: Eseberri/ Speria, Esparta/ Sparta, Estiria/ Stir,
Es-/ Txi-: Eskuria/ Txikuri, Esaix/ Chica, Eskano/ Chicano,
Es-/ Ye-: Eskoria/ Yékora, Eskala/ Yécla, Eskara/ Yechar,
Es-/Aiz-: Eskibel/Aizkibel, Esmendi/Aizmendi, Esaburu/Aizpuru,
Eza-/ Ex-: Ezamenea/ Eximena, Eskuria/ Exorra,
Ez-/Je-/ Ge-: Ezamenea/Jemein, Ezena/Gema, Eximeno/Jimeno,
Eza-/Xi-/ Ji-: Ezamenea/Ximera/Jimena, Eximeniz/Ximeniz,
Asa-/ As-: Asabarri/ Aspar, Asaburu/ Aspuru, Asakalde/ Askaldea
Asi-/ Si-: Asibia/ Sivia, Asina/ Sina,

Asi-/Ze-: Asilariko/ Cellorigo, Asiarte/ Zearta, Asiain/ Zena,
Aze-/Ze-: Azelain/ Zelain, Azela/ Cela, Azeretxo/ Cerezo,
Etxe-/etxe: Etxalar/ Larretxe, Etxepare/ Baratxea, Etxarri/ Arretxe
Etxe-/iz: Etxepare/ Apraiz, Etxaire/ Ariz, Etxausti/ Ostiz,
Etxa-/txi: Etxabe/ Betxi, Etxakuria/ Urrutxi, Etxagutxia/ Jugatxi,
Etxa-/ch: Etxabe/ Beach, Etxella/ Llach, Etxesta/ Estach,
Etxa/-ax: Etxabarre/ Barrax, Etxela/ Laxe, Etxea/ Ajax,
Etxa/-es: Etxaguen/ Gueñes, Etxahun/ Jones, Etxalar / Lares,
Etxa/-as: Etxakortia/ Cortas, Etxabe/ Beas, Etxague/ Guasa,
Etxa/-az-: Etxalar/ Larraz, Etxar/ Araz, Etxabel/ Belaz,
Etxa/-ya: Etxabe/ Payá, Etxela/ Alaya, Etxalde/ Aldaya,
Etxa/-hia: Etxela/ Labia, Etxelu/ Loia, Etxeba/ Baya
Etxa/-ez: Etxostea/ Ostez, Etxakortia/ Cortez, Etxamendi/ Méndez
Etxa/-ega: txabarre/ Barrega, Etxazenia/ Zenega,
Etxa/-za/-ce: Etxabe / Peza, Etxabetxia/ Peces,
Etxe/-ja: Etxepare/ Pareja, Etxainea/ Aneja, Etxosia/ Ozeja,
Etxa/-xa/-za-: Etxarana/ Naxara, Etxebarrina/ Marzana,
Etxa/-ca/-ke: Etxabe/ Vaca/ Paca/ Bakea/ Bekea, Etxate/ Ateka,
Etxe/-ze/-sa-: Etxebarrieta/ Arzeta, Arrasate,
Eze/-txe: Ezelar / Larretxe, Ezarra/ Arretxe/ Ezponda/ Bontetxe,
Eza/-eza: Ezapea/ Baeza, Ezama/ Maeza, Ezarra/ Raza,
Eza/-ez: Ezawrte/ Ortez, Ezabal/ Vélez, Baeza/ Báez,
Eza/-es: Ezesuma/ Guemes, Ezarra/ Arrese, Ezostea/ Ostes,
Eiza/-iz: Eizaga/ Agiz/ Gaitz, Eizarte/ Arteiz, Eizabal/ Zabaliz,
Ax/-iz: Axorta/ Ortiz, Axkoiti/ Goitiz,
Aize/-itza: Aizeleku/ Kolutza, Aizegain/ Gaintza,
Aize/-iz: Aizalena/ Leniz, Aiznea/ Aniz, Aizkibel/ Gibeliz,
Is/-za: Isiline/ Linaza, Isola/ Olaza, Iskoa/ Goiza,
Is/-isa/-esa: Iskar/ Garisa, Isora/ Orixe, Iskoria/ Conesa,
Is/-iz: Istora/ Duriz/ Doretz, Iseka/ Gaitz, Isiar/ Ariz,
Iza/-iza: Izaria/ Ariza, Izal/ Alaiza, Izaola/ Olaiza,
Iz/-zia: Izurdia/ Ordizia, Izuela/ Ulazia, Izagra/ Grazia/ Garci,
Iz/-iz: Izkutia/ Gotiz, Izurdia/ Urtiz, Izanallo/ Zilloniz,
As/-sa/-s: Aspe/ Pesa, Askua/ Gausa, Astoba/ Dobas, Asera/ Seras,
As/-za: Asta/ Deza, Askua/ Gauza, Astoria/ Erdoza, Astora

As/-z: Astea/ Atez, Asteia/ Diez,
As/-aga: Aspar/ Barraga, Asola/ Oleaga, Asibia/ Ibiaga,
As/-as: Askoniza/ Izaskun, Askabea/ Bieska,
Es/-etxe: Eskorta/ Korataxe, Esparra/ Barretxe, Eslaba/ Labetxe,
Es/-txe: Espino/ Binoche, Espilla/ Villachá, Esandi/ Andetxa,
Es/-sa: Eskano/ Canosa, Eskara/ Carasa, Eskana/ Canas,
Es/-as: Esandi/ Antias, Estorka/ Dorkas, Estarta/ Tartas,
Es/-es: Eskaba/ Cabasés, Eskala/ Gales, Espalda/ Valdés,
Es/-ez: Eskila/ Quílez, Esperande/ Fernández, Esabalde/ Valdez,
Es/-za: Espera/ Beraza, Eskaba/ Cabeza, Eskamez/ Gameza,
Ez/-ze/-za: Ezeta/ Atez, Ezarra/ Raza, Ezkori/ Gorriza,
Esa/-is/-iz: Esama/ Amis, Esagibela/ Gibeliz, Estibil/ Tibilis,
Che/-txe: Cera/ Arteche, Chera/ Aretxa, Chella/ Llach,
She/-az: Sheila/ Laz, Shefer/ Ferraz,
Cha/-as: Charca/ Arcas, Chapa/ Pas, Chavin/ Viñas, Txaos/ usias,
Cha/-ch: Chela/ Llach, Cheste/ Estach, Chantrea/ Andrach,
Cha/-txe: Chavida/ Bidatxe, Charco/ Arakotxa, Chella/ Llach,
Cha/-az: Chapa/ Paz, Charan/ Aranaz, Cha Beira/ Beraza,
Cha/-sa: Chaminau/ Minosa, Chacon/ Conesa, Charo/ Rosa,
Cha/-ez/-as: Chamartín/ Martínez, Chavin/ Viñas, Chapa/ Pas,
Txi/-txe: Tximelane/ Mitxelena/ Mitxelin,
Chi/-txe: Chipiona/ Bonatxea, Binoche, Chiprana/ Barrenetxe,
Chi/-tzi: Chivas/ Betzi, Chivite/ Petazzi, Chico/ Guzzi
Chi/-z: Chite/ Atez, Chiran/ Aranaz, Txiuri/ Goriz,
Zi/-zia: Ziurana/ Uranzia, Ziordia/ Ordizia, Ziga/ Gazia
Se/-es: Seneque/ Nekuesa, Serra/ Arres, Serracin/ Resines,
Sa/-sa: Saro/ Rosa, Sagra/ Grasa, Sama/ Masa, Sagallos/ Callosa,
Sa/-s: Sarria/ Arrias, Saler/ Leres, Sama/ Mas
Se/-s: Segovia/ Covas, Sevilla/ Villas, Segura/ Curras,
Za/-ez: Zapirain/ Biañez, Zabel/ Vélez, Zadorra/ Túrrez,
Za/-aza: Zamora/ Moraza, Zaola/ Olaza, Zabala/ Vallazza,
Za/-as: Zadorra/ Torrás, Zagra/ Gras, Zamakona/ Magunas,
Za/-atz: Zaola/ Olatz, Zahara/ Aratz, Zaloína/ Loinatz,
Za/-ax/-ixa: Zabala/ Balax, Zagra/ Greixa, Zarra/ Reixá,
Za/-sa: Zamora/ Morsa, Zagra/ Grasa, Zarra/ Rasa, Zallo/ Llosa

Za/-ex: Zadorra/ Dorrex/ Durix,
Za/-es: Zamora/ Mures, Zadorra/ Torres, Zamora/ Amores,
Za/-ja: Zahara/ Baraja, Zagra/ Graja, Zarra/ Raja,
Za/-ach/-ech: Zala/ Lach, Zadorra/ Torrech
Za/-ac: Zarza/ Arzak, Zabalza/ Balzac, Zamargilea/ Marsillac,
Ce/-txe-: Celedón / Donatxele, Etxebarrina/ Marchena,
S/-s: Scaparro/ Cabarrus, Escobar/ Vercos,
-etxe/ Se-: Villacha/ Sevilla, Barretxe/ Sévre,
-es/ Ja-: Balarés/ Jabalera, Aines/ Jaen, Barrés/ Jabar,
-etxe/ Es-: Ostiatxe/ Esaustia, Labetxe/ Eslava, Fontetxa/ Esponda,
-etxe/ Is-: Basterretxe/ Ispaster, Bizkoch/ Ispizu, Olaetxe/ Isola,
-txa/ Is-: Urretxa/ Isuerr, Dorretx/ Istora, Labetxe/ Islabe,
-tze/ Itzi-: Artze/ Itziar, Kortatxe/ Itzegorta,
-etxe/ S-: Bardetxe/ Sparta, Barrenetxe/ Sperrin, Antich/ Stein,
-etxe/Za-: Egirretxe/Zagirre, Barrentxe/Zanbrana,
-tze/Sa-: Garratza/Sagarra, Gardatze/Sagardia, Donazea/Sakona,
-etxe/As-: Barrenetxe/Asparren, Kortaetxe/Askorta,
-za/ Isa-: Baeza/ Isaba, Atez/ Isaeta, Azuza/ Isazu, Artaza/ Isart,
-as/-asa/ As-: Donas/ Aston, Bias/ Asabie, Karrasa/ Askarra,
-za/ Eze-: Larraza/ Ezelar, Isaza/ Ezeiza, Inarraza/ Ezenarra,
-za/-z/ Eza-: Maza/ Ezama, Diaz/ Ezadi, Atez/ Ezata,
-za/ Za-: Agriza/ Zagirre, Moraza/ Zamora, Donazea/ Zatón,
-ez/ Iza-: Artez/ Izarte, Baeza/ Izabala, Balza/ Izabal
-za/ Itza-: Agirreza/ Izagirre, Alzuza/ Itzaltzu, Akotz/ Itzako,
-zia/ Iza-: Gazia/ Izaga, Ulazia/ Izaola, Barzia/ Izabarri,
-ze/ Is-: Kareze/ Iskár, Zize/ Isasi, Alze/ Izal,
-za/ Ix-: Urkiza/ Ixurko, Ariza/ Ixaria, Eluzia/ Ixuela,
-etxe/ -che: Artetxe / Ardeche, Baratxe/ Barcha, Barrentxe/ Franch,
-etxe/ -ese: Barretxe/ Varesse, Arretxe/ Arrese, Leatxe/ Laxe,
-etxe/ -es: Kortaetxe/ Cortés, Bardetxe/ Bardes, Fontetxa/ Fuentes,
-etxe/-txi: Gaztaetxe/Gasteitxi, Golatxea/Solatxi,
-txea/ -zia: Egotxea/ Ezozia, Olatxea/ Ulazia, Etxa/ Zia,
-etxe/ -ezi: Bardetxe/ Bardezi, Beraetxe/ Berezi, Betxe/ Bezi,
-txe/ -si: Egotxea/ Etxosi, Gaztaetxe/ Gastesi, Roche/ Rosi,
-txe/ -s: Binoche/ Pinos, Murutxe/ Muros, Garrocha/ Garros

-etxe/ -ez: Torretxe/ Túrrez, Fonsaleche/ González, Aletxa/ Aláez,
-txa/ -z: Ezkarotxa/ Ezkaroz, Ustarrotze/ Ustarroz, Imotze/ Imoz,
-etxe/ -ja: Barrenetxe/ Granja, Baratxea/ Barajas,
-etxe/ -ya: Matxe/ Maya, Olaetxe/ Olaya, Beraetxe/ Bereya,
-etxe/ -as: Olatxea/ Olesa, Bardetxer/ Bardas, Gometxa/ Comas,
-ese/ -es: Varesse/ Vares, Pergolese/ Herkoles, Arrese/ Ares,
-asa/ -as: Borrassa/ Borrás, Masa/ Más,
-za/ -as: Moraza/ Moras, Torraza/ Torrás, Beraza/ Heras,
-tze/ -cia: Muruzea/ Murcia, Valença/ Valencia,
-za/-txi: Eskuza/ Eskutxi, Urriza/ Urutxi, Isaza/ Isatxi,
-za/-ch: Laza/ Lach, Marza/ March, Andraza/ Andrach,
-tze/ -ac: Bergaretxe/ Bergerac, Muretxe/ Moriac
-txe/ -ze-: Artxena/ Arzena, Artxega/ Arzega, Artxer/ Arcera,
-tza/-za/-sa-: Arzabal/ Belezar, Mintxarte/ Artasamina,
-sa/ -fa-: Pikasarri/ Pikafarri, Naxara/Nafarra
-txina/ Gin-: Beretxina/ Gimpera, Gratxina/ Ginebra,
Est/ Ast-: Estiria/ Asturia, Estibia/ Astibia, Esteva/ Astepe
Esta/-esta: Estavilla/ Ballesta, Esteina/ Iniesta, Estacha/ Atxesta
Esta/-esta-: Esterana/ Ainesterri, Estalarra/ Lastra,
Esta/-ste: Estacha/ Etxaste, Estibi/ Ipiste, Estabon/ Donaste
Esta/-sti: Estalo/ Ailusti, Estola/ Olasti/ Estonia/ Donosti
Este/-sate: Estibi/ ibisate, Estara/ Arrasate,
Este/-zeta: Estela/ Elizeta, Estrain/ Aranzeta, Estari/ Arizeta
Esti/-zadi: Estibarri/ Berazadi, Esterana/ Aranzadi
Este/ Cesta-: Esteve/ Cestafe, Estonia/ Cestona, Estoa/
Aste/ -asti: Asteiza/ Isasti, Astibia/ Bastia, Astiria/ Errasti,
Este/ Ciste-: Estera/ Cister, Esterna/ Cistierna, Estella/ Cistella,
Etxaga/ Eska-: Etxagara/ Eskara, Etxakan/ Eskana,
Etxaga/ Aska-: Etxagara/ Askarre, Etxakan/ Askaina,
Etxega/ Ezka-: Etxegarai/ Ezkarai, Etxegarate/ Ezkarate,
Etxaga/ Aska-: Etxegarai/ Azkarai, Etxegarate/ Azkarate,
Etxaku/ Esku-: Etxagutxia/ Eskutxi, Etxagoitia/ Eskoiti,
Etxako/ Esko/ Esku-: Etxagorri/ Eskorri, Etxagutxia/ Eskutxi,
Etxako/ Sako/a: Etxakona/ Sakona, Etxakan/ Sakana,
Eska/ Ziga/ Zia: Eskanda/ Ziganda, Ezkarreta/ Ziarreta,

Ezka/ Zea/ Ezkarra/ Zearra, Ezkarte/ Zearta,
Esku-/ Segu: Eskuria/ Segura, Eskurra/ Segur, Eskubi/ Segovia,
Esku-/ Sigu: Eskonetia/ Sigüenza, Eskuza/ Sigüés/ Sigüeza,
Esko-/ Zigu: Eskola/ Ziguëla, Eskoiti/ Zigoitia, Eskuri/ Zihuri,
Etxaka-/ Kasa: Etxakona/ Casona, Etxakan/ Quejana,
Eska- / Casa: Eskana/ Casana, Eskas/ Casas, Eskata/ Caseda,
Eska-/ Gauza: Eskaran/ Gauzaran, Eskalo/ Gausolo,
Eska-/ Cas-: Eskaba/ Casba, Eskala/ Casla,
Eska-/ Caza: Eskario/ Kazarro, Eskata/ Gazeta,
Eska-/ Gaza: Eskaniz/ Gazzaniga, Eskala/ Cazalla,
Ezka-/ Gaza: Ezkanda/ Gazanda, Ezkarra/ Gazar,
Eska-/ Saga: Eskanda/ Saganata, Escas/ Sagas, Eskana/ Sagan
Esko-/ Cos: Eskota/ Costa, Eskotilla/ Costilla, Eskoiti/ Coixet,
Eska-/kas/-gas: Eskabilo/Bilodas, Eskebil/Villegas
Aska-/kas/-gas: Askarra/Arrakas, Askarri/Arriagas,
Eska-/Esko-/ -ch/-ac: Eskala/ Lach/ Lac, Eskabilo/ Beloch/ Beloc,
Esku-/esku: Eskubi/ Biesku, Escobar/ Fresco, Eskola/ Lezkoa
Eska-/Esko/-es: Eskarre/ Garrés, Eskaubela, Gobelak,
Etxaba-/ Basa: Etxabakoitz/ Basakoitz, Etxabetxia/ Basatxa,
Berasategi/ Berastegi, Gomeza/ Gomestegi
Asaba-/ Basa-: Asabarri/ Basarri, Asabaie/ Basabe, Asarie/ Basari,
Atxeba-/ Base-: Atxebagi/ Basegi, Atxebarri/ Baserri,
Etxande/ Santa, Etxaeina/ Sana, Etxaeina/ San,
Beratetxe/ Espereande, Beratxea/ Espera, Berespe/ Esperabe,
Beratxita/ Eskrita, Berezitxu/ Eskrito, Berekatxea/ Eskereka,
Etxakuria/ Kurtzia, Eskuriaza/ Cruces, Eskuria/ Croce/ Cruz,

IX. SINONIMOK ARKETIPOEN ARAURA

Hizkuntzen sinonimoek eredu ezberdinen alde aitor egiten dute elkarren aurrean. Hizkuntza bakoitzak bere nehurriko sistema eratu zuan zazpi ereduekin. Baina euskara bezalako hizkuntza berberak ere era askotara soinutzean, zapizkun ereduon aldeko dago. Alde batetik ezin ziteken egin soinu bakarreko hizkuntza eder eta jakintsurik, bestalde giza aburuetako idea behinenak jainko arketipo bakoitzari sor zitzazkion, jainko eta haren zainpeko kultura bakoitzekin ezelako konponbiderik edo ulerbiderik egiteko. Eskerrak sinonimoei, bilatu ditezke hizkuntzen armonika guztiak. Hizkuntza bakar bat ez da aski, hala ere, armonika guztion oroitza gordetzeko. Mediterraneo inguruan hizkuntza zahar batek ez daukana, besteak dauka. Euskarak, ere, euskalkien ahaleginari esker, gorde ahal izan du altxorrik bikainena hizkuntza guztien artean. Ahalegin honek euskararen orokortasuna aitortzen du, edo euskaldunak hizkuntzetarako duen erraztasuna .

Jarraiko sinonimoen erakusketa edonork aberastu eta osotu dezaken adigarri bat baino ez da. Sinonimoen aldi bi begiratuko ditugu: 1) jainko ereduaren arteko sinonimoak, 2) jainko eredu eta giza ereduaren arteko sinonimoak eta 3) giza ereduaren arteko sinonimoak. Jainkoen arteko sinonimoak hizkuntzen haurtzarora eta jakituria zaharrari begira dagoz, jainko eta giza ereduaren artekoa goiko eta beheko ereduaren arteko atezua seinatzen dute eta giza ereduak, barriz, gizarteko jakinduria lantzen dute.

9.1.1. AN ereduko sinonimoak

Sumeriako eskolari, Sortalde Hurbileko kulturarik zaharrenari, zor dizkiogu *An* ereduaren lehen onomastikak. Sumerierazko erritoak kuineiformetan hitzez hitz gordeak izan ziran Akadiatik Hatiraino, hako eskolari luzapena emanaz.

An = Utu

Anonzaro = *Subilaro* "solsticio de invierno"(1)
aintz = *doxa* "gloria"
mende = *dominio, autoridad*
mercede(l) = *don, doai*
antze = *üdüri, iduri* "semejanza"
onua = *itun* "consejo"
ainubi = *itzal, sombrío*
in, aen, ein = *duin, zuin, digno*
antzo, modo = *uti, edo* "como"
norma = *edu, us*
ansi, mème, mismo = *ide, idem*
me(s), modelo, manera = *edu, eidos(g)*
nitor(l) = *distira* "destello"
anil, añil = *dundu*
nive(l), nieve = *edur*
antzi = *otoi* "suspiro, súplica"
mama = *uida/udda, uds* "agua"
manantial = *uturri, iturri*
y nusturi = *ostots, trueno*
inotsi = *uxuri, ixuri* "destilar"
aima(g) = *odol* "sangre"
ancien = *atton* "anciano, abuelo"
anciana = *atso*
niño = *toto*
une, muin = *tuétano*
ánimo = *adore, temple*
masía = *domu(l)* "casa"

andre = *domina, doña, dona*
emazte = *uxor(l)* "esposa"
antu = *turgere* "hincharse"
manar = *sortu, surgere*
anai = *ato* "hermano mayor"
aña = *tata*
nana = *tana* "ven, chica, ven chico",
nou(g), mente(l) = *adimen, juicio*
mirando = *othustan, soka*
mirar = *so*
emqy(s) = *sofos(g)* "sabio"
manso = *otzan*
necio, inozo, memo = *tonto, sonso, tuntun*
notar = *usnatu*
memini(l) = *otu* "venir a la mente"
entzun = *audire, aditu*
nombrar = *deitu*
inon = *decir*
matar = *tuer(f)*
antxiti = *domingilo* "bailarín principal"
mende = *dominio, autoridad*
mente = *adimen*
manu = *autoridad*
man = *autorización modelo, norma* = *edu*
omnia = *totu(l), todo, duzti, dana*
mancebo, morroin = *otsein* "criado"
min = *dolor, dolu*
anaireū(g) = *tollere* "levantar" *máxima* = *atsotiz*
minare(l), amenazar = *durduziatu*
metuere(l) = *temer*
mana = *tiempo calmoso*
meta = *itu, ito*
ono, no = *to, tori, tome usted*
ñañi = *tati* "juego de ofrecer y no dar"
maina = *donaire*

ansi, ante = talento
anze = destreza
madera = zur
madurar = zoldu
mantener = eutsi
materia = usu, zorne, zoldi "pus"
ano = otamen "bocado"
anoi, anho = oturuntza "comida"
anillo = odi
ano = tutu
antolau = atondu
marmita = topina
antu, ancho, henchido = tolo, tumidu(l) "gordo, inchado"
natu, mancha = tacha
an(l) = edo "o disyuntiva"
naiz = aut(l) "o disyuntiva"
non = dónde

An = Ra

An/Anu(s) = Ouranu(g), Ortzi, Urzia "cielo"
Anum.zaro(s), Ononzaro = Orenzaro = "Generación de Anum",
An, Anu = Ortzi, urcia, uranos "cielo"
nabari = argi "evidente, claro"
inular, anochecer = arrats
antro = arpe
antxina, antiguamene = arche(g)
nitere = rutilare(l) argitu
natz = aire "semejanza"
aintz = ore "honor, gloria"
ai, maite, amatu = ra'amu(e) "amar"
amar = eroo(g)
in(e), Amor, maitasun = Eros(g)
emere(l) = erosi "comprar, redimir"
amasar = oretu
memini = oroi "recordar"

memento = ora, ruela "recuerda/ora"
nefes(hebr) = arnase "respiración"
nunc(l) = orain "ahora"
melek(h) = rey
mende = aro "tiempo"
nutu, manatu, mandar = ordenar
modo = era
norma = eredu, regla
ain = aren
método = ruta
medio = erdi
máxima = refrán
ñaztura, oinestu = rayo, relámpago
inontz = iruntz, rocío
inotsi = rorare(l), iratzi, "destilar rocío"
nube = orai
ana(g) = arriba
moreh, malkos(h) = uri, euri "lluvia"
manar = oriri(l), urten "manar el agua"
monte, mendi = oros(g)
amildu = ruo(l), erori "caer, precipitar"
annu, año = urte
anillo = aro, arillo, arrakada
mako = arku, arco
ano = ración
ante = aurre
aintzina = aurrera "adelante"
antu, antuste = arro, arrotu, arrogante, orgulloso
andu = arrotu "envanecerse"
magal = regal, regazo
naza = raza
nastau, amasar = oretu
nemo(l), nadie = rien(ff)
nomos(g), nación = herri
me(s) = eredu "modelo"

antze = irudi "imagen"
 aina, maña = arte, artificio
 mimo = eregu
 maier = artetsu "diestro"
 maida, maira = artesa
 inon = erran "decir"
 mandika = urdail "estómago"
 amorru = erra, rabia, rencor
 morte(l), muerte = Erio
 mortu = eremu, ordeka "yermo, páramo"
 neke, neccare(l) = erail
 aintze = ordu, hora
 ainubi = arratz "oscuridad"
 nabas, marka = are, arado
 nabar = reja de arado
 narra = arrastelu, rastrillo
 nabo = arbi
 maíz = arto
 mandatu = recado
 maniura = harpa
 narra, narria = rastra
 marra = raya
 natxa = ardatz "eje"

An = Ilu

Anun.zaro(s), Ononzaro = Olentzaro, "Generación de Anum",
 Nana = Luna
 nabusi, nagusi = leena "señor, principal"
 mundo = lur
 man = al, ahal "poder"
 melammu(s) = lama(1) "resplandor"
 ain, aen = alyn(u), alaen "tanto, máximo"
 aina = alaina, lain "tanto como"
 aintz = loria, lobar "gloria"
 ima(l), nefes(h) = alma

ánimo = alimu
 modelo = linea
 antsi, anhelo = lei, lera
 maite, amado = laztan
 noble = leial
 nor = alguien
 nemeqy(h) = listo "sabio"
 emqy(s) = logios "sabio"
 ino = laleo "hablar"
 aien = lamento
 amigo = lagun
 inozo, memo = lelo, lerdo
 máxima = alegia, logion
 enseñanza = lección
 miin = lengua
 n, un = len, lenengo
 antxina = lehen
 antzi = olvidar
 ainu = alba
 inubi/ nube = laino
 inular = iluntze "tarde"
 amets = lilura, ilusión
 nive(l), nieve = elur
 nomu(g), mandamentu(l) = lege "ley"
 ambiola, antes = lehen "antiguamente"
 andik = illic "de allí"
 une = leku, locu(l), lugar
 ainen = laido "maldición"
 nare = leinu, linaje
 muga, margen = límite
 meta = elburu
 memento, momento = aldi
 ain, aina = alaina, lain "tanto como"
 amabi = albiente, alguacil
 mera, merino = alcalde

<i>antxitu</i> = <i>lortu</i>	"conseguir"
<i>amabi</i> = <i>albiente, alguacil</i>	
<i>ainara</i> = <i>elai</i>	"golondrina"
<i>ñeñe</i> = <i>leche</i>	
<i>mardul</i> = <i>lodi</i>	
<i>momo</i> = <i>lolo</i>	"sueño"
<i>nare</i> = <i>laso</i>	"distendido"
<i>naba, nava</i> = <i>leun, llano</i>	
<i>inutu, nutrir</i> = <i>alimentar</i>	
<i>natu, mancha</i> = <i>loi</i>	
<i>nekatu</i> = <i>alengitu</i>	"fatigarse"
<i>morir</i> = <i>il</i>	
<i>neke</i> = <i>ala</i>	"tortura"
<i>an(l)</i> = <i>ala</i>	"o disyuntiva"
<i>mas</i> = <i>alabaina</i>	
<i>ainara, enara</i> = <i>elai</i>	"golondrina"
<i>nabar</i> = <i>ildo</i>	"surco de arado"
<i>amarra</i> = <i>ligadura</i>	
<i>amilu</i> = <i>lino</i>	

9.2.1. UTU ereduko sininimoak

Utu edua ere *Sumeriako edubak* bultzatua dator, Anuren sendi bereko, ez eredu bereko, jainkoa denez gero. Jakintza mezu berezia zekarren gizartera, argia zenez eta bizi eremina beroaren eta ezoaren sortzaile zen aldetik. Beste kultura bateko Ra arketipoarekin topo egingo du gauza batzuetan, biziaren eta heriotzaren sinbolo denetik.

<i>Utu = An</i>	
<i>Subilaro</i> = <i>Ononzaro</i>	"Navidad"
<i>subil</i> = <i>mokor</i>	"tronco"
<i>zura</i> = <i>madera</i>	
<i>zurru</i> = <i>maravillarse</i>	
<i>zohargi</i> = <i>melammu(s)</i>	"resplandor"
<i>otu</i> = <i>memini</i>	"orar, acordarse"

<i>tontor</i> = <i>mendi</i>	"cumbre, monte"
<i>adar</i> = <i>mako</i>	"arcoiris, arco"
<i>duin</i> = <i>ain</i>	"digno, tanto"
<i>doxa(g)</i> = <i>aintz</i>	"gloria"
<i>üdüri</i> = <i>antz</i>	"parecer, semejante"
<i>edu</i> = <i>modo</i>	
<i>totu(l), todo, dana</i> = <i>omnia(l)</i>	
<i>tob(h)</i> = <i>on</i>	"bueno"
<i>adimen</i> = <i>mende</i>	"entendimiento"
<i>sophos(g)</i> = <i>emqy(sum)</i>	"sabio"
<i>dokeo(g)</i> = <i>enseñar</i>	
<i>dicere(l), decir</i> = <i>ino</i>	
<i>aitatu</i> = <i>mentar</i>	
<i>so, sogin</i> = <i>mirar</i>	
<i>audire(l), aditu</i> = <i>entzun</i>	"oír"
<i>tonto</i> = <i>inozo, necio</i>	
<i>tokor</i> = <i>maitagarri, amable</i>	
<i>zoritsu</i> = <i>makarios(g), imaku(egip)</i>	
<i>tolma(g)</i> = <i>ánimo</i>	
<i>odol</i> = <i>aima(g)</i>	"sangre"
<i>ota</i> = <i>altura</i>	
<i>odoi</i> = <i>nube</i>	
<i>tanga</i> = <i>une, momento</i>	
<i>domu(l)</i> = <i>masía(cat), mansión</i>	
<i>dundu, azul</i> = <i>anil, añil</i>	
<i>terra(l)</i> = <i>mundo</i>	
<i>zuzemen</i> = <i>medio</i>	
<i>itu, ito</i> = <i>meta</i>	
<i>donatu</i> = <i>naditu(s)</i>	"célibe, oblata"
<i>aton</i> = <i>anciano</i>	
<i>atso</i> = <i>anciana</i>	
<i>dona(it)</i> = <i>andre</i>	"señora"
<i>tu midu(l)</i> = <i>antu, ancho, henchido</i>	
<i>uxore(l), izor</i> = <i>emazte</i>	"esposa, preñada"
<i>tto</i> = <i>men(al), aner(g)</i>	"hombre"

ttotto, tata	=	niño, aña
ato	=	anaia "hermano mayor/ hermano"
tana	=	nana "ven, chica/ ven, chico"
to	=	no "él, ella"
toka	=	noka "tuteo masculino, femenino"
doatu, otorgar, dar	=	eman/ emon
dobai/ dohai	=	emai/ emoi "don"
dora	=	anillo
sudur	=	nariz
titi	=	mama
otzur	=	mendrugo
uds	=	mama "agua"(v.p.)
utorki, uturri	=	manantial
edur	=	nieve
ote	=	an(l)
tut	=	mu "(ni) mu"
tuer(f)	=	matar
ospin	=	amargo, minkatz
otamen	=	ano "bocado"
odor(l), edor	=	ants "olor"
tona	=	nato "mancha"
tirria	=	antsi "deseo"
sortu	=	nacer
dolor	=	neke
atondu	=	antolau "preparar"
thusko	=	multu, mucho
tan, tanto	=	ain
tormu, terron	=	mokil
topin	=	marmita

Utu = Ra

Addu(a), Thor, Hedoi	=	Ortzi, Urzi "trueno, rayo"
Subilaro	=	Oronzaro "Navidad"
sortu	=	oriri(l) "originar"
sortalde	=	oriens(l), oriente

solar, zoro	=	oru, orube
iduzki	=	iruzki "sol"
ost	=	ortzi "cielo"
zubi	=	arcoiris, arco
toson(g), adar	=	arco
tullir	=	erbaildu
itto	=	ertu "ahogarse, achicarse"
zurtu	=	arritu "maravillarse"
doxa(g)	=	ore "honor, honra"
ots	=	orro, rugitu(l), ruido
justuri	=	rayo, relámpago
utu(s), toros(g)	=	argi "luz, claro"
zohargi	=	resplandor
aide	=	aere(l), aire
dedu	=	respeto
justo, zuzen	=	artez, recto
otu	=	erregutu/ rezar
otoitu	=	orar
otoi	=	arren, erregu/ rezo
otoitz	=	oratione(l), oración
itandu	=	eromai(g) "preguntar"
dokeo(g), docere(l)	=	irakatsi "enseñar"
otian	=	arren "por favor"
docto	=	erudito
zur	=	erne "atento"
decir	=	erran
ujui, oiús, aturuxo(gal)	=	orro, irrintzi "grito"
to, tori, toma	=	artzak, artu ezak,
damu	=	arrepentimiento
uduki, eduki, tener	=	eroki, artetsi "tener, obtener"
iduri	=	irudi "semejanza"
atsotiz	=	refrán
otin, udigo, odio	=	erra, arrenkura, rencor
tuer(f)	=	eran, erail "matar"
totu(l), todo, oso	=	oro

	solar = orube	
uddu.ha(s), idi, toro = uro	"bos primigenius"	
durdura = oropéndola		
tutor, izorro = erro, radice(l), raíz		
diztira = radiu(l), rayo		
toi(g) = arean	"ciertamente"	
iduzki = ihortsi,	"sol occidente, enterrar"	
tiempo = haro		
durar = irauñ		
uda, uds, udor(g) = ur, rore(l)	"agua, rocío"	
uturri = urgune	"fuente, manantial"	
teko(g) = urtu	"derretir"	
itoitu, atera = urten	"salir"	
udol, torrente = uriol, rabiñ	"agua torrencial"	
otoz-otoan = ráipido, arin	"de improviso"	
tulubio, tormenta = uracán		
udi, odi, tubo = arcaduz, urarka		
doru = aro, haro		
toson(g) = arku, arco		
tejne(g) = arte		
edu = eredu	"modelo"	
topolo = rotundu(l), redondo		
tornu, torno = rota(l) rueda	"vuelta"	
turannos(g), duce(l) = regulu(l),	"rey, tirano"	
turri(l), torre, dorre = arretxe, arce(l)		
ttotto = aur, rorro		
itu, uduki = artu	"conseguir, recibir"	
torri, etorri, toz = erdu	"venir, ven"	
ddoan/joan = ertu	"ir, achicarse"	
tokos = erditze,	"parto"	
tikto(g) = erditu	"parir"	
útero = errai		
torri, etorri = urreratu	"venir, acercarse"	
xoan, joan = ire(l), ir		
tugrano(g) = ardietsi	"conseguir"	

iduki = ireki	"abrir"	
ützü = ertsi	"cegar, cerrar"	
telezao(g) = erne, urten	"brotar"	
tusci(l) = rassena(l)	"etruscos"	
ut(l) = -arren, para	(final)	
utul, tostado = erre, urere(l)		
torreo(l) tufo(g) = erre	"tostar"	
dungulu = artai	"farineta"	
thols = ardiente		
tolerar = eroan	"soportar"	
damu = arrepentimiento		
dolutu, dolerse = arrepentirse		
udda, uida = ur, rore	"agua, rocío"	
etorri = urbildu	"venir, acercarse"	
duce, domuduku(s) = errege, rege		
dedo = eri		
tutare, dedal = eriko		
ote, toxo(ga) = árgoma		
idar = arveja		
tori, tomar = artu	"tomar, recibir"	
turgeo(l), sortu = erne		
ostu = robar		
sustrai = erro, raíz		
oso = artza		

Utu = Ilu

Subilaro = Olentzaro		
iduzki, sol = elios(g)		
zohargi = luz del cielo		
zogi = listo		
docto = logios(g)		
idittu = ilussio(l)	"ilusión, fantasma"	
tinieblas = ilunpe		
total = alen	"al máximo"	
otoi, tototoi(g) = hel	"¡por favor!"	

	ota = altu(l), alto	
	itu, ito = elburu	
	tollere(l) = levare(l), elevar	
	torá(hebr), jure(l) = lege(l)	"derecho, ley"
	toma(g) = alma	
	tulubio, duat(e) = leze	"abismo"
	edur = elur	"nieve"
	ttukun/ txukun = limpio	
	hodei = laino	"nube"
	trono = aulki	
	otian = alajaina	"ojalá"
	tore(g) = olim(l)	"antiguamente"
tempore (l), tiempo = aldi		
	totil = lirain	"bella"
	dotore = elegante	
	toki, topos(g) = lugar	
	terra(l), tierra = lur	
	odor(l) = olor	
	idioma = ele, lengua	
	otamen = eliku	
otron, trapeza(g) = alimentación		
to, tori, tomar = legere(l)		
	autu = ele	"conversación"
	hautu = elegir	
	tatan = laztan	"pequeño querido"
	tosta = ludu(l)	"juego"
	autu = ele	"conversación"
	idun = lepo	"cuello"
	tutu = alu	"vagina"
	dolu = luto	
tortura = ala		"tormento"
	tuer(f) = il	
	tullir = lisiar	
	atar = lotu	
	adove = ladrillo	

9.3.1. RA ereduko sininimoak

Ra ereduak Egiptoko jainko magia dakar beragazko sinonimoetan. *Ra eredua* (h)irugarrena dugu jainko eruedetan. Ba diteke euskalkiren batek jara gehiago egitea *Raren* eruedari Uturenari baino. Utu doia da, *Ra artestsua*. Utu milako urte adintsuagoa, *Ra* baino, Utu totala, *Ra orokorra*.

Ra = An

Urzia, Ouranos(g) = An(sum)	"cielo"
Oronzazro = Anonzaro	"Navidad, solsticio de invierno"
ore = aintz	"honra, gloria"
aro = une, momento	
arche(g) = antxina, antiguamente	
arjaios(g) = anciano	
arcano = enigma	
arritu = maravillarse	
arren = mesedez	"por favor"
ra' mu(e) = amor, amorio, maitasun	
rema(g) = mandatu, mandato	
arau, orden, regla = me(s, norma)	
regere(l), regir = mandar	
régimen = mende	
argi = net(cat)	
argitu = manifestar	
urdin = anil, añil	
on = amarillo	
arrasti = aino	"tarde, puesta del sol"
arrats = noche	
rorare(l) = inotsi	"caer rocío"
iruntz, rore(l), rocío = inontz	
reo(g) = manar	
ruo(l) = amildu	"caer, precipitarse"
oros(g) = mendi, monte	

oroi = memini(l) "acordarse"
 orro = marru "clamor, grito".
 aurre = ante
 urte = annu(l), año
 irudi = imakhu(e), imagine(l), imagen
 aro = anullu(l), anillo
 irrika = antsi "ánsia"
 irrikatu = naitu "desear"
 arren = mesedez "por favor"
 erran, narro(l) = inon "decir"
 morte(l), muerte = erio
 zar = anciano
 rabi = maisu, maestro
 oráculo = nabí(h)
 erudito = emqy "sabio"
 refrán = máxima
 arte = antze
 raka(aram), ergel = memo
 maltzur = erne "sagaz"
 rorro, haur = niño (1)
 erren = nuera
 arima = anima "alma"
 arraza, raza = naza
 erri/ herri = nación
 rege(l), rey = melk(hebr)
 arro, arrogante = antuzte
 erkatu = merkatu "comparar, comprar"
 arik = andik "de allí"
 ar = mas(l), macho
 repo(g) = amainar
 eran = matar
 argi = sentsu "sentido"
 harro = antu "orguloso"
 errekeitu = anoi "alimento"
 arno = ano "vino"

ración = ano
 orange = naranja
 arto = maiz, millo(gal)
 arbi = nabo
 artxo = aña, agnu "cordero"
 racimo = anko, mordo
 arabia = endrino
 are, arado = nabas
 rastra = narra
 raya = marra

Ra = Utu

Urzi, Ortzi = Thor, Addu, Hedoi "trueno, rayo"
 Oronzaro = Subilaro
 iruzki = iduzki "sol"
 Irkingu(s), erkingu, oriente = sortalde
 oriri(l), urten = sortu, surgerel), surgir
 arintu = tollere(l) "elevar"
 orrobia = oxeski, ospel "occidente"
 robar = ostu
 orue = solar
 arranbel, a rku, arcoiris = toson(g), zubi
 arritu = zurtu "maravillar"
 oroi = otu "recordar, venir a la mente"
 rogar, rezar = otoi, otoiztu
 artez, recte(l) = zuzen "rectamente"
 sutil = argi
 erudito = docto
 refrán = atsotitz
 regulul(l) = tyrannos(g) "tirano"
 irelu = idittu, demonio
 oro = totu(l), todo
 argi = toros(g), sohargi "claro, luz celeste"
 uro = uddu.ha(s), idi, toro
 orro, rugitu(l), ruido = durrunda, ots, dunbots,

erregu, rezo, oracione(l) = otoitz
 oroi = otu "recordar, venir a las mientes"
 arren = otian, utinam(l) "por favor"
 errekeitu = oturuntza "alimento"
 erregali = doai "regalo"
 urruxa = uxore(l) "hembra, mujer"
 aur, rorro = ttotto "niño"
 ar, artu = to, tomar
 arean = toi(g) "verdaderamente"
 aro = tempero
 erra = otin, udigo, odium(l), odio
 ur = udda, udor(g) "agua"
 rivu(l), río = udol
 urolde, riada = torrente
 urdin = dundu, "azul, azur"
 urtu = teko(g) "derretir"
 urgune = uturri "manantial, fuente"
 uarka, arcaduz = udi, odi
 arri = china, chinarro
 argi = txinar, txinpart, chispa "luz, chispa"
 erme = turgeo "brotar"
 eroki = uduki/eduki, tener
 ireki = iduki "abrir"
 erditu = tikto(g) "parir"
 artetzi = uduki "tener, obtener"
 urten = itoitu, atera "salir"
 erran, narro = dico(l), decir
 arranbel = adar "arco"
 arretxe, arce, arjaion(g) = turre(l), torre, dorre
 oro = dusti "todo"
 aro = doru "haro, anillo"
 erdu = torri, etorri, ator "venir, ven"
 artu = to, tori, toma
 aratz = eder
 erre = utul, tostado

erratu, errar = tronpatu
 urriki, arrepentirse = dolutu, dolerse
 arrenkura = tuku "cuidado, recelo"
 erre, arder = turrar, tostar
 eran = tuer(f) "matar"
 errei = surco
 iraun = durar
 ützü = ertzi "cerrar, cegar"
 eroan = atorau "llevar, reconducir"
 eri = dedo
 eriko = tutare, dedal
 argoma = ote
 rogu = sute "pira, hoguera"

Ra = Ilu

Oronzaro = Olentzero, Lotazil "Navidad, Diciembre"
 argi = luz
 argitsu, rutilante = luminoso
 aratz, raso = limpio
 ortzi = laino
 ore = loria "honor, gloria"
 erraldoi = alyn(ut), alaen "gigante, lider"
 arritu = liluratu "maravillarse"
 irudimen = lilura, ilusión
 orrabia = laiotz "occidente, humbría"
 uren = lenen "primero, principal"
 aurora, argintxio = alba
 aro, aura = (h)alo
 arnase, ruah(h) = aliendo
 arima = alma
 aryeh(h) = león
 arin = leve
 arrai = alai, alegre
 raudo, rápido = ligero
 ur = líquido

erreka, rio = latz
 arte = ilicina(l) "encina"
 ereinotz = laurel
 arau, regla = lege, ley
 arren = alajainko "por favor, ojalá"
 regir = liderar
 erudito = ilustrado,
 argi = listo
 refrán = logion(g)
 raka(aram), ergel = lerdo, lelo
 arbuio = ultraje
 irakurri = legere(l), leer
 erri = laos(g) "pueblo"
 eregi, erigere(l) = levatantar
 árido = lehor
 artetsi = lograr
 arean = alegia "ciertamente"
 urrun = lekutu "lejos"
 aro = aldi "tiempo"
 erra, errieta = lid, litigio, liskar
 arte = lazo "trampa"
 erain = il/hil "matar, morir"
 erru = labe(l) "culpa, mancha"
 eroan = llevar
 hartu = legere(l) "tomar"
 arriuar, iritxi = eldu/heldu "llegar"
 erre = ildo "surco"
 are = laia, laya
 ralea = laya "especie"
 arri = lapide(l) "piedra"

9.4.1. ILU ereduko sininimoak

Ilu leinua semitarra da eta jainkozkoetan laugarrena euskal alorrean, edo, eritziak eritzi, lenena. Gutxien hazitakoa, harelare jakinduriaren alderdi berriak eskeintzen dituena.

Sinonimoek alderdiok aztertzen lagundukodigute. Antza denez, Sortzaldeko euskalkiak landuagoak dituzte Iluren ereduk, Sartzaldekoak baino.

Il = An

Olentzaro = Onenzaro "Navidad"
 len = unu/ an "primero, el uno"
 lehen = antxina/ antea "antes, primeramente"
 Luna, Ilargi = Nana(sum)
 lur = mundo
 leena = nagusi "principal, superior"
 alba = ainu "aurora"
 ilungi = nube
 albiste = mezu, mensaje
 lama = melammu(s)
 laido = ainen "maldición"
 laino = ainubi/ nube
 iluntze = inular "anochecer"
 leinu = nare "estirpe"
 linea = modelo
 límite = margen, muga
 leku, lo cu(l), lugar = une
 illic(l) = an
 lege, ley = nomu(g), neurri
 al, ahal = indar "poder/ fuerza"
 larri = andi/ handi "grande"
 loria = aintza "gloria"
 lirain = maja
 liluratu = maravillarse
 lera = ansi/ ansia
 aleng itu, ahuldu = nekatu "fatigarse"
 ala = min "dolor"
 e le, lenguaje = mintzaira
 lengua = miin
 laleo(g) = inon "decir"
 logios(g) = emqy "sabio"

alatu = nekatu "atormentar"
 hil = necare, matar, morir,
 alguien = inor
 lodi = mardul(1)
 eliku = medida
 ibili = andar
 lortu = antxitu "conseguir"
 leche = ñeñe
 lolo = momo "dormir, sueño"
 lelo = memo
 loi = nato, manchado
 alma = anima
 elur = nieve
 elai = enada, ainara "golondrina"
 navaja = laban

Ilu = Otu

Lotazil = Subilaro = "Diciembre, solticio invernal"
 elios(g) = iduzki, sol
 loria, lohor = doxa(g)
 lama = distira, destelo
 lume(gal), lumbre = su "fuego"
 lignu(l), leño = zur
 luz = zohargi "luz del cielo"
 listo = zogi
 logios(g) = docto
 lelo = tonton, tuntun
 loco = zoro
 alegia, logión = atsotiz "refrán"
 libre = solthü, suelto
 inflammar = otul
 ilinti = tizón, tea
 ilunbe = tenebrae(l), tinieblas
 ilingi = trueno
 aly(u), alain = duin "digno"

alen = total "al máximo"
 alajainko! = otian! "¡ojala!"
 alemen = otoi "súplica/ oración"
 oldoztu = otu "pensar, ocurrir a la mente"
 el! = otoi! "¡por favor!"
 (h)ileta = ostea "entierro"
 lortu, lograr = uduzki
 eku, locu(l), lugar = toki, topos(G)
 lur = tormu, terrón, taerra(L)
 lan = trabajo
 elur = edur "nieve"
 luto = dolu
 alimo = adore "ánimo"
 alu = tutu "vagina"
 alamen = dolamen "pena, pésame"
 kadura, alimentación = oturuntza
 olor = odor(l)
 lagar = tolare, dolare
 evare(l), levantar = tollere
 aldarrikatu = otsegin "gritar"
 ebali = atorau "atraer"
 aga, larga, linquere(l) = dejar
 lotu = atar
 lema = timón
 eli = ato "rebaño"
 lobo = otso, chobu(ast)
 lagarto = sugelindara
 lehor = tejavana

Ilu = Ra

elios(g) = Horus(e), iruzki
 alyn(u), alain = éroe
 loco = ero
 ultraje = arbuio
 luna = iretargi

alba = aurora
 ellu(babil), luz = argi
 listo = erne
 logios(g) = erudito
 logion(g) = refrán
 aliento = arnasa
 lirain, limpio = aratz
 lilura = arridura "maravilla"
 lilura = irudipen "fantasía"
 leinburu = radiu(l), rayo
 ilhungi = urtzi "trueno"
 lluvia = uri/euri
 uli/ili = uri/iri "ciudad"
 el = er, ar, ura
 ellos = eurak
 illic(l), allí = ara
 lelo = eresi "estribillo, canción"
 levare/ llevar = eroan
 lege, ley = arau
 laetu(l), alegre = arrai
 laos(g) = erri/herri "pueblo"
 llama = rogu(l)
 lotsa = rubor
 lite(l), lid = erra "guerra"
 aldi = aro "tiempo"
 iluntze = arratz "la tarde"
 alor = arlo "parcela, tajo"
 du, labrar = areatu
 lapide = arri/harri
 labar = arralde "precipicio, roca"
 longe(l), lejos = urrun
 lekutu, alejarse = urrundu
 albaina = artze "bieldo"
 alacena = arasa, artesa
 altxona = artzain "pastor"

ilarraindu = arrotu "engreírse"
 hulatu = eraso "atacar"
 ilki = urten "salir"
 eldu = erdu "llegar"
 lortu = erdietsi "conseguir"
 itzalgarrri = harrigarri "tremens/fascinans"
 lazeriatu = urratu "lacerar, arañar"
 il = eran "morir, matar"
 liebre = erbi
 león, labi = aryeh(h)

9.5.2. KA ereduko sininimoak

Ardurazkoa da lehenago jainko ereduez esaten ziren eduki-
 nak giza ereduez nola moldatu zituzten jakitea. Hortik jaso
 genezake, agian, jainkoen begiramenez ala, kosmo jakindu-
 riaz gain, giza jakinduria ere finkatzearen eta sagaratzear-
 ren berritu zuten halatan hizkuntza.

An = Ka

An(s) = caelu(l) "cielo"
 Navidad, Nochebuena = Eguberri, Gabón
 momento = kairos(g), gune
 mundo = cosmos(g)
 mendi, monte = colle(l), collado
 antro = koba, cueva
 nemeqy(h) = gnosis(g)
 melammu(s), aintza = gloria, kabot(h)
 antzi, ansiar = gura, guerer
 antsina, ancien(f) = geron(g) "anciano"
 mujer = gune(g)
 ama, madre = genitrice(l)
 niño, ume = kuros(g)
 aien = kexu, queja
 nacer = kheper(e)
 mancevo, mutil = gazte, garçon(f)

eska, muchacha = *koré(g)*
naza = *casta*
modelo, mota = *clase*
antz, imagen = *ikono(g)*
antzeko = *como*
anima = *gogo* "alma, espíritu"
animar = *akulatu*
antzeman = *calcular*
negar = *ukatu*
nox(l), noche = *gaur*
mane = *goiz* "por la mañana"
amanecer = *goiza* "alba"
margo = *color*
anago(g) = *igon* "subir"
nabusi = *cappo(it)*, *cabeza* "superior"
man(al) = *gixnumunab(s)*, *giza*, *gizon* "hombre"
masía(cat), morada = *oikia*, *oikou(g)*, *egoitz*, *casa*
meno(g), maneo(l) = *oiokeo(g)*, *okitu*, *egon*, *geldi*, *quedarse*
andi, mando, magnu(l) = *grande*
melk(h) = *kim(ing)* "rey"
mansión = *oikia*, *oikou(g)*, *casa*
mare(l), mar = *océano*
men, mando = *aginte* "poder"
mintso = *glota(g)* "habla"
nabi(s) = *igarle* "profeta"
nuntiare(l) = *kerutto(g)* "anunciar"
memini(l) = *akordatu*, *acordarse*
man = *consentimiento*
man(al) = *giza*, *gizon*
nor = *guis*, *qui(l)* "alguine"
manu, manatu, mandar = *agindu*, *koirane(g)*
maña = *capacidad*
norma = *kanon(g)*, *canon*
medida = *kana(g)*, *cana*
máxime = *gehien*

máximo = *guen*, *guren*
maina = *cuidado personal*
onua = *consejo*
amor = *caridad*
nai, amar, maite = *gura*, *guerer*,
amorrú = *gorroto* "odio"
amartia(g) = *ogen* "pecado"
negar = *ukatu*
malvado = *gaizto*
antzi = *sotin*, *suspiro*
me, mi = *ego*, *yo*
non, no = *ka*, *quia*,
anoi, anho, manjar = *comida*
manducar, manger(f) = *comer*
mover = *igi*, *kineo(g)*
famine(l), hambre = *gose*
aine, ainu, annicullu(l) = *agnu(l)*, *cordero*
auntz = *cabra*
mamin = *carne*
miel = *kerion(g)*
mierda = *caca*
maluta = *copo*
música = *canto*
nabla, navalla(gal) = *cuchillo*, *ganibeta*
amaitu = *garatu*, "acabar"
matar = *kaino(g)*
muerte = *ker(g)*
malo = *kakos(g)*

Utu = Ka

Utu(s), iduzki = *eki*, *eguzki*
trofe(g) = *ekain* "revolución del solsticio"
ota = *ginga*, *Qingu(a)* "altura, cenit"
tuere(l) = *cuidar*, *gorde*
oxeski, ospel = *occidental* "umbria"

sombra = gerexa
sortu = gennaō(g), egin, crear "engendrar, hacer"
día = egun
adar = cuerno
turrusta, torrente = cascada
eder = kalos(g) "hermoso"
doxa = kudós(g), gloria
domu = oikou, oikia(g), casa, house(ing)
domuduku(s) = oikuo(g)
domine(l) = ugazaba, kyriou(g),
domina, (l), dona(it) = ugazama, gune(g)
domine(l) = kyrios(g) "señor"
dominio = cratos(g)
ttukun = garbi "limpio"
duin, dunatos(g) = capaz
tino = cordura
tontor = cumbre
tempestad = ekatx/ekaitz
duzti = guzti "todo"
ide, idem = aequale(l), igual
iduzki, dusmai(g) = occare(l), occidente, ocaso
adar = cornu(l), cuerno
turru, tutur, txoto = capela, capucha, copete
tupiki = cobre
iduki = guardar, "tener un secreto...."
tutu(l) = kutun, "guardado, querido"
udug(s) = guardián
juicio = causa
idun = collu(l), cuello
iduneko = gutun "collar-amuleto"
josi = coser
otu = ocurrir
donu(l) = gratia(l), gracia
txulufrina = clavel
eder = kalos(g)

edu = canon
ut(l) = como
terra = ki(s), geos(g)
zur = egur "leña"
udda, udor(g) = acqua(l), agua
odi = cauce
odos(g) = camino
itute, ituin, itosura = gotera, agua de lluvia
tulubio, tormenta = ekaitz
soina, soma(g) = corpus(l), gorputs, cuerpo
oitura, uso = ekandu, costumbre
atotzi = acoger
don, donu = gracia
done = agios(g) "santo"
oiu, aturuxo(ga) = grito
udigo, odio = gorroto
toin, otaza = ogi "pan"
adun, trigo = gari "trigo nuevo, trigo"
otamen = comida
tupin = caldero "marmita"
adoba = condimento
uduku = capere "coger, tener"
deitu, deadar = clamare(l), gritar
dulabre = kementsu "esforzado"
tuntur = konkor "jiba"
topolo, tumidu(l) = gizen, gordo
tuka = golpe
tolle(l) = kendu "quita"
t anke, tankar = cubo
tupiki = cobre
usula = cántaro
tanta = guta(l), gota
tutu, zulo = culo
suge = culebra
so = ikusi "ver"

sordo = gor
 t oreo(g), oturar = agujerear
 discere(l) = ikasi "aprender"
 tumbarse = acostarse
 damu = garbai "arrepentimiento"
 o tin, odio = gorroto
 odeuo(g) = caminar
 edin = coger
 toreo(g) = agujerear

Ra = Ka

argi = claro
 arpegi = kara(g), cara
 rubu(l), rojo = gorri, colorado
 irusta, rore(l), rocío = garo
 erraldoi = gigante
 orro, ruido, irrintzi = clamor, grito
 irelu = genio
 eroo(g) = gura, querer
 aur, rorro = kuros(g) "niño"
 origen = genea(g)
 irudi = ikono(g) "imagen"
 rege(l), rey = caesar, kzar, quin, kin, kimma(a)
 arje = cappo(it), caudillo
 ortau = captar
 oroi = gogoratu "recordar"
 oráculo = igarle
 régimen = gobierno
 ordenar = kosmeo(g)
 orden = kerygma(g)
 arenga = ogar
 razón = causa
 aratz = kosmou(g), garbi "limpio"
 eresi = canto, kanta,
 arri = canto

roca, arkaitz = gerenda
 ergel = cateto
 arrano = aquila(l), águila
 arratz = gaba, gau
 rota(l), rueda = gurpil
 orga = gurdi, carro
 Arrobia = Occidente
 eran = occidere(l) "matar"
 erru = culpa
 erori = caer
 eroan = aguantar
 erra = gar "llama"
 erre, urere(l) = quemar,
 rito = oikune
 regar = ugalau
 erreka = cauce
 armindu = karmaindu "airarse, agriarse"
 arotz = carpintero
 arcilla = keramos(g)
 are = golde
 ordeu(l) = gari "trigo"
 órreo = garaixe
 arres, res = ganado
 ari = carnero
 artxo = agnu(l), cordero
 robar = klepto(g)
 rabo = cola
 aragi = okela "carne"
 retama = gisatza

Ilu = Ka

elios(g) = eguzki
 limpio/a = kosmou(g), txukun
 luz = claridad
 ilunpe = gerizpe "sombra"

listo = *capaz*
logion(g) = *conseja*
lur = *geos(g)*
hur = *gertu* "cerca"
lehen = *guena*,
luna = *igetargi*,
alba = *goize*
loria = *gloria*
alabar = *goretsi*
elogiar = *goraldu*
elegir = *aukeratu*
lección = *ikaskizun*
lortu, lograr, alcanzar = *kureo(g)*
aldarrika = *gritar*
leial = *kirmen* "fiel"
lege = *kanon(g)*, *canon*
laztan = *kutun* "querido/a"
llama = *gar*
alamen, lamento = *queja, kexu*
alba = *goiza*
eliza = *ekkleisia(g)*, *iglesia*
landu = *cultivar*
lamentar = *kexa, quejarse*
algodón = *coats(cat)*, *coton(ing)*
lacte(l), leche = *galactou(g)*
alimentarse = *comer*
labaina = *cuchillo*
leño = *egur*
lixiba = *colada*
lazada = *gibili, gibil(a)*

9.6.2. BA ereduko sininimoak

Ohargarria izango da *Ba* eredia jainko erduei men egiten datorren jakitea, haien absolutoa norbere laburduratik be-reizten edo izadi eta gizarte jakindurian sakontzen.

An = Ba
Inana = *Venus* "estrella de la mañana"
nittere(l) = *brillar*
maravilloso = *fascinante*
Am-duat = *Hubur(s)*, *iburni*, *Avernu(l)*
unu(l), uno = *bat*
on = *bonu(l)*, *bueno*,
onetsi = *bendecir*
unki, onki = *beneficio*
morada = *bit(s)*, *bet(u)*, *baita*
man(al) = *fos(g)*, *homine(l)*, *hombre*
man = *botere, poder*
anaie = *frater(l)*, *hermano*
nerabe = *bois(ing)*
ancien, anciano/a = *veillard(ff)*, *viejo/a*
amaxe, amona = *abuela*
aner = *varón*
emakume = *femina(l)*, *hembra*, *woman(ing)*
amaxe, amona = *abuela*
ño, nini, niño/a = *ben(aram)*, *pequeño*
nahi, maite, amo = *vollo(l)*, *fileo(g)*
nahia = *voluntad*
anima = *psije, pneuma(g)*
en, ni, mi = *ba, bata*
no, un, uno, unir = *bat, batu*
monos(g), monarca = *bakar, bakaldun*
ongo = *bake, pace(l)*, *paz*
ononeo, novu(l), nuevo = *barri, berri*
ainen = *birao, blasfemia*
amartia(g) = *bekatu, pecado*
anar(h) = *apal, humilde*
anzi = *facultad*
ondo, ongi = *bapo, bon, bene(l)*, *bien*
meditar = *barrundatu*
nabi(h) = *profeta*

antza = parecer
 antsi, ansia = pasión
 nan.tag(s), nato, mancha = peca, falta
 amartia(g) = pecado
 negar = plantu(l) "llanto"
 min = pena
 antzeko = bardin/ berdin, parecido
 no/ño = pottua "tú, mujer"
 mu, musu = beso
 indar = virtus(l), fuerza
 negar = plantu(l) "llanto"
 mun, mosu/musu = apa, pota, beso
 Nebiru(s) embiron(f) = barano, biran
 nación = aberri, populu(l), pueblo
 norte = ipar, borea
 ovu, nuevo = barri/ berri
 non = ubi(l)
 inguru = bira "rededor"
 mortu = páramo
 naba, nava = ballara, valle
 antolatatu = parare(l) "preparar"
 ánade, ansar = pato
 nave, untzi = batou(f), barco
 an/han = ibi "allí"
 antoxina, ontzi = baso
 anoi, annona(l) = bazka, pascua(l), pasto, víveres
 nasaizia = abundancia
 infra = behan, abajo
 metu(l), miedo = beldur/bildur, pavor,
 min = pena
 amartia(g) = pecado
 nagi = perezoso
 mingatu = falar(gal), hablar
 maña = habilidad
 materia = pus

memo = bobo
 oin = pede(l), pie
 mutur/mustur = fauce(l), hocico
 ñabar = falso
 anoche = barda, bart
 nabari, manifiesto = visible
 oinarri = base
 andar, ambulare = ibili
 antu, anchar = puztu
 nabaski = behar bada, "posiblemente"
 aine, ainu, añal = bildots "cordero"
 onagro = burro
 ano = vino
 madari = peral
 anoi, annona = pan, víveres, pitanza
 imi, imini = faneraga
 maíz = borona, broa(gal)
 muro = pared

Utu = Ba

Addu(a), Adu = Fatu(l), Haddu, Hado
 Adad = Fata, Hadad, Hada
 Adar = padar, patre(l), padre
 uturri, surce(f) = fuente
 eder = formosu(l), hermoso, bello
 zubi = puente (1)
 uda = ver(l), verano
 sur, su = fos(g),
 zurtu = fascinado
 otoi = plegaria
 toi(g) = vere, verdaderamente
 doi, zintzo = fiel "justo, fiel"
 dohatsu = feliz
 dedu, decoro = honor, honra,
 sute = focu(l), fuego

temenon(s), templo = fanu(l), *basílica*
 zuri = *blaco*
 zori = *fado, hado*
 zorion = *felicidad*
 adore = *valor*
 atton = *abulu(l), abuelo*
 atta, aita = *papá, padre*
 atso = *vieja*
 ato = *hermano*
 ttotto = *puer(l) "niño"*
 eder = *fermoso, bello, pulchru(l)*
 topos(g) = *forma*
 tête(f), testa(it) = *buru "cabeza"*
 adintu = *apropoz "a propósito"*
 ide, idem(l) = *bardin, berdin*
 tob(h) = *bonu(l), bueno*
 tarde = *berandu, belu*
 otu = *bururatu "ocurrirsele"*
 auditu(l), oído = *belarri*
 doreo(g) = *ofrecer*
 zohar = *brillante*
 ttoin = *fino, pan fino*
 its = *pálido*
 titilare(l), ditzira = *brillar, brillo*
 otoi = *petere(l), pedir*
 tutu(l) = *babestu, protegido*
 educar = *beza, avezar, hezi*
 domu(l) = *baita, palacio "casa, palacio"*
 templu = *fanu(l),*
 doreo(g) = *opa, ofrecer*
 dona, ostia = *ofrenda*
 ospe = *fama*
 ots = *pasión*
 otz = *frío*
 turri(l), torre = *baluarte, bastión*

tio(g) = *venerar*
 tto, tío, tú = *hi*
 ide, idem(l) = *berdin "igual"*
 duin, digno = *beredin "condigno"*
 duo(l), dos = *bi*
 utique(l) = *bai "sí"*
 uti(l) = *bezala "como"*
 uda, udor(g) = *pluvia(l) "lluvia"*
 edan = *bibere(l), beber*
 odi, odos(g) = *bide, vía "curso de río, camino"*
 odaios(g) = *bidez "de camino"*
 tacha = *peka, peca, pecado, falta*
 dolutu, damutu = *penitere(l) "arrepetirse"*
 donare = *barkatu, parcere(l)*
 done = *beato "santo, beato"*
 juicio = *epai*
 oturau = *averiguar*
 tollo(l) = *fero(l) "llevar"*
 zogi = *prudente*
 ate = *porta(l), puerta*
 tulunbio = *precipicio*
 üdüri = *parecer*
 üdüripen = *opinión*
 doneo(g) = *bultzatu, pulsare(l) "impulsar"*
 domare(l) = *beza, hezi, avezar*
 domai(g), timere(l) = *bildur "temer, temor"*
 izutu = *bildurtu "atemorizarse"*
 udjat(e) = *begi "ojo"*
 udio = *burato "agujero central del yugo"*
 udigo = *bekain, begizko "ojeriza"*
 idioma = *fala(gal)*
 tibia, ttirula = *flauta*
 telum(l) = *flecha*
 odoi, udoi, idoi = *puteu(l), putzu "pozo"*
 edan = *beber*

usula = herrada
oste = postea, post(l)
toles = pliegue
dedo = behatz
tutu = potxor, vagina, vulva
tokos(g) = parto
tikto(g) = parir
dolor = pena, pesar
uddu.ha(s), idi = buey
toro, shor(h) = búfalo
deitu = vocare "llamar"
torri, etorri = venir
iduli, tornar = volver
toz = ven
so = ver
topa, ediren = hallar
itu, uduku, eduki = habere(l), haber
otaza = opil, pane(l)
otzuerre = pan ácimo
otamen = bazkari "comida"
tunda = paliza
dantza, danza = baile, vals
ota, otika = percha
ut = para
otean = beraz, pues "con que"
idioma = berbeta
atondu = parare(l) "preparar"
tikto(g) = parir
idoki, ideki = aperire(l), abrir
damu = penitere(l) "arrepentirse"
ito, itto = afogarse(gal), ahogarse
idoro = bilatu, hallar
tornear = borobildu
ataúd = barka
uda = ver, verano

idibegi = vilano "flor del sol"
chirivia = bitxilore
ostro = follia(l), hoja
udare = pera
odi, odu(g) = bide, vereda "cauce, camino"
idi = bove(l), buey
uso, tórtola = pagauso, paloma
ttori, txori = pájaro, ave
idar = vesce(f) "guisante"
tonel = upa
doru = viga
torpe = vil
tonto = bobo

Ra = Ba
Ra = Parao(h) "Faraón"
Orus = bero "sol, calor"
aro, aura = halo
ortu = baratze "huerto"
arri = piedra
arrai = brillante
arritu = fascinar
ra-mu(e), eroωyg = fileo(g) "amar"
erri = populu(L), pueblo
rege(l), rey = basileus(g)
erraldoi = paladín
real = verdadero
ruta = bide
ar, er(al), era(oc), ura = bera, berak
arean = vere(l), verdaderamente
aratz = puro
eregu = fereka "caricia"
arpegi, rostro = vultu(l)
errezu, rezo = plegaria
erregutu = precare(l) "rezar"

rogu(l) = pira
 oración = preces
 eirene(g) = bake, paz
 orou(g) = borea "límite, norte"
 aur, orro = borro "niño/cría de oveja"
 ar = varón
 rodilla = belaun
 arraka = balaunaldi "descendencia"
 erditu = parir
 errai = ventre(l), vientre
 erne = brotar
 erro = pezón
 ertain = bardingo
 are, rabdos(g) = bara, vara
 eragotsi = bedatu/ bedekatu, vetar
 rama = abar, barda
 refugio = abaro
 arrotz = peregrino, forastero
 orao(g) = ver
 erdu = ven
 urten = partir "salir"
 renovar = barriztau, berritu
 arraka = belaunaldi "generación"
 arrasar = abarrakitu
 erre = abrasar
 arrepentirse = penitere(l)
 ordaindu = bagatu, pagar
 rapere(l), robar = ebatsi
 raro = bitx
 rabo = buztan
 arraí = pozik
 arrain = pisce(l), pez
 artxo = bildots "cordero"
 ardi = ove(l), oveja, brevis(f)
 ración = porción

orri = follia(l), hoja
 orlegi = verde
 arno = vino
 aran = valle
 erreka = flumine(l)
 erion = fluír
 arkaitz, rupe(l) = peña
 orma = pared
 arbel = pizarra
 urki = abedul
 urretx = avellano
 artz = bieldo

Ilu = Ba
 lilura = fascinación
 lili = flor
 ele = berba, palabra
 Logos(g) = Verbu(l)
 oldoztu = pensar
 alegia = fábula
 aldi = época
 alaen = valiente
 alain = beredin "digno"
 leen = premier(f), príncipe
 illu(s) = brillante
 lirain = bello
 ille, él = bera
 lez = bezala "tal como"
 lain = beste "tanto"
 ilimini = beti, betiren beti "siempre"
 olim(l) = behinola "antiguamente"
 lumbre = bugía, vela
 alma = pneuma(g)
 alaba, alabatxi = filia, filla, hija
 lirain, lindo = bello

laos(g) = populu(l), pueblo
 leun = beraa "suave"
 alaitu, alegrarse = poztu
 allí, illic(l) = ibi(l)
 aldi = época
 lotsa = verecundia(l), vergüenza
 alu = potxor, vulva
 lutu (l), lupetz, lokatz = barro, basa
 lapurtu = ebatsi "robar"
 lelo = bobo
 lan = behar
 ele = berba, palabra
 elekatu, laleo(g) = falar, hablar
 laister = berehala, behingoan
 oilanda = polla
 leizar = fresno
 albaricoque = fresku, péxigo(gal)
 likou(g), lobo = vulpe(l)
 limaco = bare

9.7.2. SHE ereduko sininimoak

Eredu hauxe da Jainko jakinduria gizatuaren seinu argiena, beraz kulturen heldutasuna adierazten duena. Ez da jainko-engandik urrintzen, eurekaz ezkondu baino.

An = She

An(s), empiro = zelu, zeru, shamayim(h)
 nadir = zenit
 Nana = Sin(a) "Luna"
 nabi = sabio/a, jakintsu
 on = saindu, sanctu(l), santo
 antxina, ancien(f) = asaba "anepasado"
 ense(l) = espata, espada
 mansión, morada = etxe
 antro = aspe, espelunca(l)
 anexa, masía = etzelu, itxe, etxakona

melammu(s) = splendore(l), esplendor
 antzi, ansia = espe
 ánima, ánimo = espiritu, spiritu(l)
 mirari, miraculu(l) = seinu, sema(g), signu(l), signo
 mare(l), mar = itxaso, yam(h)
 andi = eskerga "grande"
 andre = txandra "señora, señora de casa"
 ñeño, nino = txetxe, sein
 menudo = ze,
 nascere(l), nacer = xaio, jaio
 nare, naza = estirpe, xende, jente
 natio = jenderri "nación"
 ancien(f) = asaba "antepasado"
 anciano = zabar, senex(l)
 nou(g) = sen, asmo "mente, juicio"
 maritu(l), marido = senar
 emazte, mujer = sponsa(l), esposa
 nabusi, nagusi, mayor = xabe, jabe, chef, señor
 andre = etxandra, chandra "señora"
 muliere(l), mujer = sinixtu(a)
 nupta(l) = axxatu(a), eskondu "casada"
 emazte = sponsa(l), esposa
 mutil = chaval, chico
 neska = chica
 ben(ara) = seme "hijo"
 antz = semeios(g), semejante
 antz = ats "olor"
 nola = zelan "cómo"
 nomine(l), nombre = izen
 entzun = escuchar
 manu(l), mano = esku "mano derecha"
 nomos(g) = esku, eskubide "derecho"
 anoi = esca(l) "comida"
 manumittere(l) = askatu "libertar"
 mailadi = escalera, annuere(l),

amoregin = etsi, ceder "conceder"
 amoratu = satisfacer
 amoregin = etsi, ceder
 maitagarri = txarmangarri, charmant(f)
 onetsi = aceptar
 emari, emoi = eskeintz "ofrenda"
 me(s) = txeme, jeme "medida"
 nabiko = asse(d)f, satis(l)
 noscere(l) = ezagutu "conocer"
 en, ni = xe, txe
 non(l), no = ez
 antzi = zizpuru "suspiro"
 nudu(l) = as "desnudo"
 mene = estado
 mana = aspecto
 amai = azken "fin"
 amainatu = txarmatu, seducir
 amaino = zalema
 muslo = istar
 min = samin "dolor, nostalgia"
 imolar = sacrificar
 maindire = izara, sabana
 mandio = eskepe
 madrasa(árabe) = eskola, schola(l)
 mercado = zeia
 venire(l) = xin, jin
 ñañ, manducare, manger(f) = xan, jan, jamar
 antu, ancho = zabal
 ñaka = exeri, sede(l), assie vous(f)
 multum(l), mucho = asko
 nabiko = aski "suficiente"
 mugarri = zedarri "límite"
 eman = eskeini
 manjar = janari
 mandika = estómago

manta = sazón
 nato = sakolin "mancha de nogalina"
 nabas = exa "arado"
 navaja = aizto
 mucrone(l) = ezpata "espada"
 manzana = sagar
 onagro = asto

Utu = She

Utu, iduzki = Shamash(a), Shapshu(u), Sipish(eblaíta)
 ota = zenit, cima
 ützü = cegar
 tremens = itzal "alucinante"
 domu = etxe
 doña = señá,
 done = saindu, sanctu(l), santo
 tronu = eskanu, escaño
 donu(l) = esker "gracia"
 dona, ostia(l) = eskeintz "ofrenda"
 ospatu = celebrar
 aturuxo(gal) = santzo "grito de alegría"
 templu(l) = esagila, saharu, zikurat(s)
 temenos(g) = Exarra(a)
 otu = xabetu/ jabetu, sapire(l), saber
 dotar = jaraunsi
 otoi = siskur(s), eskari "petición"
 otoitu = eskatu "pedir"
 doi = zehatz "justo"
 tutu = securu(l), seguro, ziur, sir(f)
 útero = seno
 doreo(g) = eskeini "ofrecer"
 jure(l) = eslubide "derecho"
 domu(l) = etxe, chez(f) "casa"
 educación = azaiera
 domar = ezeri

domine/a(l), don/a = *xaon, jaun señá, señora, señor,*
dueño = *xabe, jabe, chet(f), jefe*
uxore(l), izor = *sponsa, esposa*
tía = *izeko, izeba*
tuno = *sagaz* "pícaro"
docto = *sabio*
otore = *eskantil* "elegante"
tolma(g) = *espíritu*
tuo(g), iduzki = *izkuta* "ocultarse un astro, etc."
otzi = *sepultar*
ospel = *sartaldte* "occidente"
sombra = *itzal*
duatt(e) = *xeol(h)* "limbo"
tutu(l) = *securu, sekretu(s)*
utul = *zipildu* "tostar, quemar"
idun = *sama* "cuello"
otaman = *esca(l)* "manjar"
autu = *esleitu, seligere(l)* "elegir"
odol = *sanguine(l), sangre*
sortir(cat) = *salir*
zunda, usain = *ats* "olor"
itoitu, atera = *sacar*
tot egin = *sartu* "meter"
dentsi = *jatxi* "bajar"
oturuntza = *azkari* "merienda"
otordu = *jatordu* "hora de la comida"
usu = *azartu* "atrevido, indómito"
duccere(l) = *xedattu* "conducir"
tipo = *jas*
tuku = *celo* "recelo"
topo = *aceptación*
uduku = *jabaritu, habere(l)*
ttottatu = *exeri, assier(f), jesarri, sentarse*
atera = *salir, jali*
tumbar = *etzan*

dicere(l) = *esan*
idisko, toro, shor(h) = *zekor, zezen*
suge = *serpiente*
ternero = *txahal*
aton(h) = *asto* "burro"
tunbal = *zinzarri, cencerro*
tuntur = *jiba*
tuturro = *cima*
tur = *txapel* "caperuza, boina"
tutur = *txano* "caperote"
tapia = *chapín*
otarre = *saran, cesto*
tupa = *pizarra*
idioma = *hizkuntza*

Ra = She
Ra = *Sarru(a), Zar, zar*
orrobi = *sartalde* "occidente"
raza = *estirpe*
arbaso = *asaba* "antepasado"
erudito = *sabia/o, jakintsu*
regere(l), regir = *jaurri*
eirene(g) = *shalom(h)* "paz"
arjaion(g) = *exarra(s)* "palacio"
erzi, ertzi = *seketu(s)* "recluido"
orizonte = *sario, axaru(a)*
erre = *txigortu, chamuscar*
arder = *exetu, izeki*
erran = *esan* "decir"
orar = *eskatu*
orube = *etxape, etxaleku*
ur, urbil = *circa(l), cerca*
urrun = *asago* "lejos"
redil = *sarabe, sel*
rupe(l), roca = *aitz*

arpe = aspe, aizpe "cueva"
 rogare(l) = eskatu
 arrigarri = itzel "tremens"
 i rrintzi = santzo "grito de júbilo"
 arima = espiritu,
 arrnase = spiritu(l) "respiración"
 errain = seno, sinu(l)
 aur, rorro = sein
 aur, rorro = sein
 rapaz = zaparro, chicarrón
 arrotz = extraño
 arruga = zimur, tximur
 erantsi = jaraunsi "dotar, dar en herencia"
 artetsu = sagaz
 aire, aere(l) = aize
 argi = sentzu, seni(cat) "juicio"
 erein = sir-sir(s), serere(l), sembrar
 rato = asti
 arin, rápido = azkar
 erne = ziritu "germinar"
 are, arado = exa
 rastra = sarde
 rastro = aztarren
 raya = xede
 aro = txirrindola
 ardatz = axe(l), exe(gal), eje
 artesa = aspil
 erra, rencor = aserre
 rebeco = sarrio
 ratón = sagu
 rana = sakel
 arbola, árbol, arbore(l), = atze
 rama = estaca
 arbel = pizarra
 arra = txeme, jeme

arma = izkilu

Ilu = She
 Ilargi, Luna = Sin (a)
 levi(h) = sabio(a), jakintzu
 ilimiri(u) = semper(l), siempre
 elish(a) = zeli, cielo
 alma = espiritu
 álito = spiritu(l)
 aliento = asa
 leku, locu(l), lugar = sitio
 legor, lehiar = sekou(g), eskepe "cuadra, cobertizo"
 alimentar = jeinhatu, saginhare(l), sainar
 laudare(l) = txalotu
 laga = ceder,
 lotu = estu, ixtu
 liberar, librar = askatu
 eligere(l) = sglth(u), esleitu, seligere(l), seleccionar
 lilura = txarma "seducción, encanto"
 lirain = txarmangarri, charmant(f)
 leinu, linea = estirpe
 ale = azi, simiente
 límite = hesi, zedarri
 elorri = espino
 libore(l) = zauri
 laban = aizto "cuchillo"
 alacena = aspira, aspila
 lacte(l), leche = esne
 laqueu(l), lazo = sare
 levare = jaso "levantar"
 lortu, lograr = jardetsi, assecuere(l) "conseguir"
 ilki = salí(cheso), jali, salir
 laedere(l) = zauritu "herir"
 luki = axari "zorro"
 lombriz = zizare

9.3. Giza ereduzko sinonimoak elkarrekin

Giza ereduek elkarren lehian ikusten, ez da erraza leinuotan zein forma eta edukin den zaharrena jakitea. Ardurazkogoagoa da, eredu bakoitzak ze edukin duen edo hizkuntza bakoitzak nola orekatzen dituen jakitea.

Ba = Ka

verdad = egia

vere(l) = egiaz "en verdad"

profeta = igarle

voto, promesa = agintzari

prometer = agindu

bere = cujus(l), cuyo,

baita, bet, bit(s) = oikou, oikia, casa

homine(l), hombre = Gishnumunab(a), giza, gizaki

bardin, berdín = aequale(l), igual

fos(g), hombre = giza

varón = gizon

ben, veru(l), verdadero = genuíno

padre = genitore(l)

ba/ bat = ego, yo, io, eu,

votu = agindu

beato = agios(g)

pecado = ogen, culpa

pena = castigo

bardo, poeta, bersolari = koblakari, cupletista

vocerío = grito

abesti = canto

bello, hermoso = kalos(g), galanta

buru = kefale(g), caput(l), cabeza

placer = gusto

bururatu = ocurir

abade/abate = cura

via, bide = camino

barrundatu = gogobildu

psije(g) = gogo

pensar = cogito(l)

opinión = gardi

aprender = ikasi

bihots = corde(l), corazón

boda = casorio, casamiento

barrabil = koskailu, carallu(gal)

baratu/ parar = gelditu, geratu

berton = ecce, hic, aquí

vanu(l), vacío = kenos(g)

begi = occulu(l), ojo

pezón = ugartz

bea, begitu, ver = ikusi

pan = ogi

vaso = katilu, katule(g)

upa = cupa, copa

upel = cuva, cupel

apatz = kaiku, cuezo, cuenco, cubo

barka = cúevano, capazo

barco = corbeta

burdi = curru(l), gurdi

penna(l) = hego "ala"

plus = gehiago

pasar = igaro

bildotx = agnu(l), cordero

ippos = cabal, caballo, aques(l)

vehículo = coche

brezo = ginarre

BA = SHe

bit(s), bet(u), baita = etxe, etze "casa"

Parao = Zar "rey"

Opphis(e) = serpente(l), serpiente,

viejo = zahar, senex(l)

Pagalguena(s) = xaun guena "señor principal"

abade, abadesa = *sabio/a*
pedir = *eskatu*
vovere(l) = *eskeini* "ofrecer"
opari = *ofrenda*
voto, promesa = *eskeintzari*
berba, verbu(l), palabra = *itz*
psixe(g) = *espiritu, spiritu(l)*
punta = *zi*
hi = *txe, che,*
ba = *se, si*
ipse/a = *ése/a,*
bai = *sic, sí*
bide, vera = *semita(l), senda*
fide, fe = *sinismen*
fiel = *zintzo*
benaz, vere(l) = *certe(l), ciertamente*
bar(h), ben(aram) biloi = *seme,* "hijo"
bake, pace(l) = *shalom(h)*
familia = *sendi, estia(g)*
beti = *semper(l), siempre*
laedere(l) = *zauritu* "herir"
bikain = *excelente*
berbako = *esaneke*
berbeta = *(h)izketa*
fine, fin = *azken*
barren = *extremu(l), extremo*
bazkari = *azkari* "comida"
biztu/piztu = *ixetu, ixiokei* "encender"
behingoan, berehala = *segidan* "en seguida"
placer = *atxegin*
apas = *exeri, asidere, asseoir(f), sentarse*
woman = *sinixtu(s)* "mujer"
bere = *senar* "marido"
buru = *chaveta*
boina = *txapel, chapeau(f)*

bois(i) = *chaval, chico*
verga, pene = *sakil*
vena = *zain*
berna, perna(l) = *jambe(f)*
fuste = *jas*
pena = *zigor* "castigo"
feritu(l), herido = *zauritu*
postrimería = *azaga*
postrero = *zaga*
epel = *txepel* "tibio"
vestir = *jantzi*
velado = *segeretu/ secretu*
velar = *celar*
beza, vez = *txanda, chance(f)*
bota = *sato, zato*
porción = *zati*
barca = *txanela, chalana*
barka = *cista, sporta(l), cesta, espuerta,*
abarka = *escarpin*
barreño = *azpil*
behe = *azpi*
bii = *azi, semine(l), semilla*
berza = *aza*
abundante = *asaro*
vela = *zarho*
boi(f), baso = *xara, silva(l), selva*
opor = *escudilla*
bolsa = *xakel, xegel(h)*
barratu, borrar = *ezabatu*
barruti = *saroi* "acotado, granja"
barrutu = *sartu, sarare(l), cerrar,*
barren = *extremu(l), extremo*
abaro, babes = *eskepe* "cobertizo"
perro = *txakur, zakur*
becerro = *txahal*

burro = asto, asino(l), asno
 ippou(g) = zaldi, cheval(f)
 verres(l) = txarri, cerdo
 venatu = eize "caza"

Ka = SHe

Gigunu = Ezida, Esagil(sum)
 kyriu(g) = jaun, señor
 kima, garai = cima
 gobernar = jaurri
 agure = zar, zahar, senex(l)
 gnosis(g) = jakinduria, sabiduría, sapientia(l)
 corde = zentzu, sentido
 gidatu, guiar = xedatu
 oikeo(g), ekandu = etxekotu
 casa = etxe
 cauza = zio
 cobertizo = eskepe
 obitu, acostumbrarse = azturatu
 cámara = zabai, zapai
 gnoszein(g), conocer = ezagutu
 gameo(g), carse = ezkondu
 casorio = eztegu
 cuvare(l) = etzan
 geriza = itzal
 egon = stare(l), estar
 cama, oge = etzango
 ikutu, ukitu = aztatu "tocar"
 kume, kuros(g), crío = sein
 gorde, guardar = eskutatu, jagon
 cuidar = zaindu,
 gana = espe
 anora = jas, xeito(gal) "fuste"
 gogo = espirittu, spirititu(l)
 credere(l), creer = sinistu, sinetsi

captare(l) = xabetu, jabetu, sapere(l), saber
 cordura = jakinduria, sapientia(l), sabiduría
 gratia(l), gracia = eskar
 gozo, grato = ezti
 gustar = txastatu, jastatu
 gozar = atsegin
 gurari = aspiración
 cariño = cheri(f)
 cólera = aserre
 castigar = zeatu, zigortu
 garganta = eztarri
 cuello = sama
 grito = santzo
 age = aje, achaque
 kadera, cadera = jambref)
 kadira = sela, sella(l), silla
 kokatu = exeri, jesarri, asier(f), sentarse
 colocar = ezarri
 acre, agrío, garratz = samin
 garatz, grasa = sandunga
 comer = xan, jan, jamar
 comida = esca(l)
 comilona = eskalas
 okela = xerra
 cocina = eskaratz
 cubrir = estali
 cómo = zelan
 cuál, quién = zein
 cual, quién = zein
 cualquiera = ezein
 qué = zer
 kanon(g), kanore, ganora = estilo
 coto = esparru
 gutun = escrito, izkribu
 gudu = jarkipen "defensa"

<i>gudukatu</i>	= <i>jagon</i>	"defender"
<i>acotar</i>	= <i>esi, esitu</i>	
<i>okatu, colocar</i>	= <i>ezarri</i>	
<i>colgar</i>	= <i>eseki, eskegi</i>	
<i>gastar</i>	= <i>xautu</i>	
<i>garbi</i>	= <i>txau</i>	"limpio"
<i>oculto</i>	= <i>ezaba, izkitu</i>	
<i>acometer</i>	= <i>esetzi</i>	
<i>caer</i>	= <i>jausi</i>	
<i>gritar</i>	= <i>chillar</i>	
<i>ocasión</i>	= <i>eskaida</i>	
<i>candela</i>	= <i>ezko</i>	
<i>karel</i>	= <i>eskudel</i>	"barandilla"
<i>clavija</i>	= <i>ziri</i>	
<i>agijón</i>	= <i>zia</i>	
<i>globo</i>	= <i>esfera</i>	
<i>kaiku</i>	= <i>escudilla</i>	
<i>cuezo, cazo</i>	= <i>tzali</i>	
<i>gubia</i>	= <i>zizel, escoplo crin</i>	= <i>txima</i>
<i>carga</i>	= <i>zama</i>	
<i>cuerda</i>	= <i>estai</i>	
<i>corral</i>	= <i>estegi</i>	
<i>aeques(l), caballo</i>	= <i>zaldi</i>	
<i>cabra</i>	= <i>chevre(f), sarrio</i>	
<i>koura(g)</i>	= <i>esquileo</i>	
<i>cuto</i>	= <i>txarri, cerdo</i>	
<i>can</i>	= <i>txakur</i>	
<i>golde</i>	= <i>exa</i>	
<i>gavilla</i>	= <i>espal</i>	
<i>kilo</i>	= <i>xenika</i>	

ONDORENAK

Euskararen ereduez ikusiak ikusi, aita eta ama gabekotzat eman ote daiteke hizkuntzetan euskara? Ez ote da euskara Sortalde Hurbileko Neolitikoan asmatu ziren arketipoen jarraile zintzo? Arketipook dira, ain zuzen, euskararen aita eta ama. Hori dela-ta, ezin daiteke esan euskara eredu bereziko denik, gerkerak edo latinak, adibidez, arketipookin zerikusirik ez bailuten.

Indoeuropeistekin bakeak egin ahal izateko, sumerierak eta sanskritoak elkarrekin zerikusirik izan ote zuten jakin beharko litzateke. Geografiaz, behenipehin, ez ausaz aldiaz, India hurrago dago Sumeriatik zenetik, Hesperiatik baino, baina Sumeriako hazkundera bai politikaz, bai kulturaz sartalderanzko jokera izan zuan eta, harrezkero, Mediterraneo inguruan arketipo berdineko kultura beretsua oretzen joan zan eta kultura hau jakinduriaz burunahiko eta hizkuntzaz senitarteko egiten zan, indoeuropearrek European oina ezarri orduko.

Aipatu M. Müller, erleginoen azterleak, hur ikusten zuen hizkuntzen jatorri-arazoaren azalpena, berak esan bezala: "Egunik egun hizkuntzen zadorrak ezagunagoak egiten zaizkigu, eta dudarik gabe, azkenean gramatikazko analisisak kimiazko analisisien arrakasta izanen du". R. Mª Azkuek hala ikusi nahiko lukeen Hiztegi-Atarian etimologiez ari denean, hala ere, hanarteko lanari sustrai bakoa deritso eta hatarako ez gei ikusten zuan bere burua. Dena den, itxaropenezko oharra utzi zigun hako autoreak aipatu Atarian: "Liburu honetako hitzak astiro irakurri eta ikasten ba dituzue eta beste hizkuntzen aldean ipini, Linguistikak bere zadorretako bitxiak erakutsiko dizkitzue". Bihozkadaren bat

izan zuan, agian, edo igarle gertatu zan.

K.Mitxelena itzaropen berbera zeukan, nahiz eta euskararen jatorria argitzean pauso gutxi eman zirela, aitortu. Sorte hobea opa zion etorkizunari ahalegin honetan, ots, euskararen guraso bilaketan. Lokarria osatzean, funtsezko katebegi batzuk ere galduak ematen zituan. Nola gainditu utsunea? Itxasoan marinela, porturako antzian, artizarrari begiratzeko zion bezala, hala euskal hizkuntalariak, euskararen sorburura heltzekotan, sinboloei jarraitzea dauka.

Katebegien arazoa konpontzean, arira dator sinonimoen ugaritasuna, eta dagoneko hizkuntza arruntean bazterturiko hitz batzuk lehentasun berezia lortzen dute jatorriaren gartzetan. Katebegiak, hala ere, aro itxuen gartzela bihurtzeko, sinboloaren zubirik ezean. Sinboloek, errainuak unitbertsoraino edatzen dituzelarik, apurtu egiten dute gataska. Arketipoen nortasuna eta hitzaren barne duten mugikortasuna tokizenetan nabaritzen da, izena izen denetik. Hemen ikusten da gero gramatikak uztiatu duen atzizki aurrizkien arteko dinamika ere, izenaren ariketak ekarri bai-du gramatikazko lokarrien altxorra.

Protoeuskara izadi jakintzaren garaikidea da kultura mailan eta monosilbismoaren eta handik aglutinatzeraren doan unekoa, hizkuntza mailan. Izadi jakintza jainko arketipo aurrizkituez baliatu izan da bedere eta gizarte jakintzak giza arketipoak nastatu zizkion atzizki eta aurrizki, hizkuntza zaulitasunaz harrotu eta heldu zenean.

Hermetikoek sinbolo urtikien zatiak konpontzen eta Thoten sekretutan aurrera ekiten diote gizakiaren gogo-historia eskuratu nahiez. Ostopo handiak bilatzen dituzte, zientzialari ofizial eta arrazionalisten aldetik, hala ere, barne deiak eta izadian sumatu espirituak bultzatzen ditu. Hermetikoek,

erlijioen historigileak bezala, mitoanalisiaz gain, liburu gabeko hizkuntza zahar baten oroitzak zindoa eta lekukotasuna behar zuten, euskararena, alegia.

Euskararen eredu behinenak sumero-akadiarrak dira, euren arketipoengandikoak bai-dira euskararen kaso arruntenak: genitiboa, gehientasunekoa, lokatiboa, partitiboa eta inesiboa. Gainerako ereduak ere Antxinako Sortalde Hurbileko hizkuntzen geheingoen ereduak dira.

Euskera eta latinaren arteko arazoa ondo garbitzeko, mitoztertutako beharko litzateke hitzez hitz, hasierako ereduari atxikiago, euskara ala latina, zein dagoen erabagitzeko.

Euskara ereduaren bilaketan bide bata, eta hurbilena, tokizenen eta mendi-santutegiaren izen monosilaboetan zegoen berere. Hurrengo pausoa, izenok geure kulturako inguruko mitoen jainko monosilaboekin batzea da. Bide honetan erleginoen historigileek, exegetek eta sikologistek bidea egiten zeukaten.

Euskararen korapiloa ein batean askatuz gero, hermeneutek, giza gogoan sakontzeko bide berria eta berezia daukate euskaragan. Izanen dute hatarako linguisten baimenik, euskara ez bai-da imilaunpean ipinteko argia, zenbait alorretan hirugarren milagarreneko zuzia baino.

Josturatik ezagun ohi da
jantziaren moldea.
Jantzia bezala, euskara
itzulitara jarri
eta haren eredia, josfiruak,
joskilearen artesia.
jostorratza eta, areago,
joskilearen asmoak ezagutzeko,
euskara mitoaztertzea
baino ez dago.

9 788493 142605